

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Mellom hjelp og straff

- fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?

Therese Andrews
Ann Kristin Eide

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Mellom hjelp og straff

**Fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter
intensjonen?**

Therese Andrews
Ann Kristin Eide

NF rapport nr: 2/19
ISBN nr: 978-82-7321-758-5 (trykt)
ISBN nr: 978-82-7321-758-5 (digital)
ISSN-nr: 0805-4460

NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

Rapport

TITTEL: Mellom hjelp og straff – fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen?	OFF.TILGJENGELIG: JA	NF-RAPPORT NR: 2/2019
FORFATTER(E): Therese Andrews Ann Kristin Eide	PROSJEKTANSVARLIG (SIGN): Therese Andrews	FORSKNINGSLEDER: Ragnhild Holmen Waldahl
PROSJEKT: Følgeevaluering av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging	OPPDRAGSGIVER: Justis- og beredskapsdepartementet	OPPDRAGSGIVERS REFERANSE: Eva Herud
SAMMENDRAG: Rapporten viser funn fra en studie av nye straffereaksjoner for ungdom som ble satt i verk 1. juli 2014. Disse reaksjonene skal kombinere gjenopprettende prosess med tverrfaglig forpliktende samarbeid mellom konfliktråd, justissektor og offentlig hjelpeapparat, samt privat nettverk. Rapporten løfter fram erfaringer fra ungdommer som har begått lovbrudd, fra profesjonelle aktører som har vært involvert i, eller har tilknytning til, sakene, og fra personer som har vært berørt av lovbruddene. Datamaterialet stammer fra intervjuer, observasjon, dokumenter og statistikk. I diskusjonskapitlet problematiseres både gjenopprettende prosesser og aspekter ved rettssikkerhet knyttet til disse straffereaksjonene. Rapporten avsluttes med forslag til endringer.	EMNEORD: Ungdomsstraff, ungdomsoppfølging, ungdomskriminalitet, straffereaksjoner, gjenopprettende prosesser, konfliktråd, følgeforskning	KEYWORDS: Youth punishment, youth monitoring, juvenile delinquency, crime, punishment, restorative justice, The National Mediation Service, follow-up study
<i>Andre rapporter fra studien:</i> Eide, AK, Andrews, T, Strømsvik, CL og Gustavsen, A. (2016): Stemmer «kartet» med «terrenget»? Underveisrapport fra en følgeevaluering av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. <i>NF-rapport 7/2016</i> . Bodø: Nordlandsforskning AS	ANTALL SIDER: 213	FORSIDEFOTO: ANN KRISTIN EIDE

FORORD

Denne rapporten er basert på en studie av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff som Nordlandsforskning har gjennomført på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet. Rapporten gir svar på mange spørsmål som dreier seg om disse straffereaksjonene, men det reises også en rekke nye spørsmål som bør besvares i videre studier. Morten Holmboe, Politihøgskolen, har bidratt i vurderinger av juridiske aspekter og juridiske implikasjoner av funn i studien. Han har i tillegg skrevet kapittel 15 i denne rapporten.

Vi vil rette stor takk til samtlige som har stilt opp for oss i evalueringen. En spesiell honnør går til ungdommene som har begått lovbrudd, og som tross vanskelige livssituasjoner, har delt sine erfaringer med oss. Det samme gjelder for alle som har vært utsatt for lovbrudd og belastningene knyttet til dette, og som likevel har stilt opp. Tusen takk for den velvilje, generøsitet og tålmodighet dere har vist oss. Vi vil også få uttrykt vår takknemlighet til dere som har deltatt i oppfølgingsteamene, og har latt oss være til stede på møter og tatt dere tid til å snakke med oss. Det mangfoldet av perspektiver som dere har formidlet, i egenskap av å være ulike personer og representanter for ulike instanser, har vært av stor betydning for vårt arbeid. Vi har også snakket med påtaleansvarlige jurister, representanter for politiet og personer som arbeider i kriminalomsorgen, og vil takke dere for all informasjon og viktige innspill til den detaljrikdommen som rapporten er basert på. Takk også til alle dere som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, og til dere som hjalp oss med å teste spørreskjemaene. Barbara Basic, Sekretariatet for konfliktrådene, har tilrettelagt tallmateriale fra konfliktrådenes saksbehandlings-system, og fortjener stor takk for det.

En spesiell takk går til dere i konfliktrådene. Dere har tatt godt imot oss når vi har kommet på besøk, og dere har bidratt ved at konfliktrådsledere, ungdomscoordinatorer, rådgivere og meklere har delt sine erfaringer med oss. I tillegg har ungdomscoordinatorer gjort et fantastisk arbeid med å formidle kontakt med aktuelle deltakere i studien. Det merarbeidet dere har tatt på dere, har åpnet dører for oss, og gjort det mulig å delta på møter og intervju alle aktuelle aktører.

Vi vil også takke våre tidligere kollegaer ved Nordlandsforskning, Clara Luckner Strømsvik og Annelin Seppola, for deres bidrag i studien, og Trond Bliksvær, Nord universitet, for kvalitetssikring av rapporten.

I prosjektet har vi hatt en referansegruppe bestående av reflekterte og engasjerte personer med relevant og variert kompetanse. Dette mangfoldet har hatt stor verdi for arbeidet vi har gjennomført. Tusen takk til dere; Karen Kristin Paus, Ketil-Leth Olsen og Frøydis Heyerdahl fra Sekretariatet for konfliktrådene; Yngvil Grøvdal, NKVTS; Yngve Hammerlin, KRUS, og Jan-Erik Sandlie og Kathrine Grøndahl fra Kriminalomsorgsdirektoratet. Referansegruppen har, i tillegg til å fungere som et diskusjonsforum, lest gjennom og bidratt med innspill til utkast av rapporten. Sist, men ikke minst, takk til Eva Herud, vår kontaktperson ved Justis- og beredskapsdepartementet, for godt samarbeid.

Bodø, april 2019

Forfatterne

INNHold

FORORD	1
TABELLER	6
FIGURER	8
SAMMENDRAG	9
1 INNLEDNING	14
1.1 STUDIEN: BAKGRUNN OG FORMÅL	14
1.2 UNGDOMSSTRAFF OG UNGDOMSOPPFØLGING	15
1.2.1 <i>Lovgrunnlaget</i>	15
1.2.2 <i>Organisering av oppfølgingen</i>	16
1.2.3 <i>Spørsmål om rettssikkerhet</i>	16
1.3 PROBLEMSTILLINGER	17
1.4 KORT OM RAPPORTEN	19
2 GJENOPPRETTENDE PROSESS	20
2.1 EN BEGYNNENDE INTRODUKSJON	20
2.2 GROBUNN FOR VEKST	22
2.3 DEFINISJONER, UKLARE GRENSE OG PROBLEMSTILLINGER	23
2.4 BEVARING AV STATUS QUO VERSUS POTENSIAL FOR RADIKAL ENDRING	25
2.5 GJENOPPRETTENDE PROSESS OG DET STRAFFERETTSLIGE SYSTEMET	26
2.6 GJENOPPRETTENDE PROSESS OG REHABILITERING	28
2.7 «BERØRTE» OG «SEKUNDÆRBERØRTE»	30
3 FORSKNINGSDESIGN OG DATAGRUNNLAG	34
3.1 KOMBINASJON AV FORSKNINGSMETODER	34
3.2 CASESTUDIE	34
3.2.1 <i>Valg av caseregioner</i>	34
3.2.2 <i>Rekruttering av caseungdommer</i>	35
3.2.3 <i>Gjennomføring av feltarbeid</i>	35
3.2.4 <i>Beskrivelse av caseungdommer med status ved avslutning av studien</i>	36
3.3 WORKSHOP	39
3.4 SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSER	39
3.4.1 <i>Hensikt og målgrupper</i>	39
3.4.2 <i>Utforming og avgrensning</i>	40
3.4.3 <i>Gjennomføring og respons</i>	40
3.4.4 <i>Reliabilitet og validitet</i>	41
3.4.5 <i>Analyser av datamaterialet</i>	41
3.5 DOKUMENTANALYSE	42
3.6 FORSKNINGSETISKE HENSYN	42
4 SAKSMENGDEN, RESSURSER OG KOMPETANSE VED KONFLIKTRÅDENE: EN LANDSDEKKENDE OVERSIKT	44
4.1 OMFANG AV SAKER	44
4.1.1 <i>Alle konfliktråd</i>	44
4.1.2 <i>Konfliktråd som inngår i spørreskjemaundersøkelsen</i>	47
4.2 RESSURSFORDDELING OG RESSURSNYTTTELSE	48
4.3 KOMPETANSE OG OPPLÆRING	51
4.4 SAMARBEID OG INTEGRERING	52
5 FØR START PÅ STRAFFEGJENNOMFØRINGEN	54
5.1 SAKSBEHANDLING OG SAKSBEHANDLINGSTID	54
5.2 SAMTYKKE, MOTIVASJON OG MOTIVERING	57
5.3 VURDERINGER AV EGNETHET	59

6	OPPFØLGINGSPROSESSEN OG INNHOLD I STRAFFEREAKSJONENE	64
6.1	UNGDOMSSTORMØTET: PRAKTISKE RUTINER VED GJENNOMFØRING	64
6.2	UNGDOMSPLEANER: EKSEMPLER PÅ VILKÅR I LOVTEKSTEN	66
6.3	UNGDOMSPLEANER: EKSEMPLER FRA CASESTUDIEN	66
6.3.1	<i>Vilkår og tiltak samlet sett</i>	66
6.3.2	<i>Tiltak av gjenopprettende karakter</i>	71
6.4	UNGDOMSKOORDINATORER OM UNGDOMSPLEANER	72
6.5	OPPFØLGINGSTEAM OG OPPFØLGINGSMØTER	74
6.5.1	<i>Teamsammensetning</i>	74
6.5.2	<i>Møtehyppighet og møteinnhold</i>	76
6.6	OM SAMARBEID MED ANDRE INSTANSER	77
7	NÆRMERE OM UNGDOMSSTORMØTER – GJENOPPRETTENDE DEL	78
7.1	FORMÅL MED ET «STORMØTE»	78
7.2	OM DELTAKERE I UNGDOMSSTORMØTENE	78
7.3	FIRE EKSEMPLER	81
7.3.1	<i>Eksempel 1: Gunnar</i>	81
7.3.2	<i>Eksempel 2: Lasse</i>	83
7.3.3	<i>Eksempel 3: Magnus</i>	84
7.3.4	<i>Eksempel 4: Gaute</i>	85
7.4	MØTENES GJENOPPRETTENDE POTENSIAL	86
7.5	UNGDOMMER OM UNGDOMSSTORMØTET	91
7.6	«UNNSKYLD» – Å MENE DET ELLER IKKE MENE DET	93
7.7	KONFLIKTRÅDSLEDERES VURDERINGER	94
7.7.1	<i>Om integrering av gjenopprettende prinsipper</i>	94
7.7.2	<i>Om meklers kompetanse og funksjon</i>	95
8	DE VANSKELIGE SAKENE	97
8.1	HVA KJENNETEGNER SAKER MED STORE UTFORDRINGER?	97
8.2	Å VURDERE ETT BARNs BESTE OPP MOT FLERE BARNs BESTE	99
8.3	ET OPPSTARTSMØTE I EN KOMPLISERT SAK	101
8.4	NÅR HENSYN TIL UNGDOMMEN MÅ GÅ FORAN JURIDISKE HENSYN	103
9	FORHOLD SOM FREMMER OG HEMMER VELLYKKET GJENNOMFØRING: PROFESJONELLES VURDERINGER	106
9.1	RESSURSER OG RELASJONER	106
9.2	BEHANDLING SOM FERSKVARE	109
9.3	RAMMER OG TILTAK	110
9.4	SAMTYKKE SOM BREMSEKLOSS	114
9.5	FLEKSIBILITET – INNENFOR VISSE GRENSER	115
10	BRUDD OG BRUDDHÅNDTERING	118
10.1	BRUDD PÅ VILKÅR I UNGDOMSPLEANEN OG NYE STRAFFBARE FORHOLD	118
10.2	OPPFØLGINGSTEAMETS ANSVAR	120
10.3	BRUDDSAMTALER: INNSKJERPING	120
10.4	EN SAK SOM ENDTE MED BRUDD	121
10.5	PÅ VEI MOT BRUDD: DET NEST SISTE OPFØLGINGSMØTET	125
10.6	OPPFØLGINGSMØTER: FORHANDLINGS- OG/ELLER AVKLARINGSARENA	127
10.6.1	<i>Skjønnsmessige vurderinger</i>	127
10.6.2	<i>Ventes det for lenge før straffegjennomføringen stanses?</i>	129
10.7	BRUDDMELDINGER	130
10.7.1	<i>Dokumentasjon</i>	130
10.7.2	<i>Rapportering av brudd og retur av bruddsaker</i>	131
10.8	OMGJØRING AV DOMMER: TO EKSEMPLER	132
10.8.1	<i>Eksempel 1</i>	133
10.8.2	<i>Eksempel 2</i>	133

11	UNGDOMMENES ERFARINGER FRA STRAFFEGJENNOMFØRINGEN: EKSEMPLER FRA CASESTUDIEN	136
11.1	«JEG HAR TATT KONSEKVENSEN AV DET DUMME JEG HAR GJORT»	136
11.1.1	<i>En pris å betale</i>	136
11.1.2	<i>«..., men jeg angres ikke»</i>	137
11.2	OM RUS FØR OG UNDER STRAFFEGJENNOMFØRINGEN	138
11.2.1	<i>Bruk av rusmidler</i>	138
11.2.2	<i>Forsøk på juks</i>	139
11.2.3	<i>«Vi må møte en bom»</i>	139
11.2.4	<i>Å bli ren</i>	140
11.3	I LIMBO	142
11.4	TVIL OG SVIKTENDE MOTIVASJON	143
11.5	SVIKT I «PROGRAMMET»	145
11.5.1	<i>«Møte med offer må være hovedpoenget»</i>	145
11.5.2	<i>Mangel på allianser i arbeidsmarkedet</i>	146
11.5.3	<i>For lite tilpasset</i>	147
11.6	HJELP SOM HJELPER	149
11.7	BEDRE PRIVATE RELASJONER.....	152
11.8	«SOM Å MISTE BARNEVAKTEN»	152
11.9	«JEG GLEDER MEG IKKE TIL UNGDOMSSTRAFFEN ER OVER»	153
12	IVARETAKELSE AV FORNÆRMET PART	154
12.1	OPPGAVE- OG ANSVARFORDELING	154
12.2	VURDERINGER AV INNSATSEN	154
12.3	OM Å MOTIVERE FORNÆRMET PART.....	157
13	OPPSUMMERING OG DISKUSJON AV HOVEDFUNN	159
13.1	STRAFFEREAKSJONENE: STATUS OG UTVIKLINGSTREKK.....	159
13.2	KREVENDE STRAFFEREAKSJONER.....	160
13.3	SAMTYKKE PÅ VAGT OG SVIKTENDE GRUNNLAG	161
13.4	INNHold I STRAFFEGJENNOMFØRINGEN	162
13.4.1	<i>Ungdomsstormøtet: Praksis i utakt med lovtekst?</i>	162
13.4.2	<i>Er gjenopprettende møter hensiktsmessig i alle saker?</i>	164
13.4.3	<i>Hjelp og straff: Fastsettelse av vilkår i ungdomsplanen</i>	166
13.5	BRUDDHÅNTERING	168
13.6	GJENOPPRETTENDE PROSESS: SPRIK MELLOM IDEALER OG REALITETER.....	169
14	AVSLUTNING MED FORSLAG TIL ENDRINGER OG VIDERE STUDIER.....	173
14.1	FORSLAG TIL LOVENDRINGER	173
14.2	FORHOLD SOM BØR AVKLARES, STYRKES ELLER FORBEDRES.....	175
14.3	AVSLUTTENDE KOMMENTARER OG FORSLAG TIL VIDERE STUDIER.....	178
15	UNGDOMSSTRAFF OG UNGDOMSOPPFØLGING: JURIDISKE VURDERINGER OG FORSLAG TIL LOVENDRINGER. AV MORTEN HOLMBOE.....	180
15.1	INNLEDNING.....	180
15.2	ET OVERORDNET SPØRSMÅL: SAMTYKKETS BETYDNING	181
15.3	VED REAKSJONSFASTSETTELSEN.....	182
15.3.1	<i>Vilkår for å idømme ungdomsstraff</i>	182
15.3.2	<i>Er ungdomsstraff alltid strengere enn samfunnsstraff?</i>	182
15.3.3	<i>Tiltaltes motivasjon for å gå gjennom en gjenopprettende prosess</i>	182
15.3.4	<i>Fastsettingen av den subsidiære fengselsstraffen i dom på ungdomsstraff</i>	185
15.3.5	<i>Rettens manglende adgang til å sette andre vilkår i dom på ungdomsstraff</i>	185
15.3.6	<i>Adgang til å kombinere straffer?</i>	186
15.3.7	<i>Ungdomsoppfølging: Vilkår</i>	187
15.4	NÅR BEGYNNER GJENNOMFØRINGEN AV UNGDOMSREAKSJONENE?.....	187
15.5	UNGDOMSSTORMØTET	188
15.5.1	<i>Fastsettingen av ungdomsplanen</i>	188

15.5.2	<i>Innholdet i ungdomsplanen</i>	189
15.5.3	<i>Klagerett?</i>	192
15.5.4	<i>Gjenopprettende prosess</i>	192
15.6	GJENNOMFØRINGEN AV REAKSJONEN.....	193
15.6.1	<i>Foreldelse av idømt straffansvar</i>	193
15.6.2	<i>Endring av vilkår</i>	193
15.6.3	<i>Ruskontroll</i>	194
15.7	BRUDDSAKER	194
15.7.1	<i>Brudd før gjennomføringstiden er begynt</i>	194
15.7.2	<i>Rettens adgang til å fastsette ny reaksjon ved brudd på vilkår for ungdomsstraff</i>	195
15.7.3	<i>Prøveløslatelse fra soning av subsidær fengselsstraff</i>	196
15.8	ETTER STRAFFEGJENNOMFØRINGEN: VANDELSMESSIGE SPØRSMÅL	196
15.8.1	<i>Sammenhengen mellom politiregisterloven og konfliktrådsloven</i>	196
15.8.2	<i>Betydningen av om påtalemyndighetens overføring til konfliktrådet skjer som vilkår for forelegg på betinget bot, som vilkår for en påtaleunntatelse eller som en overføring etter straffeprosessloven § 71a</i>	196
15.8.3	<i>Domstollovens regler om utelukkelse fra verv som meddommer</i>	198
15.9	ET PAR LOVTEKNISKE MERKNADER	198
	REFERANSER	200
	VEDLEGG 1: LOV OM KONFLIKTRÅDSBEHANDLING: KAPITTEL IV	207
	VEDLEGG 2: MAL TIL UNGDOMSPLAN	212

TABELLER

Tabell 1: Casestudien: Ungdommenes kjønn, alder ved lovbrudd, type lovbrudd, type straff/oppfølging, tid fra lovbrudd til start på oppfølgingen og status ved avslutning av studien	37
Tabell 2: Saker med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging for perioden 1.7.14-31.12.18 (m/status per 15.1.19), fordelt på konfliktråd. Antall. Kilde: Sekretariatet for konfliktrådene	45
Tabell 3: Mottatte u18-saker 1.7.14-31.12.18 m/årsak til avslutning per 15.1.19. Kilde: Sekretariatet for konfliktrådene	46
Tabell 4: Antall ungdommer til ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i perioden fra 1.juli 2014 til 30.juni 2018. Antall saker. N=15	47
Tabell 5: Antall årsverk samlet og til stilling(er) som ungdomskordinator ved hvert konfliktråd. N=15	48
Tabell 6: Konfliktrådsleders vurderinger av ressursituasjonen. N=15	49
Tabell 7: Ungdomskordinatorers vurderinger av egen arbeidsbelastning. N=32	49
Tabell 8: Omfang av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff for hver ungdomskordinator. Antall. N=31	50
Tabell 9: Konfliktrådslederens vurderinger av påstand om rekruttering. N=14	50
Tabell 10: Konfliktrådslederens vurderinger av ungdomskordinators kompetanse. N=15	51
Tabell 11: Ungdomskordinatorers vurdering av egen kompetanse. N=32	51
Tabell 12: Konfliktrådsledere og ungdomskordinatorers vurderinger av opplæring for ungdomskordinatorer. Antall	52
Tabell 13: Konfliktrådsledere og ungdomskordinatorers vurderinger av internt samarbeid. Antall	52
Tabell 14: Konfliktrådsleders rapportering om støtte i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. N=15	53
Tabell 15: I hvilken grad erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32	56
Tabell 16: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging? Antall. N=31	58
Tabell 17: I hvilken grad erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32	58
Tabell 18: I hvilken grad erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32	59
Tabell 19: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff? Antall. N=31	60
Tabell 20: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om PUM? Antall. N=32	62
Tabell 21: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsstormøtet? Antall. N=32.	64
Tabell 22: Typer tiltak i ungdomsplaner i casestudien samlet sett, fordelt på ungdomsoppfølging (UO) og ungdomsstraff (US). Antall ungdomsplaner totalt, inkludert reviderte planer	68
Tabell 23: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand? (Om integrering av gjenopprettende prinsipper i ungdomsplaner). Antall. N=32	72
Tabell 24: Hvor enig/uenig er du i følgende påstander om ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=31-32	73
Tabell 25: I hvor stor grad har du erfart følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32	73
Tabell 26: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om oppfølgingen i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32	74
Tabell 27: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand om oppfølgingen i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=15	75
Tabell 28: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand om oppfølgingen i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? (Om kriminalomsorgens deltakelse i oppfølgingsteam). Antall. N=32 .	76
Tabell 29: Hvordan vil du vurdere samarbeidet med følgende instanser i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=31-32	77
Tabell 30 Ungdomsstormøter i casestudien med og uten direkte fornærmet part.	79
Tabell 31: Hvor ofte har du erfart følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? (Om fornærmet parts deltakelse i ungdomsstormøter). Antall N=32	79
Tabell 32: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff? Antall. N=32	80
Tabell 33: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand om gjenopprettende prinsipper i ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32	80

Tabell 34: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander? (Om gjenopprettende del av ungdomsstormøter). Antall. N=32.....	90
Tabell 35: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand? (Om gjenopprettende prinsipper i oppfølgingen) Antall. N=15.....	94
Tabell 36: Konfliktrådslederens vurderinger av mekleres kompetanse. Antall. N=15	95
Tabell 37: I saker (ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging) som du har erfart som vanskelige å følge opp, i hvor stor grad handler det om følgende? Antall. N=31-32	97
Tabell 38: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging? Antall. N=29-32	98
Tabell 39: Hvor enig eller uenig er du i at følgende forhold er viktige for å oppnå et positivt resultat? Antall. N=31-32.....	106
Tabell 40: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander? (Om tiltak og oppfølging). Antall. N=31-32	111
Tabell 41: Vurderinger av fleksibilitet i lovverket i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Antall. N=32.....	116
Tabell 42: Eksempel på årsaker til at straffegjennomføringen ikke fullføres eller ikke starter. Kilde: Sekretariatet for konfliktrådene	118
Tabell 43: Hvor mange av ungdommene som du har fulgt opp i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, har brutt vilkår i ungdomsplanen (som ikke utgjør lovbrudd)?	119
Tabell 44: Hvor mange av ungdommene som du har fulgt opp i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, har begått nye lovbrudd mens oppfølgingen pågikk? Antall. N=31	119
Tabell 45: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om brudd på vilkår i ungdomsplanen? Antall. N=31-32	129
Tabell 46: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om brudd på vilkår i ungdomsplanen? Antall. N=31-32	130
Tabell 47: Konfliktrådslederens vurderinger av teknisk verktøy og rutiner for registrering. N=15	130
Tabell 48: Ungdomskoordinatorers vurderinger av teknisk verktøy og rutiner for registrering. N=31-32	131
Tabell 49: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med brudd på vilkår i ungdomsplanen? Antall. N=32 ...	132
Tabell 50: Hvem ivaretar direkte fornærmet part i saker med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff før det gjenopprettende møtet, ved konfliktrådet som du leder? Flere svar mulig. N=15	154
Tabell 51: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander som gjelder (direkte) fornærmet part? N=15	155
Tabell 52: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om oppfølging av direkte fornærmet part? Antall. N=31-32.....	155
Tabell 53: Hvor enig eller uenig er du i at det legges stor vekt på å motivere fornærmet part til å delta i ungdomsstormøte?.....	158
Tabell 54: Vandelsmessige konsekvenser av forskjellige typer avgjørelser	197

FIGURER

Figur 1: Hvor ofte følger ansatte i stilling som rådgiver opp ungdommer med ungdomsoppfølging/ ungdomsstraff? N=15.....	49
Figur 2: Hvor lenge har du hatt stilling som ungdomskoordinator? Antall. N=32	50
Figur 3: Bli direkte fornærmet part fulgt opp av noen fra konfliktrådet som du leder, etter at det gjenopprettende møtet er gjennomført? N=15.....	156

SAMMENDRAG

Bakgrunn

Rapporten er basert på en studie av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff som Nordlandsforskning har utført på oppdrag for Justis- og beredskapsdepartementet. Ungdomsoppfølging og ungdomsstraff trådte i kraft 1. juli 2014, og er strafferettslige reaksjoner for ungdommer som er mellom 15 og 18 år på det tidspunktet de begår lovbrudd. Konfliktrådet har ansvar for straffegjennomføringen som varierer i lengde alt etter type lovbrudd og type straffereaksjon. En ungdomsordinator skal legge til rette for gjennomføringen og bidra til at hver enkelt ungdom følges opp av et tverrfaglig team (oppfølgingsteam) etter en individuelt tilpasset ungdomsplan. Ungdomsplanen inneholder krav og tiltak som ungdommen er forpliktet til å følge, for eksempel krav om skolegang, arbeid, arbeidssøking, behandling hos psykolog, oppfølging fra barnevern og/eller helsetjeneste, og avhold fra rusmidler i tilfeller der det er aktuelt. Planen kan revideres underveis og strammes inn om vilkår brytes. I disse straffereaksjonene skal gjenopprettende prosess stå sentralt. Den enkelte ungdom må derfor møte fornærmet part i et ungdomsstormøte dersom fornærmet part aksepterer dette.

Problemstillinger

Med dette oppdraget ønsket Justis- og beredskapsdepartementet å få belyst hvordan arbeidet med disse straffereaksjonene utformes og fungerer, hvordan gjenopprettende prosesser ivaretas og om konfliktrådsloven kapittel IV fungerer etter hensikten. Følgende problemstillinger ble spesifisert:

1. Hvordan er oppfølgingsteamene organisert, og fungerer de på en hensiktsmessig måte?
2. Hvordan følges den enkelte ungdom som har brutt loven opp, og hvordan fungerer oppfølgingen av planen?
3. Hvordan opplever disse ungdommene oppfølgingen og samhandlingen i oppfølgingsteamet?
4. I hvilken grad har sakene vært egnet for ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging?
5. Hvilken effekt har straffereaksjonene hatt for ungdommene som har brutt loven?
6. Hvilken effekt har deltakelse i de gjenopprettende møtene i straffereaksjonene, hatt for deltakerne?
7. Hvilken betydning har gjenopprettende prinsipper hatt?
8. Fungerer lovverket (konfliktrådsloven kapittel IV) etter hensikten?

Flere av problemstillingene er belyst i en underveisrapport (Eide m.fl. 2016) basert på det datamaterialet som da forelå.

Metodisk tilnærming og datagrunnlag

Studien har pågått som et følgeforskningsprosjekt over en periode på vel fire år hvor både kvalitative og kvantitative metodiske tilnærminger er brukt. Den mest omfattende delen av studien er en kvalitativ casestudie som er gjennomført i fem geografiske regioner. Her har vi fulgt i alt 20 ungdommer fra saken kom til konfliktrådet og til straffegjennomføringen ble fullført eller avsluttet. I casestudien inngår også alle som har vært involvert i hver enkelt sak, blant annet nær familie/verge, ungdomsordinator, deltakere i oppfølgingsteam, politietterforskere, representanter for påtalemyndighet, den/de som lovbruddet har gått utover, og konfliktrådsledere. Det kvalitative datamaterialet inkluderer i tillegg innspill fra en workshop og tekst i forskjellige former, blant annet lovtekst,

forarbeider til lovtekst, rettsdokumenter, ungdomsplaner, møtereferater og andre skriftlige opplysninger fra straffegjennomføringen. Kvantitative data stammer fra to spørreskjemaundersøkelser, fra konfliktrådernes saksbehandlingssystem fra Sekretariatet for konfliktrådernes årsrapporter for 2017 og 2018.

Studien gir svar på mange spørsmål som dreier seg om disse straffereaksjonene, men i rapporten reises også en rekke nye spørsmål som bør besvares i videre studier. I de neste avsnittene presenterer vi et utdrag av funn i studien. En mer utdypende oppsummering med diskusjon av hovedfunn finnes i kapittel 13.

Omfang av saker og saksbehandlingstid

Fra 1. juli 2014 til og med 31. desember 2018 har konfliktrådene mottatt rundt 1700 saker til sammen, hvorav ungdomsoppfølging dominerer med rundt 1500. Av det totale antall saker var rundt 800 fullført, rundt 400 avsluttet på grunn av brudd, trukket samtykke eller ikke startet, mens i underkant av 500 pågikk eller var midlertidig stanset. Fullføringsraten var dermed 66 prosent i gjennomsnitt for hele perioden, men med en variasjon mellom konfliktrådene som strekker seg fra 32 til 85 prosent. Antall saker og type saker varierer også mellom konfliktrådene.

En betydelig utfordring i forbindelse med disse straffereaksjonene er at tiden mellom lovbrudd og start på oppfølgingen ofte er lang. For 2018 er det på landsbasis registrert et gjennomsnitt på 190 dager fra lovbruddet ble begått og frem til saken ble overført til konfliktrådet, mens det gikk 67 dager i gjennomsnitt fra konfliktrådet mottok saken og frem til start på oppfølgingen. Også her er det betydelig variasjon mellom konfliktrådene. Representanter for politi og påtalemyndighet oppgir flere grunner til at saksbehandlingen hos dem strekker ut i tid, blant annet kompleksitet i sakene, mangel på kontinuitet, manglende prioritering og mangel på ressurser. Flere steder er det også ventetid på Personundersøkelser av mindreårig (PUM) som utføres av friomsorgen. Ressurssituasjonen er heller ikke dimensjonert etter arbeidsbelastningen i alle konfliktrådene. Halvparten av konfliktrådslederne har oppgitt at det de har til rådighet av ressurser, ikke er tilstrekkelig til å gjennomføre disse straffereaksjonene på en hensiktsmessig måte. Av pågående saker ved utgangen av 2018, varierte antall saker for hver stillingshjemmel for ungdomskordinator fra seks til 33. I konfliktrådet kan det videre ta lang tid å få på plass et oppfølgingsteam, særlig i forbindelse med de mest krevende sakene, blant annet fordi instanser som kan være aktuelle i et oppfølgingsteam, ikke har fått tilført ekstra ressurser til dette arbeidet. Ekstra tid og ressurser går også med til å motivere ungdommer til å akseptere krav i ungdomsplanen og til å forberede dem til ungdomsstormøtet. Kravet om at straffereaksjonen skal starte med et ungdomsstormøte og at det er ungdomsstormøtet som skal utarbeide ungdomsplanen, kan også ha forsinket oppstarten av straffegjennomføringen. Ved lang ventetid kan ungdommens problemer forsterkes, og nye lovbrudd bli begått. Sannsynligheten for at fornærmet part er motivert til å møte ungdommen, svekkes også.

Krevende straffereaksjoner

Disse straffereaksjonene er samtykkebasert, men ungdommene i casestudien har i flere tilfeller samtykket til reaksjonen uten å ha tilstrekkelig innsikt i hva de har samtykket til. Samtykkeskjemaet blir vanligvis signert før type straffereaksjon og lengde på straffegjennomføringen er kjent, og også før vilkårene i ungdomsplanen er fastsatt. Flere hadde dessuten med viten og vilje godtatt en avtale som innebar at de måtte kutte ut illegale rusmidler, selv om deres motivasjon til det i utgangspunktet var

lav, eller helt fraværende. Disse straffereaksjonene krever ikke bare motivasjon, men også betydelig grad av selvdisiplin. Ungdommer i casestudien har vært utsatt for fristelser eller blitt presset sosialt til å ruse seg og/eller begå ny straffbar handling mens straffegjennomføringen pågikk. Et vennennettverk som støtter ungdommen på positive måter under straffegjennomføringen, er ikke alle forunt. Hjelp til å «snu kursen» fra familie og andre i nære omgivelser, er heller ingen selvfølge. Det vil si at disse straffereaksjonene baseres på betydelig grad av selvkontroll, noe som er krevende i sin alminnelighet, ikke bare for ungdommer som har begått lovbrudd, og som sliter med andre mer eller mindre alvorlige problemer i hverdagen. Den betydelige andelen av brudd på vilkår underveis kan også tyde på at denne typen straffereaksjon er krevende.

Ytre motivasjon fører ikke uten videre til indre motivasjon og en genuin vilje til å endre egen atferd. Flere av ungdommene som deltok i casestudien, ga uttrykk for at de er motivert og ambivalent samtidig. De både aksepterer og motarbeider vilkår, de trenerer oppstart til de er motivert til å begrense rusinntaket, om det er en aktuell problemstilling, eller ser at de har noe å tjene på å redusere rusinntaket, for eksempel ved muligheten til å få arbeid. Alle opptrer heller ikke lojalt overfor «systemet» selv om de har signert en skriftlig avtale. Det ser ut til «å gå sport i» å lure «systemet», særlig når det gjelder å skjule bruk av illegale rusmidler. Casestudien viser imidlertid også at noen av ungdommene som virket svært umotivert fra starten av, og som få i oppfølgingsteamet hadde «tro på», har fått styrket motivasjonen underveis, og har klart seg bra i ettertid.

Å balansere mellom hjelp og straff

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging befinner seg i brytningspunktet mellom hjelp og straff, det vil si mellom to aspekter som bygger på ulike rasjonaliteter. Straffeaspektet gjør det nødvendig å ta hensyn til rettssikkerhet og lik behandling, og et felles, strømlinjeformet opplegg synes å være det som best ivaretar dette. Hjelp forutsetter derimot individuell tilpassing og en fleksibilitet som er på kollisjonskurs med det strømlinjeformede. Dette, igjen, skaper utfordringer på flere måter. Fra juridisk hold har det for eksempel vært uttrykt bekymring for at innholdet i reaksjonene, det vil si det som er nedfelt i ungdomsplanen, er for lite straffende. For ungdommer i casestudien var imidlertid frihetsinnskrenkningen som straffen innebærer, straffende i seg selv. De må holde møteavtaler, som mange misliker, over et lengre tidsrom, være tilgjengelig via telefon, og ha et dagtilbud som er vanskelig å skaffe for dem som ikke går på skole. Lovbruddets alvorlighetsgrad gjenspeiles først og fremst i lengde på straffegjennomføringen, hvor det vanligvis er lengre oppfølgingstid i saker med ungdomsstraff enn i saker med ungdomsoppfølging. Vilkårene i ungdomsplanen har også blitt kritisert for å være formulert for upresist. Tydelige vilkår er viktig i forbindelse med vurderinger av blant annet brudd på vilkår. I casestudien kommer det imidlertid frem at tiltak i enkelte sammenhenger blir formulert «vagt» for å kunne hjelpe ungdommen, og det ser ikke ut til at ordlyden i ungdomsplanen har sammenheng med om straffegjennomføringen «lykkes» eller «mislykkes» i hvert enkelt tilfelle. I studien uttrykkes bekymring for at rommet for hjelpetiltak og individuell tilpasning kan snevres inn om juridiske aspekter blir mer dominerende.

Begrenset tiltaksregister

Ungdommene som følges opp i forbindelse med disse straffereaksjonene, har ofte store og sammensatte problemer, men hjelpetiltak er ikke alltid tilgjengelig, enten fordi tilbudet ikke finnes, eller fordi ungdommer som er under straffegjennomføring, som alle andre, må stille i kø til aktuelle tilbud. Studien viser at behov for hjelp knyttet til helsemessige aspekter oftere er regelen enn

unntaket. Likevel kan det se ut til at deler av helsetjenesten forholder seg til samtykke på måter som en ambivalent ungdom som strever, ikke er i stand til å gi, med det til følge at søknader om tiltak avslås. Dette indikerer at det er behov for å forenkle kravene til, og prosessen med, å få ungdommene inn i aktuelle tiltak. Ungdomsreaksjonene skal være et samarbeidsprosjekt mellom ulike aktører og ulike sektorer, men samarbeidet fungerer ikke like godt i alle sammenhenger.

Begrensninger i tiltaksregister gjelder også for kravet om dagtilbud, særlig for ungdom som ikke går på skole. Dersom dette skal kunne oppfylles, bør det vurderes om det er mulig å få til faste avtaler med potensielle arbeidsgivere. Rusproblemer, enten dette inngår i lovbruddet eller ikke, må også håndteres i forbindelse med straffegjennomføringen. Casestudien viser at ungdom som ikke kommer seg ut av rusavhengigheten, får problemer med å oppfylle andre vilkår i straffegjennomføringen. Tiltak som kan være til hjelp for disse ungdommene, er imidlertid jevnt over knapt, men ett tiltak som stort sett er tilgjengelig, og som i casestudien viste seg å ha gunstig effekt, var streng ruskontroll i form av ukentlige tester over lengre tid. For flere av ungdommene var det først og fremst dette kravet som hjalp dem inn i et «bedre spor». Det må imidlertid være enkelt å ta prøver og det må kontrolleres at ungdommene ikke jukser og gjør seg selv en bjørnetjeneste, som enkelte ungdommer selv frykter kan bli en konsekvens om ruskontrollen ikke er tilstrekkelig streng.

Gjenopprettende prosess

Gjenopprettende prosess har vært definert som et grunnpremiss for disse reaksjonene. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at ungdommen som har brutt loven, er forpliktet til å møte fornærmet part i saken i et ungdomsstormøte, dersom fornærmet part aksepterer dette. Studien viser imidlertid at gjenopprettende prosess har litt vanskelige kår i disse reaksjonene, ikke minst fordi man her har å gjøre med ungdom som har samtykket til en straffereaksjon, ikke ene og alene til gjenopprettende møte. I enkelte situasjoner har det også være uforvarlig at den aktuelle ungdommen har møtt fornærmet part selv etter lengre tids oppfølging. I de fleste sakene som har vært fulgt i denne studien, har imidlertid fornærmet part takket nei til å delta i ungdomsstormøtet. Det har derimot vært mange profesjonelle aktører fra forskjellige instanser til stede i dette møtet. Alt i alt synes den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet å ha spilt en liten rolle med tanke på «resultater» av straffegjennomføringen. Oppfølgingen i seg selv fremstår ofte som det avgjørende, med tiltak som ruskontroll, mulighet for å få struktur på hverdagen, å bli «sett og hørt», og ikke minst, det relasjonelle, å få ett eller flere mennesker å «lene seg mot». Årsakssammenhenger kan være komplekse, og det kan være vanskelig å spore hva som har vært kilder til endring. Verdien av den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtene er vanskelig å vurdere. Det kan ha skjedd noe verdifullt uavhengig av om møtene forløper i tråd med «idealet» eller ikke, om det er mange eller få personer til stede, og om fornærmet part er til stede eller ikke. Vi har eksempler på gjenopprettende møter som kan beskrives som katastrofale, og vi har klare beretninger fra foreldre og ungdommer om at den dialogen som det gjenopprettende møtet ga anledning til, har betydd mye for dem. I de sistnevnte tilfellene var det gjenopprettende møtet gjennomført uten fornærmet part til stede. Den gjenopprettende prosessen som foregikk, handlet om forholdet mellom den aktuelle ungdommen og hans/hennes foreldre.

Tenker man på gjenopprettende prosess som kun det som foregår i den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet, utgjør dette totalt sett en liten del av ungdomsreaksjonene. Likevel er det et stort potensial knyttet til gjenopprettende prosess om dette rettes generelt mot ungdommens liv som ofte er preget av brudd, svik og kompliserte relasjoner. Det er viktig at gjenopprettende prosess ikke blir et

«Alice in Wonderland»-begrep som kan bety hva som helst ut fra hva ulike aktører måtte ønske å legge i begrepet. Per i dag vil mye av det som foregår i ungdomsreaksjonene kunne defineres som rehabilitering, med den rollen som profesjonelle har, og med den tyngden i oppmerksomhet som rettes mot lovbrysteren fremfor fornærmet part og nærmiljø. Samtidig vil en del av det som skjer i oppfølgingen, kunne skape møteplasser mellom mennesker som er berørt, og gi et utgangspunkt for dialog og transformasjon, også utenom møter som kalles gjenopprettende. Datamaterialet vårt viser at en kombinasjon av rehabilitering og gjenopprettende prosess kan være avgjørende.

Noen forslag til lovendringer:¹

Studien viser at det finnes potensial i disse straffereaksjonene til å gi hjelp som hjelper, og/eller forebygge ny kriminalitet, selv om statistikken viser at brudd på vilkår er utbredt og at tilbakefall skjer relativt ofte. Visse svakheter blant annet ved lovgrunnlaget, bør imidlertid justeres for at disse straffereaksjonene skal kunne fungere mer hensiktsmessig. Nedenfor presenteres i korte trekk noen forslag til endringer:

- Ungdomsstormøtets gjenopprettende del, i betydningen møte mellom ungdommen som har brutt loven, og fornærmet part, bør tilstrebes eller være en intensjon i forbindelse med disse straffereaksjonene, men dette bør ikke være et lovkrav.
- Det primære målet i den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet må være å legge til rette for gode gjenopprettende prosesser. Det må derfor være rom for fleksibilitet i lovverket knyttet til hvor mange og hvem som deltar i et slikt møte. Profesjonelle kan være til stede i tilfeller hvor det kan være hensiktsmessig, men ingen i denne aktørkategorien bør være obligatoriske deltakere.
- Betegnelsen «ungdomsstormøte» bør forbeholdes møter med gjenopprettende del hvor det kun bør være meklere og personer som er knyttet til saken, til ungdommen som har brutt loven, og til eventuell fornærmet part. Utforming av ungdomsplanen og ansvaret for dette, bør holdes adskilt fra ungdomsstormøtet. Ungdomsplanen bør fastsettes i et eget «forum» med spesifiserte deltakere.
- Det bør klargjøres hvordan den enkelte ungdom som har brutt vilkår i straffegjennomføringen, best kan bli ivaretatt mens påtalemyndigheten eller kriminalomsorgen behandler bruddmeldingen.

Forslagene i punktene over, er nærmere utdypet i kapittel 14. Kapittel 14 inneholder også forslag til forbedringer som ikke gjelder endringer i lovteksten.

¹ I kapittel 15 presenterer Morten Holmboe flere forslag til lovendringer.

1 INNLEDNING

1.1 STUDIEN: BAKGRUNN OG FORMÅL

Studien som ligger til grunn for denne rapporten, har vært gjennomført som et følgeforskningsprosjekt i perioden fra januar 2015 til og med mars 2019. Den tok utgangspunkt i problemstillinger som var formulert av departementet (se punkt 1.3), og den bygger på et omfattende datamateriale. Foreløpige resultater ble publisert i en underveisrapport (se Eide m.fl. 2016) hvor formålet var at aktører i feltet skulle kunne trekke lærdom av egne og andres erfaringer på et tidlig tidspunkt, og justere praksis deretter. Disse straffereaksjonene er imidlertid fortsatt i en implementeringsfase i den forstand at de fortsatt er under utforming og i endring.

Sluttrapporten berører de fleste temaene som ble belyst underveisrapporten, men den supplerer enkelte funn med nytt datamateriale, og går mer i dybden innenfor noen temaer. Rapporten peker på utfordringer som krever løsninger, og den gir svar på en rekke, men langt fra alle, problemstillinger som er utkrystallisert over tid. Flere av utfordringene som er manifestert i løpet av perioden som studien har pågått, faller utenfor mandatet som ble gitt for dette oppdraget. Hva som skaper muligheter og hva som fungerer som hindre, har vært et omdreiningspunkt i studien. Visse rammebetingelser som de involverte instansene og aktørene arbeider innenfor, belyses også, men denne tematikken krever langt grundigere utforskning enn det som har vært mulig innenfor dette oppdraget. For å kunne gi tilstrekkelig innsikt i forhold som ser ut til å snevre inn spillerrommet for dem som arbeider innenfor feltet, og som kan hindre hensiktsmessig gjennomføring av disse straffereaksjonene, må det gjennomføres nye studier.

Ungdomsoppfølging og ungdomsstraff gjelder for ungdommer som er mellom 15 og 18 år på det tidspunktet de begår lovbrudd. Disse straffereaksjonene har sitt utspring i anbefalinger fra et lovutvalg som ble satt ned av Regjeringen i 2007. Utvalget ga uttrykk for at det var viktig å sikre barns velferd i forbindelse med varetektsfengsling og straffeutmåling (se NOU 2008:15). I tillegg til at medlemmene i utvalget ville lovfeste at lav alder skulle være et formildende moment ved straffeutmåling, ville de ha lovfestet at et ungdomsstormøte skulle inngå som vilkår ved betinget dom. I Prop. 135 L (2010-2011) «Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)» ble arbeidet fra utvalget videreført. I proposisjonen la det daværende Justis- og politidepartementet konkrete føringer for den praktiske gjennomføringen av ungdomsstraff. Det ble blant annet lagt vekt på at ungdomsstraffen skal inneholde et restorativt (gjenopprettende) element i form av mekling (forutsatt samtykke) i konfliktrådet mellom ungdommen som har brutt loven, og den eller dem som har vært utsatt for lovbrudd (fornærmet part). Straffereaksjonen anses å være i tråd med FNs barnekonvensjons krav om at fengsel for barn kun skal brukes som siste utvei og for et kortest mulig tidsrom.

I forkant av lovendringen som ble satt i verk 1. juli 2014, hadde enkelte regioner forsøkt tilsvarende straffereaksjoner for ungdom. I Oslo, Trondheim, Stavanger og Kristiansand ble modellen med Oppfølgingsteam og Ungdomsstormøter etablert i 2006 som et treårig prøveprosjekt (Kvillo og Wendelborg 2009). Disse prøveprosjektene var basert på erfaringer blant annet fra Ungdomskontrakter og Felles Ansvar i Salten (Eide m. fl. 2007). Etter prøveperioden ble

straffereaksjonen videreført i Sør-Trøndelag, og i løpet av 2010-2011 ble tiltakene innført i konfliktrådene i Telemark (Gustavsen og Vardheim 2013), Troms, Hedmark og Haugaland og Sunnhordland. I Salten er Felles Ansvar fremdeles i drift. De erfaringene som ble gjort i forbindelse med disse prosjektene, la et grunnlag for det som nå er ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.

1.2 UNGDOMSSTRAFF OG UNGDOMSOPPFØLGING

1.2.1 LOVGRUNNLAGET

Ungdomsstraff ble vedtatt ved lov 20. januar 2012 nr. 6. Det ble da besluttet at straffereaksjonen skulle settes i kraft fra 1. juli 2014. De nødvendige systemene for gjennomføring av straffen, skulle da være på plass. Den nye konfliktrådsloven ble vedtatt 20. juni 2014 med virkning fra 1. juli samme år. Der ble også reaksjonene «ungdomsoppfølging» og «oppfølging i konfliktråd» lovfestet.²

Av konfliktrådsloven § 22 går det frem at reaksjonene ungdomsstraff og ungdomsoppfølging består av gjennomføring av et ungdomsstormøte, utarbeidelse av en individuelt tilpasset ungdomsplan og oppfølging av planen. Ungdommen som har begått lovbrudd, er altså pålagt å delta i et ungdomsstormøte hvor det er meningen at fornærmet part og andre berørte skal være til stede. Tanken er at den aktuelle ungdommen i et slikt møte skal delta aktivt og gjennom dette bli mer bevisst konsekvensene av sitt, eller sine, lovbrudd. Fornærmet part har rett, men ikke plikt til å delta i ungdomsstormøtet. Den aktuelle ungdommen må i tillegg vise vilje til å ta ansvar for sine handlinger gjennom å samtykke til en forpliktende ungdomsplan. Planen skal utformes individuelt og inneholde tiltak om oppfølging og kontroll. Planen vil også inneholde hjelpetiltak som skal ytes på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Aktuelle tiltak skal ta utgangspunkt i det begåtte lovbruddet og i hver enkelt ungdoms livssituasjon (Prop. 57 L 2013–2014:8). Ideelt sett skal ikke bare representanter fra det offentlige delta i oppfølgingen, men også ressurspersoner rundt den aktuelle ungdommen som familiemedlemmer og andre i ungdommens private nettverk. Ungdomsplanen kan blant annet gå ut på avtale om kompensasjon til fornærmede og tiltak som skal forebygge ny kriminalitet, for eksempel ruskontroll, sinnemestring og oppfølging av skole eller arbeid. Ungdomskoordinatoren har, i samråd med et oppnevnt oppfølgingsteam, ansvar for at planen gjennomføres (Prop. 57 L 2013–2014:51-52).

Ved ungdomsstraff fastsetter domstolen gjennomføringstiden, jf. straffeloven §§ 52 a til 52 c, og oppfølgingen kan vare fra seks måneder til to år. Dersom fengselsstraffen som ville ha blitt idømt uten ungdomsstraff, er klart lengre enn to år, kan en gjennomføringstid på inntil tre år fastsettes (jfr. konfliktrådsloven § 23). Ved ungdomsoppfølging fastsetter påtalemyndigheten gjennomføringstiden i saker overført i medhold av straffeprosessloven § 71 a annet ledd og § 69 tredje ledd, jf. straffeloven § 37 første ledd bokstav j. Domstolen fastsetter gjennomføringstiden i saker etter straffeloven § 37 første ledd bokstav j. Gjennomføringstiden kan vare i inntil ett år. Påtalemyndigheten kan velge å bruke ungdomsoppfølging som vilkår for påtaleunntatelse (straffeprosessloven § 69), som direkte overføring til konfliktrådet (straffeprosessloven § 71a) eller som vilkår for betinget bot overfor unge lovbrøyttere (straffeprosessloven § 53, jf. straffeprosessloven § 256).³ Domstolen kan sette ungdomsoppfølging

² Lov om konfliktrådsbehandling kapittel IV, som gjelder for ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, finnes i vedlegg 1 i denne rapporten.

³ Påtalemyndighetens valg av reaksjonsform kan få betydning for hvor lenge reaksjonen skal fremgå av lovbrøytters politiattest, se nærmere under punkt 15.9.2.

enten som vilkår for betinget fengsel (straffeloven § 37 første ledd bokstav j) eller betinget bot overfor unge lovbrytere (§ 53 fjerde ledd) (Holmboe 2016a:114). Ungdomsstraff kan altså fastsettes der straffen ellers ville ha vært ubetinget fengsel, eller de strengeste samfunnsstraffene, etter reglene i straffelovens kapittel 8a (Holmboe 2016a:115, 116).

Ungdomsstraff er en strengere reaksjon enn ungdomsoppfølging. Der ungdomsoppfølging har en øvre grense for gjennomføring på ett år, kan ungdomsstraff vare opp til tre år. Nedre grense for ungdomsstraff er seks måneder, mens ungdomsoppfølging ikke har noen fastsatt nedre grense.

Ved ungdomsstraff skal kriminalomsorgen og politi delta i ungdomsstormøtet og i oppfølgingsteamet ifølge konfliktrådsloven § 26. Disse er ikke obligatoriske deltakere i ungdomsoppfølging.

1.2.2 ORGANISERING AV OPPFØLGINGEN

De nye straffereaksjonene for ungdommer er forankret i konfliktrådet. Konfliktrådet er en statlig tjeneste som tilbyr gratis mekling i både straffesaker og sivile saker. Det faglige og administrative ansvaret for virksomheten ligger hos Sekretariatet for konfliktrådene, som er lokalisert i Oslo, og underlagt Justis- og beredskapsdepartementet. Da studien startet var det 22 konfliktråd fordelt over hele landet.

Konfliktrådet kan benyttes i ulike faser av en straffeprosess. Spesialkompetansen er såkalt gjenopprettende prosess (se kapittel 2), som handler om å skape et trygt rom for dialog, der parter i en konflikt på egne premisser kan komme fram til løsninger de selv opplever som gode (se Eide 2015, 2010a, 2010b, Eide og Gjertsen 2009). Dette gjøres via tilrettelagte møter, som fasiliteres av meklere. Lekmannsprinsippet står sentralt. Meklerne gjennomgår kurs og trening, men utfører meklingsoppgaver som et verv som kompenseres symbolsk på timesbasis. Konfliktrådene har også fast ansatte, det vil si en konfliktrådsleder og en eller flere rådgivere. I forbindelse med de nye ungdomsreaksjonene er det opprettet stillinger for ungdomskoordinatorer. I enkelte konfliktråd har ungdomskoordinatorer også fungert som rådgivere, og vice versa.

Konfliktrådslederen har overordnet ansvar for den administrative og faglige driften av hvert enkelt konfliktråd, i dette inngår ansvar for budsjett og personale. Oppgavene innbefatter også rekruttering og faglig oppfølging av meklere og kvalitetssikring av saksarbeid, informasjonsarbeid, etablering av samarbeid og kontakt med eksterne instanser, det være seg politi, påtale, kriminalomsorg og andre. Rådgiverstillingen dekker oppgaver knyttet til alle sider ved konfliktrådets virksomhet, for eksempel administrative oppgaver, saksbehandling, kontakt med meklere og samarbeidspartnere og informasjonsvirksomhet. Innføringen av ungdomsreaksjonene har også påvirket rådgivernes arbeidsoppgaver (se kapitlene 4 og 12). Det har imidlertid falt utenfor denne studiens mandat og økonomiske og tidsmessige rammer å rette oppmerksomheten spesielt mot denne aktørgruppens oppgaver. Ungdomskoordinatorer har ansvaret for de nye straffereaksjonene for ungdommer, og dette omfatter blant annet samarbeid med alle instanser som er involvert i straffegjennomføringen, koordineringsoppgaver, saksbehandling og informasjonsarbeid.

1.2.3 SPØRSMÅL OM RETTSSIKKERHET

Spørsmål om rettssikkerhet er blitt aktualisert i forbindelse med disse straffereaksjonene. Rettssikkerhet defineres på ulike måter, men likhet for loven, forutsigbarhet, rettferdighet og

upartiskhet i saksgangen går igjen. I nyere publikasjoner som handler om ungdomsreaksjonene, har flere jurister pekt på utfordringer knyttet til rettssikkerhet. Et av spørsmålene som Justis- og beredskapsdepartementet har ønsket svar på i evalueringen, er om regelverket gir nok fleksibilitet til at reaksjonen kan tilpasses den enkelte ungdom som har brutt loven. Det kan også stilles spørsmål om fleksibiliteten er i samsvar med de grunnleggende krav til rettigheter ungdommen har. Fornes (2016) bemerker blant annet at dersom ungdomsreaksjonene skal være levedyktige, krever dette at både lovgiver og praktikere klarer å balansere hensyn til individuell tilpasning og likebehandling.

Allerede før ungdomsreaksjonene ble etablert, pekte Nils Christie på et sentralt dilemma knyttet til at reaksjonene ble forankret i konfliktrådet: «Fru Justitia», rettferdighetens gudinne, står med bind for øynene, «blindet, skjernet mot inntrykk hun ikke burde få. Straff krever avstand. Men konfliktrådene bygger jo nettopp på det motsatte, på nærhet. Ved å påta seg kontrolloppgaver, og ganske spesielt ved å påta seg politioppgaver som uanmeldte hjemmebesøk med testing av blod, urin og utånding – «eller medvirke til annen undersøkelse som kan skje uten fare eller særlig ubehag», blir konfliktrådene i praksis en del av strafferettssystemet, men da uten de typer beskyttelse som er innebygget i mye av virksomheten til fru Justitia» (Christie 2014).

Holmboe (2014, 2016c) peker på at lovteksten gir ungdomskoordinator anledning til å legge fram vilkår som er så strenge at ungdommen som har brutt loven, må velge mellom å godta dem eller å få overført saken til ordinær straffeforfølgning igjen. Den siktede kan heller ikke påklage beslutninger som tas underveis i straffegjennomføringen. Dette, kommenterer Holmboe, gjør at spørsmålet om det kan gis et reelt, informert samtykke, blir særdeles sentralt. I prinsippet kan ungdommen trekke samtykke til ungdomsreaksjonene når som helst, men når det gjelder ungdomsstraffen er ikke dette helt uproblematisk. Ved manglende samtykke blir saken sendt tilbake til domstolen, hvor det skal avgjøres om deler eller hele av den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes. Domstolen kan imidlertid ikke omgjøre straffen til en annen straffereaksjon, som for eksempel samfunnsstraff. En ungdom som ville fått samfunnsstraff ved ikke å gi samtykke til ungdomsstraff i utgangspunktet, vil derfor risikere fengsel dersom han/hun trekker samtykket etter at ungdomsstraffen har startet.⁴

1.3 PROBLEMSTILLINGER

Justis- og beredskapsdepartementet har spesifisert et knippe med problemstillinger som skulle belyses innenfor den økonomiske og tidsmessige rammen som var gitt for oppdraget. Problemstillingene som er listet opp nedenfor, kretser i hovedsak rundt hvordan arbeidet med straffereaksjonene er organisert og utformet, og hvordan straffereaksjonene fungerer. Det vil si at evalueringen skulle konsentreres om oppfølgingen av ungdommer i forbindelse med de nye straffereaksjonene. Spørsmålet om konfliktrådsloven kapittel IV fungerer etter hensikten, er imidlertid overordnet. Det vil si at svar på dette spørsmålet også gir svar på flere av de andre spørsmålene:

1. Hvordan er oppfølgingsteamene organisert, og fungerer de på en hensiktsmessig måte?
2. Hvordan følges den enkelte ungdom som har brutt loven opp, og hvordan fungerer oppfølgingen av planen?

⁴ Se også punkt 15.8.2

3. Hvordan opplever disse ungdommene oppfølgingen og samhandlingen i oppfølgingsteamet?
4. I hvilken grad har sakene vært egnet for ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging?
5. Hvilken effekt har straffereaksjonene hatt for ungdommene som har brutt loven?
6. Hvilken effekt har deltakelse i de gjenopprettende møtene i straffereaksjonene, hatt for deltakerne?
7. Hvilken betydning har gjenopprettende prinsipper hatt?
8. Fungerer lovverket (konfliktrådsloven kapittel IV) etter hensikten?

Flere av disse problemstillingene er belyst i underveisrapporten (Eide m.fl. 2016) basert på det datamaterialet som da forelå. I sluttrapporten tar vi opp igjen noen av trådene, først og fremst der datatilfanget fra siste halvdel av oppdraget gir innsikt utover det som allerede er formidlet. Denne rapporten er imidlertid i hovedsak konsentrert om de tre siste temaene. Disse temaene ble løftet frem og drøftet også i forrige rapport, men her går vi mer i dybden for å begrunne våre forslag til endringer.

Gjenopprettende prosess er et grunnleggende aspekt ved straffereaksjonene og har derfor fått en sentral plass i evalueringen. Departementet ønsket en vurdering av hvilken betydning gjenopprettende prinsipper har hatt i disse straffereaksjonene, inkludert hvilken effekt gjenopprettende møter har hatt. Når «fruktene» av straffereaksjoner som skal bygge på gjenopprettende prinsipper skal vurderes, må metodene som anvendes, handle om mer enn vurderinger av «tilbakefall» hos ungdommene som har brutt loven. Det å løfte frem erfaringene til de berørte, og følge opp hva som skjer over tid, er et imperativ: praktiseres de gjenopprettende prinsippene i utgangspunktet? Og, innfris de forventningene som gjenopprettende prinsipper bærer bud om? Det ligger sterke føringer knyttet til ungdomsstormøtet, blant annet at møtet skal munne ut i unnskyldning. Hva betyr dette for mulighetene til å skape åpent rom for dialog? Hvem «eier» det som foregår på møtet? Hvilket rom er det for tillit og åpenhet innenfor slike rammer?

Med innføringen av ungdomsreaksjonene står konfliktrådene overfor endringer på flere plan – ikke bare nytt lovverk, men også nye oppgaver og nye medarbeidere. Vi har derfor rettet søkelyset mot et mulig spenningsforhold mellom oppgaver knyttet til ungdomsreaksjonene og konfliktrådets tradisjonelle oppgaver som berører eksistensielle spørsmål som gjenopprettende prinsipper. Rapporten berører i noen grad grunnverdiene i konfliktrådets arbeid og drøfter dette opp mot ny oppgave som straffegjennomføringsorgan. En evaluering som ser spesielt på konfliktrådet som organisasjon, som har gjennomgått (og fremdeles gjennomgår) store endringer i kjølvanen av de nye ungdomsreaksjonene, er imidlertid noe vi anbefaler.

Juridiske rammer er av stor betydning i og med at vi har med straffereaksjoner å gjøre. Samtidig er juridiske rammer bare en del av den kompleksiteten vi har å gjøre med. Lovverk fortolkes, og skjønn kan variere. Ulike diskurser omkring hjelp og straff, mål og middel, manifesterer seg på ulike måter blant ulike aktører. Ungdomskoordinatorer arbeider ikke i et vakuum, men i et samspill med andre fagfolk, etater og organer som for eksempel koordineringsgruppen (KOG). Blant annet går vi inn på praktiske begrensninger i myndighet som erfares av ungdomskoordinatorer, og hvilke forhold som har betydning for de avgjørelser de kan ta. Ungdomsplanen skal være «individuell tilpasset», ut fra de behovene man mener ungdommen har. Behov er imidlertid ikke en ting som kan veies og måles. Det er et resultat av fortolkning. Hvem er involvert i disse fortolkningsprosessene, og hvilken betydning har

dette for hvordan makten reguleres? Hvilke forhold har betydning for balansegangen mellom individuell tilpasning og likebehandling i feltet i praksis?

Ungdomsreaksjonene er en måte å utøve kontroll på, og det er viktig å ha et bevisst forhold til dette. Der noe oppfattes som et gode, eller «til det beste» for noen, ligger det også en fare for at det ikke begrenses på samme måte som noe som utvetydig oppfattes som «straffende» eller «vondt». Innholdet i ungdomsplanene, intensitet og omfang, er et inntak til å forstå også dette aspektet.

Omfanget av ungdomsoppfølgingssaker er også vesentlig. Et sentralt spørsmål er om målgruppen for såpass inngripende reaksjoner utvides for mye, sett ut fra intensjonene med straffereaksjonene. Omfanget av saker har betydning for konfliktrådets kapasitet og muligheter til å arbeide med hver enkelt sak på en mest mulig hensiktsmessig måte.

1.4 KORT OM RAPPORTEN

Rapporten består av 15 kapitler, inkludert introduksjonsdelen. I ni av disse kapitlene (kapittel 4-12) presenterer vi resultater fra studien. Disse kapitlene er strukturert tematisk. Det vil si at resultater innenfor de mest sentrale temaene presenteres separat, men drøftes samlet i diskusjonskapitlet (kapittel 13). I studien er det brukt en kombinasjon av kvalitative og kvantitative datainnsamlings- og analysemetoder. Den mest omfattende delen av studien er imidlertid en kvalitativ casestudie som har pågått over hele perioden i fem konfliktrådsregioner. En nærmere redegjørelse for og beskrivelse av studien og datamaterialet, finnes i kapittel 3. Analyser av det samlede datamaterialet vurderes blant annet i lys av teorier omkring gjenopprettende prinsipper som skal stå sentralt i ungdomsreaksjonene. Det teoretiske grunnlaget er utdypet i kapittel 2, og dette fungerer som et fundament for drøftingen av funn i vårt datamateriale i kapittel 13. Drøftingskapitlet gir innspill til den refleksjonen og den kritiske tenkningen i feltet, som er nødvendig for både å ivareta konfliktrådernes egenart og å sikre gjenopprettende prinsippers plass i ungdomsreaksjonene. Kapittel 14 i rapporten er konsentrert om resultater fra vår studie som, etter vårt syn, gir grunnlag for å anbefale endringer både hva angår gjeldende lovverk og praksis. Det aller siste kapitlet er skrevet av Morten Holmboe. Han drøfter flere juridiske problemstillinger og foreslår lovendringer som har relevans for disse straffereaksjonene, men som er mer omfattende enn det som dekkes inn i mandatet som gjaldt for dette oppdraget.

2 GJENOPPRETTENDE PROSESS

2.1 EN BEGYNNENDE INTRODUKSJON

I de nye ungdomsreaksjonene er det en intensjon at såkalt *gjenopprettende prosess* skal stå sentralt. Dette var også en viktig grunn til at reaksjonene ble forankret i konfliktrådet, som skal være hovedleverandør av gjenopprettende prosess i Norge. I dette kapitlet vil vi begynne med å presentere gjenopprettende prosess og noen diskusjoner som pågår både nasjonalt og internasjonalt. Vi starter med en enkel fremstilling, for så å bevege oss til generelle utfordringer som har vært påpekt. Derest vil vi si litt mer om utfordringer som blir spesielt aktuelle der gjenopprettende prosess kombineres med andre reaksjonsformer, slik det gjøres i de nye ungdomsreaksjonene. Begrepsbruken reflekterer begrepene som blir brukt i den litteraturen vi presenterer.

Lode Walgrave sier at som meteord blir gjenopprettende prosess ofte både misforstått og misbrukt. Paradoksalt nok kan den største faren for gjenopprettende prosess være nettopp den entusiasmen den blir møtt med. Entusiasme kan føre til dårlig planlagt implementering, overvurdering av mulighetene som ligger i gjenopprettende prosess, neglisjering av rettsikkerhetsaspekter, og uklarheter knyttet til både begreper som brukes og forvirring hva angår mål så vel som begrensninger (Walgrave 2003). Faren for at dem som «roper høyest» eller at politiske interesser blir bestemmende for hvilken rolle offer, lovbryster, familie, venner, nabolag, samfunn og styresmakter skal ha i det som omtales som gjenopprettende prosess, er også påpekt. Det gjenopprettende paradigmat risikerer å bli et «Alice in Wonderland»-begrep, et begrep som kan bety hva som helst ut fra hva ulike grupperinger eller individer måtte ønske at det betyr (Dignan og Lowey 2000). En grundig gjennomgang og problematisering er derfor påkrevd.

Gjenopprettende prosess er det norske begrepet for *restorative justice*. En enkel introduksjon av gjenopprettende prosess slik det leveres av konfliktrådet i Norge, gis på konfliktrådets nettsider. Her står følgende: «Konfliktrådet hjelper deg med å løse konflikter, enten det dreier seg om lovbrudd eller sivile konflikter. Vi tilrettelegger for møter der dere selv gjennom dialog kan finne fram til gode løsninger».⁵ Gjenopprettende prosess er et begrep som anvendes på visse former for praksis, men det er også en ideologi. Grunnsteinen i denne ideologien forklares av Nils Christie, som var sentral for utviklingen av konfliktrådet og gjenopprettende prosess i Norge. På 1970-tallet skrev Nils Christie artikkelen «konflikt som eiendom» (1976). Enkelt gjenfortalt: Et sentralt prinsipp i rettsstaten er *likhet for loven*, et viktig og riktig prinsipp. Utfordringen er imidlertid at ingen handlinger er like, ei heller de straffbare. For at lovbrudd skal kunne sammenlignes og dømmes likt, må handlingene først *gjøres* like. Det skjer ved at handlingene oversettes inn i juridiske termer. I denne oversettelsesprosessen skjer det imidlertid en forenkling av saksforholdet. Forhold som kan være helt sentrale for de menneskene som er berørt av det som har skjedd, er ikke nødvendigvis det som regnes som juridisk relevant. På denne måten overtar, eller «stjeler» juristene og rettssystemet «konfliktene» fra folk, sier Christie. Forhold som kan være av stor betydning for menneskene som har vært berørt av det som har skjedd, settes til side når det ikke har juridisk relevans.

⁵ <https://www.konfliktraadet.no>, sist besøkt 5.oktober 2018

Gjenopprettende prosess, derimot, søker å gi konfliktene tilbake til deres «rettmessige eiere», sier Christie. Det som i denne sammenhengen defineres som rettmessige eiere, er de menneskene som er berørt av det som har skjedd. Gjenopprettende prosess handler om å skape et trygt rom der sakens rettmessige eiere kan møtes og snakke om det de selv opplever som viktig i sakens anledning. I Norge avsluttes møter i konfliktrådet gjerne med at partene skriver en avtale, hvor det de eventuelt blir enige om, nedtegnes. Men det skal ikke ligge noen føringer i utgangspunktet som dikterer verken *at* det skal nedtegnes avtale, eller *innholdet* i en slik avtale. Deltakerne kan også avbryte selve møtet dersom de ikke ønsker å fortsette prosessen. Dette, så vel som betydningen av frivillig deltakelse i utgangspunktet, springer ut av det grunnleggende gjenopprettende prinsippet: at saken tilhører de som er berørt av det som har skjedd.

Gjenopprettende prosess baserer seg på en forståelse av at det kan skje noe transformativt når mennesker møtes ansikt til ansikt og snakker sammen i en trygg setting. Nils Christie snakker om hvordan begrep som kriminalitet og kriminell reflekterer distanse, så vel som gjenskaper distanse: det er den fremmede som er kriminell, ikke barnet mitt. Når vi har å gjøre med våre egne barn, ser vi tydeligere kompleksiteten i det som har skjedd, mangfoldet av motiver, følelser, historien bak og sammenhengen som handlingen inngikk i. Der man ser nyansene, gir ikke forenklete sekkebetegnelser som «kriminalitet» og «kriminell» mening på samme måte lenger. Gjenopprettende prosess har en ambisjon om å gi rom for kompleksiteten i hendelser. Parallelt med at kompleksiteten i hendelser gis rom, blir det også vanskeligere å se virkeligheten og mennesker i svart-hvitt. Idet ens forståelse av andre menneskers beveggrunner og reaksjoner øker, legges grunnen for at forenklete fiendebilder kan forsvinne, og den angsten slike skremmebilder kan medføre. Og grunnen legges for at man kan forstå omfanget og konsekvensene av det man eventuelt har gjort: det har berørt levende, tenkende, følende mennesker med et ansikt. Å møte en annens ansikt på denne måten, og lytte til hva som står på spill for dette mennesket, kan fungere som et imperativ til endring, til revurdering av ens handlinger og oppfatninger. Når mennesker møtes på denne måten, kan det være utgangspunkt for en begynnende reparasjon av skade.

Vektleggingen av relasjoner kjennetegner den gjenopprettende bevegelsen. «Kriminalitet» forstås som et angrep på mennesker og menneskelige relasjoner, ikke bare på en abstrakt enhet som «Staten». Gjenopprettende prosess retter fokuset mot «å reparere» de relasjonelle skadene som har oppstått, framfor det «å straffe» lovbryteren. Legmannsprinsippet blir sentralt, deprofesjonalisering og vektlegging av lokalsamfunn, nærmiljø, nettverk og familie. Det handler om at de menneskene som er *berørt* av det som har skjedd, skal ha en aktiv rolle.

Gjenopprettende prosess forklares ofte som et radikalt alternativ til det strafferettslige systemet, som frivillig, uformell, og verdier som gir retningslinjer til prosessen nevnes gjerne som «*victim healing, offender accountability, individual empowerment, reconciliation, reparation of whatever harm has been caused by the crime, community-orientation, informality, de-professionalization, consensual decision-making and inclusiveness* (Zernova 2016:1-2, våre uthevninger)

Hvordan de prinsippene gjenopprettende prosess baserer seg på, kan og skal settes ut i praksis er imidlertid ikke selvnlysende, og mange ulike fortolkninger finnes. Heller ikke når det gjelder de ideologiske perspektivene eksisterer det noen entydig fasit. Hvor langt kan man bevege seg bort fra idealene før vi ikke lenger kan snakke om gjenopprettende prosess, men noe helt annet? Denne type

diskusjoner blir spesielt viktig å ta når nye gjenopprettende program iverksettes, som ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.

2.2 GROBUNN FOR VEKST

Gjenopprettende prosess er et fenomen i vekst, med stor oppslutning på tvers av politiske skillelinjer og landegrenser, så stor at det i litteraturen gjerne omtales som en *gjenopprettende bevegelse*. En viktig årsak til den nærmest enstemmige oppslutningen handler blant annet om at gjenopprettende prosess ikke innehar én enkelt definisjon, eller følges av én enkelt type praksis. Noen kan vektlegge en forståelse av gjenopprettende prosess som en «mer human» måte å håndtere lovbrudd på, andre kan gi sin støtte til prinsippene fordi de anser det som kostnadsbesparende rent økonomisk, eller ut fra forståelsen av at det reduserer faren for gjentatte lovbrudd. Atter andre anser gjenopprettende prosess som bra, fordi de anser det å støtte såkalte familieverdier. Dette at gjenopprettende prosess markedsføres som å ivareta offeret bedre, og som å arbeide fram «et mer rettferdig samfunn», er også aspekter som kan appellere. Gjenopprettende prosess kan bejubles med tilsynelatende vidt ulike begrunnelser: der en person vektlegger «forsoning» og «tilgivelse», kan en annen vektlegge dette at lovbrysteren «må stå til ansvar for det hun/han har gjort» (Zernova 2016:1, Richards 2005, 2006).

En annen årsak til at gjenopprettende prosess er et fenomen i vekst, er at dette representerer måter å regulere på som er mer akseptable i dagens samfunn. Gjenopprettende prosess handler om å legge til rette for endring. Måtene man søker å oppnå endring på, deler karakteristikker med en rekke ulike praksiser i dagens samfunn, som Fejes og Dahlstedt (2013) hevder visker ut grenser mellom det offentlige og det private: “What was previously seen as confined to the private – namely, emotions and informal relationships with one’s family – is now regarded as a public affair, and an issue to be handled by numerous institutions and experts” (Fejes og Dahlstedt 2013:3). Dialog om tanker og følelser (spørsmål som går igjen på konfliktrådsmøter er, «hva tenkte du da, hva følte du da») illustrerer betydningen dialogen har i gjenopprettende prosess. I ungdomsreaksjonene handler dette ikke bare om den gjenopprettende delen av det såkalte ungdomsstormøtet, men også oppfølgingen som foregår, og mange av tiltakene som inngår i ungdomsplanene, der dialog også brukes som virkemiddel. Praksisene gjør ikke bare ytre forhold, som ungdommens gjøremål (samt med hvem, når, og hvor) til tema eller gjenstand for kontroll. Gjennom ungdomsreaksjonenes møtevirksomhet og dialog, blir også ungdommens tanker og følelser gjort til gjenstand for betraktning og vurdering. Gjennom dialogen legges utfordringene, erfaringene og refleksjonene til den som forteller, fram for de/den man er i dialog med. Det som fortelles gjøres til gjenstand for betraktning for de som lytter, men det gjøres også til gjenstand for betraktning for den som forteller. Det gis tilbakemeldinger på det som er blitt fortalt, og ytterligere spørsmål stilles som stimulerer til videre refleksjon. Dette er en prosess som kan avstedkomme endring i måtene folk forstår og tenker på, og dermed også legge et grunnlag for handlingsendring.

Fejes og Dahlstedt sier at en sentral idé i denne typen praksis, er at dersom det «ytre» skal endres (som atferd, relasjoner m.m.), så er det det «indre» man må gripe inn i (2013:56). Videre observerer de hvordan tanken om samtykke står sentralt i denne typen praksiser. Personen som skal «endres» må gis en opplevelse av at deltakelse er frivillig: “Thus, they are invited to engage in dialogue, and through this, they need to scrutinize themselves and their behaviors and make this visible to others. By doing so, they turn themselves into an object to be compared, inspected and evaluated in relation to what

is deemed desirable. This is both a process of objectification and subjectification through which [they] come to know who they are” (Fejes og Dahlstedt 2013:56). Nok en gang kan vi gjenkjenne aspekter fra ungdomsreaksjonene. Også her skal informert samtykke være sentralt, og endring søkes (blant annet) gjennom å legge grunn for selvrefleksjon hos ungdommen som har brutt loven. Aspekter knyttet til makt, regulering og disiplinering, er i Foucauldiansk forstand ikke mindre relevant i denne typen straffereaksjoner, reguleringen har bare antatt andre former.

Gjenopprettende prosess anvender sine egne former for makt-teknikker, i Foucauldiansk forstand, og muliggjør for staten å styre på avstand, makten utøves på en usynlig måte, noe som minimerer mulighetene for motstand mot statsmakt, og maksimerer den regulerende effekten (Pavlich 1996a, 1996b). I en gjenopprettende kontekst kan staten oppnå kontroll over «problematiske individ» uten at *staten* avslører noen jernhånd – all påvirkning og sanksjoner kommer tilsynelatende fra de andre som deltar på møtet (Johnstone 2002:32-3). Denne formen for makt er noe Foucault kaller for pastoral makt, og handler om at politikken internaliseres i individets selv. Gjennom dialogen må den som skal endres, gjøre seg selv til objekt for betraktning, oppmuntret til selvrefleksjon.

Dialogen som begrep og ideal har antatt en større og viktigere rolle i dagens samfunn generelt (Juritzen 2017). Eksempler er dialogkonferansen som samarbeidsforum og møteplass, økende bruk av dialogen som virkemiddel når ansatte skal ledes og i lederutviklingsprogrammer, i forvaltning på ulike nivå, mellom innbyggere, ansatte, brukere, i arbeid med relasjoner privat og profesjonelt. Veiledning og dialog har som mål å avstedkomme endring, det er et styringsinstrument. Noe av populariteten denne styringsformen har i dag, henger sammen med samtidens vektlegging av idealer som individets selvsagte frihet og rettighet til å forvalte seg selv. Det som gjør denne formen for styring effektiv, er at statens og borgernes interesser går hånd i hånd, uten synlige former for ytre tvang eller påbud, sier Foucault. Frivillighet er faktisk en forutsetning for at denne type styring skal kunne gjennomføres, borgeren må selv «velge» å gjøre det «rette» (Foucault og Gordon 1980). I mye av denne praksisen generelt i samfunnet, gis råd og veiledning på måter som ikke oppfattes som sosial kontroll eller påtvunget kunnskap, gjerne gjennom retoriske spørsmål som forsiktig peker ut en retning, og får den som veiledes til selv å finne løsninger, det skal være «deres egne» erkjennelser og valg. Den styringsformen gjenopprettende prosess representerer, er et fenomen som har spesiell grobunn i dagens samfunn, noe som også er en av forklaringene på den veksten vi ser.

2.3 DEFINISJONER, UKLARE GRENSER OG PROBLEMSTILLINGER

Gjenopprettende prosess defineres ofte med referanse til hva det *ikke* er, og presenteres ofte som et alternativ, og hva mer, som *det gode* alternativet til straffereaksjoner (retribusjon, “the bad”) og rehabilitering (“the ugly”). Ser man nærmere på fenomenet, er imidlertid ikke skillelinjene like åpenbare. For eksempel er et grunnleggende gjenopprettende prinsipp frivillighet. Frivillighet *forutsetter* imidlertid et velfungerende juridisk strafferettslig system, fordi det må finnes et alternativ, hvis ikke eksisterer det i praksis ikke noe valg – og derved heller ingen frivillighet. I Norge har gjenopprettende prosess blitt anvendt både i sivile saker og straffesaker lenge før ungdomsreaksjonene ble implementert. Hva «frivillighet» betyr i straffesaker der den som har brutt loven risikerer andre straffereaksjoner om han/hun takker nei til møte i konfliktrådet, er diskutert. Men også på et mer generelt nivå er kontrastene mellom gjenopprettende prosess og andre reaksjonsformer på lovbrudd blitt påpekt som forenklinger. Daly (2003) viser hvordan gjenopprettende

prosess i praksis omfatter både retributive (straffende) og rehabiliterende elementer. For eksempel, ved klandring for lovovertridelser inkorporeres retributive aspekter. Ved å spørre hva skal vi gjøre for å oppmuntre framtidig lovlydig atferd, inkorporeres rehabiliterende aspekter.

Daly hevder at disse flytende skillelinjene *ikke* er et spørsmål om bare å bearbeide praksisene bedre. Tvert imot påpeker hun at tilsynelatende motstridende prinsipper som retribusjon og reparasjon heller må forstås som *avhengige av hverandre* (Daly 2003). Ifølge Daly kan det være avgjørende faser i reparasjonsprosessen som *forutsetter* retributive så vel som rehabiliterende elementer. Elementer av tvang kan måtte inngå: Walgrave påpeker at der det pågår et lovbrudd, må det ofte igangsettes handlinger for å *stanse lovbruddet i utgangspunktet* – enten det er snakk om vandalisme eller vold: volden må opphøre, om enn med tvang, før noen dialog kan igangsettes (Walgrave 2000:418).

Gjenopprettende prosess er blitt kontrastert med det strafferettslige systemet, fordi det strafferettslige systemet intenderer å «påføre smerte», mens gjenopprettende prosess retter seg mot å «reparere relasjoner». Det å delta på et gjenopprettende møte, kan imidlertid oppleves som ubehagelig, smertefullt og straffende for den som har begått et lovbrudd. Ingen talsmenn for gjenopprettende prosess benekter at lovbrøtere kan oppleve gjenopprettende prosesser som ubehagelige. Der perspektivene skiller vei, er knyttet til hva dette faktum skal bety. Enkelte mener at det er en forskjell mellom det potensielt smertefulle i gjenopprettende prosess og smerten påført gjennom strafferettslige reaksjoner. Argumentet er at siden gjenopprettende prosess ikke har som *intensjon* å påføre smerte, er gjenopprettende prosess etisk overlegent det strafferettslige systemet (Walgrave 2003:64). Dette synspunktet er blitt sterkt kritisert, på grunnlag av at «intensjonell påføring av smerte» defineres for smalt. Selv om smerte ikke er den primære intensjonen med gjenopprettende prosess: Så lenge den forekommer, eller er sannsynlig, er påføring av smerte intendert, i alle fall til en viss grad. Dessuten, den beste måten å definere hva som utgjør straff, er ikke ved å referere til straffeutøverens intensjoner, men alt som måtte oppleves som ubehagelig eller en byrde av lovbrøteren selv (Daly 2000:39). Igjen ser vi at kontrastene som ofte settes opp mellom gjenopprettende prosess og straffende reaksjoner ikke er selvsinnlysende.

Det har også vært påpekt at en uformell og lokalt utformet rettspraksis ikke nødvendigvis er mer human av natur, og leder ikke alltid til bedre resultat (Cragg 1992). For å sette det på spissen: Å koke en lovbrøter i olje blir ikke gjenopprettende, selv om alle som deltok på det gjenopprettende møtet måtte være enige om at det er løsningen. Zernova sier at «Empowering the community carries risks of domination, vigilantism, authoritarianism, totalitarianism, lack of accountability, transparency and disrespect for human rights» (2016:50-51). Betydningen av at gjenopprettende prosess ikke fratrar lovbrøteren et vern hun/han er berettiget, er blitt drøftet av mange. Der et tiltak defineres som til noens beste, er det også en risiko for at tiltaket ikke begrenses på samme måte som ellers. Det kan være en fare for overreaksjon (Dullum 1996, Christie 2007). En beslektet fare er at gjenopprettende prosess kan bli en måte å tildele straff på, bare i forkledning: «alternativene kan ofte bli verre enn de tiltakene de var ment å avskaffe» (Dullum 1996:20).

Johnstone sier det kan være fordeler ved at konflikter løses ved hjelp av profesjonelle som kommer «utenfra» (altså ikke «konfliktens eiere»), og at det anvendes generelle lover som kan reflekterer bredere forståelser av justis, fordi det kan hjelpe til å sikre at resultatet ikke blir påvirket av partenes status i lokalsamfunnet. Braithwaite (1998, 2002) foreslår at enkelte resultat av gjenopprettende

møter (resultat i betydningen det man blir enige om på et gjenopprettende møte), bør erklæres som «moralsk uakseptable», og dårlig praksis. På grunnlag av dette, skriver han om standarder for å guide den gjenopprettende prosessen. Dette kan forstås som å være på kollisjonskurs med gjenopprettende idealer om å «gi konflikten tilbake». Braithwaite anerkjenner dette, men hevder at det ikke nødvendigvis vil skje. Han mener at det avhenger av hva slags standarder det dreier seg om, og hvordan standardene anvendes. Moralske standarder vil imidlertid alltid være definert av noen, og handle om deres forståelse av verden, og vil ikke nødvendigvis reflektere forståelsene de berørte har (Zernova 2016:51).

2.4 BEVARING AV STATUS QUO VERSUS POTENSIAL FOR RADIKAL ENDRING

En annen kritikk dreier seg om ideen om «å reparere relasjonelle skader» (Pavlich 2005). Denne ideen forutsetter at det faktisk har eksistert sunne relasjoner i utgangspunktet, og at kriminalitet er en slags sykdom som ødelegger disse. Pavlich sier at dette er en medisinsk modell, som impliserer en teknisk løsning på et gitt problem. Dette begrenser måtene man tenker omkring justis på, det forhindrer en diskusjon av de moralske dimensjonene knyttet til justis, og gjør etiske avgjørelser til en teknisk nødvendighet. Å se på gjenopprettende prosess som en måte å «reparere» på, ødelegger potensialet gjenopprettende prosess har for å kunne avstedkomme meningsfylte sosiale endringer. I stedet fungerer gjenopprettende prosess som en måte å bevare det eksisterende samfunnet, med det som måtte eksistere av sosiale, økonomiske og etiske utfordringer. Mange konflikter og tilfeller av kriminell atferd stammer fra mye dypere sosiale problemer (for eksempel ulikheter i maktrelasjoner, fattigdom, manglende likestilling mellom kjønn og mellom etniske grupperinger, undertrykkelse og marginalisering av individer og grupper). Å søke forsoning mellom slike parter, er med på å bevare status quo, uansett hvor urettferdig status quo måtte være. Dermed får samfunnet kvittet seg med konflikter som ellers kunne utfordret den bestående ordenen, sier Pavlich (2005).

Enkelte har pekt på at gjenopprettende prosess har best grunnlag når såkalt lovbrøttere og offer er del av det samme moralske og/eller sosiale fellesskapet (Bottoms 2003). Det stilles spørsmål ved hvordan, og hvorvidt, gjenopprettende tilnærminger kan fungere i dagens anonyme urbane samfunn, der lovbrøttere og offer ikke nødvendigvis er del av det samme fellesskapet. Både blant talspersoner for, og kritikere av, gjenopprettende prosess, pekes det på at gjenopprettende prosess bygger på en idé om konsensus, og ser bort fra ulikheter mellom samfunnsmedlemmer (Mika 1992, Pavlich 1996a, 2005, Dyck 2000, 2006). Den sosiale avstanden mellom mennesker ignoreres, og i stedet søkes fredelige relasjoner mellom individer som kan ha interesser som er i konflikt med hverandre. Harmoni og stabilitet i den etablerte sosiale ordenen favoriseres på bekostning av det å åpne for sosial endring.

Pavlich foreslår å tenke igjennom *den betydningen konflikter har*, og endre målene for gjenopprettende prosess i henhold til det: Konflikter behøver ikke anses som ødeleggende per definisjon, de kan også være en viktig måte å lokalisere og kommunisere motsetningsforhold, ulikheter og urettferdighet mennesker rammes av. Han sier:

Community mediation might, instead of trying to extinguish conflict in its proximate manifestation between individuals, seek to uncover wider dangers of given associative patterns. It could attend to these in forums designed to bring conflicts to the forefront of the

political theatre in a manner quite unlike the artificial, expert-controlled environments of present mediation sessions. (Pavlich 1996a:152).

Nils Christie peker på det samme: det er en tendens til å tenke på konflikter som patologiske, destruktive fenomen, som krever rask løsning for å oppnå fred og harmoni i mellommenneskelige relasjoner. Men konflikter er ikke nødvendigvis et onde, de kan være sosialt brennstoff, og noe av den viktigste verdien ved dialogen ligger i muligheten deltakerne får til å starte en politisk debatt (Christie 1976:13). Christie og McCold er talsmenn for at selve essensen i gjenopprettende prosess ikke er *utkommet* av prosessen, men *måtene* som utkommet oppnås på (McCold og Wachtel 2003:15). Konflikter kan løses, men de kan også leves med, og deltakelse kan være viktigere enn løsningene (Christie 1982:92-93). Vi skal med andre ord *ikke ha noen slagside mot fredfylte løsninger*, men *invitere til debatt omkring omstridte tema*, debatter som har potensial for *sosial endring* (Zernova 2016:46).

2.5 GJENOPPRETTENDE PROSESS OG DET STRAFFERETTLIGE SYSTEMET

I det foregående avsnittet ser vi at grensene mellom gjenopprettende prosess og andre reaksjonsformer ikke er selvinnlysende, og har vært gjenstand for mye debatt i faglitteraturen. Det er imidlertid ikke ensbetydende med at «anything goes».

Enkelte advarer mot å etablere altfor rigide definisjoner og rammer for gjenopprettende prosess. Begrunnelsen er at man kan risikere å stanse nyskaping innen feltet, eller hindre tilpasning til lokale behov. Samtidig er det en generell enighet om at gjenopprettende prosess må defineres tydelig nok, slik at det kan skilles fra retribusjon (straffende reaksjoner), rehabilitering og andre former for «justice processes» (Sharpe 2010). Gjenopprettende prosess reflekterer verdier, hvilket betyr at ulike former for praksis og programmer kan reflektere disse verdiene i ulik grad. Sharpe sier at dersom man forstår gjenopprettende prosess som et kontinuum, kan det gi muligheter til å eksperimentere, evaluere og reflektere etterhvert som vi gjør oss erfaringer, og finne ut hvor langt vi kan bevege oss bort fra idealene uten å kompromittere integritet.

Flere teoretikere innenfor det gjenopprettende feltet har uttrykt bekymring knyttet til at gjenopprettende programmer gjerne opererer innenfor det strafferettslige systemet, et system fundamentalt designet for å straffefølge lovbrøtere (Achilles og Zehr 2001:96, Zernova 2016:43). Forkjempere i den gjenopprettende bevegelsen deler seg i to ulike retninger. Begge retninger ønsker at gjenopprettende prosess skal styrkes. Den ene retningen mener gjenopprettende prosess bør operere *innenfor* det strafferettslige systemet, for ikke å marginaliseres. Ideen er at gjenopprettende prinsipper på denne måten vil kunne strøme over i det strafferettslige systemet, og på den måten vokse. Den andre retningen argumenterer for det motsatte, nemlig at gjenopprettende prosess bør søke allianser *utenfor* det strafferettslige systemet, som for eksempel frivillige organisasjoner, og at dette er viktig for at gjenopprettende prinsipper skal kunne ivaretas, vokse og blomstre. Man ser for seg at i stedet for å ta opp i seg gjenopprettende prinsipper, vil det strafferettslige systemet sluke de verdiene gjenopprettende prosess er fundert på (Zernova 2016).⁶

⁶ Gjenopprettende prosess kan praktiseres både innenfor og utenfor det strafferettslige systemet, og på ulike stadier i en strafferettslig prosess. I Norge er konfliktrådet underlagt Justis- og beredskapsdepartementet, mens

Det er blitt påpekt at når gjenopprettende prosess anvendes i straffesaker, *komplementerer* det makten i det strafferettslige systemet, i stedet for å utfordre denne makten. I stedet for å være et *alternativ* til det strafferettslige systemet, blir gjenopprettende prosess noe som *styrker* det strafferettslige systemet. Gjenopprettende prosess blir det strafferettslige systemets forlengede arm. Det siste Nils Christie skrev før han døde, var kronikken «farvel til konfliktrådene» (2014). Dette at ungdomsreaksjonene ble forankret i konfliktrådet var en utvikling Christie anså som uforenlig med gjenopprettende prinsipper.

Zernova (2016) mener at gjenopprettende prosess ikke kan være et «alternativ til», og samtidig operere innenfor (eller som en forlengelse av), det strafferettslige systemet. Hun hevder at dersom man ønsker å utvikle et virkelig alternativ, kreves et radikalt skille mellom gjenopprettende prosess og det strafferettslige systemet. Uten et slikt skille, vil gjenopprettende prosess koloniseres av systemets agenda. Den koloniseringen hun mener finner sted, viser seg blant annet gjennom gapet mellom idealer og praksis hva angår ivaretagelse av offer. Hun sier at personer som har vært utsatt for lovbrudd gjerne blir sekundære i prosessen – det er de som har begått lovbrudd som er utgangspunktet. Gjenopprettende programmer tar utgangspunkt i lovbyteren, og beveger seg derfra: Et gjenopprettende møte kan avholdes uten at offeret er til stede, men avholdes gjenopprettende møter der lovbyteren ikke er til stede? Man ser ikke det motsatte, sier hun, og mener at dette er et signal om at ofre blir midler for å rehabilitere. Dette står i kontrast til det fokuset gjenopprettende idealer framhever, hevder hun.

Når gjenopprettende prosesser foregår i forlengelsen av det strafferettslige systemet, er faktisk selve utgangspunktet for det som skjer, juridiske definisjoner av hva som utgjør kriminalitet, og av hvem som er offer eller lovbyter. Uavhengig av hvilke begreper man måtte velge å anvende videre i de gjenopprettende prosessene som måtte igangsettes, uavhengig av hvor upartiske møte-tilretteleggerne måtte være, er utgangspunktet noe som er gitt, og det er gitt fra det strafferettslige systemet. Det har allerede foregått en juridisk definisjonsprosess som kan forstås som å være i et motsetningsforhold til den åpenheten som ligger i at partene skal eie saken. Gjenopprettende prosess blir da bundet opp i det strafferettslige systemets «moraliske kompass», og funderes i nettopp det verdisystemet det burde søke å utfordre, sier Pavlich (2005). Det blir ikke rom for etiske diskusjoner utover det rammeverket det strafferettslige systemet setter opp. Sullivan og Tifft hevder at det strafferettslige systemet er et produkt av en spesifikk økonomi, designet for å bevare eksisterende maktrelasjoner: Det er «mellommenneskelig vold» (interpersonal violence) det strafferettslige systemet adresserer, ikke «sosio-strukturell urettferdighet» (social-structural injustices), som ikke engang betegnes som kriminalitet (Sullivan og Tifft 1998, 2000a, 2000b, 2001). Et kunstig skille mellom legitime og ikke-legitime skadelige/sårende handlinger og urettferdighet skapes, noe som begrenser hva gjenopprettende prosess favner (Zernova 2016). Disse teoretikerne argumenterer for at det er nettopp sosio-strukturell vold (social-structural violence) gjenopprettende prosess burde rette seg mot, på alle nivå i samfunnet. Det å «injisere» gjenopprettende prosesser i det strafferettslige systemet “promises only to do more to further unbalance an already skewed system” (Harris 1989:32)

for eksempel i Finland er det Sosial- og helsedepartementet som har ansvaret for gjenopprettende prosess (Cornwell, Blad og Wright 2013:528).

I stedet for å rette fokuset mot saker med rettslige definisjoner av kriminalitet, mener Zernova at gjenopprettende prosesser kunne hatt et stort potensial til å anvendes i situasjoner der man ikke har å gjøre med hendelser som kommer inn under merkelappen «kriminalitet», men hvor både urettferdighet og skadelig atferd kommer til uttrykk (Zernova 2016:139). Hun råder forkjempere for gjenopprettende prosess til å inngå allianser med grasrotbevegelser og politiske bevegelser, som har sammenfallende mål med gjenopprettende prosess. Hun mener dette ville kunne ta gjenopprettende prosess til et nytt nivå, og skape nye arenaer for motstand mot sosial undertrykkelse og urettferdighet. Hun mener også at man i større grad må anerkjenne at det som kan framstå som mellommenneskelige konflikter på individnivå, kan stamme fra mer dyptgripende og utbredte sosiale problemer. Å begrense gjenopprettende prosess til å handle om å nøytralisere konflikter, kan være en måte å bevare et undertrykkende system, sier hun. “It is important that proponents are acutely aware of the inter-related nature of social problems and refuse to accept the social system which causes many of the problems they are fighting against” (Zernova 2016:142). Zernova peker på betydningen av at man anerkjenner dette: Å skape et forum for samtale med reelle politiske implikasjoner hindres dersom den gjenopprettende prosessen orkestreres av profesjonelle som styrer det som skjer i tråd med det strafferettslige systemets mål (Zernova 2016:140).

2.6 GJENOPPRETTENDE PROSESS OG REHABILITERING

Når det gjelder forholdet mellom rehabilitering og gjenopprettende prosess, er det mye ambivalens i det gjenopprettende feltet (Bazemore og Bell 2004). Carsten Erbe sier at dersom man ser på den nyere utviklingen innen den gjenopprettende bevegelsen, har den veket bort fra de mest fundamentale kjerneverdiene. Nærsamfunnet skyves sakte men sikkert bort til fordel for profesjonelle. Det handler ikke om å undervurdere verdien av det disse profesjonelle har å tilby, men å være oppmerksom på hvordan det medfører en erosjon av gjenopprettende prosess, hevder Erbe (2010). Han mener dette er en alvorlig trussel som underminerer bevegelsen, og gjør den om til en utvannet versjon av det systemet vi allerede har. Gjenopprettende prosess utvikler seg ikke i et vakuum, men er bundet til institusjonelle strukturer, og det Erbe kaller «den virkelige demonen» i utviklingen av moderne gjenopprettende praksis, er de byråkratiske og organisasjonsmessige strukturene som gjenopprettende prosess utvikler seg innen. Han sier at det er viktig med skarp oppmerksomhet og strategier for å beskytte gjenopprettende prosess mot å slukes opp av systemet rundt (Erbe 2010).

Zernova anser den profesjonaliseringen man ser i mange gjenopprettende programmer og prosjekter, som nok en indikasjon på kolonisering av gjenopprettende prosess. Med dette menes den rollen profesjonelle får, framfor berørte personer i nærmiljø og nettverk. Zernova bemerker at mye av det som foregår på det gjenopprettende feltet, bedre kan beskrives som *rehabilitering, iblandet enkelte elementer av gjenopprettende prosess*. Hun beskriver et gap mellom forkjempernes aspirasjoner og virkeligheten i feltet, og spør om det er mulig å overkomme dette gapet, eller om det å skape et radikalt alternativ til det strafferettslige paradigmet skal avskrives som urealistisk. Hun gir et delvis svar: Så lenge gjenopprettende prosess dikteres av det strafferettslige systemet, er avhengig av det strafferettslige systemet, og fungerer som systemets tjener, vil ikke noe radikalt alternativ kunne utvikle seg (Zernova 2016:138).

Rehabiliteringsmodellen er blitt kritisert for å ha et endimensjonalt fokus på lovbrøyteren, mens behovene til ofrene ignorerer. Andre forhold som har vært trukket fram, er at lovbrøytere gis en passiv

rolle i behandlingsprosessen, og at profesjonelle spiller en dominerende rolle, ved å bruke sin ekspertise til å «diagnostisere» og foreskrive passende behandling. Videre, siden profesjonelle “do not see themselves as being in the business of moral evaluation, the treatment model shields offenders from social condemnation of their offending behavior. According to restorative justice advocates, this prevents offenders from realizing the wrongfulness of their criminal activities and consequently changing their attitudes and conduct” (Zernova 2016:40). Dette argumentet går altså ut på at det å møte den/de som er berørt av lovbruddet, er avgjørende for at den/de som har brutt loven, kan utvikle en forståelse av hva de faktisk har gjort mot andre. Dette er den viktigste motivasjonen for endring, og den er ikke til stede i rehabiliteringsmodellen.

Det er som kontrast til denne forståelsen at gjenopprettende prosess framholdes som et alternativ også til rehabilitering, idet lovbrøyteren her holdes ansvarlig. I tillegg argumenteres det for at gjenopprettende prosess også fokuserer på ofrenes behov, som får en mulighet til aktiv deltakelse. Uønsket atferd søkes endret ikke gjennom terapeutiske metoder, men via ekte anger fra lovbrøyter over det som er gjort, en anger som muliggjøres gjennom å lytte til hvordan lovbruddet har påvirket andre. Det har vært argumentert at misbilligelse (disapproval) fra andre mennesker som er sentrale i livet til lovbrøyteren, er mer effektivt enn den som måtte komme fra profesjonelle og autoritetspersoner (Zernova 2016). Argumentet er at det ekspert-drevne behandlingsparadigmet undergraver sosiale mekanismer for kriminalitetskontroll (Zernova 2016:40-41). Flere peker på betydningen av å bevare en klar distinksjon mellom gjenopprettende og rehabiliterende modeller.

Det er imidlertid blitt påpekt at kritikken mot den rehabiliterende modellen er basert på en karikatur: En medisinsk modell hvor mennesker gjøres til passive mottakere av psykiatrisk- eller annen ekspertbehandling. Disse kritikerne mener denne modellen er forlatt i dag, og at lovbrøytere ofte spiller aktive roller i rehabiliteringsprosessen, og oppmuntres til å utvikle personlig ansvar for sine handlinger. Det vil i så fall bety at både målene for, og forståelsene bak, rehabilitering, faktisk overlapper med gjenopprettende prosess. På dette grunnlaget argumenterer enkelte talspersoner for gjenopprettende prosess, at det er viktig å utvikle *en gjenopprettende rehabiliteringsmodell*, basert på en forståelse av at rehabilitering er viktig, *men ikke isolert fra nærsamfunn og relasjonell kontekst* (Bazemore og Bell 2004).

Dette er perspektiver som ser på gjenopprettende prosess og rehabilitering som ikke bare kompatible, men noe som med fordel kan kombineres. For eksempel, siden flere ofre ønsker at lovbrøyteren skal gjøre noe som reduserer faren for nye lovbrudd, kan det å delta i et rehabiliteringsprogram være en måte å gjøre opp for seg (Wright 2004: 247). Braithwaite hevder at gjenopprettende prosess faktisk kan være rehabiliterende, selv om rehabilitering ikke er den primære hensikten, og kanskje nettopp derfor:

() the key to the rehabilitative potential of restorative justice is the “plurality of deliveration” found in restorative forums. Most crime problems have numerous sources, so when a problem is discussed by a group with knowledge derived from being affected by the offence in different ways, this may lead to a nuanced understanding of the causes of crime. This wisdom may make it possible to discover the best ways of preventing its reoccurrence. When the solution is provided by the support group around the offender and is coupled with a professions advice

on what has worked and what has failed in the past with this kind of problem, the chances of offender reintegration are increased (Braithwaite 1998, 2002, 99-102)

Argumentet er at det å få løftet fram nyanser og ulike aspekter ved det som har skjedd, noe som gjenopprettende møter kan gi en anledning til, kan gi et bedre grunnlag for å finne ut hva som trengs av eventuelt rehabiliterende tiltak, når det kobles med ulike profesjoners erfaringer med hva som kan virke. Slik økes også lovbrüterens muligheter for reintegrering i samfunnet. Braithwaite hevder at gjenopprettende prosess ikke innebærer å forkaste rehabiliterende idealer, men heller å ramme det inn på en annen måte, og at kombinasjonen gjenoppretting og rehabilitering er en styrke (Braithwaite 2002:101).

Bazemore og Bell spør: Er rehabilitering gjenopprettende? På dette spørsmålet svarer de klart nei. Dernest spør de, er gjenopprettende prosess rehabiliterende? På dette spørsmålet er svaret: Av og til.

Treatment programs, no matter how effective, are not in themselves restorative. However, such programs, can be carried out in more or less restorative ways when these interventions also take into account, to the degree possible, the needs of victims and community. (Bazemore og Bell 2004:119).

Bazemore og Bell argumenterer for at gjenopprettende prosess kan forbedre virkningen av effektiv behandling, redusere sannsynligheten for tilbakefall og øke muligheten for reintegrering i samfunnet. Hvilken verdi har endringer hva angår tanke- og atferdsmønster i et individ, dersom vedkommendes relasjoner med lovlidige voksne og venner er svake eller ikke-eksisterende? (Bazemore og Bell 2004:129). Behandling og terapeutisk intervensjon som kan bedre mulighetene en lovbrüter har til å kunne forme positive relasjoner, er noe som kan støtte gjenopprettende mål, som er å styrke konstruktive relasjoner med andre mennesker, og å bygge nye. En kombinasjon av gjenopprettende prosess og effektiv behandling kan utvide den rehabiliterende konteksten til også å omfatte offer og samfunn, og understreke det ikke-straffende ansvaret for skade på måter som styrker gjensidigheten i menneskelige relasjoner (Bazemore og Bell 2004:129). De understreker imidlertid at en gjenopprettende rehabiliteringsmodell ikke bare kan fokusere på lovbrüter, den må gi en rolle til alle berørte, offer, samfunn, lovbrüter og profesjonelle.

2.7 «BERØRTE» OG «SEKUNDÆRBERØRTE»

McCold kommenterer at dersom gjenopprettende prosess skal være gjenopprettende, må prosessene involvere de som er mest direkte berørt. Verken staten, eller individer eller grupper som er oppnevnt av staten kan erstatte de som er mest direkte berørt (McCold 2003:15). Involvering av personer som er berørte av lovbrudd, det være seg familie, venner, nærmiljø, eller andre i samfunnet rundt, er definerende for det som omtales som gjenopprettende prosess. Disse har vært omtalt som «secondary victims of crime», direkte oversatt som sekundærberørte. Tanken er at gjenopprettende prosesser kan være med på å styrke nærmiljø og samfunn ved å utvikle evne til å regulere seg selv. Det har også vært hevdet at deltakelse fra «sekundær-berørte» er med på å gi autoritet og legitimitet til de avgjørelsesprosessene som foregår i gjenopprettende møter, og styrke demokratiet (O'Mahony og Doak 2006). Carsten Erbe sier at gjenopprettende prosess i sin reneste form handler om at staten skal oppgi sin kontroll. Det handler ikke bare om at nærsamfunnet skal *delta*, men at nærsamfunnet skal

ta eierskap over sine problemer, og fungere som likeverdige parter med det strafferettslige systemet. Det skal være en fundamental overføring av makt, hevder Erbe (2010). Praktiske utfordringer har imidlertid vært nevnt, for eksempel kan «sekundærberørte» være for opptatte til å delta, eller ikke ønske å delta, fordi «kriminalitet» generelt assosieres med straff og tvang. Eller som i ungdomsreaksjonene, hvor vi ser at ungdommen ofte ikke ønsker å ha mange i familie eller nærmiljø involvert, disse kan også være uvitende om det som har skjedd. (Hvor riktig det da er å omtale personer i familie og nettverk som «berørte» når de selv er uvitende om at de er «berørt», kan diskuteres).

McCold sier at i dag utvikler gjenopprettende teori og praksis seg i to ulike retninger, hvor den ene retningen fokuserer på det han kaller *mikrosamfunnets* rolle, mens den andre fokuserer på *makrosamfunnets* rolle (155-157). Mikrosamfunnet forklarer han slik:

() the people who, if given the opportunity, are most likely to share their perceptions and concerns with us, and whose opinions are most likely to influence our feelings and behavior. They provide the personal, emotional and material care and support we need to face problems and make difficult changes in our lives. The actions of each person in this community directly affect every other member. A network of relationships, the micro-community is not dependent on geography (McCold 2010:155).

Lovbrudd kan i ulik grad skade medlemmene i både offerets og lovbrysterens mikro-samfunn (McCold 2010: 156). Om det fulle potensialet i gjenopprettende prosess skal komme til sin rett, må alle personene og relasjonene i disse mikro-samfunnene adresseres (McCold 2010:157). Å reparere skader betyr i denne sammenhengen å adressere de spesielle økonomiske og emosjonelle skadene ofrene og deres nærmeste har blitt påført, deres relasjon til lovbrysteren og hverandre. Andre resultat, som å redusere gjentatte skadelige handlinger er «bivirkninger», absolutt ønskelige, men ikke mål i seg selv, i gjenopprettende prosess. Det er de emosjonelt berørte som skal definere hvilken skade som har vært gjort, og hva som trengs å gjøres for å utbedre denne, «løsningene» skal ikke være forhåndsdefinerte (McCold 2010:158).

Makrosamfunn er derimot ikke definert ut fra personlige relasjoner, men ut fra geografi og andre former for tilhørighet. McCold forklarer:

When crime happens to someone with the macro-community, the direct effect of that crime will differ widely among the people in the neighborhood, city, state, church, club or professional associations within the community. Aside from those who may be part of a victim's or offender's micro-community, most macro-community members are likely to have little or no significant emotional connection to any specific crime (McCold 2010).

For makrosamfunnet er den *kumulative effekten av kriminalitet* i nabolag og nærsamfunn gjerne det som har mest betydning, sier McCold. Det handler om at folk kan oppleve utrygghet generelt og utvikle redsel for å oppholde seg visse steder, det kan føre til fraflytting fra visse områder/bydeler og byer, forhold som påvirker utviklingen av disse områdene i en ytterligere negativ retning, kanskje også forfall. Kriminalitet kan både forårsakes av, og forårsake, dysfunksjonelle nabolag. En slik utvikling kan påvirke hele byer, regioner og samfunnet generelt (McCold 2010:157).

Det primære målet ifølge et makrosamfunnsperspektiv, er å reparere den sammensatte effekten av kriminaliteten, og begrense den framtidige trusselen lovbrysterens framtidige atferd kunne måtte ha. Selv om også en makrosamfunntilnærming søker å fjerne profesjonelle fra prosessen, så krever den ikke gjenopprettende møter som involverer ofre og de nærmeste berørte. I stedet foretrekkes personer som representerer makrosamfunnet (McCold 2010: 158). Et makrosamfunnsperspektiv anser det ikke som tilstrekkelig å fokusere på reparasjon i enkeltsaker mellom emosjonelt berørte, men tar til orde for handlinger som kan beskytte nabolag og samfunn, noe som også kan inkludere «restraining or retraining offenders when necessary, and requiring payment or community service to compensate and benefit the wider community» (McCold 2010:157).

Mikrosamfunnsperspektivet er opptatt av *på hvilken måte* prosessene foregår og *hvem* som er involvert, utkommet blir en bivirkning man ikke kan eller skal forutsi, det bestemmes av emosjonelt berørte⁷. Makrosamfunnsperspektivet er derimot mer opptatt av *det konkrete resultatet* av hva som gjøres, uavhengig av hvilke måter resultatene oppnås på⁸. McCold forklarer at disse ulike perspektivene fører til konflikterende mål og ulike former for gjenopprettende praksis (157).

Mikro- og makrosamfunnet utgjør ulike populasjoner som kan ha ulike interesser (McCold 2010:155). McCold foreslår det han kaller «a needs-based theory of restorative justice», altså en behovsbasert gjenopprettende teori, som retter fokus mot hvilke responser som er best egnet til å reparere skaden som det enkelte lovbruddet har forårsaket, både i mikro- og makrosamfunnet. I stedet for å spørre hvilke lover som er brutt, hvem som er skyldig, og hvordan de skal straffes, skal man spørre: hvem er blitt skadet, hva er deres behov, og hvordan kan disse behovene imøtekommes? Han sier at når personer som utgjør en fare og ikke er kontrollerbare, kan det være behov for reaksjoner som forhindrer skade, som for eksempel fengsel. Samtidig mener han at i de fleste tilfeller ser det ut som om også makrosamfunnets behov best ivaretas gjennom gjenopprettende prosesser som involverer ofre, lovbrutere, og berørte i deres nettverk. For eksempel framhever han familien som et kritisk nettverk som utgjør den grunnleggende strukturen i samfunnet, og potensialet for uformell sosial kontroll reduseres hver gang profesjonelle eller symbolske samfunnsrepresentanter tar avgjørelser på vegne av de som er med direkte berørt av avgjørelsene (McCold 2010). Når direkte berørte personer ikke får muligheten til å uttrykke sine følelser, fortelle sin historie, identifisere hva slags skade som har skjedd, hvilke behov som eksisterer og reaksjoner på disse, er det ikke-kompatibelt med gjenopprettende prosess, sier McCold.

McCold mener at gjenopprettende prosess også kan ivareta makrosamfunnets behov, idet det anerkjennes at noe galt har skjedd, den som har utført handlingen holdes ansvarlig, relasjoner forbedres, nabolag styrkes, og potensialet for framtidige skadelige handlinger minskes. Det å fokusere på prosessen og deltakerne, framfor utkomme eller resultat, mener han er beste måten å ivareta behovene til både mikro- og makrosamfunnet (McCold 2010:170).

⁷ Eksempler på praksis som hviler på et mikrosamfunnsperspektiv internasjonalt kan være: *Family group conferences, community group conferences, peace circles, og sentencing circles*, samtlige involverer de som er direkte emosjonelt berørt av det som har skjedd.

⁸ Eksempler på praksis som hviler på et mikrosamfunnsperspektiv internasjonalt kan være: *Youth sentencing panels, community boards og youth offending teams*. Direkte berørte kan være involverte, men de er ikke avgjørende.

Som vi tidligere har nevnt, har det vært rettet kritikk mot at ofre i praksis lett blir midler for å rehabilitere lovbrøttere i mange ulike gjenopprettende program og prosjekt. Ivaretagelse av offer er imidlertid definerende for gjenopprettende prosess. Lorraine Stutzman Amstutz (2010) introduserer begrepet *parallell justis*, idet hun etterlyser en respons fra samfunnet som er like omfattende overfor ofre som overfor lovbrøttere. I utviklingen av gjenopprettende program, påpeker hun betydningen av *å være i dialog med ofre og interessegrupper for ofre, og la disse være involvert helt fra planleggingsstadiet*. Hun sier også at eksisterende gjenopprettende program må gås igjennom, blant annet for å se på hvilken måte offer-deltakelse og konsultasjon gjøres, og hvor godt programmene møter ofrenes behov. Videre argumenterer hun for at mennesker som praktiserer gjenopprettende prosess må få opplæring i «victim sensitivity», inklusive fenomen som traumer (Amstutz 2010:88). Fra et kriminelt forhold rapporteres bør ofrenes trygghet ha høy prioritet, og tilbys umiddelbar støtte, praktisk assistanse og kompensasjon for tap. Derneft må de få en mulighet til å forklare hva som har skjedd med dem, betydningen det har hatt for livet deres, og hva de trenger for å komme seg på beina igjen (Amstutz 2010).

Det å lære opp personer som arbeider med gjenopprettende prosess, i Norge vil det si konfliktrådsfolk, kan være en hårfin balansegang fra det å ivareta legmannsprinsippet og det å utvikle en profesjonell «industri», som Christie advarte mot. Man kan si at allerede i dag gjennomgår meklerne opplæring, og en inkludering av fenomen som traumer i denne opplæringen ikke nødvendigvis vil bety en profesjonalisering. Parallell justis behøver imidlertid ikke nødvendigvis være noe konfliktrådene skal gjøre, eller gjøre alene. Det handler om å utvikle noe som kan ivareta og følge opp ofre ut fra hvilke behov de måtte ha, uavhengig av hvilke instanser som ivaretar disse behovene. Det er mulig å løfte blikket og delegere oppgaver. Samtidig har Amstutz et poeng når hun sier at mennesker som praktiserer gjenopprettende prosess må ha en forståelse av de traumatiske effektene kriminalitet kan ha, og ha en bevissthet omkring hva gjenopprettende prosess kan, og ikke kan, møte av slike behov (Amstutz 2010:92)

Amstutz peker på at en del av begrepene som ofte brukes i forbindelse med gjenopprettende prosess, som tilgivelse, forsoning, og også begrepet gjenoppretting, kan være problematiske for ofre. Det betyr at det er viktig å snakke om behovene som imøtekommes gjennom gjenopprettende møter, uten å ta for gitt at dette er behovet til alle ofre. En gjenopprettende prosess kan gi muligheter for «healing», men retningen prosessen går, må bestemmes av de som faktisk er berørt. Det samme gjelder tilgivelse, som ikke kan framtvinges eller «skrives ut på resept». Det må ikke bli en forventningsbyrde som legges på skuldrene til ofrene.

3 FORSKNINGSDESIGN OG DATAGRUNNLAG

3.1 KOMBINASJON AV FORSKNINGSMETODER

Rapporten inneholder et rikt datamateriale fra fire delstudier hvor kvantitative og kvalitative tilnærminger er kombinert. Kvantitative data stammer fra to spørreskjemaundersøkelser, fra konfliktrådernes saksbehandlingssystem og fra Sekretariatet for konfliktrådernes årsrapporter for 2017 og 2018. I det kvalitative materialet inngår data fra intervjuer, observasjon, innspill fra en workshop og tekst i forskjellige former, blant annet lovtekst, rettsdokumenter, ungdomsplaner, møtereferater og andre skriftlige opplysninger fra straffegjennomføringen.

Den mest omfattende delen av studien er en casestudie i fem geografiske regioner. Her har vi fulgt 20 ungdommer som har begått lovbrudd, fra saken kom til konfliktrådet og til straffegjennomføringen ble fullført eller avsluttet. Vi har også inkludert alle aktørene som har vært involvert i hver enkelt sak, fra nær familie/verge til deltakere i oppfølgingsteam og dem som lovbrudd har gått utover.

3.2 CASESTUDIE

Utdypende erfaringer fra alle som er berørt på ulike måter, er avgjørende å få frem for å kunne belyse aktuelle problemstillinger. Casestudier gir rom for en utdypende granskning, og er i tillegg egnet til å gi innsikt i komplekse sammenhenger og å avdekke underliggende mønstre (Flyvebjerg 2011, Yin 2009). Grundige casestudier, som i studien som her er gjennomført, kan dessuten gi grunnlag for å generalisere resultater ved at disse diskuteres opp mot annen relevant forskning og teori (Patton, 1987). Denne typen casestudier er spesielt egnet til følgeforskning, som i denne studien, i og med at det gis rom både for dialog og for å justere «kursen» underveis.

Casestudier kan ha forskjellige design, og kan baseres både på kvalitative og kvantitative metodiske inntak. I denne studien valgte vi en etnografisk tilnærming med kvalitative intervjuer og observasjon. Det vil si at vi har snakket med ungdommene og alle aktørene som har vært involvert i hver enkelt ungdom og i hver enkelt sak, og vi har vært til stede i ungdomsstormøter og i oppfølgingsmøter. Det etnografiske designet har gitt verdifull innsikt i praksis så vel som i prosesser og i endringer som har foregått underveis.

3.2.1 VALG AV CASEREGIONER

I valget av caseregioner ønsket vi å sikre mest mulig variasjon i praksisfeltet. Vi ville blant annet sikre representasjon fra store og små konfliktråd vurdert ut fra befolkningsstørrelsen i regionen som konfliktrådet dekker, og få med både sentrale og mer perifere geografiske områder. Valget falt derfor på konfliktrådene i Øst-Finnmark, Salten, Nord-Trøndelag, Hordaland og Oslo/Akershus.

Etter at studien startet, har flere konfliktråd fått felles ledelse, og de fremstår i statistiske oversikter som ett konfliktråd. Denne endringen har berørt tre av våre fem caseregioner: Salten inngår i Salten og Helgeland, Nord-Trøndelag inngår i Trøndelag, mens Øst-Finnmark inngår i Finnmark.

Konfliktrådslederne fungerte som førstekontakt i de fem caseregionene. De ble spurt om de kunne tenke seg å delta i studien. Alle takket ja, og de satte oss i kontakt med ungdomskoordinatorene i regionen.

3.2.2 REKRUTTERING AV CASEUNGDOMMER

Ungdommene som har deltatt i studien, ble valgt ut og rekruttert i et samarbeid mellom ungdomskoordinatorer i hver region og forskerne. Vi forsøkte også her å sette sammen et bredt utvalg, og maksimere variasjonen. Det vil si at det var viktig å få med variasjon i type lovbrudd, i type straff, i lengde på oppfølgingen, i alder, sosial bakgrunn og kjønn. Det endelige utvalget representerer i hovedtrekk det ønskete mangfoldet. Sakene vi har fulgt, omfatter alt fra seksuelle overgrep til ran, vold, trusler og tyveri. Ungdom med etnisk norsk, samisk og innvandrerbakgrunn, er inkludert. Deres sosiale bakgrunn varierer også. Noen bor hos egne foreldre, enten hos en av dem eller hos begge, mens andre bor hos fosterforeldre, og var under barnevernets ansvar. To av ungdommene var jenter.

Rekrutteringsprosessen foregikk på forskjellige måter. Ungdomskoordinatorene i fire av regionene distribuerte et informasjonsskriv om prosjektet til potensielle informanter. I den femte regionen spurte ungdomskordinator aktuelle ungdommer om de kunne tenke seg å delta i studien, mens forskeren selv orienterte hver enkelt om forskningsprosjektet før de samtykket til å være informant. Den frivillige deltakelsen, samt rekrutteringsmåten, betyr at det har vært en viss siling hva angår personer som vi har snakket med. Ungdom som takker ja til å delta i studien, kan tilhøre et annet segment enn dem som takker nei. Alle som ble spurt, takket imidlertid ja i fire av regionene.

3.2.3 GJENNOMFØRING AV FELTARBEID

Ungdommer ble rekruttert inn i studien over en periode på vel tre og et halvt år fra januar 2015 til september 2018. Feltarbeidet med intervjuer og observasjon, varte frem til og med februar 2019. Når det gjelder ungdommene, var planen å gjennomføre tre intervjuer med hver av dem. Det vil si ett intervju ved oppstart, rett etter ungdomsstormøtet, ett midtveis og ett etter at straffegjennomføringen var avsluttet. I flere av sakene fungerte imidlertid ikke planen slik vi hadde tenkt. Blant annet viste det seg at fire av ungdommene var lite villige til å la seg intervju. To av dem tillot kun at forsker var til stede på møter, mens to andre takket ja til å snakke med forskeren, men det var likevel vanskelig å få gjort avtale om intervjutidspunkt. I situasjoner der en ungdom verken svarer telefonen når vi ringer, eller responderer på tekstmeldinger, har vi tolket det som tegn på at de ikke vil snakke med oss, og vi har respektert det. Videre ble to som avsluttet straffegjennomføringen tidlig i forløpet, intervjuet bare én gang, mens én med lang oppfølgingstid ble intervjuet fire ganger.

Intervjuene foregikk i hovedsak ansikt-til-ansikt. Noen av ungdommene var imidlertid «slitne» i etterkant av møter hvor forskerne var til stede. I slike tilfeller ble de intervjuet per telefon en tid senere. Ansikt-til-ansikt intervjuene ble gjennomført i forskjellige lokaler, blant annet i konfliktrådets møterom, i lokaler stilt til rådighet av politi og friomsorg, hvor oppfølgingsmøter har blitt holdt, på kafe og i fengsel. I intervjuene har vi vært opptatt av å få frem hver enkelt ungdoms erfaringer med innholdet i straffereaksjonen, med ungdomsstormøter, med tiltak i ungdomsplanene og med informasjon som har blitt gitt i forkant av, og underveis i, oppfølgingen. Noen ungdommer har hatt mye å fortelle, mens andre har svart med enstavelsesord. Det er ikke uventet at ungdommenes betraktninger og refleksjoner har variert, i og med at situasjonene som de befinner seg i generelt i livet, har vært svært forskjellig.

I tillegg til ungdommene i utvalget, har vi intervjuet foreldre/verger, den som lovbruddet har vært rettet mot, ungdomskoordinatorer, deltakere i oppfølgingsteam, meklere, konfliktrådets rådgivere, påtaleansvarlige jurister, representanter for politiet, inkludert ledere for etterforskning og forebyggende enhet, representanter for friomsorgen og konfliktrådsledere i hver region.

Deltakere i oppfølgingsteamene har vi snakket med enten i gruppe eller enkeltvis per telefon eller ansikt-til-ansikt. Variasjon i intervjuform har delvis vært av praktiske grunner, i den forstand at det har vært vanskelig å samle hele teamet når vi har vært til stede i regionen. Intervju enkeltvis har imidlertid også blitt valgt av faglige grunner for å få frem erfaringer, og å gå i dybden på forhold som har sammenheng med ulike rammebetingelser som representanter for forskjellige instanser arbeider under.

Meklere har vi snakket med i forbindelse med gjenopprettende møter, hvor det er to til stede, og i intervjuer med noen av dem i etterkant enten enkeltvis over telefon eller begge samlet ansikt-til-ansikt. Når det gjelder personer som har vært direkte berørt av lovbruddene, var intensjonen å intervju alle i sakene vi følger. I de fleste sakene med direkte berørt fornærmet part, har imidlertid kun et fåtall valgt å møte ungdommen som har begått lovbrudd, men vi har snakket med alle som har vært til stede i ungdomsstormøter.

Ungdomskoordinatorene har vi hatt jevnlig dialog med over hele perioden både i personlige møter og over telefon. Vi har snakket med dem både om de sakene vi følger, og om saker vi potensielt kunne følge, men vi har også hatt formelle intervju med hver av dem om både praksis og generelle erfaringer. I den forbindelse har vi fått frem erfaringer med disse straffereaksjonene som angår langt flere enn de utvalgte caseungdommene.

Også i intervjuer med politijurister, politietterforskere og ledere for forebyggende enhet i politiet har vi fanget opp generelle erfaringer med disse straffereaksjonene i tillegg til erfaringer fra konkrete saker i casestudien.

I alle intervjuene har vi åpnet opp for at informantene skulle få anledning til å formidle forhold som de erfarer som viktige, men vi har også benyttet en intervjuguide for å sikre at alle temaer som skulle belyses i studien, ble berørt.

3.2.4 BESKRIVELSE AV CASEUNGDOMMER MED STATUS VED AVSLUTNING AV STUDIEN

Tabell 1 gir en kortfattet oversikt over ungdommene som har deltatt i casestudien. Tabellen viser kjønn, alder ved avdekt lovbrudd, type lovbrudd, type straff, tid fra lovbrudd til start på oppfølgingen, og status i straffegjennomføringen ved utgangen av mars 2019. Som nevnt over, er det to jenter i utvalget. Alder ved avdekt lovbrudd varierer fra 15 til 18 år, men det er flest 17 åringer. To hadde fylt 18 år på det tidspunktet da lovbrudd ble avdekt, men disse ble dømt for straffbare forhold som de hadde begått før de fylte 18 år. De straffbare forholdene varierer fra seksuelle overgrep til brudd på veitrafikkloven, men med vold og besittelse og/eller bruk av narkotiske stoffer som de hyppigste lovbruddene. I alt 11 saker var ilagt eller idømt ungdomsoppfølging, hvorav fire var påtaleunntakelser med vilkår om ungdomsoppfølging, mens ungdomsstraff var idømt i ni saker.

Tabell 1: Casestudien: Ungdommenes kjønn, alder ved lovbrudd, type lovbrudd, type straff/oppfølging, tid fra lovbrudd til start på oppfølgingen og status ved avslutning av studien

Case/ Kjønn	Alder ved lovbrudd	Type lovbrudd	Type straff/oppfølging	Tid mellom lovbrudd, dom og start på oppfølging	Status
Gutt	17	Vold mot offentlig tjenestemann	Ungdomsoppfølging 12 mnd.	<u>Dom</u> 3 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 1 mnd. etter dom	Avsluttet etter brudd (på vilkår i ungdomsplan og nye lovbrudd)
Gutt	15	Vold	Ungdomsoppfølging 12 mnd.	<u>Dom</u> , 4 mnd. etter lovbrudd, <u>Start</u> , 3 mnd. etter dom	Fullført
Gutt	17	Bruk og besittelse av narkotiske stoffer	Ungdomsoppfølging 12 mnd. Påtaleunndlatelse med vilkår om ungdomsoppfølging	<u>Ilagt</u> straff, 7 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 1 mnd. etter ilagt straff	Avsluttet etter brudd på vilkår i ungdomsplanen (reaksjon forlenget en gang etter brudd)
Gutt	17	Seksuelt overgrep	Ungdomsstraff 7 mnd.	<u>Dom</u> , 12 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 3 mnd. etter dom	Fullført
Gutt	17	Rus, vold mot offentlig tjenestemann	Ungdomsoppfølging 12 mnd.	<u>Ilagt</u> straff, 3 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 4 mnd. etter ilagt straff	Avsluttet etter brudd. Ny ungdomsoppfølging, reaksjon forlenget. Avsluttet etter brudd
Jente	15	Vold mot offentlig tjenestemann	Ungdomsoppfølging 6 mnd.	<u>Ilagt</u> straff, 7 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 3 mnd. etter ilagt straff	Fullført
Gutt	17	Seksuelt overgrep mot mindreårig	Ungdomsstraff 2 ½ år	<u>Dom</u> , 13 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 3 mnd. etter dom	Fullført
Gutt	16	Brudd på veitrafikkloven Besittelse av narkotiske stoffer	Ungdomsoppfølging 6 mnd. Påtaleunndlatelse med vilkår om ungdomsoppfølging.	<u>Ilagt</u> straff, hhv 2 og 3 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 2 mnd. etter ilagt straff	Fullført
Gutt	15	Trusler, tyveri, og besittelse av lommekniv	Ungdomsoppfølging 6 mnd. Påtaleunndlatelse med vilkår om ungdomsoppfølging	<u>Ilagt</u> straff, 1 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 3 mnd. etter ilagt straff	Fullført. Ny ungdomsoppfølging grunnet nye lovbrudd. Fullført
Gutt	15	Seksuelle overgrep mot mindreårig	Ungdomsstraff 2 ½ år. Subsidiær fengselsstraff på 3 ½ år. Betaling av oppreisning til offer.	<u>Dom</u> , 15 og 9 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 3 mnd. etter dom	Fullført
Gutt	17	Bruk og besittelse av narkotiske stoffer	Ungdomsoppfølging 7 mnd.	<u>Dom</u> , 6 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 1 mnd. etter dom	Fullført
Gutt	17	Besittelse av narkotiske stoffer/vold mot offentlige tjenestemenn	Ungdomsoppfølging 12 mnd.	<u>Dom</u> , 12 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 2 mnd. etter dom	Avsluttet etter brudd (nye lovbrudd)

Gutt	18	Bruk og salg av narkotiske stoffer	Ungdomsstraff 12 mnd., utvidet til 16 mnd. etter nytt lovbrudd før oppstart	<u>Dom</u> , 13 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 3 mnd. etter dom	Avsluttet etter brudd (på flere vilkår i ungdomsplanen)
Gutt	18	Bruk og besittelse av narkotiske stoffer, vold, diverse	Ungdomsoppfølging 12 mnd.	<u>Dom</u> , 10 mnd. etter lovbrudd	Ikke startet. Fikk annen straff etter flere lovbrudd før start på ungdomsoppfølging
Gutt	16	Vold og ran	Ungdomsstraff 14 mnd.	<u>Dom</u> , 9 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 4 mnd. etter dom	Fullført
Gutt	17	Vold	Ungdomsstraff 7 mnd.	<u>Dom</u> , 9 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 4 mnd. etter dom	Avsluttet etter brudd (nye lovbrudd)
Gutt	16	Vold og ran	Ungdomsstraff 18 mnd.	<u>Dom</u> , 9 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 14 mnd. etter dom	Avsluttet etter brudd (på flere vilkår i ungdomsplanen, nye lovbrudd)
Gutt	16	Seksuelt overgrep mot mindreårig	Ungdomsstraff 3 år	<u>Dom</u> , 6 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 4 mnd. etter dom	Pågår
Gutt	17	Vold og ran	Ungdomsstraff 12 mnd. Subsidiær fengselsstraff 14 mnd.	<u>Dom</u> , 10 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 5 mnd. etter dom	Avsluttet etter brudd (på flere vilkår i ungdomsplanen)
Jente	16	Bruk av narkotiske stoffer	Ungdomsoppfølging 6 mnd. Påtaleunntatelse med vilkår om ungdomsoppfølging	<u>Ilagt straff</u> 8 mnd. etter lovbrudd <u>Start</u> , 5 mnd. etter ilagt straff	Pågår

Tabell 1 viser videre at oppfølgingsperioden har vart fra seks måneder til tre år, og at tiden fra lovbruddet ble begått til oppfølgingen startet, varierer i betydelig grad, nærmere bestemt fra fire til 23 måneder. Da studien ble avsluttet, var straffegjennomføringen fullført i ni saker, åtte saker ble avsluttet etter brudd enten på vilkår i ungdomsplanen, nye lovbrudd eller begge deler, mens to saker pågår. Start på straffegjennomføringen ble i en sak utsatt over lengre tid på grunn av ungdommens rusproblemer. I ventetiden begikk denne ungdommen flere lovbrudd og saken endte med annen type straff fordi han da hadde passert 18 år. Han deltok imidlertid i studien i perioden hvor han møtte ungdomskordinator til motivasjonssamtaler. To ungdommer ble ilagt ny ungdomsoppfølging mens studien pågikk. I den ene av disse sakene ble straffereaksjonen fullført, mens den andre endte med brudd. Av sakene som endte med brudd, måtte seks sone subsidiær fengselstraff. Vi mangler imidlertid opplysninger om hva som skjedde etter brudd i to saker hvor det var ilagt påtaleunntatelse med vilkår om ungdomsoppfølging, men en av disse ungdommene ble tilbudt oppfølging av rusteamet i kommunen umiddelbart etter at ungdomsoppfølgingen ble avsluttet.

3.3 WORKSHOP

Litt over midtveis i evalueringen (i slutten av mai 2017) ble det arrangert en workshop hvor alle ungdomskoordinatorene i landet var invitert til å delta. Intensjonen var både å formidle resultater fra prosjektet og å skape en arena for drøfting mellom og med deltakerne. Med dette fikk vi både økt kunnskap om det som skjer i feltet og kvalitetssikret datamaterialet vårt. Rent konkret presenterte Nordlandsforskning funn og problemstillinger fra evalueringen, spesielt rettet mot tematikk vi hadde erfart var av spesiell relevans for ungdomskoordinatorene. Det ble åpnet for spørsmål i plenum, og deretter ble deltakerne delt inn i grupper for nærmere drøfting. Gruppene ble satt sammen med henblikk på at personer fra forskjellige konfliktråd skulle inn i hver gruppe, for at de skulle få anledning til å utveksle og diskutere erfaringer. På forhånd hadde Nordlandsforskning utformet spørsmål som gruppene kunne ta utgangspunkt i, basert på tematikk som var viktig for oss å lære mer om. Samtidig åpnet vi opp for at deltakerne kunne ta opp tematikk som de mente var viktig. Gruppene tok notater fra diskusjonene, som etterpå ble presentert og diskutert i plenum og notert ned av forskerne.

Informasjonen som fremkom har vært et svært nyttig supplement til det øvrige datamaterialet vårt. Det bidro til å utkrystallisere viktig tematikk som vi kunne følge opp i vår videre datainnsamling, og var med på å danne et bedre grunnlag for utforming av spørreskjemaundersøkelsen som ble utført senere i studien. Datamaterialet fra workshopen har blitt analysert og håndtert på samme måte som vårt øvrige datamateriale, også med henblikk på anonymisering. Vi la vekt på at kun ungdomskoordinatorer var til stede under workshopen, for best mulig å legge til rette for åpen dialog.

3.4 SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSER

3.4.1 HENSIKT OG MÅLGRUPPER

Etter at det meste av det kvalitative datamaterialet var samlet inn og analysert, ble det gjennomført to spørreskjemaundersøkelser. I denne delstudien var alle landets konfliktråd inkludert, med både konfliktrådsledere og ungdomskoordinatorer. Hensikten var å kartlegge bredde i praksis og erfaringer med disse straffereaksjonene, uttrykt i tallformat. Dette tallmaterialet bringer inn et verdifullt tilskudd til den samlede kunnskapsproduksjonen hvor data fra den kvalitative casestudien utgjør

tyngdepunktet. Med tallmaterialet er det blant annet mulig å validere resultater fra casestudien, det vil si at er mulig å avdekke om praksis og erfaringer i de fem regionene som har deltatt i den kvalitative delen, er allmenne eller avvikende. Kunnskapstilfanget fra spørreskjemaundersøkelsene er imidlertid basert på erfaringer til de nevnte aktørene fra konfliktrådene, som er sentrale aktører i denne sammenhengen. Andre aktører, som også er involvert, for eksempel konfliktrådets rådgivere (se punkt 4.2 og 12.1), inngår altså ikke her, men uten at verdien av deres erfaringer er vurdert som mindre viktig av den grunn.⁹

3.4.2 UTFORMING OG AVGRENSNING

Spørsmål i spørreskjemaene tok utgangspunkt i det kvalitative datamaterialet, det vil si i foreløpige resultater som ble presentert i underveirapporten (Eide m.fl. 2016), tilbakemeldinger fra ungdomscoordinatorer som deltok i en nasjonal workshop som er beskrevet i punkt 3.3, og innspill fra intervjuer med ungdomscoordinatorer og konfliktrådsledere i caseregionene som ble gjennomført mens arbeidet med spørreskjemaene pågikk. Medlemmer av referansegruppen, inkludert representant for oppdragsgiver og representanter for Sekretariatet for konfliktrådene, har også bidratt med verdifulle kommentarer.

Både konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorer ble bedt om å ta stilling til en rekke forhold som handler om ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, men ungdomscoordinatorene fikk mer omfattende spørsmål om praksis og erfaringer enn det konfliktrådslederne gjorde. Innenfor den aktuelle tematikken dekker spørsmålene et bredt spekter fra konkrete rutiner, ungdomsstormøter, ungdomsplaner, tilgjengelige tiltak, gjenopprettende prosesser, bruddhåndtering, ivaretagelse av fornærmet part og tverrfaglig samarbeid. Et knippe med bakgrunnsspørsmål dreier seg om forhold som saksmengde og status for sakene, tilgjengelige ressurser, kompetanse og samarbeid. Spørsmål om saksmengde var tatt med for å kunne se på mulige sammenhenger mellom dette og svar på andre spørsmål. Av anonymitetshensyn kan ikke svar på spørsmål i undersøkelsen kobles med tallmateriale fra andre kilder.

Spørreskjemaene ble testet av en konfliktrådsleder og en ungdomscoordinator. Basert på deres tilbakemeldinger, ble det gjort justeringer både i spørsmålsformuleringer og svarkategorier.

3.4.3 GJENNOMFØRING OG RESPONS

Sekretariatet for konfliktrådene bidro med navn og e-postadresser. I juni 2018 inneholdt adresselisten navn på 18 konfliktrådsledere og 32 ungdomscoordinatorer. Vi sendte listen med navn på ungdomscoordinatorer til alle konfliktrådslederne og ba dem om å kontrollere at alle ansatte i denne stillingskategorien var kommet med. Vi ba dem også om å supplere listen med andre ansatte, rådgivere, ved deres konfliktråd som eventuelt vikarierte eller arbeidet midlertidig som ungdomscoordinator. Konfliktrådslederne oppga seks navn i tillegg til dem vi fikk oppgitt fra Sekretariatet for konfliktrådene. Det vil si at utvalget i gruppen med ungdomscoordinatorer endte på 38.

⁹ Konfliktrådets rådgivere er involvert i ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i varierende grad, både i forbindelse med oppfølging av ungdommer som har begått lovbrudd, og i forbindelse med gjenopprettende del av ungdomsstormøter og oppfølging av fornærmet part. Denne aktørgruppens erfaringer inngikk imidlertid ikke i studien som her er gjennomført på oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet. I tilfeller der rådgivere har vært involvert i konkrete saker i casestudien, har de blitt intervjuet på lik linje med andre aktører.

Spørreskjemaet ble sendt elektronisk via Questback direkte til hver enkelts e-postadresse. I informasjonsteksten som fulgte med undersøkelsen, ble alle gjort oppmerksom på hensikten med undersøkelsen og informert om hvorfor det er viktig at mange svarer. Høy svarprosent er viktig for å sikre kvalitet i alle studier, og særlig viktig i denne studien i og med at utvalgene er så små. For å begrense frafallet, la vi i tillegg vekt på å utforme meningsfylte spørsmål som alle kan besvare, og på å holde antall spørsmål nede (se for eksempel Elstad 2010, Jacobsen 2005).

Undersøkelsen pågikk mellom 13. august og 3. oktober 2018. I løpet av denne perioden ble det sendt flere påminnelser. Den første påminnelsen gikk rutinemessig ut en uke etter at undersøkelsen ble distribuert. På grunn av lav respons, ble det etter diskusjon med oppdragsgiver, sendt ut ny påminnelse for om mulig å øke svarprosenten. Etter denne runden ble det oppdaget feil i e-postadressene til flere ungdomskoordinatorer. De det gjaldt, ble lagt inn i undersøkelsen og fikk tilsendt spørreskjemaet i egen e-post. For rutinemessige påminnelser var det imidlertid ikke mulig å skille ut de som ikke hadde svart i den siste mottakergruppen, fra andre som ikke hadde svart. Samtlige måtte derfor inkluderes i de nye purrerundene. Mens studien pågikk, kontaktet dessuten Sekretariatet for konfliktrådene alle konfliktrådslederne og ba dem oppfordre alle ungdomskoordinatorene til å svare på spørreskjemaet. Dermed fikk noen uvanlig mange påminnelser, noe som altså, beklageligvis, skyldes svakheter ved det tekniske utstyret, og ikke forsøk på å presse noen til å delta i en frivillig studie.

Da undersøkelsen ble lukket, hadde 15 konfliktrådsledere og 32 ungdomskoordinatorer besvart spørreskjemaene. Dette gir en svarprosent på henholdsvis 83 og 84. Rundt 80 i svarprosent, regnes som svært høy respons på en elektronisk spørreskjemaundersøkelse.

3.4.4 RELIABILITET OG VALIDITET

Innspill til spørreskjemaet fra ungdomskoordinatorer og konfliktrådsledere, fra medlemmer av referansegruppen, inkludert representanter fra Sekretariatet for konfliktrådene og for Justis- og beredskapsdepartementet, har bidratt til å sikre høy validitet i denne delen av studien. Et annet spørsmål som handler om kvalitet i studien, er om resultatene er pålitelige. Kan vi stole på svarene? Vi som forskere har ansvar for at studien bygger på vitenskapelige prinsipper og at gjennomføringen er nøyaktig i alle ledd, som arbeid med spørreskjemaet, utsendelse av spørreskjema, koding av data og analyser (Grønmo 2004, Jacobsen 2005). Pålitelige resultater henger imidlertid også sammen med svar på spørsmålene. Det kan forekomme både overrapportering og underrapportering. Enkelte kan svare strategisk ut fra egeninteresse. De kan for eksempel ønske å fremstille et glansbilde av situasjonen slik at de selv og deres arbeidssted kommer mest mulig positivt ut, eller de kan overdrive problemer for om mulig å få tilført mer ressurser til eget arbeidsfelt. Et annet fenomen som ofte forekommer, kalles «ja-siing». Det vil si at studiedeltakere unngår å velge svaralternativer som gir inntrykk av en kritisk innstilling fordi det på bakgrunn av kulturelle normer oppfattes som «riktig» innstilling å være positiv (Bowling 2005). Slike forhold må tas i betraktning når funn i studien skal tolkes. Tolkningen av tallmaterialet er styrket via intervju som er gjennomført i etterkant av spørreskjemaundersøkelsen både i våre caseregioner og med konfliktrådsledere og ungdomskoordinatorer ved andre konfliktråd.

3.4.5 ANALYSER AV DATAMATERIALET

Analyser av tallmaterialet er gjennomført ved hjelp av programpakken SPSS. Resultatene er i hovedsak presentert som frekvensfordelinger eller univariate fordelinger fordi utvalgsstørrelsen er begrenset i begge undersøkelsene, og for å sikre anonymitet. I et utvalg på 15 som for konfliktrådslederne, kunne

vi ved kryssing av svar på flere spørsmål kommet i skade for å avdekke hvilke konfliktråd som har svart hva. Rene frekvensfordelinger gir imidlertid betydelig innsikt, men de er mindre egnet til å avdekke underliggende mønstre. Noen av spørsmålene til konfliktrådsledere og ungdomskoordinatorene var likelydende. Svarfordelinger på disse er sammenliknet på tvers av gruppene. Data fra spørreskjemaundersøkelsene supplerer også tallmateriale fra Sekretariatet for konfliktrådene.

Alle tabellene og figurene oppgir hvor mange som svart (N). I flere av tabellene forekommer ofte mer enn en verdi for N. Dette skyldes at ikke alle har svart på alle spørsmålene som inngår i en matrise eller i et spørsmålsbatteri. På grunn av den lave utvalgsstørrelsen, rapporteres alle resultatene i absolutte tall.

Resultater fra kvalitative og kvantitative analyser fremstilles samlet, og er organisert tematisk. Tallmaterialet presenteres på måter som understøtter eller kontrasterer funn fra kvalitative analyser, eller utdypes med kvalitative data.

3.5 DOKUMENTANALYSE

I den siste delstudien inngår analyse av dokumenter. Formålet var å besvare oppdragsgivers spesifiserte spørsmål om konfliktrådslovens kapittel IV fungerer etter intensjonen. Delstudien har blitt gjennomført i flere runder og i flere steg. Aller først ble den aktuelle lovteksten, og formuleringer der, gransket. Dette ble gjort både før studien startet og underveis i studien blant annet som følge av utfordringer som kom frem i datamaterialet. I tillegg har vi gått gjennom sentrale deler av forarbeidene, særlig Prop. 135 L (2010-2011) og Prop. 57 L (2013-2014), også dette både i startfasen og underveis i studien. Delstudien inkluderer også en gjennomgang av samlede analyser av praksis og erfaringer i sluttrapporten. Vurderinger er gjort i fellesskap med vår samarbeidspartner med juridisk kompetanse,¹⁰ og er diskutert i møter ansikt-til-ansikt, via telefon og skriftlig. Vi har sett på om lovverket understøtter intensjonen med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging, om regelverket gir stor nok grad av fleksibilitet for å tilpasse reaksjonen til den enkelte ungdom som har brutt loven, og om reglene for håndtering av brudd er utformet på en hensiktsmessig måte. Mer spesifikt har vi sett etter følgende: I hvilken grad er lovkrav formulert på en entydig måte? Kan formuleringer i lovteksten bidra til å hindre at praksis kan gjennomføres på en hensiktsmessig måte? Er det for stor eller for liten grad av fleksibilitet i lovens formuleringer? Er krav som stilles i lovverket, gjennomførbare i praksis? Er det balanse mellom krav som stilles til ulike deler av praksis? Resultatene har blitt vurdert både opp mot lovtekst og opp mot annen litteratur av samfunnsvitenskapelig og juridisk art. Vår ambisjon har vært å bidra med konstruktive innspill til departementet med tanke på at disse straffereaksjonene skal kunne fungere mest mulig hensiktsmessig og være til hjelp for ungdommene, først og fremst, men også til hjelp for alle aktørene som er involvert i arbeidet med hver enkelt ungdom, og i det øvrige arbeidet med disse straffereaksjonene.

3.6 FORSKNINGSETISKE HENSYN

Studien ble rutinemessig meldt til Personvernombudet ved Norsk senter for forskningsdata (NSD). Alle som har deltatt, har fått grundig informasjon om studien, men på litt forskjellige måter. Deltakere i

¹⁰ Morten Holmboe, Politihøgskolen, har vært samarbeidspartner med juridisk kompetanse.

casestudien fikk informasjon både muntlig og skriftlig. Caseungdommene signerte i tillegg et samtykkeskjema som ga oss tillatelse til å delta på møter og få annen informasjon om dem og deres sak og saksutvikling. Deltakere i spørreskjemaundersøkelsene fikk skriftlig informasjon både i e-posttekst og i innledningen i spørreskjemaet. Alle ble gjort oppmerksom på at deltakelse er frivillig, at all informasjon fra dem blir behandlet konfidensielt og anonymisert, at de kan trekke seg fra studien når som helst uten begrunnelse og uten konsekvenser, og at de kan unnlate å svare på spørsmål de ikke kan eller ikke ønsker å besvare. I de tilfeller der lydopptaker har blitt brukt, har tillatelse blitt innhentet i forkant.

Det innsamlede datamaterialet er behandlet etter gjeldende etiske retningslinjer for forskning (jfr. retningslinjer fra Nasjonal forskningsetisk komité for samfunnsvitenskap og humaniora). I presentasjonen av resultater fra det kvalitative datamaterialet, har vi for eksempel vært ekstra varsom med tanke på at de som er involvert i en sak, ikke skal kunne kjenne igjen noe av det som motparten eller andre i saken, har uttalt.

4 SAKSMENGDEN, RESSURSER OG KOMPETANSE VED KONFLIKTRÅDENE: EN LANDSDEKKENDE OVERSIKT

Konfliktrådenes saksbehandlingssystem inneholder opplysninger om alle saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff som mottas av konfliktrådene. Saksbehandlingssystemet inneholder også opplysninger om straffegjennomføringen, blant annet om antallet som fullfører og avslutter av forskjellige årsaker. I dette kapitlet presenteres en oversikt over samlet saksmengde for hele perioden fra straffereaksjonene ble innført. Kapitlet viser også hva konfliktrådene har av ressurser og kompetanse til disse sakene, hvor mange saker som håndteres av hver ungdomsadministrator, og hvordan sakene har utviklet seg. Det sistnevnte datamaterialet stammer fra spørreskjemaundersøkelsen som inngår i studien, hvor både konfliktrådsledere og ungdomsadministratorer har deltatt.

4.1 OMFANG AV SAKER

4.1.1 ALLE KONFLIKTRÅD

Fra disse straffereaksjonene ble etablert 1. juli 2014 og frem til 31. desember 2018, er det registrert rundt 1700 saker (tabell 2). Dette er en betydelig vekst i saksmengde fra 30. juni 2016 hvor det frem til da hadde blitt behandlet rundt 540 saker (Eide m.fl. 2016:17). Fordelingen av saker mellom konfliktrådene er svært variabel med et spenn fra 28 til 266 over hele perioden. Det ville ha vært rimelig å anta at saksmengden i hovedsak gjenspeiler befolkningsstørrelse i regionen som dekkes av det enkelte konfliktråd, men dette er ikke tilfelle. Likevel, folkerike regioner som Oslo/Akershus, har, ikke uventet, flest saker, med totalt 266. Trøndelag med rundt en tredjedel av samlet innbyggertall for Oslo og Akershus, har imidlertid et nesten like høyt samlet antall (262). Vi observerer også at en region som Haugaland og Sunnhordland har mer enn tre ganger så mange saker som for eksempel Troms (146 mot 40), mens Vestfold med et relativt høyt innbyggertall i norsk målestokk, kommer ut blant konfliktrådene med lavest antall saker med totalt 36 over hele perioden. Hva som kan ligge bak forskjellene i saksmengde mellom konfliktrådsregionene, har vi ikke detaljert informasjon om, men intervjudata tyder på at noe av variasjonen kan henge sammen med ulik praksis i hvordan straffereaksjonene benyttes på tvers av regioner.

Ungdomsoppfølging dominerer blant sakene, med i alt 1500, mens nesten 200 er registret som ungdomsstraff. Også når det gjelder type straffereaksjon er det stor variasjon mellom konfliktrådene. Spennet i antall ungdomsstraffsaker, for eksempel, strekker seg fra 1 til 60. I gjennomsnitt utgjør andelen med ungdomsstraff 12 prosent. I Oslo/Akershus og Agder er andelen med den strengeste av disse straffereaksjonene omtrent dobbelt så høy som gjennomsnittet, mens bare vel én prosent av sakene i Haugaland og Sunnhordland har fått idømt denne reaksjonen.

Tabell 2: Saker med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging for perioden 1.7.14-31.12.18 (m/status per 15.1.19), fordelt på konfliktråd. Antall. Kilde: Sekretariatet for konfliktrådene.

Konfliktråd	Ungdoms- straff	Ungdoms- oppfølging	Mottatte saker	Avsluttede saker	Fullført straffe- gjennomføring	Brudd	Samtykke trukket	Annen årsak til avslutning	Andel fullført
Oslo/Akershus	60	206	266	179	136	28	14	1	76 %
Trøndelag	18	244	262	217	158	31	13	15	73 %
Sør-Rogaland	16	160	176	143	78	30	25	10	55 %
Haugaland og Sunnhordland	2	144	146	98	80	14	3	1	82 %
Salten og Helgeland	5	111	116	57	39	10	4	4	68 %
Agder	21	74	95	69	38	25	6	0	55 %
Østfold og Follo	18	76	94	74	39	20	12	3	53 %
Hordaland	14	75	89	60	35	12	9	4	58 %
Hedmark	4	59	63	47	31	9	7	0	66 %
Sogn og Fjordane	3	43	46	35	27	1	5	2	77 %
Finnmark	2	43	45	30	21	3	6	0	70 %
Buskerud	9	40	49	34	19	14	1	0	56 %
Telemark	5	36	41	31	10	15	6	0	32 %
Sunnmøre	1	39	40	29	17	5	6	1	59 %
Troms	5	35	40	33	22	8	3	0	67 %
Midtre Hålogaland	2	36	38	20	17	1	1	1	85 %
Vestfold	7	29	36	15	9	6	0	0	60 %
Nordmøre og Romsdal	4	25	29	21	16	1	4	0	76 %
Oppland	2	26	28	14	9	3	1	1	64 %
Sum	198	1501	1699	1206	801	236	126	43	66 %

Tabell 2 viser videre at rundt 800 har fullført straffen, mens rundt 400 har avsluttet etter brudd på vilkår eller ny straffbar handling, eller ikke startet. Dette vil si at fullføringsraten er 66 prosent i gjennomsnitt av saker som er avsluttet.¹¹ Her skiller det ikke mellom ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Nesten halvparten av konfliktrådene har en fullføringsrate lavere enn gjennomsnittet, men spennet totalt sett er betydelig og strekker seg fra 32 prosent til 85 prosent. Oslo/Akershus er notert med en fullføringsandel på 76 prosent. Mulige forskjeller innad i Oslo/Akershus, for eksempel mellom områder innad i Oslo, eller mellom Oslo og regioner i Akershus, kommer ikke frem i oversikten.

De betydelige forskjellene i gjennomføringsrate mellom konfliktrådsregionene kan ikke forklares basert på foreliggende tallmateriale. En rekke forhold spiller inn her. Noe av forklaringen kan sannsynligvis tilskrives forskjeller i saks kompleksitet, som ikke går frem av tallmaterialet annet enn ved forskjeller i andel med ungdomsstraff. Type straffereaksjon er imidlertid ikke uten videre indikasjon på grad av kompleksitet. Data fra vår casestudie tyder dessuten på at brudd på vilkår i straffegjennomføringen håndteres ulikt. Det vil si at det er forskjeller mellom regioner med tanke på hvilke og hvor mange brudd på vilkårene som tolereres før oppfølgingen stanses. Dette vil også gi utslag i forskjeller i gjennomføringsrate.

Kjønnfordeling i gruppen av ungdommer som har fått ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff, går ikke fram av tabellen, men Sekretariatet for konfliktrådene oppgir at i perioden fra 1. juli 2014 til 31. desember 2018, var rundt 86 prosent gutter og rundt 14 prosent jenter.

I tabell 3 utdypes noe av tallmaterialet som er presentert i tabell 2. Her ser vi at 25 av det totale antallet saker har status som «stanset», mens rundt 470 saker fortsatt pågår.

Tabell 3: Mottatte u18-saker 1.7.14-31.12.18 m/årsak til avslutning per 15.1.19. Kilde: Sekretariatet for konfliktrådene

	Antall	Prosent
Mottatte saker i perioden 1.7.14 – 31.12.18	1699	
Saker under arbeid per 15.1.19	468	
Saker med status «stans» per 15.1.19	25	
Avsluttet per 15.1.19	1206	
Fullført straffegjennomføring	801	66
Brudd	236	20
Samtykke trukket	126	10
Annen årsak til avslutning	43	4

Den statistiske oversikten viser ikke hvor mange ungdommer som har fullført straffereaksjonen, som får ny ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff på grunn nye lovbrudd før de fyller 18 år. Sekretariatet for konfliktrådene har imidlertid, i samarbeid med Politidirektoratet (POD), registrert nye lovbrudd begått etter fullført straffegjennomføring uavhengig av ungdommens alder, type lovbrudd og hvilken type straffereaksjon som ble anvendt i forbindelse med nytt lovbrudd. For saker som ble fullført i 2016, ble det registrert 57 prosent tilbakefall etter ett år og 36 prosent tilbakefall etter to år. Registreringen

¹¹ Sekretariatet for konfliktrådenes Årsrapport for 2018 viser at blant avsluttede saker i 2018, er det en økende andel som har fullført straffegjennomføringen sammenliknet med gjennomsnittet for perioden fra 01.07.14 til 31.12.18 (69 mot 66 prosent). Det er imidlertid en betydelig andel saker som fortsatt pågår (se tabell 3). <https://www.konfliktraadet.no/statistikk-og-aarsrapport.313457.no.html>

er basert på tilbakefall for hele gruppen som fullførte, den følger ikke enkeltindivider. I gruppen av ungdommer som fullførte straffereaksjonen i 2017, er det registrert tilbakefall på 30 prosent etter ett år. Rapporteringen for disse to årene er imidlertid ikke sammenliknbar fordi det i 2018 bare ble inkludert nye rettskraftige saker, mens i årene forut inngikk også mistenkte og siktede i beregningen. På bakgrunn av det foreliggende tallmaterialet er det derfor ikke mulig å vurdere om tilbakefallsandelen er synkende, økende eller uendret.¹² Alvorlighetsgraden i nye lovbrudd går heller ikke frem av statistikken.

4.1.2 KONFLIKTRÅD SOM INNGÅR I SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSEN

Opplysninger om saksmengde hentet fra spørreskjemaundersøkelsen, er tatt med for å vise at konfliktrådslederne som har deltatt i studien, representerer hele bredden i spektret av konfliktråd, fra de med minst saker til de med flest. Dette har betydning for tolkning av svar på spørsmål som presenteres senere i rapporten. Da undersøkelsen ble gjennomført, var det registrert til sammen 18 konfliktrådsledere. Av disse har 15 besvart spørreskjemaet. Tabell 4 gir et innblikk i saksmengden i perioden mellom 1. juli 2014 og 30. juni 2018. Nesten halvparten (6 av 15) har hatt mer enn 70 ungdommer til den mildeste straffereaksjonen i løpet av fireårsperioden, mens fire, som utgjør vel en fjerdedel av konfliktrådene, har hatt over hundre. Vel halvparten har hatt 40 eller mindre til denne typen reaksjon, hvorav to har hatt 20 eller mindre. Også antall saker med ungdomsstraff varierer, fra en håndfull eller mindre til mer enn 50. Mens de fleste, eller vel halvparten, har hatt få saker dømt til den strengeste reaksjonen, det vil si fem eller færre, oppga fire av konfliktrådslederne at de har hatt mer enn 30, hvorav tre har krysset av for mer enn 50.

Tabell 4: Antall ungdommer til ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i perioden fra 1.juli 2014 til 30.juni 2018. Antall saker. N=15

Ungdomsoppfølging	Antall konfliktråd	Ungdomsstraff	Antall konfliktråd
11-20	2	1-5	8
21-30	2	6-10	2
31-40	4	16-20	1
51-60	1	31-40	1
71-80	2	51 eller flere	3
101 eller flere	4		

Saksmengden gjenspeiler ikke uten videre arbeidsbelastningen ved det enkelte konfliktråd. I forbindelse med spørreskjemaundersøkelsene hentet vi inn utdypende informasjon via telefonintervjuer med konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorer ved flere konfliktråd. Fra ett konfliktråd, som ikke er blant de største målt i befolkningsgrunnlag i regionen, men som ligger i det øvre sjiktet når det gjelder antall saker, fikk vi opplyst at de har mange «enkle» saker. Ungdommer som tas for lovbrudd, kommer vanligvis raskt i gang med oppfølging, som ofte er av kortere varighet, og bruddandelen er lav. Mindre enn en håndfull av sakene har vært ungdomsstraff. Som svar på spørsmål om hvordan det er mulig å håndtere så mange saker med få ressurser, pekes det blant annet på at det tverrfaglige samarbeidet er svært godt, at alle aktuelle instanser stiller opp og gjør sitt ytterste for at

¹² For nærmere spesifisering, se Sekretariatet for konfliktrådene Årsrapport 2018:12. <https://www.konfliktraadet.no/statistikk-og-aarsrapport.313457.no.html>

oppfølgingen skal lykkes og for at ny kriminalitet skal forebygges. Dessuten har aktuelt personell i alle ledd vært stabilt over flere år.

Ett annet konfliktråd hvor en kunne forvente et høyere antall saker utfra befolkningsstørrelse, har få, men ofte kompliserte og tidkrevende saker. Prosentandelen med brudd er høy, og vi får opplyst at flere ungdommer ligger på grensen til brudd mer eller mindre konstant, noe som gjør oppfølgingen svært ressurskrevende. I tillegg har de arbeidsoppgaver som ikke registreres, for eksempel arbeid med informasjon til og innhenting av samtykke fra ungdommer i barneverninstitusjon i regionen, som er registrert i andre regioner.

4.2 RESSURSFORDELING OG RESSURUTNYTTELSE

Arbeidsbelastning kan, som pekt på over, ikke uten videre leses ut av saksmengden. Saksmengde sier derfor heller ikke noe om ressursbehovet. Konfliktrådslederne som deltok i studien, ble bedt om å oppgi hva de har av samlede ressurser i form av personell. Det vil si hvor mange årsverk deres konfliktråd disponerer totalt, og hvor mange årsverk som er til disposisjon for ungdomskordinator. Konfliktrådenes størrelse vises i tabell 5, og vi ser her at spennet går fra tre ansatte som det minste, og det mest vanlige, til 15 eller flere som er oppgitt for ett av konfliktrådene. Antall ungdomskoordinatorer varierer fra én til seks. Det mest vanlige er én ungdomskordinator, som ble oppgitt av syv konfliktrådsledere.

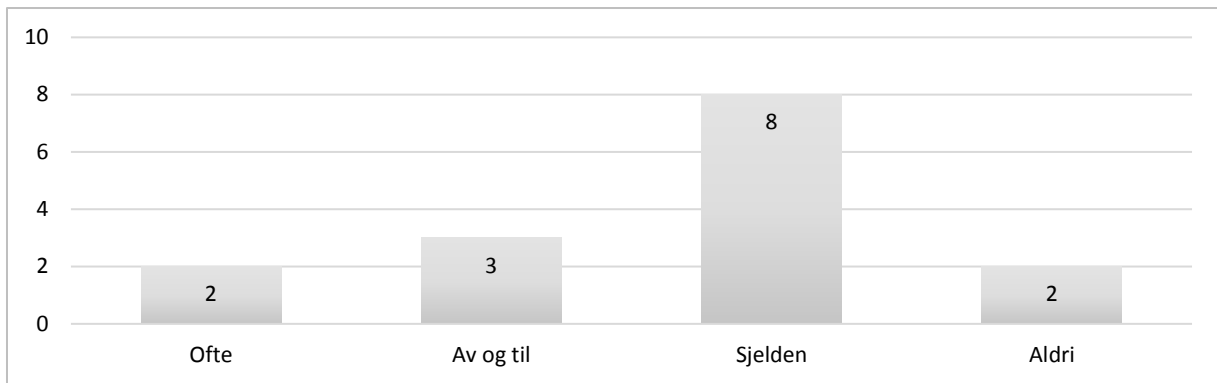
Tabell 5: Antall årsverk samlet og til stilling(er) som ungdomskordinator ved hvert konfliktråd. N=15

Samlet årsverk	Antall konfliktråd		Årsverk for ungdomskordinator	Antall konfliktråd
3	5		1	7
4	4		2	6
5	1		4	1
6	3		6	1
12	1			
15 eller flere	1			

Sekretariatet for konfliktrådene viser i Årsrapporten for 2018 et betydelig spenn i antall saker per stillingshjemler for ungdomskoordinatorer.¹³ Ved utgangen av 2018 var det registrert til sammen 483 pågående saker (se tabell 3), med en variasjon mellom konfliktråd fra 6 til 76 saker. Antall pågående saker per stillingshjemmel for ungdomskordinator, varierte fra 6 til 33 saker.

Ved enkelte konfliktråd utfører ansatte i rådgiverstilling oppgaver som er tillagt stillingen som ungdomskordinator, men figur 1 viser at dette skjer i begrenset omfang. En tredjedel av konfliktrådslederne oppga at rådgivere ofte eller av og til følger opp ungdommer med disse straffereaksjonene, mens de øvrige har krysset av for sjelden eller aldri.

¹³ <https://www.konfliktraadet.no/statistikk-og-aarsrapport.313457.no.html>

Figur 1: Hvor ofte følger ansatte i stilling som rådgiver opp ungdommer med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff? N=15

Fra ett konfliktråd fikk vi i telefonintervju oppgitt at også konfliktrådsleder bistår i direkte oppfølging av ungdommer.

Som vist i tabell 5, varierer konfliktrådene i størrelse målt både i samlet antall årsverk og i antall årsverk for ungdomskordinator. Konfliktrådsledernes vurderinger kan imidlertid tyde på at ressursene ikke er like godt dimensjonert alle steder. Kun halvparten av lederne oppga at de har nok ressurser til å gjennomføre straffereaksjonene på en hensiktsmessig måte (tabell 6). Variasjon i ressursituasjonen tydeliggjøres i konfliktrådsledernes vurderinger av hvor stor arbeidsbelastningen er på hver ungdomskordinator. Vi ser av tabell 6 at det samme antallet ledere som sier seg enig i at ungdomskordinatorer i gjennomsnitt har for mange ungdommer til oppfølging, ga uttrykk for at tilgangen på ressurser er for knapp til å gjennomføre straffereaksjonene på en hensiktsmessig måte.

Tabell 6: Konfliktrådsleders vurderinger av ressursituasjonen. N=15

	Helt enig	Enig	Verken enig/ Uenig	Uenig	Helt uenig
Konfliktrådet har tilstrekkelig med ressurser til å gjennomføre US og UO på en hensiktsmessig måte	1	5	2	6	1
Hver ungdomskordinator har i gjennomsnitt for mange ungdommer til oppfølging	1	5	3	6	0

Ungdomskordinatorer ble også bedt om å vurdere egen arbeidsbelastning. Av tabell 7 går det frem at svar fra dem viser tilnærmet samme mønster som svar på tilsvarende spørsmål fra konfliktrådslederne. Det vil si at nesten halvparten av ungdomskordinatorer gir uttrykk for at antall ungdommer som de har til oppfølging, er for høyt.

Tabell 7: Ungdomskordinatorers vurderinger av egen arbeidsbelastning. N=32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Jeg har for mange ungdommer til oppfølging samtidig	6	9	8	7	2

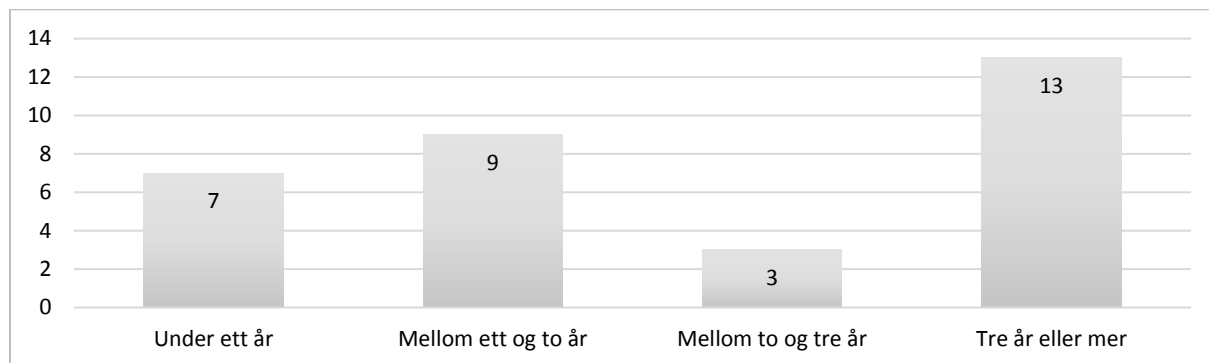
Ser vi på tabell 8, finner vi et svært stort spenn i antall ungdommer som hver ungdomskordinator har fulgt opp. Mens tre oppgir at de har hatt over 80 ungdomsoppfølgingsaker, oppgir til sammen syv av 31, at de har hatt 10 eller færre saker med denne straffereaksjonen. Det mest vanlige ser ut til å være mellom 20 og 30 (10 ungdomskordinatorer har oppgitt dette). Antall saker med ungdomsstraff

varierer også. Det mest vanlige ser imidlertid ut til å være en håndfull eller mindre. Fire oppgir at de ikke har hatt noen til ungdomsstraff, mens tre har hatt mellom 11 og 15.

Tabell 8: Omfang av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff for hver ungdomskordinator. Antall. N=31

Ungdomsoppfølging			Ungdomsstraff	
Ungdommer	Ungdomskordinatorer		Ungdommer	Ungdomskordinatorer
1-10	7		Ingen	4
11-20	6		1-5	17
21-30	10		6-10	7
31-40	2		11-15	3
41-50	2			
51-60	1			
81 eller flere	3			

Utvalget er for lite til å undersøke på en holdbar måte om det er sammenheng mellom arbeidsbelastning og hvor lenge ungdomskordinator har vært i stillingen. Figur 2 viser imidlertid at det er betydelig variasjon i ansiennitet. Under halvparten har hatt stillingen i tre år eller mer.

Figur 2: Hvor lenge har du hatt stilling som ungdomskordinator? Antall. N=32

Etter hvert som antall saker har økt, kan konfliktrådet ha fått tilført mer ressurser i form av flere stillinger til ungdomskordinator. Kort ansettelsestid i stillingen for en betydelig andel i utvalget, kan også indikere at det har vært en viss utskifting av personell i løpet av fireårsperioden. I Oslo/Akershus, som har seks ungdomskordinatorer, har for eksempel alle unntatt en av de som var ansatt i 2014, sluttet, hvorav en gikk av med pensjon.

Selv om ungdomskordinatorer har blitt tilsatt utover hele fireårsperioden, enten det skyldes utskifting av personell eller økning i antall stillinger parallelt med økning i saksmengde, ser det ut til å være god tilgang på kompetente fagpersoner til denne stillingstypen. Kun én konfliktrådsleder sa seg enig i en påstand om det er utfordrende å rekruttere godt kvalifiserte personer til stilling som ungdomskordinator, mens én annen ga uttrykk for en viss usikkerhet ved å krysse av for verken/eller i sin vurdering (tabell 9).

Tabell 9: Konfliktrådslederens vurderinger av påstand om rekruttering. N=14

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Det er utfordrende å rekruttere godt kvalifiserte personer til stilling(er) som ungdomskordinator	0	1	1	9	3

I våre caseområder har enkelte vært ansatt i stilling som rådgiver ved konfliktrådet før de startet i stilling som ungdomsadministrator.

4.3 KOMPETANSE OG OPPLÆRING

Svarfordelingen i tabell 10 tyder på at konfliktrådslederne er fornøyd med kompetansen til ungdomsadministratorene i egen region. Dette gjelder både generell kompetanse og mer spesifikk kompetanse innenfor gjenopprettende prinsipper. I spørreskjemaet ble konfliktrådslederne bedt om å vurdere følgende påstander langs en femdel skala fra «helt enig» til «helt uenig»: 1. Konfliktrådet ungdomsadministrator(er) har tilstrekkelig kompetanse til å gjennomføre ungdomsstraff og ungdomsoppfølging på en hensiktsmessig måte, og 2. Konfliktrådet ungdomsadministrator(er) har tilstrekkelig kompetanse på gjenopprettende prinsipper til å gjennomføre ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i tråd med intensjonene i lovverket. Så godt som alle har sagt seg helt enig/enig i begge påstandene.

Tabell 10: Konfliktrådslederens vurderinger av ungdomsadministrators kompetanse. N=15

Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander?	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Konfliktrådet ungdomsadministrator(er) har tilstrekkelig kompetanse til å gjennomføre UO og US på en hensiktsmessig måte	8	6	1	0	0
Konfliktrådet ungdomsadministrator(er) har tilstrekkelig kompetanse på gjenopprettende prinsipper til å gjennomføre UO og US i tråd med intensjonene i lovverket	10	5	0	0	0

I tabell 11 ser vi at ungdomsadministratorene har en litt mer nyansert vurdering av sin egen kompetanse enn det som kommer frem i svar fra konfliktrådsledere i tabell 10. Selv om de aller fleste ungdomsadministratorene gir uttrykk for at egen kompetanse er tilstrekkelig enten det er snakk om generell kompetanse eller kompetanse innenfor gjenopprettende prinsipper, gir mellom en sjettedel og en femtedel uttrykk for at de er uenig i, eller usikker på om egen kompetanse er tilstrekkelig.

Tabell 11: Ungdomsadministrators vurdering av egen kompetanse. N=32

Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander?	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Jeg opplever at jeg som ungdomsadministrator, har tilstrekkelig kompetanse til å gjennomføre ungdomsstraff og ungdomsoppfølging på en hensiktsmessig måte	9	18	4	1	0
Jeg opplever at jeg som ungdomsadministrator, har tilstrekkelig kunnskap om gjenopprettende prinsipper til å ivareta dette i gjennomføringen av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging	12	14	3	3	0

I svar på spørreskjemaene kommer det frem en viss uenighet med tanke på om opplæringen av ungdomsadministratorene er god nok. Noe uenighet kommer til uttrykk internt i begge gruppene, men vi ser også en viss uenighet mellom konfliktrådsledere og ungdomsadministratorene (tabell 12). Tabellen viser også at de to gruppene i større grad er enig i vurderinger av opplæringen fra Sekretariatet for

konfliktrådene, enn de er i vurderinger av den lokale opplæringen. Halvparten av ungdoms-koordinatorene sa seg uenig i påstanden om at ungdomscoordinatorer får god opplæring fra Sekretariatet for konfliktrådene, mens to av tre konfliktrådsledere oppga det samme. Når det gjelder opplæringen på lokalt nivå, ga bare halvparten av ungdomscoordinatorene uttrykk for at den er god, mens to av tre konfliktrådsledere ga uttrykk for at det samme. Tallene er imidlertid ikke helt sammenliknbare i og med at hver konfliktrådsleder svarer for ett konfliktråd, mens hvert enkelt konfliktråd kan være vurdert av flere ungdomscoordinatorer.

Tabell 12: Konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorers vurderinger av opplæring for ungdomscoordinatorer. Antall

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Konfliktrådsledere. N=15:					
Ungdomscoordinator(er) får god opplæring ved det lokale konfliktrådet	5	5	3	2	0
Ungdomscoordinator(er) får god opplæring av Sekretariatet for konfliktrådene	0	5	6	3	0
Ungdomscoordinatorer. N=32:					
Ungdomscoordinator(er) får god opplæring ved det lokale konfliktrådet	6	10	10	4	2
Ungdomscoordinator(er) får god opplæring fra Sekretariatet for konfliktrådene	2	5	13	10	2

4.4 SAMARBEID OG INTEGRERING

Tabell 13 viser hvordan konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorer vurderer samarbeidsforhold ved det lokale konfliktrådet. Svarfordelingen tyder på at samarbeidet i hovedsak er godt og på at ungdomscoordinatorene er godt integrert i konfliktrådets øvrige stab. Det er imidlertid også verdt å merke seg en viss uenighet i svar fra de to gruppene. Mens alle konfliktrådslederne ga uttrykk både for at samarbeidet er godt og for at ungdomscoordinatorene er godt integrert, ga rundt en fjerdedel av ungdomscoordinatorene uttrykk for en viss uenighet eller usikkerhet i respons på begge påstandene i tabellen.

Tabell 13: Konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorers vurderinger av internt samarbeid. Antall

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Ikke aktuelt	Vet ikke
Konfliktrådsledere. N=15							
Konfliktrådets ungdomscoordinator(er) er godt integrert i konfliktrådets stab	8	6	0	0	0	1	0
De ansatte ved det lokale konfliktrådet samarbeider godt	10	5	0	0	0	0	0
Ungdomscoordinatorer. N=32							
Konfliktrådets ungdomscoordinator(er) er godt integrert i konfliktrådets stab	7	16	4	4	0	0	1
De ansatte i det lokale konfliktrådet samarbeider godt	14	11	3	3	0	0	1

Basert på svarfordelingen i tabell 14, ser det ut til at konfliktrådslederne i hovedsak er fornøyd med den støtten deres konfliktråd får fra nasjonalt nivå i forbindelse med gjennomføring av

ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Tre av lederne valgte svarkategorien verken enig/eller uenig som respons på en påstand om at det lokale konfliktrådet får nødvendig støtte fra Sekretariatet for konfliktrådene. Ingen sa seg uenig i påstanden. Enigheten blant konfliktrådslederne er derimot unison når det gjelder bedømmelse av den lokale støtten til ungdomskoordinatorene i forbindelse med saker som de følger opp. Alle krysset av for helt enig eller enig i sin vurdering av den aktuelle påstanden.

Tabell 14: Konfliktrådsleders rapportering om støtte i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. N=15

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt Uenig
Konfliktrådet der jeg er leder, får nødvendig støtte fra Sekretariatet for konfliktrådene	1	11	3	0	0
Ungdomskordinator får god støtte i forbindelse med saker ved lokalt konfliktråd	6	9	0	0	0

5 FØR START PÅ STRAFFEGJENNOMFØRINGEN

5.1 SAKSBEHANDLING OG SAKSBEHANDLINGSTID

I underveisrapporten fra studien (Eide m.fl. 2016) pekte vi på at tiden fra lovbrudd til start på straffegjennomføringen i flere tilfeller var svært lang. For sakene i vår casestudie varierte ventetiden da fra fire til 16 måneder. Ingen av caseungdommene som ble rekruttert fra høsten 2016 og utover, har ventet kortere tid enn fire måneder. I én sak fra siste halvdel av 2017, startet straffegjennomføringen 23 måneder etter at lovbruddet ble begått (se tabell 1). Denne saken ble mottatt i konfliktrådet 13 måneder etter lovbruddet og tre måneder etter at dommen ble avsagt. En betydelig del av tiden som gikk med fra saken kom til konfliktrådet og frem til start på straffegjennomføringen, handlet om at fornærmet part hadde takket ja til å delta på ungdomsstormøtet, men vedkommende trengte tid til å forberede seg. Etter flere uker ga fornærmet part beskjed om at vedkommende likevel ikke ønsket å stille i et gjenopprettende møte. Start på straffegjennomføringen ble i denne saken ytterligere forsinket på grunn av trenering fra ungdommen selv.

Sekretariatet for konfliktrådene har registrert behandlingstid for disse sakene fra og med januar 2018. Tidsbruken som inngår i oversikten, gjelder både før og etter at saken mottas i konfliktrådet, det vil si fra lovbrudd og frem til start på straffegjennomføringen, eller til ungdomsstormøtet er gjennomført. Årsrapporten for 2018 viser at det tok i gjennomsnitt 190 dager fra siste straffbare forhold og frem til saken ble overført til konfliktrådet.¹⁴ Variasjonen i tidsbruk mellom politidistriktene er imidlertid stor, med et gjennomsnitt på 72 dager som det laveste som er notert, til 438 dager som det høyeste. Variasjonen i tidsbruk mellom saker innenfor hvert politidistrikt kommer ikke frem i denne oversikten, men en liste fra ett av våre caseområder viser at tiden fra lovbruddet ble begått og til saken ble mottatt i konfliktrådet strakk seg fra rundt tre måneder til 1 år og 8 måneder (ankesak). I flere tilfeller gikk det rundt ett år fra lovbruddet og frem til saken ble mottatt i konfliktrådet.¹⁵ Sekretariatet for konfliktrådenes årsrapport for 2018 viser at tidsbruk fra konfliktrådet mottar saken til ungdomsstormøtet holdes, også er betydelig, det vil si 67 dager i gjennomsnitt for alle konfliktrådene. Spennet her går fra et gjennomsnitt på 23 dager i nedre ende til 102 dager i øvre ende.¹⁶

I intervjuene kommer de fleste av våre informanter selv inn på den lange saksbehandlingstiden i forbindelse med disse straffereaksjonene. Datamaterialet fra siste halvdel av 2018 viser også at for eksempel påtaleansvarlige jurister og representanter for politiet, både etterforskere og deltakere i oppfølgingsteam, beskriver en situasjon som er tilnærmet identisk med det som kom frem i intervjuer med deres kollegaer i 2015 og i 2016 (se Eide m.fl. 2016:31-33). Det vil si at utfordringer knyttet til kompleksitet i sakene, mangel på kontinuitet, manglende prioritering og mangel på ensartet praksis, går igjen. Dette er illustrert i følgende eksempler fra intervjuutskriftene:

¹⁴ <https://www.konfliktraadet.no/statistikk-og-aarsrapport.313457.no.html> Vedlegg 1, tabellene 10 og 11.

¹⁵ Dette gjelder saker hvor lovbruddet ble begått fra og med høsten 2016 og som konfliktrådet hadde mottatt frem til og med oktober 2018.

¹⁶ I Sekretariatet for konfliktrådenes Årsrapport for 2018:17, er det oppgitt at gjennomsnittlig tidsbruk er redusert fra 76 dager i 2017.

45 dager på saker av litt kaliber – det er helt umulig, vi har ikke en sjanse. Med vitneavhør etter voldssaker – det går ikke. ... Vi burde ha hatt rene ungdomsjurister. Når alle juristene tar slike saker, har vi et spenn i alder fra 27 år til 65 år. Verken de yngste eller de eldste har god nok kjennskap til slike saker. Vi skulle ha hatt ensartet praksis, men det har vi ikke. Jeg har spilt dette inn til lederne, men ting tar tid i politiet. Vi har egne politi på ungdomssaker. Vi burde også ha hatt U18 jurister for å få ensartet praksis. Det går utover rettssikkerheten. I [navn på område] er de kjapp på ungdomsoppfølging, men i [navn på område], er de ikke fullt så samstemt. Der får de [ungdom som begår lovbrudd] betinget dom eller samfunnsstraff eller bot. I [navn] ellers er de kanskje litt for greie. Noen burde ha hatt ungdomsstraff, men får ungdomsoppfølging. Påtale legger inn ulike påstander. (Påtaleansvarlig jurist)

Slike saker burde ha vært prioritert internt. Det er en grunn til egne avsnitt i loven om dette med tidsbegrensning. Justis må ta dette opp med politiet. 45 dager er omtrent umulig selv med all verdens ressurser. Her er det forhold som politiet ikke rår over – blodprøver, uttalelser fra lege, PUM¹⁷ – sakkyndige – de bruker lang tid. Enkelte forhold kan gå, som å sende sexbilder, men grovt ran – der har vi ikke en sjanse. Det er komplisert med tykke permer med sakspapirer. (Påtaleansvarlig jurist)

Som eksempel på manglende kontinuitet innenfor politiet, som igjen har betydning for saksbehandlingstiden, refereres det i intervjuene til høy turnover blant etterforskere særlig i de større byene (og spesielt i enkelte områder i Oslo). Ikke bare går viktig kompetanse tapt med dette, men det er også stadig nye etterforskere som må læres opp, ifølge våre informanter, noe som igjen forsinker prosessen med saksbehandling. Representanter for politietterforskere i Oslo, for eksempel, antyder at de kanskje kan klare 45 dagers saksbehandling i gjennomsnitt, fordi de har mange enkle saker som bidrar til å trekke gjennomsnittet ned. Noen foreslår også å etablere en ungdomsdomstol i de største byene, for å sikre kompetanse og kontinuitet.

I intervjuene peker imidlertid representanter for politiet, i enkelte caseområder, på at rask saksbehandling fra deres side ikke uten videre resulterer i en nedgang i total tid fra lovbrudd til start på straffegjennomføringen. De erfarer at saker for eksempel med ungdomsoppfølging, hvor det ikke kreves PUM og hvor saken ikke skal opp i retten, ofte stopper opp i konfliktrådet. Enkelte forteller at tiden det tar å få på plass et oppfølgingsteam, og å få tiltak inn i ungdomsplanen som samarbeidspartnere forplikter seg til å følge opp, øker sammenliknet med tidligere. Mens noen poengterer at dette er deres inntrykk fordi de ikke har eksakt tallmateriale å vise til, nevner andre at de selv har registrert hvor lang tid det tar fra en sak er sendt til konfliktrådet og til straffegjennomføringen starter, og at de har tatt dette opp med det aktuelle konfliktrådet.

Hvor tidlig arbeidet med ungdomsplanen starter, ser ut til å variere mellom våre caseregioner. Enkelte starter dette arbeidet i første KOG-møte hvor saken tas opp, og noen ganger før dette møtet om ungdomsplanen treffer den aktuelle ungdommen i forbindelse med informasjon og innhenting av samtykke til straffereaksjonen før saken har vært drøftet i KOG. Som eksempler på dette, nevnes tilfeller hvor det nettopp har vært et KOG-møte, og det er lenge til neste møte, og hvor det er snakk om ungdom som politiet kjenner godt til og hvor det eventuelt også finnes relevante opplysninger fra

¹⁷ Personundersøkelse av mindreårige (PUM) som gjennomføres av kriminalomsorgen.

barnevern eller andre. Mulige tiltak diskuteres med ungdommen i møtet hvor samtykke hentes inn. Deretter diskuteres mulig tiltak med aktuelle deltakere i et oppfølgingsteam, noe som kan være mer eller mindre tidkrevende alt etter hvem ungdomskoordinator har å spille på. I forbindelse med saker hvor ungdomskoordinator er invitert til retten, kan da konkrete forslag til ungdomsplan presenteres. Planen er ikke endelig fastsatt på det tidspunktet, men ungdomskoordinator har fått klargjort at potensielle tiltak er gjennomførbare og at ungdommen har akseptert disse. Om arbeidet med ungdomsplanen først starter i det saken er mottatt i konfliktrådet, noe som også skjer i praksis, kan det ta til dels svært lang tid å få straffegjennomføringen i gang. Om konfliktrådet ikke kjenner til saken før den kommer fra domstolen fordi ungdommen først da har samtykket, er det umulig å diskutere tiltak i ungdomsplanen i forkant.

I underveisrapporten (Eide m.fl. 2016) ble Personundersøkelse av mindreårige (PUM) som gjennomføres av friomsorgen, beskrevet som en betydelig flaskehals i systemet med tanke på å få til hurtig saksbehandling. Dette gjaldt spesielt i de større byene, og særlig i Oslo. Saker som krever PUM ble imidlertid betydelig redusert i retningslinjer formulert av Riksadvokaten (2015). Likevel har ikke dette hatt innvirkning på ventetiden på denne undersøkelsen, ifølge våre informanter fra friomsorgen. I Oslo, for eksempel, har vi fått opplyst at friomsorgen har like mange saker i forbindelse med disse straffereaksjonene i 2018 som i 2016, mens deres stillingsressurser til dette arbeidet har vært uendret i det samme tidsrommet. Som løsning på denne utfordringen, foreslår andre informanter, blant andre representanter for politiet, at det bør lovfestes eksakt frist for levering av PUM. Det bemerkes at tingretten må beramme etter 45 dager, og at det derfor ikke ville ha vært urimelig med for eksempel en fireukers frist for PUM.¹⁸ De antar at en lovpålagt frist også kan begrunne ekstra ressurser til friomsorgen. Representanter for friomsorgen, igjen, poengterer at når det gjelder tidsbruk, er det viktig å se på helheten. Etter deres erfaringer kan det i enkelte caseområder ta fra to måneder til over ett år fra lovbruddet begås til friomsorgen får bestilling på PUM. Det hender også at de får saken i retur etter ett år med anmodning om ny PUM fordi ungdommen ennå ikke har vært i retten.

Ungdomskoordinatorene gir også uttrykk for at saksbehandlingen varer i lengste laget (tabell 15). De er imidlertid først og fremst enig om at tiden fra lovbruddet til saken mottas i konfliktrådet, er for lang. Omtrent halvparten av dem er uenig i at det tar for lang tid fra saken kommer til konfliktrådet og frem til straffegjennomføringen starter. Rundt en håndfull har erfart at ungdommen selv har trenert start på oppfølgingen.

Tabell 15: I hvilken grad erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32

	I svært stor grad	I stor grad	Verken stor/liten grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
At det tar for lang tid fra lovbruddet begås og frem til saken mottas i konfliktrådet	15	14	2	1	0	0
At det tar for lang tid fra saken mottas i konfliktrådet og frem til oppfølgingen starter formelt	1	4	13	11	3	0
At ungdommen trenerer start på oppfølgingen etter at saken er mottatt i konfliktrådet	0	3	5	13	10	1

¹⁸ Justis- og beredskapsdepartementet har sendt forslag på høring om frist for innhenting av PUM.

I svarfordelingen i tabell 15 er det vel og merke snakk om ungdomskoordinatorennes subjektive vurderinger av om tiden er «for lang». Det kommer ikke frem hva hver enkelt definerer som lang tid. I et intervju med en ungdomskordinator hvor temaet med saksbehandlingstid kom opp, kommenterte vedkommende at det er vanskelig å vurdere hva som er *for lang* tid i denne sammenhengen. Vedkommende har erfart at det i enkelte saker har vært en fordel for den aktuelle ungdommen at det har tatt relativt lang tid før straffegjennomføringen har startet, fordi ungdommen i ventetiden har blitt eldre og mer moden, og med det mer egnet til å gjennomføre denne typen straffereaksjon, og ha utbytte av den.

5.2 SAMTYKKE, MOTIVASJON OG MOTIVERING

Samtykke til ungdomsstraff fra den siktede eller domfelte, er et absolutt krav.¹⁹ Departementet bemerker (Prop. 135 L 2010-2011:116-117) at dette kravet er grunnleggende i restorative justice [gjenopprettende prosess] tankegangen og er nedfelt som et generelt prinsipp i Europarådets rekommandasjon No R (99) 19. Departementet bemerker videre at ungdomsstormøtet med elementer av restorative justice, og tett tverrfaglig oppfølging forutsetter at domfelte er motivert til å delta for at gjennomføringen skal være vellykket. I forarbeidene (Prop. 135 L. (2010-2011)) antok imidlertid departementet også at utmåling av subsidiær fengselsstraff ikke vil være et utilbørlig pressmiddel i disse sakene, (som gjelder ungdomsstraff), da alternativet i de fleste tilfeller vil være ubetinget fengselsstraff av tilnærmet samme omfang. Videre heter det i departementets vurdering at det må være en forutsetning at samtykket også omfatter at de forhold barnet er dømt for, skal legges til grunn i ungdomsstormøtet.

Selv om departementet antok at fengselsstraff ikke ville virke som pressmiddel for å takke ja til ungdomsstraff, tyder vårt datamateriale på at nettopp utsikten til å slippe fengsel var en viktig grunn til å akseptere straffereaksjonen. Flere av ungdommene i casestudien, og særlig noen av dem med rusproblemer, fortalte at de hadde signert samtykkeskjemaet mer eller mindre i panikk for å unngå fengsel (se Eide m. fl. 2016:26-27). Noen fortalte også at de hadde vært ruspåvirket eller av andre grunner ikke hadde oppfattet det som ble fortalt om straffereaksjonen og hva den omfatter, før de samtykket skriftlig. En av ungdommene som startet straffegjennomføringen høsten 2017, formulerte det slik: *Jeg satt bare der og sløvet – de trodde at jeg fulgte med, men jeg hørte knapt nok etter og husker ingenting* (se også punkt 11.4). Andre hadde takket ja til noe de oppfattet som et godt tilbud, som en formulerte det: *... det hørtes ut som et godt program og en fin oppfølging for noen som har gjort en liten tabbe.*

Selv om ungdommer i casestudien ga uttrykk for at de var usikker på om det var riktig av dem å velge, ikke bare ungdomsstraff, men også ungdomsoppfølging, og tvilen varte ved etter at de hadde startet straffegjennomføringen (se punkt 11.4), trakk de ikke på noe tidspunkt samtykket, heller ikke dem som avbrøt straffereaksjonen, de avsluttet etter brudd på vilkårene i ungdomsplanen og/eller etter nye lovbrudd. Vi vet ikke om disse ungdommene kjente til at de kunne trekke samtykket om de ønsket det, selv om de hadde signert på to forskjellige samtykkeskjemaer.²⁰

¹⁹ Se også punkt 15.2.

²⁰ For nærmere beskrivelser av praktiske rutiner og forskjellige erfaringer i forbindelse med innhenting av samtykke, se Eide og medforfattere (2016:22-29).

Den landsdekkende oversikten i tabell 2 viser at i perioden mellom 1. juli 2014 og 15. januar 2019 har til sammen 126 ungdommer trukket sitt samtykke til straffereaksjonen. Dette utgjør vel syv prosent av samlet antall saker. De fleste ungdomskoordinatorene som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, har imidlertid erfart at samtykket trekkes (tabell 16).

Tabell 16: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging? Antall. N=31

	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Ingen erfaring
At ungdommen har trukket samtykke før oppstart	0	1	7	16	6	1

Om samtykket trekkes, skjer dette enten før eller etter at straffegjennomføringen har startet. I tilfeller hvor samtykket trekkes før straffegjennomføringen starter, handler dette, ifølge opplysninger fra ungdomskoordinatører, som oftest om at ungdommen motsetter seg visse vilkår i ungdomsplanen som for eksempel ruskontroll. Enkelte ungdommer trekker også samtykket etter at straffegjennomføringen har startet og da vanligvis begrunnet med at de ikke ønsker mer oppfølging.

Ungdomskoordinatorene rapporterer forskjellige erfaringer både når det gjelder informasjonen som formidles til ungdommene om straffereaksjonene, og om ungdommene forstår hva de samtykker til. Svarfordelingen i tabell 17 tyder på at de fleste ungdomskoordinatorene mener at informasjonen er tilstrekkelig. I svar på spørsmål om ungdommene forstår omfanget av sitt samtykke, deler imidlertid utvalget seg omtrent på midten. Det vil si at det er nesten like mange som gir uttrykk for at ungdommen ikke forstår omfanget, som dem som gir uttrykk for det motsatte (11 mot 13).

Tabell 17: I hvilken grad erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32

	I svært stor grad	I stor grad	Verken stor/liten grad	I liten grad	I svært liten grad
At ungdommen ikke får tilstrekkelig informasjon om ungdomsstraff/ungdomsoppfølging før samtykket signeres	0	6	5	15	6
At ungdommen ikke forstår omfanget av sitt samtykke til ungdomsstraff/ungdomsoppfølging	2	9	8	10	3

I workshopen med ungdomskoordinatorene (se punkt 3.3) kom det frem variasjon både når det gjelder praksis og erfaringer med innhenting av samtykke. Flere bemerket at dette arbeidet krever langt mer grundighet enn det som er mulig å få til, blant annet i form av å gjennomføre mer enn ett møte med hver enkelt ungdom for å sikre at samtykket er reelt informert. Mens noen fortalte at de stort sett bare har kapasitet til ett informasjonsmøte med hver ungdom og verge, fortalte andre at kan ha både to og tre slike møter med hver, og da i etterkant av at informasjonsheftet har vært sendt ut. Det ble videre poengtert at informasjonsheftet som er utarbeidet, er bedre egnet for enkelte ungdommer enn for andre, og at det er spesielt utfordrende å få gitt tilstrekkelig informasjon via tolk.

Representanter for politiet forteller i intervju at det «går rykter» om at siktete ungdommer får råd fra andre ungdommer med tanke på hvilke straffeformer de bør velge. Dette gjaldt også for noen av våre caseungdommer. De fortalte blant annet at andre som de kjenner, hadde rådet dem fra å velge ungdomsstraff. Likevel lyttet de selv til råd fra politi, jurist og ungdomskordinator, *for å prøve det,*

som en sa, uten at alle av den grunn var spesielt motivert til den typen oppfølging som det her er snakk om (se også kapittel 11). Som nevnt over, var hovedmotivet til flere av ungdommene å unngå fengsel.

Ser vi på ungdomskoordinatorennes inntrykk av ungdommenes motivasjon (tabell 18) finner vi at utvalget også her deler seg omtrent på midten i vurderingen, men med en liten overvekt av svar som tilsier at ungdommene er lite motivert. Tabell 18 viser et tilsvarende mønster for svar på spørsmål om ungdomskoordinatoren har jevnlig motivasjonssamtaler med ungdommene før oppfølgingen starter formelt.

Tabell 18: I hvilken grad erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32

	I svært stor grad	I stor grad	Verken stor/liten grad	I liten grad	I svært liten grad
At ungdommen er for lite motivert for ungdomsstraff/ungdomsoppfølging	2	10	11	7	2
At ungdomskordinator har jevnlig motivasjonssamtaler med ungdommen før oppfølgingen starter formelt	2	8	12	7	3

I intervjuene forteller både ungdommer og ungdomskoordinatorer om motivasjonssamtaler som kan ha pågått i opptil flere måneder før straffegjennomføringen starter formelt. Ungdomskoordinatorer forteller om at dette i mange tilfeller har vært nødvendig blant annet for å få den enkelte ungdom til å godta tiltak i ungdomsplanen, og å forberede vedkommende til ungdomsstormøtet. Flere ungdommer reagerer imidlertid på at slike samtaler, eller en slik form for oppfølging, ikke teller med i straffegjennomføringen (se også punkt 11.4).

Motivasjon er avgjørende for at den enkelte ungdom skal kunne følge en ungdomsplan, men ungdomsplanen må også gjenspeile den enkelte ungdoms individuelle situasjon, som det pekes på i følgende utdrag fra en rådgiver i ett av konfliktrådene i casestudien:

Om ikke ungdommen er enig i planen og ser hensikten med tiltak, da er det liten vits. Og så har vi en del ungdommer i 9. klasse – 15 år. Hva er normalt for en ungdom på 15 år? Det meste på den tiden er vanligvis galt. Vi lager noen innspill og får vridd inn på det positive etter hvert. Men man må ha en normalforståelse - alle har ikke det. (Rådgiver)

5.3 VURDERINGER AV EGNETHET

Man skal ikke se om ungdommen er egnet, men om det er en egnet straffereaksjon til den aktuelle ungdommen eller den enkelte sak. Det er ikke noe som tyder på at dette [vurderinger av egnethet] er en stor bekymring, men alle trenger ikke et helt oppfølgingsteam. Noen velger ikke ungdomsoppfølging – det tar for lang tid. Dette må komme kjapt i gang – om det skal virke. Om alle ungdommer skal inn i ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff knekker systemet. Det er ikke et mål at flest mulig skal inn i dette, men vi må nok opp [i antall] i forhold til nå. Det må vurderes i hver enkelt U18 sak for å se hva som er egnet. De som kunne ha nyttiggjort

seg ungdomsoppfølging, får kanskje ikke det. ... det må sikres at ikke noe glipper. (Politikontakt)²¹

I intervjuutdraget over slutter informanten seg til forutsetningen om at både saken og ungdommen må være egnet til en slik type straffereaksjon om ungdomsoppfølging og ungdomsstraff skal kunne lykkes (jfr. Prop. 135 L (2010-2011), Prop. 57 L (2013-2014)). I hver enkelt sak skal det derfor foretas en egnethetsvurdering. Vårt datamateriale kan imidlertid tyde på at denne typen vurderinger i enkelte saker svikter på ett eller flere plan. Rundt halvparten av ungdomskoordinatorene har for eksempel erfart en eller flere ganger at saker både med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff har vært uegnet, noen flere for ungdomsoppfølging enn for ungdomsstraff (tabell 19).

Tabell 19: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff? Antall. N=31

	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Ingen erfaring	Vet ikke
At ungdomsoppfølgingssaker er uegnet for straffereaksjonen	0	2	15	9	3	1	1
At ungdomsstraffsaker er uegnet for straffereaksjonen	0	2	13	5	4	2	5

Koordineringsgruppen (KOG) foretar den første vurderingen av om den aktuelle saken og den aktuelle ungdommen kan være egnet for disse straffereaksjonene, og av hvilke tiltak som kan være aktuelle (Prop. 57 L 2013-2014). KOG er et tverrfaglig rådgivende organ for påtalemyndigheten som vurderer egnethet og tar beslutninger i sakene. Gruppen består av faste medlemmer, hvor påtale, politi, barnevern og kriminalomsorg vanligvis deltar. Også andre profesjoner kan være representert. Ungdomscoordinatorer innkaller til og leder møtene. KOG skal også holde seg løpende orientert om saker som er under oppfølging, og skal være et forum for drøfting og rådgivning for ungdomscoordinator i enkeltsaker. Dersom en ungdom bryter avtalen, skal gruppen drøfte dette.²²

Hvert politidistrikt har minst en koordineringsgruppe. I våre caseområder varierer antallet. Oslo har fire, Hordaland har to, det samme har Salten og Helgeland og Finnmark, mens Trøndelag har tre. Variasjon i KOG gjelder ikke bare antall i hvert distrikt, men også sammensetning, størrelse på gruppen og møtehyppighet. Det mest vanlige i våre caseområder ser ut til å være møter en gang per måned, bortsett fra i Oslo hvor KOG møter hver 14. dag. Når det gjelder gruppesammensetning og antall medlemmer, har for eksempel en koordineringsgruppe i ett caseområde 12 faste medlemmer, med representanter for BUP, Bufetat (MST), friomsorg, barnevernsvakt, påtale, og politi fra flere kommuner i distriktet. Et annet caseområde etablerte et mini-KOG, i tillegg til ordinær KOG, som besto av en person fra konfliktrådet, politi og en person fra et lokalt tiltak for ungdom. Denne gruppen kunne komme sammen på kort varsel om det var saker som hastet, men de forsøker nå å ha hyppigere

²¹ Betegnelsen «politikontakt» har frem til nylig blitt brukt om politiets representant i oppfølgingsteam. Denne betegnelsen blir derfor brukt i rapporten når det refereres til politi som har hatt denne typen funksjon i tilknytning til ungdom som har deltatt i vår casestudie.

²² Arbeidet med sakene som foregår i KOG og i kriminalomsorgen har stor betydning for straffegjennomføringen, og er dermed viktig å granske for å få tilstrekkelig innsikt i disse reaksjonene. En studie av det som foregår før straffegjennomføringen starter, falt imidlertid utenfor mandatet for dette oppdraget. Vi har likevel tatt opp tematikken i intervjuene og vært til stede i enkelte møter i KOG i noen av våre caseområder innenfor eksisterende budsjett og tidsplan, for å kunne sette det øvrige arbeidet inn i en større ramme. Dette kapitlet inneholder derfor ikke noen utdypning av denne tematikken. Det er kun hovedtrekk som presenteres.

ordinære KOG-møter i stedet for mini-KOG-møter. Noen av våre informanter forteller at KOG-møter har vært holdt uten representant for påtale over lengre tid, noe de synes er problematisk, mens andre forteller at møtene avlyses om representant for påtale er forhindret fra å stille, i og med at hovedpoenget med et slikt møte, som flere bemerker, er *å diskutere sakene med juristen*.

KOG får kun oversendt informasjon i saker som ungdom, og verger om ungdommen er under 18 år, har samtykket til. Samtykke til dette hentes vanligvis inn av politiet i forbindelse med avhør. Det hender imidlertid at ungdommen ikke samtykker til at informasjon deles i KOG, men aksepterer likevel denne typen straffereaksjon i forbindelse med rettssaken. I slike tilfeller får konfliktrådet oversendt saker som ikke har vært vurdert i KOG og hvor heller ikke ungdomskoordinator har fått informert ungdommen om straffereaksjonen, og hva den innebærer, før han/hun signerte samtykkeskjemaet (se også Eide m.fl. 2016:27-29).

Vårt datamateriale tyder i hovedsak på at dersom KOG kommer frem til at en ungdom er uegnet for straffereaksjonen, blir dette vanligvis lyttet til. Dette gjelder likevel ikke i alle sammenhenger. Ungdomskoordinator i ett caseområde forteller om egne erfaringer med to saker hvor KOG konkluderte med at ungdommen var uegnet. I den ene saken var det snakk om en ungdom som ble antatt å være for kognitivt svak til å kunne klare en slik oppfølging, mens i den andre saken hadde ungdommen store psykiske problemer. I begge disse sakene tok retten hensyn til KOGs vurderinger. I et annet caseområde forteller både ungdomskoordinator og representanter for politiet om saker hvor KOG har kommet frem til at en ungdom er uegnet, uten å få gehør. I en spesiell sak hadde alle rundt ungdommen, inkludert barnevernet, anbefalt fengsel. Likevel ble ungdommen idømt ungdomsstraff, noe som en representant for politiet kommenterte på følgende måte:

Dommeren dømmer ungdomsstraff. Helt uten kompetanse. Dette er skremmende. Her settes det i gang et stort apparat rundt [ungdommen]. Alle vet at det ikke kommer til å gå. Saken ble bruddet i dag, av en jurist. Disse ressursene skulle ha vært brukt på andre (Representant for politiet)

Personundersøkelser av mindreårige (PUM) blir også brukt som grunnlag for egnethetsvurdering. En slik utredning, om den finnes nødvendig i forbindelse med disse straffereaksjonene, rekvireres av jurist som representant for påtalemyndighet eller domstol, og foretas av friomsorgen (jfr. Prop. 135 L 2010-2011:72ff). Det er imidlertid ikke krav om PUM i alle saker med ungdomsoppfølging, og heller ikke i saker hvor ungdommen nylig har vært utredet av for eksempel barnevernet eller andre (Riksadvokaten 2015).

Hensikten med PUM er å kartlegge siktedes personlighet, livsforhold og fremtidsmuligheter til bruk for avgjørelsen i saken (Prop. 135 L (2010-2011)). I intervjuene forteller imidlertid representanter for friomsorgen at de nå har fått egne skjemaer til bruk ved PUM i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, og at det der har kommet inn spørsmål om gjenopprettende møter som de skal stille til ungdommen og besvare. Dette gjelder følgende spørsmål:²³

²³ Spørsmålene er hentet fra Kriminalomsorgens Personundersøkelse – Mindreårige (gjeldende i februar 2019).

- Hvordan stiller siktede seg til å bidra i et gjenopprettende møte?
 - Har siktede tenkt på hvilke konsekvenser lovbruddet får for andre?
 - Hvis ja, hva er siktetes refleksjoner omkring den type kriminalitet han/hun er siktet for?
 - Har siktede gjort noe for å gjenopprette skaden eller forholdet til fornærmede?

Representanter for friomsorgen har oppfattet at disse spørsmålene skal stilles som et ledd i å kartlegge om den enkelte ungdom egner seg for gjenopprettende møte, noe som, sett fra deres ståsted, er svært problematisk. For i det hele tatt å kunne ta opp gjenopprettende møte som et tema, må de berøre spørsmål om skyld, som vanligvis ikke er avgjort på det tidspunktet når de får rekvirert PUM-en, og de reagerer derfor på dette:

Bare det å snakke med en ungdom om de erkjenner de faktiske forholdene før retten, det blir helt feil. De må erkjenne for å være i et gjenopprettende møte. (Representant for friomsorgen)

Flere saker som friomsorgen utreder, handler også om at den aktuelle ungdommen er i en gjeng, og kanskje ikke har gjort noe selv, men har vært til stede og sett på at hendelsen ble begått. I intervju sammenheng stilles følgende spørsmål: *Skal ungdommer som ilegges straff i slike saker, også treffe fornærmet part i et gjenopprettende møte?* De aktuelle spørsmålene om gjenopprettende møter må ansatte i friomsorgen også stille til enkelte ungdommer via tolk, noe som kompliserer saken ytterligere.

Sett fra ungdomskoordinatorers side, er PUM stort sett et verdifullt verktøy (tabell 20). Så godt som alle er enig i at PUM er nyttig før straffegjennomføringen starter. Det er litt større spredning i svar på spørsmål om PUM har noen nytteverdi under straffegjennomføringen, men noe over halvparten gir uttrykk for at denne utredningen også kan brukes underveis i oppfølgingen, om PUM-en da ikke er foreldet som det ser ut til at rundt en tredjedel av ungdomskoordinatorene erfarer.

Tabell 20: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om PUM? Antall. N=32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
PUM er et verdifullt redskap å bruke før straffegjennomføringen starter	13	16	3	0	0	0
PUM er et verdifullt redskap å bruke under straffegjennomføringen	7	10	7	7	0	1
PUM er ofte foreldet når straffegjennomføringen starter	4	6	6	13	2	1

Selv om så godt som alle ungdomskoordinatorene som besvarte spørreskjemaet, ga uttrykk for at PUM er et verdifullt redskap, spesielt til bruk før straffegjennomføringen starter, tyder datamaterialet fra intervjuene på at ikke alle er like fornøyd med kvaliteten på PUM i alle sakene. Også konfliktrådsledere uttrykker misnøye med en del utredninger. Dette handler om at utredninger er for lite grundig, at vesentlige opplysninger om den enkelte ungdom, for eksempel rusproblemer, ikke har blitt oppdaget, og at enkelte ungdommer har så store problemer at personell med mer spesialisert kunnskap, for eksempel psykologer, burde har vært involvert:

Ungdommene er ulike, og vi må finne ut av hva dette problemet dreier seg om. Det er for mye synsing fra kriminalomsorgen. Vi må behandle hvert enkelt individ, men da må vi gjøre mye bedre utredning. (Konfliktrådsleder)

Vi etterlyser mer kunnskap om ungdommene. PUM er ikke god nok utredning. Det gjøres for lite utredning. Noen ganger er konklusjonen at de ikke har oppfølgingsbehov. Vi har et eksempel nå: Påtale synes at vedkommende skal slippe å få noe på rullebladet, men hva skal vi ha i hans plan? Uttalelser fra mor og far er ikke nok – det er for lite faglighet i det. Konklusjoner må bygge på flere standpunkter. Det er ikke noe galt med sosionomene i og for seg. De kan sine ting, men det må mer utredning til enn det som kommer fra friomsorgen i PUM. ... PUM er for lite kvalifisert. Det er for uklart – det er usikkert hva som er utredet og ikke utredet. Hvorfor har friomsorgen den jobben? Det blir for mye meninger og synsing. De [ansatte i friomsorgen] er god på mye, men ikke på dette. (Konfliktrådsleder)

I intervjuer med representanter for friomsorgen bemerkes det at deres arbeid kompliseres av at alt er samtykkebasert. De kan ikke snakke med kilder som kunne ha vært aktuelle, og som kunne ha nyttige opplysninger, uten at ungdom og verge har akseptert dette. I tillegg kan, som nevnt, endringer i en ungdoms liv skje så raskt at PUM-en er foreldet når saken kommer til konfliktrådet.

6 OPPFØLGINGSPROSESSEN OG INNHOLD I STRAFFE-REAKSJONENE

6.1 UNGDOMSSTORMØTET: PRAKTISKE RUTINER VED GJENNOMFØRING

Straffegjennomføringen skal innledes med et ungdomsstormøte (jfr. konfliktrådsloven § 24). Et slikt møte består av to deler: En gjenopprettende del hvor ungdommen som har brutt loven, skal møte de(n) som er berørt av lovbruddet, gitt at de(n) det gjelder samtykker til dette, og en del hvor ungdomsplanen utformes og signeres. Forberedelser til ungdomsstormøtet skal starte straks etter at saken er overført til konfliktrådet fra domstolen eller fra påtalemyndigheten.

Formuleringer i lovteksten tyder på at innholdet i ungdomsplanen skal tas opp rett etter den gjenopprettende delen av møtet er avsluttet, fordi det er ungdomsstormøtet som skal utforme planen (jfr. konfliktrådsloven § 25). I noen av våre caseområder har ungdomsstormøter ofte blitt arrangert som to separate møter med til dels betydelig avstand i tid, og varierende med hensyn til hvilken del som gjennomføres først og sist. Ungdomskoordinatorenes svar på spørsmål i spørreskjemaundersøkelsen tyder på at tilsvarende variasjon også finnes på landsbasis. Svarfordelingen i tabell 21 viser at det er mest vanlig å splitte ungdomsstormøtet på en slik måte at den gjenopprettende delen og signering av ungdomsplanen foregår på forskjellige dager. Det er også mest vanlig at ungdomsplanen signeres i et møte før og på en annen dag enn den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet, selv om det motsatte også forekommer. En praksis hvor den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet arrangeres underveis i oppfølgingen, ser også ut til å være utbredt. I en av sakene i casestudien ble det gjenopprettende møtet holdt den siste uken av straffegjennomføringen.

Tabell 21: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsstormøtet? Antall. N=32.

	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri
At gjenopprettende del av ungdomsstormøtet og signering av ungdomsplanen foregår på forskjellige dager	3	17	4	6	2
At gjenopprettende del av ungdomsstormøtet foregår på en annen dag og før signering av ungdomsplanen	1	1	3	10	17
At signering av ungdomsplanen foregår på en annen dag og før gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	3	16	4	5	4
At gjenopprettende del av ungdomsstormøtet arrangeres underveis i oppfølgingen	3	13	8	6	2

Konfliktrådslovens spesifisering av at det kan holdes flere ungdomsstormøter om det er hensiktsmessig (§ 24), ser ut til å ha skapt noe uklarhet i praksis med tanke på om formuleringen åpner opp for at ungdomsplanen kan signeres før ungdomsstormøtet med gjenopprettende del har vært holdt, eller ikke. Forskjellige måter å starte straffegjennomføringen på ble utdypet og begrunnet i intervjuene, og informantenes hovedargumenter for å velge de ulike alternativene er listet opp nedenfor:

1. Ungdomsstormøtet med gjenopprettende del gjennomføres på et senere tidspunkt enn møtet hvor ungdomsplanen utformes og signeres:

- For å få straffereaksjonen satt raskt i gang. Det har ofte gått lang tid fra lovbruddet ble begått og til saken kommer til konfliktrådet. Et gjenopprettende møte, med tidkrevende forarbeid, ville ha forsinket oppstarten ytterligere.
- Ungdommen er ofte ikke klar for et slikt møte, og trenger derfor lang forberedelsestid.
- Om møtet arrangeres før ungdommen er klar, kan dette utsette den som har vært utsatt for lovbruddet, for ny krenkelse.
- De(n) som har vært utsatt for lovbrudd, kan ha behov for betydelig forberedelse i forkant av et slikt møte.
- Mange av ungdommene har rusproblemer, og det er uforsvarlig å gjennomføre et ungdomsstormøte med gjenopprettende del før ungdommen er rusfri, både for ungdommens egen del og for de(n) som eventuelt har blitt utsatt for lovbruddet.
- Det er uforsvarlig å vente med start på oppfølgingen til ungdommen er helt rusfri, blant annet med tanke på muligheten for at det kan skje nye lovbrudd i ventetiden.
- Saker kan komme til konfliktrådet uten reelt informert samtykke. Da kreves ytterligere tid til å motivere og forberede ungdommen til å møte potensielle personer som er berørt av lovbruddet.
- Midlertidig plassering av ungdommen annet sted enn hjemsted.

2. Ungdomsstormøtet med gjenopprettende del arrangeres før og på en annen dag enn møtet hvor ungdomsplanen utformes og signeres:

- Den gjenopprettende prosessen er så krevende at det blir for mye for ungdommen å ha begge møtene på samme dag.
- Ungdommen trenger tid til å fordøye det som har skjedd i den gjenopprettende delen, før det tas opp forhold som angår ungdomsplanen. Det som har skjedd i det gjenopprettende møtet, må få tid til å *sette seg* eller *synke inn*.

3. Ungdomsstormøtet med gjenopprettende del arrangeres samme dag og før signering av ungdomsplanen:

- Krav i lovverket.
- Ungdommene får erfaring med å stå for egne handlinger og erfaringer med å snakke om hendelsen, som er viktig for det videre arbeidet med ungdommen.
- Hele oppfølgingsteamet får et godt innblikk i saken fra starten av straffegjennomføringen. Det er viktig for fornærmede, som har takket ja til å delta, at møtet ikke utsettes mer enn nødvendig.

Ifølge konfliktrådsloven § 25 er det ungdomsstormøtet som skal utarbeide ungdomsplanen. Datamaterialet fra vår casestudie tyder imidlertid på at hovedtrekk i ungdomsplanen alltid er utformet før dette møtet holdes (se også punkt 5.1). Endelig fastsetting av planen skjer imidlertid i siste del av ungdomsstormøtet, om dette holdes som innledning på straffegjennomføringen, eller i et «oppstartsmøte» som holdes uavhengig av ungdomsstormøtet med gjenopprettende del.²⁴

²⁴ Se punkt 13.4 for en drøfting av dette punktet i lovteksten.

6.2 UNGDOMSPLEANER: EKSEMPLER PÅ VILKÅR I LOVTEKSTEN

Ungdomsplanen inneholder vilkår og tiltak som hver enkelt ungdom forplikter seg til i løpet av straffegjennomføringen. Den skal være individuelt tilpasset og forutsigbar, og ungdommene selv skal så langt som mulig, involveres i utformingen. I Prop. 135 L (2010-2011:117) peker departementet på at det også kan være nyttig å involvere ungdommens private nettverk, inkludert familie og pårørende, i utforming av planen, for å sikre en god gjennomføring av reaksjonen. Familien vet ofte mye om ungdommens behov og ressurser og kan være viktig for å motivere og støtte han/henne.

Ifølge konfliktrådsloven § 25 kan ungdomsplanen blant annet gå ut på at domfelte eller siktede skal:

- a) yte ikke-økonomisk kompensasjon til den som er påført en skade, et tap eller en annen krenkelse
- b) delta i kriminalitetsforebyggende programmer eller andre tilsvarende tiltak
- c) utføre samfunnsnyttige oppgaver
- d) overholde bestemmelser om oppholdssted, arbeid eller opplæring
- e) møte for politiet eller kriminalomsorgen
- f) avstå fra å bruke alkohol og andre berusende eller bedøvende midler og avgi nødvendige rusprøver etter helsepersonelloven § 12 tredje ledd
- g) overholde bestemmelser om innetid
- h) unngå kontakt med bestemte personer

Ungdomsplandokumentet består av to deler. Den ene delen inneholder rubrikker hvor individuelle vilkår og tiltak legges inn. For hver slik rubrikk finnes en egen kolonne for spesifisering av hvem som er ansvarlig for å følge opp tiltaket med plass for signatur og telefonnummer. Den andre delen av planen inneholder formuleringer av faste krav som gjelder for alle og omfatter krav i forbindelse med møter, som å stille til fastsatt tid og sted, og være upåvirket av alkohol og andre rusmidler. Andre krav er for eksempel: ikke vise en atferd som kan true sikkerheten til personer som deltar under gjennomføringen, ikke gjøre nye straffbare handlinger i gjennomføringstiden, og ikke oppholde seg i utlandet uten spesiell tillatelse (se vedlegg 2).

Planen skal godkjennes av ungdomskoordinatoren, domfelte eller siktede og domfeltes eller siktetes verger, om ungdommen er under 18 år. Ved ungdomsstraff kan planen også gå ut på at domfelte skal oppholde seg i institusjon eller gjennomgå annen behandling. Ungdomsordinator har ansvar for at ungdomsplanen gjennomføres. I tilfeller der det ikke oppnås enighet om innhold i ungdomsplanen, skal saken sendes tilbake til domstolen eller påtalemyndigheten alt etter hvilken type straff ungdommen er ilagt.

6.3 UNGDOMSPLEANER: EKSEMPLER FRA CASESTUDIEN

6.3.1 VILKÅR OG TILTAK SAMLET SETT

Datamaterialet fra casestudien viser at det kan være utfordrende å få en ungdomsplan hensiktsmessig innrettet både mot den enkelte ungdom og det enkelte lovbrudd. I valg av tiltak er det mye som står på spill og det er mange forhold som må tas hensyn til. Tiltakene må for eksempel være av en slik karakter og av et slikt omfang at ungdommen har forutsetninger for å mestre krav eller overholde

avtaler som er lagt inn i planen. For enkelte ungdommer kan selv det å møte presist til et oppfølgingsmøte være en nesten uoverkommelig oppgave. Hensiktsmessige tiltak må også være tilgjengelig for å kunne tas inn i en ungdomsplan. Selv i sentrale strøk viser det seg at tiltaksregisteret er til dels svært begrenset.

I planer til ungdommer som deltok i casestudien, synes mye å være skodd over samme lest, i alle fall innenfor hvert enkelt caseområde. Alle planene inneholdt en presisering av grunnvilkår som går ut på at ungdommen ikke skal begå nye lovbrudd.²⁵ De spesifikke tiltakene som i utgangspunktet skal være individuelt tilpasset, går imidlertid igjen i flere planer, men måten tiltakene formuleres på, varierer noe på tvers av caseområder. For eksempel bruker noen konsekvent «jeg-form» med referanse til ungdommen som forplikter seg til å oppfylle et vilkår, mens andre refererer til ungdommen i «tredjeperson», med fornavn. Grad av presisjon i formuleringer av tiltak varierer. For eksempel er det ført opp at ungdommen skal holde avtaler med visse personer uten at det går frem hva dette handler om. Tendensen til at vilkår og tiltak er vagt formulert, ble også pekt på av Fornes (2016) som en problematisk side ved gjennomføring av denne typen straffereaksjon. I intervjubeskrivelsene kommer det frem at noen typer tiltak med hensikt har fått litt «runde formuleringer» for at endringer knyttet til naturlig progresjon, skal kunne skje uten at ungdomsplanen må revideres.

En sammenlikning av ungdomsplaner som inngår i casestudien, med helt nye ungdomsplaner fra noen av våre caseområder, viser at det er lite endringer å spore med tanke på hvilke typer tiltak som er lagt inn i avtalen. Ordlyden i, eller formuleringer av, tiltaket er imidlertid endret noen steder sammenliknet med de tidligste planene i casestudien. I de nyeste planene har noen også føyd til formål med tiltaket i samme rubrikk som selve tiltaket. Presisjonsnivået er fortsatt vagt i enkelte planer, for eksempel tiltak som går ut på at ungdommen skal holde uspesifiserte avtaler med navngitte personer. I rubrikken for tiltak har noen også spesifisert at profesjonelle fra en bestemt instans, for eksempel representant for politiet, eller for psykiatrisk ungdomsteam (PUT), er med i oppfølgingsteamet. Fornes (2016) pekte på at enkelte planer blant dem hun hadde gransket, så ut til å være et resultat av en sosialpedagogisk tilnærming mer enn en rettslig forpliktende utforming av krav til domfelte. Siden brudd på ungdomsplanen kan lede til bruddsamtale, fastsettelse av nærmere angitte vilkår, eller begjæring om at den subsidiære straffen skal fullbyrdes, er det nødvendig at vilkår er presist utformet, slik at det kan leses ut av ungdomsplanen når vilkåret er oppfylt og motsatt, når det foreligger et brudd. I sakene vi har fulgt, ser vi imidlertid ikke noen sammenheng mellom «presisjonsnivå» på tiltak i ungdomsplanene, og ungdommens utbytte av oppfølgingen. Det kan synes som om denne utfordringen primært er av juridisk art.

Hovedpunkter i ungdomsplanene fra casestudien vises i tabell 22. Her har vi tatt med vilkår og tiltak i opprinnelige ungdomsplaner med tilføyelser fra planer etter innskjerping. Rundt halvparten av planene ble revidert underveis, en eller flere ganger. Tabellen viser bare vilkår og tiltak som ungdommene forplikter seg til. Det vil si at vi har utelatt punkter i planen som spesifiserer rollen til deltakere i oppfølgingsteamene som et separat tiltak. Ett av forslagene til tiltak som er listet i konfliktrådsloven § 25, går ut på at ungdommen som del av ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff,

²⁵ Dette er i tråd med et eksempel på en ungdomsplan som er vist i Sekretariatet for konfliktrådenes Veileder for ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

kan utføre samfunnsnyttige oppgaver. Denne typen oppgaver var ikke tatt med i noen av ungdomsplanene i casestudien.

Tabell 22: Typer tiltak i ungdomsplaner i casestudien samlet sett, fordelt på ungdomsoppfølging (UO) og ungdomsstraff (US). Antall ungdomsplaner totalt, inkludert reviderte planer

Type tiltak	UO	US
Møte fornærmet part i ungdomsstormøte		6
Holde avtaler inngått i gjenopprettende møte	2	2
Gjenopprettende møte med andre enn direkte fornærmet part		2
Delta i gjenopprettende møte om kriminell handling (uten offer)	1	1
Møte oppfølgingsteamet (spesifisert/uspesifisert)	2	3
Rustester (spesifisert, uspesifisert)	6	6
Rusforbud	1	1
Rusrelaterte tiltak utenom test/forbud (inkl. behandling)	2	3
Samtaler med PUT/BUP/Barnehus, Oppsøkende team	3	6
Samtaler m/friomsorgen/kriminalomsorgen (spesifisert/uspesifisert)		5
Samtaler m/politikontakt	3	3
Samtale med mekler om gjenopprettende prosess (spesifisert antall)		1
Utredning/kartlegging for evt. behandling (ADHD, gjentakelsesfare)	1	4
Skole (møte presis, følge forventninger/krav, kun legitimert fravær)	5	2
Arbeid (aktiv jobbsøking/oppfølging, møte spesifisert arbeidssted)	5	8
Faste fritidsaktiviteter		2
Følge avtaler m/støtteperson/miljøarbeider (spesifisert/ uspesifisert)	3	1
Følge avtaler med familiemedlemmer (spesifisert, uspesifisert)		2
Innetider (spesifisert, inkludert sove hjemme hver natt)	2	2
Opprette daglige rutiner og struktur hjemme		1
Følge avtaler privat arena (spesifisert)		1
Forbud mot å møte bestemte personer		2
Forbud mot å oppholde seg på visse steder	1	
Ikke være nevnt i politiloggen med negativt fortegn	2	1
Følge «kurs» (Gatemekling, konfliktverksted, sinne/voldsmestring, Kjør for livet, kriminalitetsforebygging)	1	2
Besvare henvendelser (telefon) fra deltakere i oppfølgingsteamet	1	2

Utfra listen i tabell 22, kan det ikke trekkes noe klart skille mellom vilkår og tiltak som gjelder for henholdsvis ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Den samme tiltakstypen finnes på tvers av straffereaksjon. Det som likevel, umiddelbart, ser ut til å markere et skille, er samtaler med friomsorgen. Dette finnes utelukkende i ungdomsplaner fra ungdomsstraff, noe som kan handle om at friomsorgen er definert som obligatorisk deltaker i oppfølgingsteam i forbindelse med denne reaksjonen. Forskjellige typer utredninger og samtaler med instanser som PUT, BUP og Barnehus er også noe hyppigere brukt i forbindelse med ungdomsstraff enn ved ungdomsoppfølging. I tillegg hadde ungdomsplaner ved ungdomsstraff oftere tiltak knyttet til arbeidssøking enn dem med ungdomsoppfølging. Møter med psykolog (PUT), friomsorg, politikontakt og andre, var i ulik grad spesifisert, og varierte fra at eksakt dag og tid var oppgitt, til at avtale skulle avklares separat med den som er ansvarlig for tiltaket. Som det går frem av tabellen, var møter med hele oppfølgingsteamet i varierende grad lagt inn som et spesifikt vilkår i planen.

Noen planer inneholder få vilkår, for eksempel denne med tre vilkår: «Møte presis til møtene i oppfølgingsteam i hele straffegjennomføringsperioden, gi beskjed på forhånd ved fravær. Ikke være nevnt ved negative anmerkninger i politiloggen som den utøvende part. Overholde avtale med offer i saken, [navn på politibetjent], som ble inngått på stormøte den [dato]». En annen hadde to vilkår utenom møter i oppfølgingsteamet, som innbefattet rustester og å holde avtaler med spesifisert arbeidsgiver.

Rusrelaterte lovbrudd (besittelse, bruk og/eller salg av narkotika) og rusrelaterte problemer var utbredt blant ungdommene som deltok i casestudien. Dette gjenspeiles også i tabell 22, hvor aktuelle tiltak enten er eksplisitt angitt eller inngår i samtaler med for eksempel PUT. Rustesting inngår vanligvis enten det er snakk om at rus inngår i selve lovbruddet, eller som problematikk som ungdommen sliter med i tillegg. Både hyppighet og presisjonsnivå varierer imidlertid fra at det er angitt eksakt tid og sted og hvem som er ansvarlig, til «urinprøver hver mandag» eller bare som stikkprøver. Vi ser også eksempler på at det velges å starte opp forsiktig, men med innlagt mulighet for å trappe opp ruskontrollen underveis. For eksempel i en sak som dreide seg om vold mot offentlig tjenestemann i beruset tilstand, inngikk følgende punkt: *Ved meldinger om beruselse i politiloggen, vil ungdommen få et totalt rusforbud. Det vil også vurderes samtaler med rusforebyggende koordinator.* Her forventes det rapporter fra politiloggen, samtidig som man har redskap til å reagere med ved behov, i form av strengere tiltak rettet mot den konkrete problematikken. Det er også betydelig forskjell med tanke på hvordan rustester foregår, både mellom caseområder og fra sak til sak innenfor ett caseområde. Hos privat aktør som for eksempel Fürst, avlegger ungdommen urinprøve til avtalt tid, og forlater deretter stedet. I tilfeller hvor en offentlig instans har ansvaret for å følge opp ungdommen i forbindelse med rustester, for eksempel friomsorg, helsestasjon eller miljøarbeider fra barnevernet, blir det i enkelte områder tilstrebet å bruke fast personell til dette slik at ungdommen fra gang til gang møter noen han/hun kjenner og som viser interesse for vedkommende ved å spørre om *hvordan det går*. Det kan imidlertid synes som om at det er underforstått at rustester skal lede til rusfrihet, i og med at rusfrihet sjelden er formulert som et eksplisitt vilkår.

Krav som antydes i konfliktrådsloven § 25 om at ungdommen bør ha et dagtilbud i form av skole eller arbeid, ser ut til å etterkommes i de fleste planene, men likevel ikke i alle, selv om dette varierer noe mellom caseområder. Som eksempler på vilkår knyttet til arbeid eller opplæring kan nevnes; «møte til sommerjobb», «samarbeide med Opplæringskontoret», «stille hos NAV [navn på sted]» (spesifiserte dager og tider), «aktiv jobbsøking» (sammen med navngitt jobbkonsulent fra NAV), og «jeg skal følge normal skolerute og skoledag og jeg skal ikke ha ugyldig fravær fra skolen», og «følge opp skolen, gjøre det som er forventet av innsats, levere inn oppgaver, forberede seg til prøver osv.». Punkter som å sove hjemme, overholde innetider (som klokken 22.00 på hverdager, 24.00 i helgene), daglige rutiner som døgnrytme, mat og hvile finnes også. Slike tiltak dreier seg om å skape struktur i livet til ungdommer som kan ha problemer med helt elementære forhold knyttet til å ta vare på seg selv. Forbud mot å oppholde seg visse steder er lite utbredt. Det samme er forbud mot å omgås konkrete, navngitte personer som skal forhindre at ungdommen har kontakt med noen som kan ha negativ påvirkning.

Om vi ser på ungdomsplanene i casestudien samlet sett, er det kanskje få tiltak som retter seg mot problematikken som lovbruddet i seg selv vitner om, med unntak av rustesting som direkte retter seg mot rusproblemer, og noen eksempler på sinnemestringskurs i saker hvor vold inngår. Samtaler med

psykolog, utredning hos BUP og Gatemekling antyder til en viss grad ungdommenes problemer. Henvisninger til BUP handlet ofte om utredning for ADHD. I flere saker ble imidlertid slik utredning ikke gjennomført mens ungdommen var under oppfølging, enten fordi det var lang ventetid, fordi ungdommen ikke var rusfri eller fordi det oppsto brudd i straffegjennomføringen etter relativt kort tid. Det dominerende kriminalitetsforebyggende tiltaket synes å være samtaler, som for eksempel «NN skal følge opp ukentlige avtaler med [navn] fra Oppsøkende team. Tema for samtalene skal være livsmestring og forebyggende kriminalitet». Slike tiltak kan klassifiseres som kontrollerende, men de kan også være «byggende» i form av å bygge relasjoner og bidra til endring, og med dette ha en forebyggende effekt. Hensiktsmessige tiltak i saker med grov vold og seksuelt overgrep mot mindreårig er ofte, ifølge våre informanter, mer utfordrende enn tiltak i saker med andre typer lovbrudd, noe som også følgende eksempler viser:

Ungdomsplanen i en sak med grov vold ble revidert to ganger etter brudd på vilkår, inkludert nye lovbrudd, før endelig brudd var et faktum. De tre planene inneholdt følgende tiltak: Stille på møter i oppfølgingsteamet; motta miljøterapeutisk oppfølging med tanke på å skaffe og beholde dagtilbud; hjelp til voldsproblematikk (barneverntjenesten skal finne en offentlig instans som kan tilby traumekartlegging); kurs i konflikthåndtering (med spesifisert instans); samarbeide med opplæringskontoret (for å skaffe jobb/læreplass), og en spesifisert fritidsaktivitet med et familiemedlem. Rusrelaterte tiltak ble tatt inn i revidert avtale med spesifisering av rustester, forbud mot visse typer alkohol og oppfølging fra PUT. Andre tillegg gjaldt sinnemestringsterapi (spesifisert); søke jobb/praksisplass (i samarbeid med annen instans enn i første avtale), og møte fornærmet part om vedkommende ønsker dette. Den siste versjonen av planen inneholdt også krav om å følge oppgitt innetid på oppgitt sted, mens den nevnte fritidsaktiviteten fra første versjon, var tatt ut. Kun et par av de nevnte tiltakene ble prøvd før vilkårene ble brutt.

I en sak som gjelder seksuelt overgrep mot mindreårig, var følgende ført opp i ungdomsplanen: Møte opp i alle oppfølgingsteam, deltakelse i «kjør for livet», faste samtaler med Barnehuset og følge opp skolen og gjøre det som er forventet av innsats, levere inn oppgaver, forberede seg til prøver osv. Samtidig, i denne konkrete saken, viste det seg at ungdommen hadde store psykiske problemer, og som ungdomskoordinatoren sa: *90 prosent av denne problematikken er helse*. Ungdommen hadde så store problemer, og virket så fraværende, at man gjennom hele straffegjennomføringen var i tvil om man nådde frem til ham i det hele tatt. Endringer i ungdomsplanen ble gjort underveis, men disse handlet om bedre å ivareta ungdommens psykiske helse etter hvert som man oppdaget hvor omfattende disse problemene var.

I en annen sak som også gjaldt seksuelt overgrep mot mindreårig, hadde den aktuelle ungdommen blant annet store utfordringer knyttet til isolasjon foran PC hjemme, avhengighet av porno, og lite sosial omgang med jevnaldrende. Oppfølgingsteamet var enig i at ungdommen måtte komme seg ut fra gutterommet, og ett av tiltakene skulle være kontakt med miljøterapeut. Ett år ut i straffereaksjonen var fremdeles ikke dette tiltaket på plass. Det hadde vært flere utskiftninger av barnevernskonsulenter i oppfølgingsteamet, og tiltaket forble et punkt på papiret, til tross for ungdomskoordinators gjentatte forsøk på å forklare barnevernet hvor prekær situasjonen var. Dette ble gjort gjennom dialog med representantene for barnevernet i oppfølgingsteamet, og ved å kontakte personer høyere opp i systemet i barnevernet. I denne saken forelå også flere utredninger fra pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) som konkluderte med at ungdommen hadde dysleksi. I løpet av

straffegjennomføringen skjønnte man imidlertid at her kunne det være snakk om andre typer problemer, og konfliktrådet måtte gå inn med midler for å få gjort de nødvendige testene. Det viser seg at ungdommen ikke har dysleksi, han har ADHD. Plutselig har man dokumenter som tilsier helt andre behov enn man i utgangspunktet trodde man hadde med å gjøre. Ungdomskoordinator har dialog med ungdommens advokat, og de hjelper denne ungdommen og ungdommens mor til å opprette en erstatningssak for feilbehandling, eller rettere sagt, manglende behandling: Ungdommen hadde ikke fått hjelp for den antatte dysleksien, verken fra skole eller barnevern. Denne saken viser tydelige begrensninger ved hva man kan få innblikk i av straffegjennomføringens konkrete innhold, ved kun å se på vilkår som er tatt med i ungdomsplanene.

Datamaterialet fra casestudien viser at ungdommene i varierende grad var involvert i utformingen av sin egen ungdomsplan. En ungdom fortalte at han selv foreslo alle tiltakene, mens en annen hadde fått beskjed om at han kunne velge fem ting til å ta med i planen. Andre hadde vært lite involvert, i hovedsak fordi de ikke hadde noen spesielle ønsker, men alle, bortsett fra én, hadde fått anledning til å uttale seg om vilkår som var foreslått av ungdomskoordinator og/eller deltakere i oppfølgingsteamet. Noen ungdommer hadde innvendinger for eksempel mot at skolen skulle involveres, og dette har blitt respektert. Innvendinger mot rustester fikk derimot ikke gjennomslag. Det kommer imidlertid også frem eksempler på at tiltak har blitt gjennomført uten at ungdommen selv var blitt informert, som det følgende utdraget viser:

Jeg likte ikke [betegnelse på tiltak] i det hele tatt. Barnevernet er der fordi de må. [Betegnelse på tiltak], de kalte inn til møte med mamma og pappa og alle deres nærmeste venner og naboer som jeg ser hver dag, alle fikk vite hva som hadde skjedd. Det var som å bli stukket i ryggen, det skjedde bak min rygg. Jeg fikk ikke vite om det før etterpå.

6.3.2 TILTAK AV GJENOPPRETTENDE KARAKTER

Tabell 22 viser at det var sparsomt med tiltak i ungdomsplanene som hadde en tydelig gjenopprettende karakter. Deltakelse i ungdomsstormøte var stort sett tatt med som punkt i planen i de tilfellene der ungdomsstormøtet med gjenopprettende del med fornærmet part til stede, ikke var gjennomført som start på straffegjennomføringen, og før ungdomsplanen ble endelig fastsatt. Av tiltak utenom dette, hadde én ungdom avtale om «samtale med mekler om gjenopprettende prosess», og en annen «møte mor til mekling for å se sine søsken». Det siste var et tiltak som ikke var relatert til lovbruddet. I ungdomsplanen til en tredje ungdom var det lagt inn i planen som et fritidstiltak at ungdommen skulle øvelseskjøre og lese teori til førerkortet sammen med faren. Denne ungdommens foreldre hadde vært skilt i flere år, og etter skillemissen hadde ungdommen hatt svært lite kontakt med faren.

Mens datamaterialet fra casestudien kan tyde på at gjenopprettende prinsipper er lite integrert i tiltak i ungdomsplanene utenom gjenopprettende del av ungdomsstormøtet, peker erfaringer rapportert fra ungdomskoordinatorer på landsbasis bare delvis i samme retning. Tabell 23 viser at halvparten av ungdomskoordinatorer sier seg uenig i en påstand om at gjenopprettende prinsipper er for lite integrert i ungdomsplanene, utenom gjenopprettende del av ungdomsstormøtet. I underkant av en tredjedel (10 personer) gir uttrykk for at de er usikker på dette, mens halvparten av dette igjen (5) støtter påstanden.

Tabell 23: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand? (Om integrering av gjenopprettende prinsipper i ungdomsplaner). Antall. N=32

Ungdomskoordinator	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Gjenopprettende prinsipper er for lite integrert i tiltak i ungdomsplanene (utenom gjenopprettende del av ungdomsstormøtet)	1	4	10	12	4	1

Tiltak i ungdomsplanene handler ofte om møter og samtaler. Møter kan imidlertid fungere straffende så vel som rehabiliterende og gjenopprettende. Deltakelse på ungdomsstormøter og intervjuer med involverte, viser at i en videre forstand handler mange av tiltakene om å skape en forebyggende grunn å stå på, og de retter seg mot behov man mener ungdommen har. Hva som skal til for å forhindre at den aktuelle ungdommen begår nye lovbrudd, er likevel ikke opplagt. Gjenoppretting som står sentralt i disse straffereaksjonene, kan også handle om å gjenopprette ting i familien. Dette kan for eksempel ligge bak tiltak i ungdomsplanene hvor det er formulert at ungdommen skal holde avtaler med foreldrene, enten det gjelder innetider eller andre ting som er spesifisert eller uspesifisert. I våre caseområder forteller ungdomskoordinatorer blant annet om ungdom som selv har ønsket å ha med i planen at de skal forplikte seg til ting på den private arenaen, hvor intensjonen er å få et bedre forhold til sin egen familie. En ungdom hadde for eksempel fått med i avtalen at han skulle lage middag hjemme på fredager et bestemt antall ganger per måned. Denne ungdommen hadde tidligere aldri gjort noe slikt, og han har fulgt opp dette lojalt under hele straffegjennomføringen.

Underveis i straffegjennomføringen kan det også skje positive ting av gjenopprettende karakter som ikke fanges opp i dokumenter som ungdomsplaner. For eksempel hadde en ungdom i casestudien, som få hadde «tro på», hatt betydelig hjelp av oppfølgingen, ifølge han selv, men først og fremst av rustester som hjalp han ut av rusproblemene. Etter at han ble rusfri fikk han bygget opp igjen en god relasjon til faren som han knapt hadde hatt kontakt med i perioden hvor han ruset seg som verst. I et intervju en tid etter at straffegjennomføringen var fullført, uttrykte faren betydelig glede over, og stor takknemlighet for, oppfølgingen som sønnen hadde fått, og han legger til: *Han har blitt en helt ny gutt, han er nesten ikke til å kjenne igjen.*

6.4 UNGDOMSKOORDINATORER OM UNGDOMSPLANER

Blant ungdomskoordinatorerne som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, oppga så godt som alle at den enkelte ungdom i tilstrekkelig grad bidrar i arbeidet med ungdomsplanen (tabell 24), uten at det går frem hva hver enkelt legger i formuleringen «tilstrekkelig». Så godt som alle ga også uttrykk for at tiltak i ungdomsplanen stort sett har relevans både med tanke på oppfølgingsbehovet og med tanke på det aktuelle lovbruddet. Det er også betydelig enighet blant ungdomskoordinatorerne om at oppfølgingen ikke har for lite karakter av straff, men her gir en fjerdedel av utvalget uttrykk for en viss grad av usikkerhet ved at de har krysset av for svarkategorien «verken enig eller uenig».

Tabell 24: Hvor enig/uenig er du i følgende påstander om ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=31-32

Ungdomskoordinator	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Den enkelte ungdom er i tilstrekkelig grad involvert i utarbeidelsen av egen ungdomsplan	8	18	3	3	0	0
Tiltakene i ungdomsplanen har stort sett relevans i forhold til oppfølgingsbehovet	10	20	0	1	0	0
Tiltakene i ungdomsplanen har stort sett relevans i forhold til lovbruddet	6	22	1	2	1	0
Oppfølgingen av ungdommer som er idømt/ilagt ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging, har for lite karakter av straff	0	3	8	10	9	2

I intervjuene uttrykker enkelte ungdomscoordinatorer usikkerhet med tanke på hva som kan legges inn i en individuelt tilpasset plan. Spørsmål som reises, er blant annet: Hva må være likt i ungdomsplaner og hva kan være forskjellig? Hva er tilstrekkelig innhold i planen for at den skal kunne kalles en ungdomsplan? Hvor går grensen for godt nok?

Andre ungdomscoordinatorer gir uttrykk for at de må være pragmatiske og de har etter hvert fått erfaring med hva som «går» og hva som «ikke går». Blant annet bemerker én at de ikke velger innetider, for eksempel, der det kan bli utfordringer. Tiltak der ungdommen er helt uenig, har heller ingen hensikt. Et tiltak som ruskontroll, der det er funnet nødvendig, er imidlertid vanskelig å komme rundt. I ett tilfelle hadde ungdomscoordinator brukt flere måneder på å overbevise ungdommen om at planen måtte inneholde rustester. Utfordringer med å få ungdommer til å godta tiltak i ungdomsplanen, kommer også frem i spørreskjemaundersøkelsen, selv om godt over halvparten av ungdomscoordinatorene ikke har erfart dette i noen særlig grad, generelt sett (tabell 25). Det ser ut til å by på litt større utfordring å utforme ungdomsplaner til ungdommer som har fylt 18 år.

Tabell 25: I hvor stor grad har du erfart følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32

Ungdomscoordinatorer	I svært stor grad	I stor grad	Verken stor/ liten grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
At ungdommen ikke godtar alle tiltak i ungdomsplanen	0	3	10	11	8	0
At det er vanskelig å utforme ungdomsplaner til ungdommer som har fylt 18 år når oppfølgingen starter	1	8	11	7	3	2

En ungdomscoordinator bemerker i et intervju at det er viktig for ungdommene at det er rom i en ungdomsplan til såkalte «sosiale tiltak» som han/hun selv foreslår, enten det er snakk om å lage middag til familien eller gjøre noe spesifikt sammen med mor og/eller far til avtalte tider. For mange ungdommer er det en stor utfordring både å love noe og å holde det de lover. Dette kan være noe de aldri har gjort før. Slike tiltak bidrar ikke bare til struktur, men også til forpliktelse, og ungdommene kan få vist for seg selv og andre at de klarer det.

6.5 OPPFØLGINGSTEAM OG OPPFØLGINGSMØTER

6.5.1 TEAMSAMMENSETNING

Tverrfaglig samarbeid mellom konfliktråd, justissektor, offentlig hjelpeapparat og privat nettverk skal stå sentralt i disse straffereaksjonene. Aktuelle team settes sammen av ungdomskordinator ofte etter diskusjon innad i KOG, i alle fall i våre caseområder. Av de siste intervjuene i studien kan det imidlertid se ut til at det etter hvert har blitt mer utfordrende enkelte steder å få satt sammen et team på grunn av manglende kapasitet hos samarbeidspartnerne.

I saker som vi har fulgt opp i casestudien, har de samme instansene gått igjen i oppfølgingsteamene, det vil si politi, barnevern, skole, jobbkonsulent fra NAV eller Oppfølgingstjenesten, PUT, og friomsorg (i forbindelse med ungdomsstraff). Barnevernet har vært representert enten med fagpersonell eller miljøarbeider. I enkeltteam har blant annet følgende representanter deltatt: Røde kors, Gatemekling, Barnas Hus, BUP, Felles Ansvar, Utekontakt og sosionom fra politiet.

Departementet vurderer politiet som en sentral aktør i oppfølgingen, og i alle oppfølgingsteamene i casestudien har representanter for politiet deltatt, men noen steder rapporteres det om at det vært komplisert for dem å stille på møter på grunn av egen vaktplan. Flere av ungdomskordinatorene forteller at de er svært fornøyd med politiets bidrag i oppfølgingsteamene, som det går frem av følgende eksempel på uttalelse:

Alle politikontaktene strekker seg langt. De er lojale, og kjemper for hver sin ungdom. De trekker frem de positive sidene. De har et utrolig engasjement. (Ungdomskordinator)

Foresatte eller verge har i varierende grad vært delaktig i oppfølgingen av ungdommer i casestudien. Flere av ungdommene var over 18 år da straffegjennomføringen startet. Ingen av dem hadde involvert noen av sine nærmeste i oppfølgingsteamet, mens de som var under 18 år, hadde med foreldre, fosterforeldre eller andre i sitt team. Privat nettverk utenom nærmeste familie, har ikke deltatt. Sekretariatet for konfliktrådenes Årsrapport for 2018 viser at på landsbasis er verge deltaker i nesten 90 prosent av alle oppfølgingsteamene, mens annet privat nettverk deltar i noe under 20 prosent av teamene. Ungdomskordinatorene gir uttrykk for at både de nærmeste foresatte og ungdommens verge er tilstrekkelig involvert i oppfølgingen (tabell 26). Rundt halvparten ga uttrykk for at også det private nettverket er involvert, der de vurderer dette som hensiktsmessig.

Tabell 26: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om oppfølgingen i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32

Ungdomskordinatorer	Helt Enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Ungdommens nærmeste foresatte er tilstrekkelig involvert i oppfølgingen i tilfeller der det er hensiktsmessig	7	22	2	1	0	0
Ungdommens verge er tilstrekkelig involvert i oppfølgingen i tilfeller der det er hensiktsmessig	8	19	3	1	0	1
Ungdommens private nettverk (utenom nær familie) er involvert i oppfølgingen dersom dette er hensiktsmessig	3	13	8	8	0	0

I flere intervjuer ble det bemerket at ungdommene ikke ville ha hvem som helst i sitt oppfølgingsteam. Noen ganger handler dette om at enkelte ikke vil ha med familiemedlemmer, blant annet for å unngå å belaste dem. Men oftere er det snakk om at de ikke vil ha noen med fra skolen eller andre hjelpeinstanser. I ett tilfelle hadde oppfølgingsteamet vurdert at en ungdom burde ha blitt utredet for ADHD. BUP, som aktuell utredningsinstans, kunne imidlertid ikke gå videre med saken før ungdommen var rusfri. Ungdommen, som da dette kom opp, var over 18 år, aksepterte å gå til behandling hos Distriktpsikiatrisk senter (DPS), men han ønsket ikke å ha behandler fra DPS med i oppfølgingsteamet, noe som oppfølgingsteamet krevde. Dermed ble dette vilkåret droppet. Noen ganger kan det med andre ord bli litt for tilfeldig hvordan teamene settes sammen, slik enkelte ser det:

Mange får god hjelp og er fornøyd, men vi kunne gjøre en bedre jobb enn vi gjør. Det blir for tilfeldig hvem som havner i oppfølgingsteam. Hvem har vi å velge mellom? Vi må ta dem vi får selv om ungdommene ikke vil. Lovverket forutsetter samarbeid fra kommuner uten at kommuner har forutsetninger. (Konfliktrådsleder)

Svarfordelingen i tabell 27 tyder imidlertid på at tverrfaglig kompetanse i stor grad er tilgjengelig lokalt, og utnyttes på en hensiktsmessig måte.

Tabell 27: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand om oppfølgingen i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=15

Konfliktrådsledere	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Tverrfaglig kompetanse som finnes lokalt, blir utnyttet på en hensiktsmessig måte i gjennomføring av ungdomsstraff og -oppfølging	4	10	0	0	0	1

I konfliktrådsloven § 24 er representanter for kriminalomsorgen oppført som obligatoriske deltakere i ungdomsstormøter og i oppfølgingen av ungdommer som er idømt ungdomsstraff. Ifølge departementets uttalelser (Prop. 135 L 2010-2011:122) er hensikten å synliggjøre at dette er en straffereaksjon. Kriminalomsorgen kan bidra med tiltak ved gjennomføring og oppfølging av ungdomsplanen, og skal følge opp brudd på planen. I tillegg har kriminalomsorgen gode virkemidler til rådighet for å gjennomføre straff i frihet, blant annet programmer til bruk for ungdommer som har problemer med rus eller aggresjon. Kriminalomsorgen kan legge til rette for gjennomføring av slike program, og har erfaring med målgruppen. Departementet antar dessuten at kriminalomsorgens deltakelse kan bidra til å tilføre reaksjonen legitimitet, med tanke på at reaksjonen skal benyttes ved alvorlig eller gjentatt kriminalitet.

I våre caseområder har kriminalomsorgen vært representert i ungdomsstormøter og i oppfølgingsteam ved ansatte fra friomsorgen. Kravet i lovteksten om at denne instansen skal være involvert i gjennomføringen av saker med ungdomsstraff, ser imidlertid ut til å være omstridt. Omtrent halvparten av ungdomskoordinatorene som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, sa seg uenig/helt uenig i en påstand om at det er nødvendig at personer fra friomsorgen er obligatoriske deltakere i oppfølgingsteamet i alle ungdomsstraffsakene (tabell 28).

Tabell 28: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand om oppfølgingen i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? (Om kriminalomsorgens deltakelse i oppfølgingsteam). Antall. N=32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Det er nødvendig at personer fra friomsorgen er obligatoriske deltakere i oppfølgingstemaet i alle ungdomsstraffsaker	3	8	3	11	4	3

Det er ikke bare ungdomscoordinatorer som undrer seg over denne bestemmelsen, og over verdien av den. Også representanter for friomsorgen peker på uklarheter i lovkravet, som uttrykt her i to uttalelser fra intervjuer i 2019:

Det er uklart hvilken rolle vi skal ha i oppfølgingsteam: Hva skal vi bidra med? Hvilket tiltak skal vi ha? Det er mye samtale. Kanskje helsesøster eller utekontakt er samtalepartner. Det er uklart hvem som snakker om hva. Vi kan ikke ha samtale bare for å ha et tiltak. Om vi har skrevet PUM, kjenner vi ungdommen litt – om ikke, hva skal vi gjøre da? Skal vi se til at ungdomscoordinator følger loven i straffegjennomføringen? (Representant for friomsorgen)

Vi skal sitte i oppfølgingsteam som obligatoriske deltakere i forbindelse med ungdomsstraff. Men hva er vår rolle der? Det blir veldig sånn at – Ungdomscoordinator styrer det hele. Vi tenker at om dette hadde vært hos oss, ville vi ha bruddet. (Representant for friomsorgen)

Representanter fra friomsorgen forteller også om erfaringer fra oppfølgingsteam hvor de ikke har deltatt i drøfting av tiltak i ungdomsplanen mens planen ble utarbeidet. I slike situasjoner ser de ungdomsplanen for første gang i forbindelse med ungdomsstormøtet hvor planen skal signeres, og de ga uttrykk for at de fant det vanskelig å legge opp til diskusjon med andre i teamet om innholdet i planen, i møtet hvor også ungdommen og verge er til stede.

6.5.2 MØTEHYPPIGHET OG MØTEINNHOLD

Oppfølgingsteamet følger ungdommen gjennom hele straffeperioden med ulike tiltak og jevnlig møter. Hyppighet og innhold varierer noe, men det virker som om møter med hele oppfølgingsteamet stort sett holdes hver tredje eller hver fjerde uke. I tillegg er oppfølgingen løpende i den forstand at ungdommen møter enkeltpersoner i oppfølgingsteamet utenom. Samtaler enten med psykolog eller representant for friomsorgen har vanligvis vært satt opp ukentlig eller hver annen uke, mens kontakt med for eksempel miljøarbeider og jobbkonsulent har vært oftere. Kontakt med representanten for politiet har som oftest vært via telefon. Representanter for skolen, hvor det har vært aktuelt, møter ungdommen i varierende grad utenom møtene i oppfølgingsteamet. Hvorvidt ungdomscoordinator har kontakt med medlemmer i oppfølgingsteamet utenom oppfølgingsmøtene, variere også.

I hvert møte med hele oppfølgingsteamet er det vanlig å gå gjennom alle punktene i ungdomsplanen og å snakke om hva ungdommen har gjort eller ikke gjort siden forrige møte. Ungdomscoordinator spør aller først ungdommen om hvordan det går. Deretter refererer ungdomscoordinator resultat av rusprøver, der det er aktuelt, og annet før ordet går videre til deltakere i teamet som har hatt ansvar for ulike tiltak. Politikontakten har sjekket loggen og rapporterer hvordan det ser ut der. Representanter for rustjenesten eller PUT refererer fra samtaler, det som kan sies, ikke om konkret innhold, mest om ungdommen har møtt til avtalt tid, og hvor ofte. Arbeidssøking er et

gjennomgangstema i møtene til ungdom som ikke går på skole, og i forbindelse med dette snakkes det om hva som gjøres, hvordan og av hvem, og om hvilke muligheter som finnes. Den enkelte ungdom får selv anledning til å uttale seg.

Det er ikke alltid at den enkelte ungdom sier så mye i møtene, men stort sett blir det gjort forsøk på å få til en dialog. Vi har imidlertid også registrert at det snakkes om ungdommen i tredjeperson, selv om han/hun er til stede. Jevnt over virker det som om teammedlemmene forsøker å trekke frem forhold som handler om ungdommen, som de kan skryte av eller lovprise, men irettesettelser følger også i kjølvannet av gjennomgangen.

6.6 OM SAMARBEID MED ANDRE INSTANSER

En vesentlig suksessfaktor for ungdomsreaksjonene, sett fra departementets side, er at en lykkes med tett tverretattlig og flerfaglig samarbeid (Prop. 135 L 2010-2011:122). Basert på ungdoms-koordinatorenes svar på spørsmål i spørreskjemaundersøkelsen, kan det se ut til at nettopp dette har slått til, i alle fall når det gjelder kvaliteten på samarbeidet (tabell 29). Ungdomskoordinatorene ble bedt om å vurdere samarbeidet med sentrale etater og instanser langs en femdelte skala fra «svært godt» til «svært dårlig». Det var også mulig å velge svarkategoriene «vet ikke», og «ingen erfaring» for dem som ikke hadde samarbeidet med enkeltinstanser på listen. Tabell 29 viser at det samlet sett er få som har krysset av for at samarbeidet med en av de nevnte etatene eller instansene, er dårlig. Flere kommer derimot svært godt ut. Spesielt gjelder dette politiets tjenestemenn, påtalejurister og KOG hvor så godt som alle ungdomskoordinatorene har krysset av for at samarbeidet er godt eller svært godt. Nesten like mange oppga at samarbeidet med skole, friomsorgen og barnevern er godt/svært godt, mens noen færre ga uttrykk for at de er godt fornøyd med samarbeid med den kommunale helsetjenesten. NAV kommer imidlertid godt ut bare hos halvparten av utvalget. Det er ellers verdt å merke seg at samarbeid med PUT og fagfolkene der, ser ut til å være begrenset, noe som sannsynligvis henger sammen med lokalisering av denne typen tjeneste. I enkelte av våre caseområder ble PUT koblet inn i sakene til de fleste ungdommene som slet med rusproblemer.

Tabell 29: Hvordan vil du vurdere samarbeidet med følgende instanser i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=31-32

	Svært godt	Godt	Verken godt/dårlig	Dårlig	Svært dårlig	Ingen erfaring	Vet ikke
Barnevern	7	19	6	0	0	0	0
Den kommunale helsetjenesten	4	15	10	0	0	2	0
Friomsorgen/kriminalomsorgen	11	16	4	0	0	0	0
BUP	4	12	10	2	0	3	1
PUT	2	4	7	1	0	11	7
Rustjenesten	8	10	8	1	0	3	2
NAV	2	15	6	3	0	4	2
PP-tjenesten	1	7	10	2	0	9	3
SLT	8	8	9	1	1	4	1
Skole	10	18	4	0	0	0	0
Oppfølgingstjenesten	5	19	4	0	0	4	0
Politiets tjenestepersoner	15	15	2	0	0	0	0
Politiets påtalejurister	16	12	2	2	0	0	0
KOG	18	12	2	0	0	0	0
Andre konfliktråd	7	11	8	3	0	2	1

7 NÆRMERE OM UNGDOMSSTORMØTER – GJENOPPRETTEDE DEL

7.1 FORMÅL MED ET «STORMØTE»

Hensikten med et «stormøte» i konfliktrådssammenheng er å løfte frem ulike sider, perspektiver og konsekvenser av aktuelle hendelser, gi rom for kompleksitet, og i gjenopprettende tradisjon – gi saken tilbake til dens rettmessige eiere, de berørte. Det skal være de berørte som bestemmer hva som er viktig for dem i sakens anledning, og gjennom dialog begynne en prosess som kan bidra til styrking av relasjoner og lokalsamfunn, og å påbegynne endring til det bedre for både påklagete og fornærmete. Ett aspekt er å stå til ansvar for det man har gjort, og å gjøre opp for seg, gjennom å forstå konsekvensene. Et annet aspekt er trygging og nedbygging av fiendebilder. I forbindelse med ungdomsstormøter, kan en fornærmet miste noe av skrekken etter et lovbrudd når vedkommende for eksempel ser at den som har utført det, ikke er et ansiktsløst «monster», men en hjelpeløs tenåring, som på tro og ære lover aldri å gjøre noe slikt igjen. Dette er prosesser som vil kunne bidra til reintegrering av lovbrøytter i lokalsamfunnet igjen, og forhindre gjentakelse.

7.2 OM DELTAKERE I UNGDOMSSTORMØTENE

I forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff skal ungdomskordinator sikre at relevante aktører er representert i ungdomsstormøtet. Dette kan ifølge konfliktrådsloven § 24, være representanter fra kriminalomsorgen, skole, barnevernstjeneste, helse- og omsorgstjenesten eller andre med tilknytning til domfelte, siktede, fornærmede eller til saken. Ved gjennomføring av ungdomsstraff skal domfelte, domfeltes verger, samt representanter fra kriminalomsorgen og politiet være til stede. Fornærmede og fornærmedes verger har rett til å være til stede. Det samme gjelder forsvarer og bistandsadvokat som er oppnevnt etter straffeprosessloven § 100 annet ledd og § 107 a første ledd bokstav d. Ved ungdomsstormøter i forbindelse med ungdomsoppfølging, gjelder samme regler for tilstedeværelse for domfelte eller siktede og dennes verger, og fornærmede og fornærmedes verger, som for ungdomsstraff. Representanter fra politiet skal delta dersom konfliktrådet finner det hensiktsmessig. Dersom domfeltes eller siktedes verger ikke kan eller vil være til stede, skal ungdomskordinatoren vurdere om midlertidig verge skal oppnevnes etter vergemålslovens regler.

De fleste ungdomsstormøtene i vår casestudie har vært gjennomført uten direkte berørt fornærmet part (tabell 30). Dette skyldes enten at den eller de som har vært direkte berørt av lovbruddet, ikke ønsket å stille, eller at sakene har vært av en slik art at det ikke har vært noen direkte berørt part som i forbindelse med besittelse av narkotiske stoffer og brudd på veitrafikkloven. Saker hvor den eller de som har vært utsatt for det aktuelle lovbruddet, ikke har ønsket å delta i ungdomsstormøtet, har enten handlet om at det har gått lang tid fra lovbruddet, at vedkommende har vurdert saken som *uviktig*, eller at han/hun av ulike grunner ikke har ønsket å møte ungdommen som har brutt loven (se også Eide m.fl. 2016).

Tabell 30 Ungdomsstormøter i casestudien med og uten direkte fornærmet part.

	Antall saker
Saker uten direkte fornærmet part	5
Saker med direkte fornærmet part²⁶	15
<i>Direkte fornærmet part til stede i ungdomsstormøtet²⁷</i>	5
<i>Direkte fornærmet part ikke til stede i ungdomsstormøtet</i>	8

Svar på spørsmål fra ungdomscoordinatorer i spørreskjemaundersøkelsen, kan tyde på at det, som i casestudien, er mest vanlig at direkte berørt part ikke er til stede i ungdomsstormøtet som holdes ved starten på straffegjennomføringen (tabell 31).²⁸ At et gjenopprettende møte mellom den aktuelle ungdommen og direkte berørt part holdes underveis i straffegjennomføringen, er imidlertid ikke uvanlig. Mens vel halvparten av ungdomscoordinatorene oppga at dette skjer av og til, oppga en fjerdedel av dem at dette skjer ofte.

Tabell 31: Hvor ofte har du erfart følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? (Om fornærmet parts deltakelse i ungdomsstormøter). Antall N=32

Ungdomscoordinator	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Vet ikke
At (direkte) fornærmet part er til stede i ungdomsstormøtet som innleder start på straffen/oppfølgingen	1	6	9	10	5	1
At (direkte) fornærmet part treffer ungdommen som har brutt loven, på et eller annet tidspunkt i oppfølgingsperioden	0	8	17	4	1	2

Ungdomsstormøter hvor vi har deltatt, har variert med tanke på hvem og hvor mange som har vært til stede utenom ungdommen og eventuelt fornærmet part. I et møte var det for eksempel i alt 14 personer inkludert to observatører (forskeren og en politistudent). Alle ungdommene under 18 år har hatt med seg en eller begge foreldre, mens en hadde med fosterfar. To som var over 18 år da ungdomsstormøtet ble gjennomført, stilte alene. En ungdom hadde med besteforeldre, men ellers hadde ingen med seg noen fra privat nettverk forstått som venner og/eller andre som de har hatt nær kontakt med. Fornærmet part (direkte berørt) der de har vært til stede, har stort sett møtt alene. Dette har vært offentlige tjenestemenn, som politi og lærere. Ingen av dem har hatt med seg familie, venner, kollegaer, forsvarer eller bistandsadvokat, men en ungdom som var fornærmet part i én sak, hadde med seg en av foreldrene. En sak involverte fornærmet part fra to forskjellige lovbrudd. I den saken ble det holdt ett ungdomsstormøte hvor de berørte partene var til stede samtidig.

I alle ungdomsstormøtene har profesjonelle aktører vært til stede, som oftest hele oppfølgingsteamet, og også andre som representant for påtalemyndigheten og politi utenom politikontakt i oppfølgingsteamet. Dette er også vanlig praksis i våre caseområder, selv om det finnes unntak ifølge

²⁶ I to saker ble det ikke holdt gjenopprettende møte, i det ene tilfellet fordi saken endte med brudd før ungdommen var klar for et gjenopprettende møte, mens i det andre tilfellet ble ikke straffegjennomføringen startet.

²⁷ I én sak var direkte berørte parter rammet av forskjellige lovbrudd, til stede i det samme ungdomsstormøtet.

²⁸ Sekretariatet for konfliktrådernes Årsrapport for 2017 viser at i til sammen 31 prosent av ungdomsstormøtene som ble gjennomført det året, var direkte berørt part til stede. Av oversikten går det imidlertid ikke frem hvor stor andel av sakene som var uten direkte berørt part.

uttalelser fra ungdomscoordinatorer i deres intervjubeskrivelser. I gjenopprettende møter som arrangeres underveis i straffegjennomføringen, ser det også ut til å være mest vanlig at hele oppfølgingsteamet er til stede (tabell 32).

Tabell 32: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff? Antall. N=32

Ungdomscoordinator	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Vet ikke
At gjenopprettende del av ungdomsstormøtet arrangeres underveis i oppfølgingen uten at deltakerne i oppfølgingsteamet (utenom ungdomscoordinator) er til stede	0	4	7	10	10	1

En praksis hvor hele oppfølgingsteamet er til stede i ungdomsstormøtet med gjenopprettende del, er i tråd med § 24 i konfliktrådsloven. I vår studie kommer det imidlertid frem ulike synspunkter på en slik praksis. Underveistrapporten (Eide m.fl. 2016) viser at enkelte, blant andre meklere, uttrykte skepsis til at så mange profesjonelle deltar i disse møtene fordi de mener at dette kan bidra til å legge lokk på dialogen, og til å gjøre det vanskeligere å få tatt hull på ting. Noen bemerket også at det gjenopprettende møtet bare blir *nok et møte hvor ungdom møter en rekke profesjonelle*, i stedet for at dette møtet i prinsippet skal være annerledes. Andre, derimot, så det som en fordel at flere profesjonelle er til stede fordi dette kan bidra til å forsterke alvoret i situasjonen. De etterlyser likevel grundigere refleksjoner rundt de profesjonelle aktørenes deltakelse, og ikke minst refleksjoner angående fra hvilket ståsted det er meningen at de skal uttale seg. I datamaterialet fra nyere intervju deler vurderingene seg langs de samme linjene, som uttrykt i disse to eksemplene fra en mekler og en representant fra friomsorgen:

Det er ok at profesjonelle er til stede. Det viser alvoret i situasjonen. Det er også positivt at politiet kommer i uniform. ... Det er viktig at de som skal ha noe å gjøre med ungdomsplanen, får høre hva ungdommen har å si. ... Det er litt problemer med at mange er til stede. Det kan bli for mye for ungdommen med 20 stykker i ring som stirrer på dem. Vi er nøyte på at de [partene] vet hvem som er med [på forhånd]. (Mekler)

At vi fra friomsorgen skal være til stedet der [i gjenopprettende møter], kan vi jo diskutere. Det er ikke sikkert at det er til det beste for ungdommen at så mange voksne er der. (Representant for friomsorgen)

Verdien av at profesjonelle deltakere er til stede i gjenopprettende del av ungdomsstormøtene ser også ut til å være omstridt blant ungdomscoordinatorene som det går frem av tabell 33.

Tabell 33: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand om gjenopprettende prinsipper i ungdomsoppfølging og ungdomsstraff? Antall. N=32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
De profesjonelle deltakerne i oppfølgingsteamet bør alltid være til stede i den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet	2	4	8	13	3	2

En annen utfordring med mange profesjonelle til stede, sett fra meklers side, er at forberedelsen til møtene ikke alltid blir grundig nok innenfor den tiden de har til rådighet:

Min rolle er å tilrettelegge møtet. Vi skal få alle partene med, politi, barnevern, kriminalomsorg. Tidligere var det meklere som skulle gjøre det. Nå tar ungdomskordinator dette. Meklere skal ta kontakt med alle parter for å fortelle hvordan vi går frem. Mange har dårlig tid – og tar det gjerne på telefon. Men både lovbrøttere og offer med verger skal vi ha møte med. (Mekler)

7.3 FIRE EKSEMPLER

Ingen av ungdomsstormøtene hvor vi har vært til stede, har vært like. De varierer med tanke på hvem og hvor mange som er til stede, og ikke minst med tanke på om fornærmet part er der i saker som involverer direkte berørt part (som vist i punkt 7.2). Møtene har også variert i form og innhold. Vi har for eksempel deltatt på møter som dekker alt fra å minne om nytt avhør hvor det har vært gjort forsøk på å få ungdommen til å innrømme forhold som ikke ble bevist i retten, til at det hovedsakelig har vært snakk om konsekvenser av lovbruddet. Gjenopprettende aspekter har i flere av møtene kommet noe i bakgrunnen. I intervju sammenheng forteller meklere at *det har blitt litt større frihet i forhold til skriptet*. Det er blant annet ikke lenger nødvendig med skriftlig avtale mellom partene, om de ikke selv ønsker det, *men vi må bruke skript i ungdomssakene*. Vi har kun erfart en sak i vår casestudie hvor partene inngikk skriftlig avtale mot slutten av møtet.

Som illustrasjon, har vi valgt ut fire eksempler. Disse synliggjør fellestrekk i hva som foregår i slike møter, men de viser også variasjon. Ungdomsstormøtene i de fire eksemplene ble gjennomført som åpning på straffegjennomføringen. De ble holdt høsten 2015, høsten 2016 og vår og høst 2017. Lovbruddene varierer, men alle ungdommene ble idømt ungdomsstraff. De fire sakene involverer direkte berørte, men fornærmet part er til stede bare i ett av møtene.

7.3.1 EKSEMPEL 1: GUNNAR

Gunnar har fått den lengste ungdomsstraffen for gjentatte seksuelle overgrep mot et barn. Ungdomsstormøtet avholdes som skissert i lovteksten, med gjenopprettende del først, og møte med signering av ungdomsplanen etterpå. Men den gjenopprettende delen avholdes uten den fornærmede, som ikke ønsket å delta på noe gjenopprettende møte. Det betyr at de to delene møtet består av, glir over i hverandre, så mye at verken Gunnar eller moren hans har oppfattet at det var to deler når forskeren snakker med dem i etterkant.

Alle sitter i sirkel, forskeren sitter utenfor sirkelen i en krok. Møtet starter med en presentasjonsrunde, mekler forteller så om hva konfliktrådet er, og om skriptet de følger. Det forklares at det gjenopprettende møtet vil bli litt annerledes siden dette er ungdomsstraff og ikke noen fornærmet til stede. Det understrekes at mobiler må være av, alle må lytte, vise respekt for hverandre og være ærlige. Gunnar blir spurt hvordan dette startet, hva han tenkte. Gunnar sier «det er vanskelig å svare». «Det skjedde flere ganger at du hadde samleie med noen på ti år, hva tenkte du underveis? Hva tenkte du da du ble kontaktet? Føler du skyldfølelse, anger?» Gunnar svarer «ja». Psykologen som er til stede prøver så å si noe, men blir hysjet på, «du får snakke senere». Gunnar blir spurt: «Hvordan er det å sitte der nå? Hva føler du? Om jenta det gjelder hadde vært her – det er ganske sterkt at hun ikke er

der – hvordan ville det vært? Hvordan tror du hun ville hatt det? Hvem tror du er berørt av det som har skjedd?»

Gunnar: Berørt, det er også min familie og hennes familie.

Mekler: Hva er vanskeligst?

Gunnar: Ikke godt å si.

Mekler: Har du snakket med familien din og familien hennes? Tror du de er sinte på deg?

Gunnar: Det kan godt hende.

Mekler: Ønsker du å snakke med dem om det?

Gunnar: Nei.

Mekler: Hvorfor ikke?

Gunnar: Vet ikke.

Mekler: Er det andre berørte, venner? Hvordan tror du hun har følt situasjonen, brukt og utnyttet?

Gunnar: Ja.

Mekler: Syns du hun har vært det?

Gunnar: Ja, nå i ettertid, så.

Mekler: Hvordan tror du hun føler nå?

Gunnar: Vanskelig å tenke hvordan hun har det.

Mekler: Hva var verst for henne? Om du prøver å tenke det?

Gunnar: Traumer?

Mekleren henvender seg så til mor: Hvordan ble du obs på det som hadde skjedd?

Mor: Det var en sjokkerende beskjed å få, spurt om det var hold i beskyldningene. Jeg hentet han hos politiet, han hadde ikke tilstått noe. Jeg så på han at det var tøft. Jeg mistenkte at det var tilfelle, men sa jeg ville støtte ham uansett. Det er ikke min oppgave å være dommer.

Mekler: Hvilke følelser hadde du?

Mor: Sjokk. Det var tøft når alle kortene kom på bordet. Jeg følte meg mislykket som mor, sviktet i oppdragelsen.

Mekler: Hvilke tanker har du nå?

Mor: At han er heldig som har fått ungdomsstraff.

Mekler: Hva føler du nå?

Mor: Ubehagelig. Samtidig, at det tyngste, rettssaken, er over.

Mekler: Hvem tenker du er berørt?

Mor: Det er flere enn vi vet om i miljøet. Trist at de det gjaldt, ikke tok det opp med meg

Mekler: Tenker du at det er deres ansvar?

Mor: Ja, men det er kanskje uforsvarlig.

Mor forteller videre om hvordan det svartnet for henne da politiet ringte. På spørsmål om hva som var det verste, sier hun at det var hvorvidt det faktisk hadde skjedd. Hun visste jo ikke noe. Mekler spør hvilke tanker hun gjør seg i ettertid, og mor svarer at det var sjokket, og det å innse at det faktisk hadde skjedd.

Mekler: Hva føler du nå i dette rommet?

Mor: Det er greit å bli ferdig med det, at straffen kan begynne. Straffen begynner med dette møtet.

Forbrytelsen, skam, vondt å se hvordan Gunnar har hatt det. At den du er mest glad i, har gjort en forbrytelse, han er et godt menneske.

Mor forteller om hvordan hun opplever seg mislykket som mor, og snakker også om søsknene til Gunnar som berørte, når hun blir spurt om hvem som er berørt.

Psykologen får nå ordet. Han snakker om hvordan seksuelle hendelser berører barn, at det ikke er lett å bortforklare voldtekt og overgrep, ikke det samme som å stikke kniv i noen. Hva blir man mest traumatisert av, voldtekt eller nesten død, spør han. Man får traumer av katastrofer, andre eller en selv, tsunami og 22 juli. Noen som er til stede korrigerer psykologen, og sier det ikke var voldtekt, men overgrep. Psykologen fortsetter med å si at når andre bryter ens grenser, er det traumatiserende, og snakker om de motstridende følelsene offeret får under samleie.

Mekleren: Tillit som blir utnyttet?

Psykolog: Absolutt. Når man er liten, vet man ikke hvordan man skal komme seg ut av det, man bare lar det skje. Hvordan skal utøver tolke det? Motstand kan være der uansett. Det setter spor. Kvinner kan få problemer med seksuallivet sitt. Det kan også gi fysiske skader.

Videre snakker psykologen om risikofaktorer, dette med feiltolking av frivillighet til seksuell omgang. Mor sier at det er vanskelig å se folk i øynene. Det tas en runde på hva som skal komme ut av møtet. Psykologen sier: «Det har vært mye ærlighet her. Det er lagt mange kort på bordet, og det er blitt satt ord på ting».

Mekler spør hva de ønsker skal komme ut av møtet, og får til svar fra mor at hun ikke har tenkt på det, hun har tenkt på det som en prosess. Hun trodde det ville sies mindre enn det ble gjort. Det er første skritt i prosessen, sier hun. Mekler forteller at det er vanlig at det skrives en kontrakt, men nå skal det lages en plan i neste møte. Men mekler oppfordrer gutten til å be om unnskyldning til jenta det gjelder. Mekler foreslår å gi unnskyldning til mor også. Det gjør Gunnar. Og Gunnar og mor klemmer hverandre etter at han har bedt om unnskyldning for alt han har utsatt dem for.

Mekler: Hvordan har dette vært?

Mor: Det har vært en sterk opplevelse. Det er sterkt å høre og fortelle selv. Det var veldig godt å høre psykologen. Og sterkt å få unnskyldning. Har ikke tenkt på at det var nødvendig.

Gunnar: Ganske sterkt.

Ungdomskoordinator og mekler sier at dette har vært et bra startskudd. Personen fra kriminalomsorgen sier at dette er starten på en prosess, og at de har vært åpne og flinke å dele. Politiet sier til mor at hun ikke må føle seg mislykket som mor, for man er ikke det, man har gjort det man kunne, og så må andre ta ansvar. «Dere vil bli bedre kjent med hverandre gjennom prosessen, du vil bli mer voksen» føyer han til, henvendt til Gunnar. «At det som skjer videre blir en styrke for dere, at dere kan komme styrket ut av dette».

7.3.2 EKSEMPEL 2: LASSE

Lasse ble dømt til 18 måneder ungdomsstraff etter et grovt ran som ble begått sammen med flere andre. Oppfølgingen ble innledet med ungdomsstormøte med gjenopprettende del uten fornærmet part, som ikke ønsket å møte Lasse. Ungdomsstormøtet ble holdt 13 måneder etter hendelsen, klokken 09.00 om morgenen i konfliktrådets lokaler. I dette møtet var ni personer til stede: Lasse, Lasses mor, to meklere, en kvinne og en mann, ungdomskoordinator, representant for barnevernet, representant for friomsorgen, politikontakt, annen representant for politiet, og forsker som var plassert utenfor ringen.

Etter en presentasjonsrunde, ba den ene meklerin Lasse om å fortelle hva som skjedde den dagen med hendelsen som ligger til grunn for at dette møtet holdes. Lasse er helt taus. Meklerin gjentar spørsmålet. Etter en liten pause svarer Lasse at det skjedde noe dumt. Meklerin spør igjen, litt hakkende, om Lasse kan fortelle om det som skjedde, men Lasse svarer nok en gang «det var noe dumt», «jeg gjorde noe dumt». Meklerin forandrer litt på ordvalget og spør Lasse om hvordan den dagen var. Lasse svarer at det var stress, og sier igjen at han hadde gjort noe dumt, alt var dumt. Så spør plutselig Lasse med irritert stemme: Hvorfor skal jeg fortelle om noe som alle her vet? Meklerin svarer at han vil høre Lasses beskrivelse av det som hente, og sier videre: Kan du huske hva du følte da? Det kommer ikke noe svar. Meklerin forlater temaet etter en kort pause, og spør hvem Lasse mener er berørt av det han har gjort. Lasse responderer umiddelbart: Hva betyr berørt? Meklerin forsøker seg på en forklaring, og Lasse svarer at han vet ikke. Meklerin gir seg med dette, og snur seg mot Lasses mor og spør om hun har lyst til å si noe. Hun åpner med å fortelle at det tok litt tid før det kom frem at Lasse hadde vært med på hendelsen. Ingen hadde tystet på han og moren trodde ikke at Lasse hadde vært involvert, selv om flere av hans omgangsvener var mistenkt. Hun ble derfor meget overrasket da Lasse selv innrømmet dette og sa at han ønsket å melde fra til politiet. Den ene meklerin ber på nytt Lasse om å fortelle, men det kommer ikke annet fra Lasse enn at «jeg har gjort noe dumt». Ungdomskoordinator tar da ordet og forteller litt om hendelsen, og får Lasse til å bekrefte steg for steg det som hadde skjedd fra om morgenen den aktuelle dagen. Deretter forteller politikontakten litt om hendelsen og om kontakten som han har hatt med Lasse, og som han har erfart som positiv. Representanten for barnevernet har en kort bemerkning rett før møtet avsluttes noe i underkant av 30 minutter etter at det startet.

7.3.3 EKSEMPEL 3: MAGNUS

Straffegjennomføringen til Magnus starter også med ungdomsstormøte med gjenopprettende del. Møtet holdes i konfliktrådets lokaler rundt 13 måneder etter hendelsen som i hovedsak lå til grunn for dommen. Til stede i rommet er i alt 14 personer: I ringen sitter Magnus, hans mor og far, som er skilt, fornærmede (en ungdom) og hans far, to meklere (kvinne og mann), ungdomskoordinator, politijurist, politibetjent, representant for friomsorgen, representanter fra Røde Kors og Gatemekling. Utenfor ringen sitter to observatører, forsker og en politistudent. En representant fra barnevernet skulle etter planen ha deltatt i møtet, men var forhindret fra å komme.

Etter en presentasjonsrunde som inkluderer alle i rommet, sier den ene meklerin noe kort om saken før vedkommende ber Magnus fortelle om hva som hendte den aktuelle kvelden. Magnus sier at han ikke husker så mye og at han er lei for det som skjedde. Han forteller kort om hvem han var sammen med, om hva de hadde gjort tidligere på kvelden, men han sier lite om selve hendelsen og om hvorfor han angrep fornærmede. Han ser stort sett ned i gulvet når han snakker. Fornærmede får deretter ordet og forteller i detalj om sin erfaring med selve hendelsen og om hva som skjedde i forkant og i etterkant, og om anmeldelse til politiet. Han er velformulert og forteller detaljert om hvilke skader han fikk og om hvilke plager han har hatt, og om hvordan det har gått i ettertid. Han avslutter med å si at det nå går bra, at han har kommet over hendelsen og at han har lagt den bak seg. Hans far forteller deretter litt om sine erfaringer og om sitt syn på hendelsen. Begge foreldrene til Magnus uttaler seg også, først moren. Når turen kommer til far, gir han uttrykk for betydelig frustrasjon eller irritasjon over at ingen hadde kontaktet han på et tidlig tidspunkt. Han hadde fått først vite «om det», som han sa, kort tid før ungdomsstormøtet skulle holdes. Deretter forteller politijuristen litt om hendelsen og sier noe om problemer med vold, og hvor viktig det er å bekjempe slikt. Da politikontakten fikk ordet i

møterommet, så vedkommende utelukkende noe rosende som at Magnus viste positiv utvikling og at vedkommende selv hadde tro på at dette kom til å gå bra. I forkant av møtet ga imidlertid politikontakten uttrykk for sterk bekymring for Magnus, og uttrykte skepsis med tanke på hvordan dette kom til å gå. Magnus hadde vært involvert i mange saker både før og etter den aktuelle hendelsen, og politikontakten ville derfor ta opp en del av de andre sakene for å si noe om hvor problematisk dette var. Ingenting av dette ble nevnt i møtet. Også ungdomskoordinatoren roste Magnus, og erklærte tro på han. Vedkommende fortalte at kontakten som de to hadde hatt på forhånd, var utelukkende positiv, og at Magnus alltid møtte til avtaler. Mot slutten av møtet reiser Magnus seg på eget initiativ og går bort til fornærmede og tar han i hånden og sier unnskyld.

7.3.4 EKSEMPEL 4: GAUTE

Ungdomsstormøtet med gjenopprettende del var også starten på Gattes straffegjennomføring. Gaute ble dømt til ungdomsstraff i 1 år og 8 måneder for vold. Fornærmet part hadde først takket ja til å møte Gaute i et ungdomsstormøte, men det gikk lang tid før vedkommende var beredt til et slikt møte. Gaute var heller ikke klar til å treffe fornærmet part ansikt-til-ansikt, men i ventetiden hadde han jevnlig møter med ungdomsordinator og tok rustester. Etter mange uker ble det klart at fornærmet part ikke ville stille i et slikt møte likevel, eller i alle fall ikke da, men vedkommende utelukkende ikke at det kunne bli aktuelt å møte Gaute ved en senere anledning. Da ungdomsstormøtet ble holdt, var derfor fornærmet part fraværende. I dette møtet var det heller ingen til stede fra Gattes familie eller fra hans private nettverk. De som deltar utenom Gaute, er én mekler, ungdomsordinator, én representant fra friomsorgen, én fra politiet, og forsker som sitter i utkanten av ringen. Mekleren åpner møtet med en kort innledning om hva møtet dreier seg om, og han gir relativt raskt ordet videre til Gaute, og ber han fortelle om hendelsen som ligger til grunn for at dette møtet holdes. Gaute virker opphisset og går raskt over til å beklage seg over at det har gått så lang tid før straffegjennomføringen starter. Blant annet henvender han seg direkte til forskeren og sier: *Jeg håper at også du, som forsker, merker deg det at det har gått nesten to år fra lovbruddet og til dette møtet, som er start på straffen.* Han bemerket også at han hadde stilt opp på møter med ungdomsordinator uten at dette teller i straffegjennomføringen, og han lurte på om dette virkelig kunne være riktig at det skulle være slik.

Gaute forteller også kort om hendelsen, og bemerker at fornærmet part har løyet i retten, hvorpå han gir et par eksempler på dette. Gaute kommer selv inn på tiden før hendelsen, og forteller om en periode på barneverninstitusjon i forkant, og sier: *Det var et helvete å bli flyttet hjemmefra og på institusjon.* Mekler dreier etter hvert samtalen inn igjen på hendelsen og bringer inn temaet anger. Deretter utspinner følgende samtale seg:

Gaute: Jeg taper tid på å angre, jeg blir mentalt gal av det, jeg blir så skuffet over meg selv at jeg ikke kan leve med meg selv, men det endrer ikke på noe om jeg angrer. ... Jeg må ta en dag av gangen – om jeg tenker for langt frem, blir det bare kruseduller.

Friomsorg: Jeg tenker litt på gjenopprettende prosess. [Navn på fornærmet part] ville ikke treffe deg her, hva tenker du om det? Du angre jo ikke på det du har gjort. Hvordan kan du forhindre at noe slikt skjer igjen?

Gaute: Jeg vet. Jeg har lært at jeg ikke banker noen opp. Det har jeg gjort, og jeg vet at det ikke var lurt. Jeg tar konsekvensen. Jeg er ikke kriminell. Jeg har gjort en kriminell handling – det skyldes alt som ligger rundt, alle omstendighetene. Jeg har mange venner som drar meg i gal retning. Jeg har få

venner som er gode for meg – mange er ikke ærlige. ... Jeg har fått bank i alle fall to ganger i ettertid uten å ta igjen. Jeg har forbedret meg.

Friomsorg: Det er mye arbeid med valg – og mange triggere. Du er jo del av ett miljø.

Gaute: Jeg er ikke i noe miljø. Jeg er ikke del av et gangstermiljø. Hva mener du? [Henvendt til representanten for politiet]: Jeg er ikke i et kriminelt miljø. [Snur seg igjen mot representanten for friomsorgen]: Jeg blir fornærmet når du sier at jeg er i et miljø. Jeg vil at ting skal være riktig. ... Jeg har som mål å gå på skole og ta lappen og være [kreativ]. Jeg vil ha respekt for å være et godt menneske – en som ikke tyster.

Ungdomsordinator: Du har blitt litt eldre og tenker litt annerledes – selv om det tidligere var litt temperatur, det du sa om [navn på fornærmet part].

Gaute: Jeg kan godt ta pisseprøver. Det er helt greit. Jeg vil gjøre ting riktig. Jeg har gjort mye feil, nå vil jeg gjøre ting riktig.

Etter at Gaute har nevnt tiltak i ungdomsplanen (urinprøve), tar ungdomsordinator opp denne tråden, uten at det blir eksplisitt bemerket at agendaen skifter, og uten at mekler har forlatt rommet. Ungdomsordinator sier at dette møtet skal legge grunnlag for ungdomsplanen og sier deretter litt om hva som er egnet å ha med der for å unngå kriminelle handlinger. Månedlige samtaler med friomsorgen og politiet blir nevnt. Ungdomsordinator poengterer videre at ungdomsplanen er et levende dokument, som kan endres etter behov, og om nødvendig. Gaute har fanget opp at den første urinprøven kan være positiv, men at det deretter forventes negativt resultat, og sier: *Det er positivt med prøver for at da kan jeg takke nei når jeg blir tilbudt noe.*

7.4 MØTENES GJENOPPRETTENDE POTENSIAL

Deltakere i ungdomsstormøter har i ettertid gitt uttrykk for sine vurderinger av de aktuelle møtene. Flere både i gruppen av profesjonelle og aktører fra det private nettverket til ungdommen som har brutt loven og fornærmet part, uttaler seg klart positivt om gjenopprettende møter, som idé. De ser potensial i et slikt møte, selv om det ikke fungerte i det aktuelle tilfellet, som i eksemplet med Lasse (eksempel 2) uttalt av to av dem som var til stede:

Det første møtet, da vi satt i ring og han skulle fortelle om offer. Det er nytenkning. Det likte jeg godt. Men det fungerte ikke for [navn på ungdom]. Forberedelsen var ikke god nok. I det det blir fokus på han – går han. Det sitter mange voksne rundt som er vant med å snakke om følelser. Hadde de fått dette til, hadde dette virkelig vært en seier. Dette er en tøff påkjenning for mange ungdommer – de kan være redd for at de skal begynne å grine – og miste sin integritet. De kan ikke bruke avhørsteknikk som i politiet. Om ikke første og andre spørsmål virker, må de legge om, på en psykologisk måte. Det går ikke å spørre: Hva følte du da? Og så sitter det en politimann der i uniform. [Navn på ungdom] var ikke godt nok forberedt på dette. Men hadde de fått det til, hadde det vært strålende. Det er nytenkende. Det virket litt positivt at en politimann etterpå ga han en klem. (Deltaker i ungdomsstormøte)

Møtet gikk dårlig. Det var ikke god dialog. Meklerne hadde lite kjennskap til [navn på ungdommens] personlighet. De var litt for konfronterende. De presset for mye på ting han ikke ville fortelle noe om. Han slapp da lett. Han slapp å fortelle om sin egen rolle i lovbruddet. Det ble en monolog, ikke dialog. Jeg har vært på flere møter og de er helt avhengig av den som leder. Her sitter han [ungdommen] kanskje med sosial angst, selv om han ikke har noen

diagnose. Det er lett å si i utgangspunktet at dette ikke går. Det er litt ydmykende for han. Hadde han skulle møtt fornærmede, hadde et slikt møte kanskje hatt noe for seg, men som profesjonell, fra mitt ståsted, har jeg ikke behov for å sitte og høre på at han forteller for så mange, det jeg vet fra før. Det burde ha vært bygd opp en bedre relasjon til han før vi har et slikt møte. Det blir ikke noe godt gjenopprettende møte uten. Jeg tror noe bør endres. I [navn på ungdommens] møte ble han oppriktig irritert på hvorfor han skulle sitte der og fortelle noe som alle visste fra før. Det ble litt gapestokk. Alle har lest de samme dokumentene. Det kan være interessant å høre hva han tenker om det han har gjort. Han hadde masse problemer, med rus, brukt masse stoffer, og han har problemer med presentasjon av seg selv. Det er mye å hente ved å se på struktur og oppbygning av hvordan møtet skal foregå. Det kreves mye forberedelse i forkant. Jeg skulle ønske at jeg hadde møtt han før. Her skal han sitte og legge ut om livet sitt og om skjeletter som finnes i skapet, til vilt fremmede folk. (Deltaker i ungdomsstormøte)

I en sak hvor den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet ble avholdt sent i straffe-gjennomføringen fordi ungdommen ikke var klar til å møte fornærmede, endte det gjenopprettende møtet med å måtte avbrytes. Ungdommen nektet plutselig å si noe som helst, og fornærmede gråt i gangen. Møtet fortsatte etter en «motiveringspause». Ungdommen fikk så vidt mumlet «unnskyld». Samtale med fornærmede i etterkant av møtet viser at fornærmede ikke ville stilt til møtet dersom vedkommende hadde visst hva som kom til å skje. Fornærmede kjente litt til ungdommen fra før, og hadde eksplisitt uttrykt bekymring, men var blitt forsikret om at ungdommen nå var motivert. Samtale med meklere i etterkant av møtet viser at meklere ikke ville gjennomført møtet «dersom det hadde vært et vanlig stormøte», fordi de var usikre på hvorvidt ungdommen var klar for å møte fornærmede.

En annen sak hvor det gjenopprettende møtet ble avholdt et stykke ut i oppfølgingsperioden, ble omtalt som utelukkende positivt. Mor bemerket at det var bra at det tok tid før møtet ble avholdt. Sønnen hadde fått en anledning til å komme på bena igjen etter det som hadde skjedd, og *alle var mer klar for det*. Moren sier de hadde fått god informasjon i forkant, og hadde god forståelse for hva møtet skulle gå ut på. Hun understreker at det var positivt å ha et slikt møte, både fordi sønnen fikk *gjøre opp for seg* og fordi foreldrene for første gang fikk en mulighet til å fortelle hvordan de hadde opplevd situasjonen:

Ingen hadde spurt oss hvordan vi hadde det før det gjenopprettende møtet. Det betydde mye å få en anledning til å bli spurt om det, og lyttet til. Det var et sterkt møte. Det var en mulighet til å fortelle begge sider. Det hjalp veldig.

En annen mor, i samme situasjon, understreker hvor mye det gjenopprettende møtet har betydd for hele familien, og sier dette:

Jeg var egentlig litt skeptisk til det møtet, jeg tenkte dette her er bare noe som må gjøres og det blir ... kommer ikke noe ut av det tenkte jeg. Men der tok jeg egentlig kraftig feil, for det ble et ... jeg synes det ble et veldig ... en sterk stund, kan du si, hvor jeg tror både min sønn og begge vi foreldre fikk kjenne litt på våre følelser rundt hele saken, og også formidle det og at det var veldig nyttig for alle oss tre å høre hverandre snakke. Og likte også egentlig atmosfæren

og de andre i gruppa, jeg likte at det var veldig sånn streng kjøreplan, hvem som fikk snakke når, at det var virkelig gjennomtenkt, at det ikke ble et sånt jeg holdt på å si et kaosmøte.

Selv om datamaterialet vårt som handler om gjenopprettende møter, stammer fra et begrenset antall saker, og derfor ikke kan sies å representere alle gjenopprettende møter, er det likevel et mønster som utkrystalliseres: De mest positive erfaringene beskrives primært fra gjenopprettende møter mellom foreldre og ungdom, det vil si personer som har nære relasjoner til hverandre.

I ett av våre caseområder fortelles det at de rutinemessig forsøker å få til gjenopprettende møter mellom foreldre og ungdommen i tillegg til den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet. Og i ungdomsstormøtets gjenopprettende del legger de vekt på å tilpasse hvem som skal være til stede ut fra hva som vurderes som hensiktsmessig. Ansatte i dette konfliktrådet beskriver gode erfaringer med gjenopprettende møter mellom foreldre og ungdom - helt grunnleggende relasjoner for ungdommens liv. Intervjuer vi har hatt, indikerer, som utdypet over, at også de berørte rapporterer overveiende positive erfaringer med denne typen møter med få personer til stede. I dette caseområdet tilbys også gjenopprettende møter mellom ungdommens foreldre, når forhold mellom foreldrene er tilspissede og vanskeliggjør ungdommens hverdag. En annen sak er at ikke mange takker ja til dette.

I intervjuene både med ungdomskoordinatorer og andre fra våre caseområder, forteller informantene både om positive og negative erfaringer fra gjenopprettende møter. Dette gjelder både møter som gjennomføres som start på straffegjennomføringen, og møter som gjennomføres underveis. En ungdomskoordinator fortalte, for eksempel, om en sak hvor en ungdom hadde truet en annen ungdom med pistol i forbindelse med et ran. Pistolen var ikke ekte, men ungdommen som ble utsatt for hendelsen, ble likevel meget sterkt påvirket og preget av den. Da straffegjennomføringen startet, var ikke ungdommen som ble utsatt for ranet, på noen måte rede til å møte ungdommen som han ble truet av, i et gjenopprettende møte. Kort tid før straffegjennomføringen var over, ble det imidlertid arrangert et møte mellom de to ungdommene. Til stede i møtet var det kun de to ungdommene og to meklere, og dette hadde ifølge omtale i etterkant, fungert meget bra.

Enkelte informanter forteller imidlertid eksempler på gjenopprettende møter som aldri burde ha vært gjennomført fordi ungdommen var uegnet, mens andre forteller om slike møter som har hatt karakter av å være «proforma» fordi de har blitt holdt for å oppfylle krav i lovverket. Det har også blitt nevnt eksempler på saker hvor det ikke har vært gjennomført gjenopprettende møter fordi ungdommen har blitt vurdert som uegnet. En annen variant ble beskrevet i ett tilfelle hvor to ungdommer ble dømt i samme sak. Der ble det gjennomført gjenopprettende møte med begge ungdommene og deres foreldre pluss ungdomskoordinator og representant for politiet som fungerte som meklere.

Selv om flere informanter omtaler gjenopprettende del av ungdomsstormøter som *likedan* som andre typer gjenopprettende møter i konfliktrådet, pekes det også på forskjeller. En ansatt i konfliktrådet formidler refleksjoner rundt dette, og peker blant annet på at meklere får oppgitt fra ungdomskoordinator hvem som skal være med på møtet, at ungdommen kan være mer krevende enn ungdom i andre gjenopprettende møter, og at meklere har lært at partene er likestilt i møtene, men i ungdomsstormøtene *har plutselig gjerningspersonen et kjempe støtteapparat rundt seg, og så kommer da de her fornærmede alene ...:*

Og det er her jeg tror at meklerne blir utrygge, for plutselig ser de at det er et helt apparat rundt gjerningspersonen, mens det ikke er noe rundt fornærmet. Og det er annerledes enn i andre typer saker. Og da blir dem utrygg, hva er det vi skal levere her, liksom. Så det er noen faktorer her som gjør at forventningene stemmer ikke helt med det vi skal levere. Og opplæringen stemmer ikke helt med det vi leverer, for vi lærer opp meklerne våre i gjenopprettende prosess uavhengig av type møte. Men det er klart i opplæringen i dag, så har vi for eksempel rollespill i et ungdomsstormøte, der vi har fagpersoner med. Vi har rollespill i vold i nære relasjoner. Som vi også har litt ekstra møter på. Men det er liksom ikke helt sånn, ja, det er litt diffust. Pluss at samspillet mellom ungdomsordinator og meklere også er litt diffust. Det er noen faktorer der som ikke er helt på plass. (Ansatt i konfliktrådet)

En annen faktor i det er det at i andre saker vi har, så har gjerningsperson og fornærmet samtykket til møte i konfliktrådet, som betingelse for at saken er hos oss. Vi har jo ikke møter i noen saker uten at begge parter har samtykket til det. Mens i disse sakene som har med ungdomsreaksjonene å gjøre, så er det kun gjerningspersonen som har samtykket. Og om de vet selv hva de har samtykket til, det er jo en annen faktor. Men de har jo samtykket til gjenopprettende prosess, som en DEL av straffegjennomføringen. Mens i andre saker vi har, så har de samtykket til GJENOPPRETTENDE PROSESS, that's it. Både gjerningsperson og fornærmet. Og det er en faktor som utgjør en ganske stor forskjell. For her er det slik at det er en DEL av straffegjennomføringen de har samtykket til, pluss at fornærmet er i utgangspunktet ikke forespeilet dette i det hele tatt før vi får saken og tenker, hvem er fornærmet her? Her må vi se om vi finner noen fornærmet! Så det er to forskjellige innfallsporner til den gjenopprettende prosessen. (Ansatt i konfliktrådet)

Vedkommende som er sitert i utdraget over, forklarer at en utfordring man forholder seg til, blir: *Hvordan skal vi få den saken til å bli som de andre sakene våre?* I tillegg pekes det på at i *vanlige meklingsaker* får man ikke saker der *mamma og pappa ringer til oss og sier vi trenger gjenopprettende prosess med sønnen vår fordi han har røyket hasj. Men det får vi i ungdomsoppfølgingen. Det blir på en måte litt sånn påtvunget familien.* Tross disse refleksjonene, understreker vedkommende at det har vært mange fine gjenopprettende møter i ungdomsreaksjonene: *Det er ikke det at behovet ikke er der, det er mer måten vi håndterer det på som er utfordringen. Tror jeg.*

Hensiktsmessigheten av gjenopprettende møter er tydeligvis omstridt blant ungdomscoordinatorer, om vi ser på det som kommer frem i spørreskjemaundersøkelsen. Tabell 34 viser at vel halvparten av dem sa seg enig/helt enig i en påstand om at gjenopprettende møter ikke er hensiktsmessig i alle saker, mens en like stor andel har svart at gjenopprettende møter har betydning for utfallet av oppfølgingen. På spørsmålet om verdien av det gjenopprettende møtet er avhengig av meklernes fungering, kommer det derimot frem betydelig enighet. Det er også betydelig enighet i påstanden om hensikten med gjenopprettende prosess er tilstrekkelig godt kommunisert til ungdommene som har brutt loven.

Tabell 34: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander? (Om gjenopprettende del av ungdomsstormøter). Antall. N=32

Ungdomsadministrator	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Gjenopprettende del av ungdomsstormøtet er ikke hensiktsmessig i alle saker	4	13	1	6	7	1
Gjenopprettende del av ungdomsstormøtet har liten innvirkning på utfallet av oppfølgingen	0	7	5	12	5	2
Hensikten med gjenopprettende prosess som del av oppfølgingen/straffen, er ikke tilstrekkelig kommunisert til ungdommen som har brutt loven	1	3	5	14	7	2
Verdien av den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet varierer alt etter hvordan meklerne fungerer i møtet	4	18	4	5	0	1

Variierende syn på gjenopprettende prosess i disse sakene, kommer også frem i intervjuer med andre grupper av aktører:

Jeg liker konseptet. Jeg tror ungdomsstraff er 10 ganger bedre enn fengsel. ... Vi har tid nok til forberedelse. Vi tar gjerne flere møter om det er behov. Men ungdom hater møter. Formøter må ikke undervurderes – de er viktige. Vi forteller dem at vi vil at du ikke skal bryte loven en gang til. ... Hovedproblemet er at sakene lider av tidsbruk. Det går vanligvis fort hos oss, når først saken kommer hit. ... Men vi skal snakke om episoder som skjedde for ett og et halvt år siden – det er kjempetungt. Noen politirutiner tar for lang tid. Det er leit når vi får personer inn som sier – «jammen det er så lenge siden». (Mekler)

Flere av våre informanter understreker at møter uten fornærmet part, er en utfordring, enten det er snakk om såkalt offerløse møter som i rusrelaterte saker uten direkte berørt offer, eller møter hvor noen er direkte berørt, men hvor de ikke ønsker å møte den som har brutt loven, som enkelte formulerer det: *Om offer ikke er til stede, eller det ikke finnes noe direkte berørt offer, er hovedpoenget borte, og videre:*

De kan si ja-takk eller nei-takk til ungdomsstraff. Sier de ja-takk, kan de ikke velge i forhold til hvem som skal være der [i gjenopprettende del av ungdomsstormøtet]. Den gode prosessen kommer når gjerningsperson og offer møtes. Noen har gitt samtykke uten å vite hva de har sagt ja til (Mekler)

Samtidig trekker noen frem dilemmaer involvert i straffereaksjonen, hvor gjenopprettende prosess er et grunnpremiss, som ikke passer i alle sammenhenger:

Ungdommen må være moden i hodet for å ha utbytte. En stor del av straffen er gjenopprettende prosess, uten dette blir det ikke riktig straff. (Representant for politiet).

Noen bemerker imidlertid også at mye kan gjenopprettes på annen måte enn gjennom en bestemt målrettet gjenopprettende metodikk med skript. Om man får gjenopprettet noe på det private området via oppfølgingen, ved å ha mor eller far med i oppfølgingsteam eller få dem i tale på annen måte, kan dette virke positivt for ungdommen.

7.5 UNGDOMMER OM UNGDOMSSTORMØTET

Ungdommene som deltok i casestudien, forteller om forskjellige erfaringer fra det gjenopprettende møtet. Noen få beskrev utelukkende positive erfaringer. En del av disse fremsto som relativt fåmælte. De uttalte seg ganske kortfattet med formuleringer som at det var *godt å få gjort opp for seg*, at de *tenker litt annerledes på ting* som de har gjort, og at de har *lyst til å rette på det som har skjedd*. En del ungdommer av det mer verbale slaget, ga uttrykk for blandete erfaringer, men poengterte at de ikke hadde noe spesielt utbytte av ungdomsstormøtet, og at dette var noe de måtte gjennom fordi det var en del av straffereaksjonen. De ga uttrykk for en relativt «pragmatisk» innstilling både til møtet i seg selv og til møtedeltakerne, med uttalelser som for eksempel: *Det spiller ingen rolle for meg hvem som er med på det møtet, fordi dette er noe jeg bare må gjennom for å få starte på straffen*.

Nedenfor presenterer vi mer utdypende uttalelser fra noen av ungdommene, først fra møter hvor vi som forskere, har vært til stede. Tre av ungdommene uttalte seg om møter hvor fornærmet part ikke deltok, hvorav to var rusrelaterte saker uten direkte fornærmet, og ett var uten fornærmet part fordi vedkommende ikke ønsket å møte ungdommen. For én av ungdommene, har vi tatt med uttalelser om ungdomsstormøtet fra to forskjellige intervju, det vil si fra det første intervjuet like i etterkant av ungdomsstormøtet, og det siste intervjuet som ble gjennomført etter at straffegjennomføringen var over.

I det første intervjuet forteller Sigve at han har lang erfaring fra møter med flere voksne til stede, blant annet møter med representanter fra barnevern og PUT. For han var derfor ikke ungdomsstormøtet et ekstraordinært møte i den forstand at det skiller seg vesentlig fra andre møter:

For min del har jeg vært gjennom dette mange ganger før. ... Men at politiet skulle være indirekte offer – det har ingen effekt. Det blir ikke som et vanlig offer. Det ble litt teit å dra frem og komme med det. Jeg skjønnte ikke helt hva han [møteleder] holdt på med, hvor han ville hen. ... Jeg følte ikke at det møtet hadde noen hensikt. (Sigve)

Som en oppfølging til hans bemerkning om at det hadde liten effekt at politiet inntok rolle som «offer», ble han spurt om hvordan det ville ha vært om hele familien hans hadde vært der som «offer» i stedet for. Han svarer:

Jeg tror det. Det hadde funket mye bedre med mamma og Det er lettere å forholde seg til dem det gjelder også i et møte med meklere. ... Det bør være mulig å tilpasse opplegget individuelt. Folk er forskjellige. Det bør ikke være lover som stopper fra å tilpasse. (Sigve)

Etter at straffegjennomføringen var avsluttet, fikk han spørsmål om hva han tenkte om ungdomsstormøtet nå når han hadde fått det litt på avstand. Til det svarte han følgende:

Det er alltid godt å få lufte ting. Det har kanskje hjulpet. Jeg vet i alle fall at jeg har forsøkt. (Sigve)

På lik linje med Sigve, så heller ikke Bjørn noe poeng i å ha et møte med profesjonelle, som i form og innhold, ifølge han, ikke skiller seg fra andre møter som han har med oppfølgingsteamet og andre:

Jeg hadde formøte med [navn på mekler]. Vi snakket om hva vi skulle snakke om i det møtet. Nå snakket vi om det – de spurte og jeg svarte. Men det var ikke særlig forskjell på det møtet og de andre møtene. Politiet var til stede i møtet - *i uniform*. Hun skulle sjekke loggen, at jeg ikke gjør noe ulovlig. (Bjørn)

Sigurd var dømt i en rusrelatert sak. På grunn av at han hadde betydelige rusproblemer da straffegjennomføringen startet, ble ungdomsstormøtet med gjenopprettende del holdt en tid etter at oppfølgingen begynte. Da han ble bedt om å beskrive sine egne erfaringer fra ungdomsstormøtet, svarer han følgende:

Det var helt greit. Men hun som stilte spørsmålene, var utrolig irriterende. Jeg satt der og bet tennene sammen – [navn på deltaker i oppfølgingsteamet] merket det og – hun sa det. Selv om jeg har ungdomsstraff, må de snakke til meg som en – ikke som en 15-åring. Hun [mekler] snakket nedlatende – både ordene og tonefallet. Hun stilte så mange spørsmål og gikk gjennom hendelsene. Selv om jeg hadde svart, ville hun ha utdypende svar. Jeg skjønner jo at de her forholder seg til mange ungdommer, men de kan ikke snakke likt til alle. (Sigurd)

I møtet hadde politikontakten snakket om rusavhengighet, og på spørsmål i intervjuet om det å snakke i et slikt møte om det som hadde skjedd, og om hans situasjon her og nå, hadde fått han til å tenke over det han hadde gjort på en ny måte, svarer han:

Jeg vet at det er idiotisk alt jeg har gjort – det virker ikke til noe at noen forsøker å få meg til å erkjenne noe, eller prøver å forklare meg noe eller lære meg noe. Jeg er reflektert – jeg tenker – likevel fortsetter de å mase om det samme. Jeg vet alt om dop – om alt som er dumt med narkotika – fra mitt kriminelle ståsted. Politiet har kunnskap fra sitt ståsted. (Sigurd)

I intervjuet med David rundt tre uker etter at ungdomsstormøtet ble gjennomført, understreket han at dette møtet ikke var viktig for han, men for konfliktrådet. Han hadde møtt fornærmet part like etter hendelsen sammen med andre aktører, inkludert en psykolog. David var av forskjellige grunner lite begeistret for å møte vedkommende igjen:

Jeg sa også at herregud jeg gidder ikke et nytt møte med han [fornærmet part], men konfliktrådet sa – ‘du må, fordi dette er en del av ungdomsplanen’. Jeg kan faen meg gjøre det hvis det er så om å gjøre. Jeg vet ikke om det [ungdomsstormøtet] var viktig for [fornærmet part]. [Fornærmet part] satt der og overdrev hele tiden. (David)

To av ungdommene fortalte om gjenopprettende møte som de hadde hatt med en forelder eller begge foreldrene, som de hadde erfart som svært positivt. Mikael ga uttrykk for at dette møtet, var det viktigste i hele ungdomsoppfølgingen:

Det gjenopprettende møtet, mamma og jeg fortalte hver vår side av historien. Det var skikkelig tøft. Alle var på gråten, også ungdomskoordinatoren. Vi har jo pratet før, men aldri slik formelt. Å få vite hvordan de følte det, jeg skjønnte virkelig hvor tøft det var for mamma. Det «hittet» meg på en helt annen måte, selv om jeg visste det var tøft fra før av. Før dreit jeg i familien min. Nå har jeg fått kontakt med dem. Jeg bryr meg mer. Jeg og mamma har mye bedre kontakt

på grunn av dette, dette at mamma nå vet alt. Det gjenopprettende møte var kanskje det viktigste.

Den andre ungdommen rapporterte også at det gjenopprettende møtet ble opplevd som *sterkt*:

Det gjenopprettende møtet tok på mest. Det var mest man kan vel si emosjonelt. Det ble ikke som forventet. Det jeg hadde forventet var egentlig at jeg skulle bli stilt masse spørsmål til bare meg og at jeg nærmest skulle bli hengt ut over det jeg hadde gjort. Men det var det jo ikke i det hele tatt. Det var ... ja når jeg først kom inn i rommet så var det ... det var en litt ubehagelig følelse å sitte der på grunn av det man har gjort, og mye skam og anger. Og så da når foreldrene mine begynte å prate og sa at de følte at de hadde feil ... mislyktes som foreldre, det tok hardt inn på meg. Da var jeg ganske ... da var jeg så å si på gråten. Det var en god del følelser i sving. Det var godt å si unnskyld til dem. Og de har sagt i ettertid at det var en sterk opplevelse.

7.6 «UNNSKYLD» – Å MENE DET ELLER IKKE MENE DET

Det kan virke som om ordet «unnskyld» kan være lett å si uten å mene det i enkelte sammenhenger. En av ungdommene som i ungdomsstormøtet hadde tatt fornærmet part i hånden og sagt unnskyld, begikk et nytt lovbrudd kort tid etterpå. Lovbruddet var av samme type som han et par dager tidligere hadde sittet i gjenopprettende møte og beklaget overfor fornærmet part. Unnskyldningen var imidlertid viktig for fornærmet part. Etter at den gjenopprettende delen av møtet var avsluttet, uttalte fornærmede at vedkommende var fornøyd med møtet og med unnskyldningen som vedkommende hadde fått. En slik unnskyldning fra den aktuelle ungdommens side, ser likevel ikke ut til å forhindre nytt lovbrudd.

En annen ungdom tok også fornærmede i hånden og ba om unnskyldning i ungdomsstormøtet. I det første intervjuet en tid etter ungdomsstormøtet fortalte ungdommen at han var meget arg på fornærmet part. Dette på grunn av, som han sa, at vedkommende hadde løyet på forhånd og overdrev i beskrivelse av hendelsen i ungdomsstormøtet. Han hadde tatt vedkommende i hånden og sagt unnskyld fordi han visste at dette var forventet av han.

I en sak hvor ungdommen hadde tatt fornærmet part i hånden, kommenterte mekler følgende i etterkant:

I denne saken virket det som om at det hadde virket. Jeg fikk en god følelse av at ungdommen gikk bort til offer og tok han i hånden. Det som skjedde i det rommet, var positivt. Da vi hadde møte med han på forhånd var jeg litt skeptisk. Det hadde gått over ett år, og det er lett for han å si at han ikke husker. Det hadde aldri blitt det samme uten fornærmete til stede. (Mekler)

7.7 KONFLIKTRÅDSLEDERES VURDERINGER

7.7.1 OM INTEGRERING AV GJENOPPRETTENDE PRINSIPPER

Om vi ser isolert på spørreskjemadata, finner vi betydelig enighet blant konfliktrådsledere om at straffegjennomføringen gjenspeiler gjenopprettende prinsipper som konfliktrådet er tuftet på (tabell 35), selv om det også kommer frem avvik fra flertallets oppfatninger.

Tabell 35: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand? (Om gjenopprettende prinsipper i oppfølgingen) Antall. N=15

Konfliktrådsledere	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Arbeidet med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff gjenspeiler gjenopprettende prinsipper som konfliktrådet er tuftet på	5	8	0	2	0

I intervjuene kommer det frem synspunkter blant annet fra konfliktrådsledere, som også går på tvers av flertallets svar i spørreskjemaundersøkelsen. Det vil si at det poengteres at gjenopprettende prinsipper ikke er tilstrekkelig forankret, og at andre aspekter ved oppfølgingen ser ut til å ha større betydning enn det gjenopprettende. Følgende utdrag er hentet fra intervju med konfliktrådsleder og en rådgiver ved et konfliktråd i løpet av siste halvdel av 2018 og januar 2019:

Det er så stemoderlig. Det [oppfølgingen] er her hos konfliktrådet på grunn av det. Offer trenger lang tid for å forberedes – de skal være på et annet sted enn da de kom inn – de skal ikke være der for den andres del – men for sin egen del. I konfliktråd handler alt om å ivareta hverandre. Ungdommene burde få innsikt i hva gjenopprettende prinsipper handler om. Det brukes for mye tid på å lage en plan og finne frem til hvem som skal være med – og innhente samtykke. (Konfliktrådsleder)

Gjenopprettende møte som oppstartmøte – det virker ikke. Ungdommene bør få kurs i gjenoppretting. Om de ikke vil – kan de ikke få denne typen oppfølging. ... [Betegnelse på instans] – har laget grupper rundt arbeidslivstrening til ungdom. Dette er ikke noe forskjellig. Meklere kunne ha hatt møter med ungdommer. Om ungdommene ikke vil ha det gjenopprettende, må de få velge noe annet. Ungdommene forstår ikke hva det gjenopprettende er. ... Vi selv, burde vi ha underkjent noen av møtene? Vi må arbeide med det – ha forberedende kurs. Om de ikke vil ha gjenopprettende prosess, vil de ikke ha det. Jeg er pinlig berørt av hva vi holder på med mange ganger. Ofte er ikke meklere gode nok. Hva er fokus? Ungdommene er kun opptatt av å bli ferdig med straffen. Det gjenopprettende møtet må komme langt uti. De må også gå til samtaler eller på kurs om gjenoppretting – i grupper eller individuelt. (Konfliktrådsleder)

Vi har oppstartsmøte uten offer med politi, oppfølgingsteam, foreldre og indirekte berørte. Nå etter hvert har vi færre personer med på det gjenopprettende møtet. Fra høsten kan vi velge meklere som vi mener fungerer og så øve mer med dem. Det er vanskelig for en mekler om det er en mor eller en bestemor som har vært utsatt for noe. Berørt part må være god om de skal være med. Om noen er redd for å tape fasade, blir møtet overflatisk – mekler må snakke med deltakere i forkant. Når ting haster, blir ikke prosessen god. ... Noen ganger bryter

oppfølgingen med gjenopprettende prinsipper i konfliktrådet – andre ganger ikke. Gjenoppretting krever mye av ungdommene, og møteledelse må ikke være redd for å gå inn. Det burde ha vært et oppfølgingsmøte i konflikt. Ungdomskoordinator må både koordinere og følge opp ungdommene. Ungdomskoordinator skal få inn samtykke og få på plass plan og team. Jeg tror på dette, men vi må gjøre en langt bedre jobb. (Konfliktrådsleder)

Om vi skal ivareta gjenopprettende prosess som det viktigste. Da må dette være på plass i straffegjennomføringen. Om rus er det viktigste og oppfølgingen av det, skal konfliktrådet ta seg av det? Dette [straffegjennomføringen] kunne ligge i kriminalomsorgen, og så kunne konfliktrådet ta seg av gjenopprettende prosess. Er oppfølgingen nå mer klientrettet, og går dette foran gjenopprettende prosess? Jeg bare spør. Teoretisk er en ting - men greier vi det? Vi skal også ta oss av offer. Informert samtykke er også til gjenopprettende prosess og til forsamtale. Det er viktig med barnefaglig kompetanse i disse sakene. Her er det mye kompleksitet. Både menneskelige og formelle ting. Det faglige vi gjør – vi må ikke lage ujamnheter. Offer må ha med seg noen. Igjen; - skal konfliktrådet nå administrere rusbehandling? I så fall må vi ha kunnskap og egenskaper for å få det til. (Rådgiver)

7.7.2 OM MEKLERES KOMPETANSE OG FUNKSJON

I flere av intervjuene blir det pekt på at kvaliteten på de gjenopprettende møtene har klar sammenheng med hvordan meklere fungerer. De fleste konfliktrådslederne oppgir at egne meklere er godt kvalifisert til å gjennomføre ungdomsstormøter hvor fornærmet part er til stede (tabell 36). Utvalget deler seg imidlertid på midten i vurderinger av egne mekleres kompetanse i å gjennomføre gjenopprettende møter uten fornærmet part.

Tabell 36: Konfliktrådslederens vurderinger av mekleres kompetanse. Antall. N=15

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Ikke aktuelt
Konfliktrådets meklere er godt kvalifisert til å gjennomføre gjenopprettende del av ungdomsstormøtet hvor fornærmet part er til stede	4	8	3	0	0	0
Konfliktrådets meklere er godt kvalifisert til å gjennomføre gjenopprettende del av ungdomsstormøtet der fornærmet part ikke er til stede	1	6	0	6	1	1

De syv konfliktrådsledere som krysset av for at de var uenig eller helt uenig i at meklere er godt kvalifisert til å gjennomføre ungdomsstormøter uten fornærmet part, ble bedt om å utdype dette i et åpent svarfelt. Alle besvarte spørsmålet, og deres formuleringer er gjengitt i boks 1 nedenfor. Argumentene som utdyper konfliktrådsledernes antydninger om at meklere mangler kompetanse i å gjennomføre ungdomsstormøter uten fornærmet part, inneholder to hovedelementer. I den ene gruppen argumenter legges det vekt på at opplæringen er mangelfull, med bemerkninger om det må utvikles ny metodikk. Enkelte plasserer også ansvaret lokalt, og poengterer at de selv verken har hatt tid eller kapasitet til å veilede meklere i gjennomføring av denne typen møter. Den andre gruppen argumenter indikerer at det her kanskje ikke er snakk om manglende kvalifikasjoner i og for seg, men at det er uklart hva som skal gjenoprettes når fornærmet part ikke er til stede.

Boks 1

De har ikke fått noe opplæring i det, da det ikke er en del pr. i dag av mekleropplæringen

Det handler om tid og kapasitet til veiledning og oppfølging av meklere

Har ikke vært en reel problemstilling til nå, har heller ikke fått muligheten til å øve på slike møter med meklere

Hva skal gjenopprettes overfor hvem, dersom den fornærmede part ikke er tilstede? Det handler kanskje ikke så mye om meklerens kvalifikasjoner, men heller min forståelse av fenomenet "gjenopprettende prosess".

Meklerne har god trening i gjennomføring av gjenopprettende møter der begge/alle parter er til stede. Når det kun er en part til stede har flere meklere fortalt at de opplever situasjonen som litt «kunstig og rar», blir usikre på egen rolle, snakker for mye

Mekleropplæringen er innrettet på ansikt-til-ansiktsmøter. Det foreligger ingen opplæring i hvordan gjenopprettende møter skal gjennomføres uten fornærmet til stede. Her kreves metodeutvikling: Hva er formålet og hvilken metode egner seg? Og opplæring.

Utfordrende å få til en god gjenopprettende prosess uten et offer til stede

8 DE VANSKELIGE SAKENE

8.1 HVA KJENNETEGNER SAKER MED STORE UTFORDRINGER?

Nå fire og et halvt år etterpå, sitter vi litt på sidelinjen og ser. Vi river oss litt i håret og lurer på hva som var tenkt på forhånd av praktiske, juridiske og etiske spørsmål – om egnethet, om skyldspørsmål, om brudd. (Representant for friomsorgen)

Tabell 2 i kapittel 4 viser at en betydelig andel av sakene med ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff avsluttes før den definerte oppfølgingsperioden er over, enten på grunn av brudd på vilkår eller fordi ungdommen av ulike grunner trakk seg før start. Casestudien viser dessuten at en rekke ungdommer er svært utfordrende å følge opp, og flere ligger på grensen til brudd mer eller mindre konstant, uten at straffegjennomføringen stanses (se kapittel 10). Mye av kompleksiteten i disse sakene fanges med andre ord ikke opp i det statistiske datamaterialet over andeler som fullfører eller ikke fullfører. Resultater fra spørreskjemaundersøkelsen gir imidlertid et innblikk i hvilke typer problemstillinger som i særlig grad er involvert i forbindelse med saker som ungdomskoordinatorerne har erfart som vanskelig å følge opp. Vi ser av tabell 37 at utfordringene i hovedsak gjelder psykiske helseproblemer, rusproblemer, umotivert ungdom og ungdom som tilhører et kriminelt miljø. Problemer knyttet til vold og sinnemestring erfares ikke i like stor grad. I de vanskelige sakene inkluderes også ungdommer som selv mener at han/hun ikke har et oppfølgingsbehov, mens et mindre antall ungdomskoordinatorer har erfart utfordringer knyttet til at ungdommen har fylt 18 år når oppfølgingen starter, eller ikke har et oppfølgingsbehov sett fra deres eget ståsted.

Tabell 37: I saker (ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging) som du har erfart som vanskelige å følge opp, i hvor stor grad handler det om følgende? Antall. N=31-32

	I svært stor grad	I stor grad	Verken stor/liten grad	I liten grad	I svært liten grad	Ingen erfaring
Psykiske helseproblemer hos ungdommen	8	17	4	2	0	0
Rusproblematikk hos ungdommen	7	16	5	3	1	0
Vold/sinnemestringsvansker hos ungdommen	4	13	6	6	2	1
Ungdommen har ikke et oppfølgingsbehov	1	3	7	10	6	4
Ungdommen mener at han/hun ikke har oppfølgingsbehov	2	10	11	2	7	0
Ungdommen er ikke motivert	4	15	7	4	2	0
Ungdommen tilhører et kriminelt miljø	3	17	9	2	1	0
Ungdommen har blitt over 18 år når oppfølgingen starter	1	7	8	8	6	2

Som et tillegg til utfordringene som går frem tabell 37, viser datamaterialet fra intervjuene, særlig fra ett av caseområdene, at de har erfart betydelige utfordringer med kognitivt svake ungdommer. Her fortelles det om ungdommer som ikke forstår beskjeder, som har språkproblemer, som har falt ut av skolen, som ikke kan skrive navnet sitt selv om de er 16-17 år, og som ikke kan klokken. Ifølge våre informanter har flere av disse ungdommene lidd under alvorlig omsorgssvikt over lang tid, og de (informantene) undrer seg over at skolen ikke har satt inn *alle kluter* på et tidligere tidspunkt. De undrer seg også over at en del av ungdommene som de forteller om, som har fått ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff, er funnet egnet til en slik type oppfølging. Vi ser av tabell 38 at omtrent halvparten

av ungdomskoordinatorene har oppgitt at de av og til erfarer at ungdomsoppfølgingsaker har vært uegnet for straffereaksjonen, mens noen færre har erfart at ungdomsstraffsaker har vært uegnet. Noen få oppgir at de har erfart begge deler ofte. Tabellen viser videre at en betydelig andel av ungdomskoordinatorene ofte eller av og til er bekymret for ungdommer etter at straffereaksjonen er avsluttet, men en betydelig andel erfarer også at ungdommene får en hensiktsmessig oppfølging etter at straffereaksjonen er avsluttet.

Tabell 38: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med ungdomsstraff og ungdomsoppfølging? Antall. N=29-32

	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Ingen erfaring	Vet ikke
At ungdomsoppfølgingsaker er uegnet for straffereaksjonen	0	2	15	9	3	1	1
At ungdomsstraffsaker er uegnet for straffereaksjonen	0	2	13	5	4	2	5
At ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging i din region har bidratt til å få ungdommer som er i kriminelle miljø, ut av disse miljøene	1	13	15	0	0	1	1
At ungdommen får hensiktsmessig oppfølging etter at straffereaksjonen er avsluttet	0	9	13	1	1	1	4
At du er bekymret for ungdommen i etterkant av ungdomsstraff/ ungdomsoppfølging	0	5	20	4	0	1	1

Mens den ene halvparten av ungdomskoordinatorene ga uttrykk for at de ofte lykkes i å få ungdom ut av kriminelle miljø og den andre halvparten oppga at de lykkes av og til (tabell 38), beskrives dette i det kvalitative datamaterialet som en betydelig utfordring. En av påtalejuristene, som både har erfaring fra påtalebehandling i forbindelse med disse sakene, og som har vært til stede i ungdomsstormøter med gjenopprettende del og i oppfølgingsmøter til noen av ungdommene i caseregionen, beskriver utfordringer med enkelte gjenger hvor en eller flere har fått ungdomsstraff:

Guttene hver for seg er greie og høflige. Det er ikke mulig å tro at de kan banke opp noen. Men steroider og sprit er en god cocktail. Sammen er de dynamitt. Kombinasjonen av rusmidler og problemer av ett eller annet slag, går ikke bra. De verste pådrar seg ekstremt med saker. De går frem som alfahanner. Andre ser opp til dem, og frykter dem. De får mye oppmerksomhet i media – det er kult – det kan dra til seg flere ungdommer. (Påtalejurist).

I intervjuene fortelles det også om gjengangere, som ikke er i gjenger, men som har pådratt seg utallige saker, og som er utfordrende å *få snudd*. Ungdommene som det fortelles om, ruser seg, de kommer ikke på møter, de følger ikke opp på skolen selv med støtte fra miljøarbeider, og de har ingen støttepersoner i sitt hjemmemiljø. I tillegg beskrives problemer med ungdommer som vurderes som for kognitivt svake til å følge opp det som kreves av dem både i ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Noen av dem går på videregående skole uten å være kvalifisert, men de går der *fordi de får stipend*. Tilleggsfrustrasjoner som uttrykkes fra blant annet representanter for politiet, handler om at de erfarer at de ikke blir lyttet til, som en av dem formulerer det:

Vi sitter her og kan det vi driver med, vi har holdt på med dette lenge, men vi hører ikke et pip. Ingen spør oss. Informasjonen glipper. De går ikke ned på vårt nivå. (Representant for politiet)

Fra konfliktrådets side uttrykkes det bekymring for at alle de vanskelige sakene som de arbeider med, blir usynlig, ikke minst i tallmessig dokumentasjon:

Vi har mange utrolig kompliserte saker. ... Når konfliktrådet kommer inn, er det spørsmål om hvor raskt vi kan starte, og hvor raskt vi kan snu skuten. ... Men hva skal vi måles på for å se om vi lykkes? (Ungdomskoordinator)

8.2 Å VURDERE ETT BARNES BESTE OPP MOT FLERE BARNES BESTE

Det kvalitative datamaterialet inneholder en rekke uttalelser fra informanter, særlig i de største caseregionene, som fortviler over saker hvor de står hjelpeløse fordi de mangler tiltak og ikke blir hørt når de forsøker å formidle at de straffereaksjonene som det her er snakk om, ikke er egnet. Her peker vi på noen av disse utfordringene slik de beskrives av enkelte representanter for påtale, politi og kriminalomsorg:

Reaksjoner [som iverksettes] er ingen reaksjoner som ungdommene bryr seg om. Ikke alle, men mange. De får ny sak, PUM, ungdomsplan som de skal være motivert for - det samme som barnevernet har hatt tilbud om tidligere. ... I ungdomsstraff fortsetter man også med de samme tiltakene. Burde man ikke da ha fått noen andre tiltak med merkbare reaksjoner? (Representant for friomsorgen)

Barnevernet har lite å stille opp med Ungdommene får ikke tilbud om rusavvenning der. Det kan være personavhengig hvilken oppfølging de får. Om det finnes en barnevernleder som våger og som tenker kreativt, kan det kanskje skje noe. Det har vært store nedskjæringer i barnevernet. Når det skjer over hele linjen, mangler vi akutt plassering. Barnevernet må ha prøvd ut alle milde tiltak før de kan prøve det strenge. Det er demotiverende for oss som ønsker å gjøre en forskjell slik at de kan komme seg ut av rus og elendighet før det blir for mange offer. (Representant for politiet)

Hvor streng oppfølging kan de få? Elektronisk fotlenke? De må klare å oppfylle noen krav. [Navn på ungdomskoordinator] er ikke der når de kommer i basketak. De kunne ha fått faddere – «Way back» - noen som kan realitetsorientere dem, som de kan ha litt respekt for. [Navn på ungdom i casestudien] etter ett år i fengsel er han i møte med 10 personer og får beskjed om at nå må han endre seg – men så bang ut igjen. Motivasjonen kan være på topp frem til gutta samles kl. 22.00 på fredagskvelden. Vi har to gjenger blant de verste. De som faller tilbake. (Påtalejurist)

Om ungdom har gjort de fleste forhold før 18 år, men har gjort det forholdet som de er tatt for, etter 18 år – det er problematisk med tanke på valg av straffemetode. Vi har ett eksempel med mye stygg vold før 18 år Han har bare vært i tingretten før – ikke i lagretten – saken skal nå opp. Han har fått 4,5 år dom. Når kan man bruke ungdomsstraff? Er kriminaliteten for grov? Han har ikke erkjent straffeskyld selv ved positiv DNA-test. Uten erkjennelse av straffeskyld kan man ikke få ungdomsstraff. (Påtalejurist)

I intervjuene kommer det også opp forslag til alternative løsninger, som uttrykt i de følgende utdragene:

Når vi har prøvd alt, og ingenting fungerer, hva gjør vi da? Hva er alternativet til fengsel? Verstingene kan ikke nyttiggjøre seg tilbud som vi har. Hva skal vi gjøre når verken barn eller foreldre kan nyttiggjøre seg av tilbud? Hvor mange offer skal rammes før det skjer noe? Vi må ha et mellomtilbud. (Representant for politiet)

... Å lage til nye reaksjoner nå ... Nå det er snakk om at barnevernet skal kunne fengsle! Vi vil heller ha flere reaksjoner på lavere nivå. (Representant for friomsorgen)

Hva som eksakt menes med «reaksjoner på lavere nivå» og «et mellomtilbud» som nevnes i sitatene over, blir ikke klart spesifisert i intervjuene, men én løsning som foreslås, er varetektsfengsling i litt mer enn et par dager:

Det må fengsles flere. De kan sitte i varetekt – to uker kan få snudd ting. Da kan de få kontakt med psykolog og sykepleier, og de kan få sinnemestring Vi har et eksempel på en som ble nærmest helbredet [i varetekt]. Han har sett lyset og ønsker å forbedre seg – han sier i alle fall det. (Representant for politiet)

Også andre informanter nevner fengsel som en løsning. Dette vurderes på den ene siden som det beste for offer, og særlig for barn som ofte rammes av kriminaliteten som begås av ungdom i aldersgruppen som det er snakk om i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. På den andre siden vurderes fengsel i en del situasjoner også til det beste for den enkelte ungdom som begår lovbrudd, og som vurderes som uegnet for denne typen straffereaksjon, og/eller som ikke følger opp noen tiltak i straffegjennomføringen. Ett av eksemplene som nevnes, handler om en ungdom som er så uforutsigbar at oppfølgingsmøtene må holdes i politiets lokaler, hvor, som det formuleres, *politiet sitter med vest og full mundur*. I slike og andre kompliserte saker, er det for enkelte, vanskelig å se at annet enn fengsel kan være alternativ:

Denne ungdommen burde ha vært i fengsel og blitt rammet inn. [Ungdommen] har pådratt seg 10 nye forhold etter første oppfølgingsmøte. ... Det er synd at det går slik, men rammene er ikke til stede for å lykkes. ... Det er skummelt med alle offer. (Representant for politiet)

I KOG hvor juristene er, burde de ha bruddet for lenge siden [i en sak som ble beskrevet som svært komplisert]. Vi er ikke flinke i [navn på sted] til å bruke fengsel. Ungdomsfengsel er bra. (Representanter for politiet)

Gjengangere er ikke egnet. De må bli skjermet, og få tett oppfølging. Ungdomsfengsel er gode institusjoner. For å få de ut på rett kjøll, må de ut av miljøet sitt. Hele problematikken står utenfor døra når de går ut. Hvordan i all verden skal vi klare å få gjort noe – å få snudd de? Det er mange fornærmede som rammes. ... Offer er også ungdom (Representant for politiet)

En påtalejurist forteller om positive erfaringer om de får fanget opp ungdommene tidlig, og om det idømmes ungdomsstraff ved første lovbrudd om det er grovt:

Vi snakker her bare om en liten gjeng. Det går bra med to i gjengen til [navn på ungdom i casestudien]. Vi lyktes med å få dem ut. De begynte med kokain, ikke med hasj. [Ungdom i gjengen til ungdom i casestudien] og [ungdom i casestudien] de fikk oppslag [i media] og ble påvirket. Siste gang for [navn på ungdom] var fire politimenn på han. De må få oppfølging hjemme for å lykkes – kanskje. ... Førstegangsunngdommer kan ha gjort noe grovt – vold, trusler, sedelighet – og i [navn på område] får vi tak i dem kjapt. Vi er tett på, også politiet. [Navn på caseungdom] fikk ungdomsstraff på første forhold. (Påtalejurist)

Andre gir uttrykk for at det for sjelden brukes tiltak som å flytte den enkelte ungdom vekk fra området hvor vedkommende bor:

Det er kanskje ikke bra for P å flytte fra kommunen, men kanskje det er bra for alle andre. P kan bli konge i sitt miljø. Politiet kan ikke gjøre noe. Da er vi ute å kjøre. (Politikontakt)

8.3 ET OPPSTARTSMØTE I EN KOMPLISERT SAK

Det følgende ungdomsstormøtet ble gjennomført som starten på straffegjennomføringen, og besto kun av den delen hvor ungdomsplanen signeres. Dette møtet viser noe av kompleksiteten som ligger bak vurderinger av at det er uforsvarlig å la ungdommen møte fornærmede på dette tidspunktet. Schmuell har flere saker som handler om vold, trusler og våpen. På forhånd har ungdomskoordinator forklart forskeren som er til stede i møtet, at Schmuell er veldig variabel, og man vet aldri på forhånd hvorvidt han er samarbeidsvillig eller motsetter seg alt. Schmuell har samtykket til at vi som forskere, får lov å være med på møter og følge saken hans, men verken han eller mor er interessert i å snakke med oss. Det eneste vi vet om han, er det vi ser og hører i møtene vi deltar på, og det ungdomskoordinator og andre i oppfølgingsteamet, kan fortelle oss. Vi bruker dette eksemplet fordi det ikke er enestående blant saker vi har fulgt. Eksemplet er heller ikke enestående blant saker som den aktuelle ungdomskoordinatoren har fulgt opp. Selv om beskrivelsene fra møtet er detaljert, er de ikke unike, noe som er forutsetningen for at vi kan presentere møtet som vi gjør, og likevel ivareta anonymitet.

Schmuell stiller på møtet med mor, hette langt nedover ørene, og ørepropper koblet til mobilen. Politibetjenten som er til stede, ber ham ta proppene ut. Et øyeblikk gjør Schmuell det, for å erklære at han ikke vil si noe som helst. Vil du at saken skal sendes tilbake til påtale igjen? spør ungdomskoordinator. «Ja» sier Schmuell. «Send saken tilbake til påtale». Proppene går inn i ørene igjen. Politiet ber ham ta de ut, det skjer gang på gang i løpet av møtet. Gutten skriver også på mobilen opptil flere ganger, noe politiet hver gang ber ham strengt om å slutte med.

Møtet begynner med at ungdomskoordinator skriver på whiteboard, og ber alle deltakerne nevne en positiv egenskap ved ungdommen, for å få en positiv vinkling, og å fokusere på ressursene, forklarer han. Derneft gis informasjon om hva ungdomsoppfølging er for noe, og at det gjenopprettende møtet skal tas mot slutten av oppfølgingen, hvor han skal få gjøre opp for seg i trusselsaken det dreier seg om. Schmuell mumler noe under hetta, og de ber ham gjenta. Han mumler litt høyere: «Skakke gjøre opp noen ting!»

I planene skal det være med tre aspekter, forklarer ungdomscoordinator. Hjemme, fritid, dagtid/skole. De skal prøve å finne et tiltak som går inn under hver av disse kategoriene. Læreren som er med på møtet, sier at jobbing opp mot skolefag har liten hensikt fordi Schmuell har så dårlig oppmøte på skolen. Og hvorfor stramme opp når det bare er få uker igjen? Han mener også at det bør være et annet tilbud enn skole, og at ungdommen har godt av å være i jobb og tjene penger. «Ække interessert i å tjene penger» mumler Schmuell, og plugges øreproppene på plass igjen, de har vært ute av ørene i et minutt. Læreren understreker at Schmuell kan gjøre alt han bare vil, hvorpå Schmuell sier «Vil ikke noe som helst». Han har visst søkt om plass på videregående skole uten å ville det. Og nå lukker han også øynene.

Ungdomscoordinator sier det er viktig at Schmuell sier hva han ønsker, og snakker med læreren om det. «Nei», mumler Schmuell, og ser ned i bordet. Læreren sier Schmuell er generelt høflig og vennlig og bare synes skolen er drit. Deltakere i oppfølgingsteamet snakker om at han kanskje skal være med mor for å hjelpe til på jobben hennes, det er noe han har gjort før. Innetider tas opp, klokken ti på ukedager. Politiet understreker at dersom Schmuell tas steder som er risikofylte, kjøres han hjem også om han er over 15. «Da bare drar jeg ut igjen» sier Schmuell, som ellers svarer konsekvent nei til alt som foreslås. Tiltakene til ungdomsplanen legges fram en for en, utformet på forhånd, men gjøres til gjenstand for forhandling på selve møtet. Ikke dra på andre skoler i skoletiden, urinprøver og sinnemestringskurs, miljøterapeut, fordi det har gutten tidligere ønsket seg, men nå vil han ikke noe som helst. I praksis er det de voksne som drøfter, fordi gutten er enten taus eller protesterer. De voksne sier gutten er glad i sport, men Schmuell vil ikke ha det inn i planen. Mor sier at gutten holder på med litt ulike aktiviteter, men at han slutter etter at hun har betalt for aktiviteten. Dette forteller hun etter å ha blitt spurt på møtet om hva hun tror gutten kunne være interessert i. Men etter å ha sagt dette, beveger mor seg til noe helt annet som hun virker mye mer opptatt av, nemlig at hun mener sønnen er falskt anklaget for mishandling av andre elever, hun har gått fra hus til hus og hørt at foreldrene til de andre benekter mishandling, og mor klager nå til fylkesmannen, sier hun. Mor er tydelig oppbragt over ting som har skjedd på skolen, og hvor urettferdig sønnen er blitt behandlet. Hun mener det er på grunn av den urettferdige behandlingen at gutten satte frem trusler, og synes det er galt at gutten skal stå til ansvar for dette, og ikke de som hun mener behandlet ham feil. Når mor har snakket fra seg, vender samtalen tilbake til punktene i avtalen.

Schmuell sier han ikke går med på innetider, for han kommer og går slik han vil, slår han fast. Men han har et forslag til tiltak: han skal komme på skolen klokken 12.00. De andre på møtet gir samstemmig tilbakemelding om at det ikke er aktuelt. Møtet ender med at ungdomscoordinator konkluderer: de greier ikke å bli enige på dette møtet, gutten får dermed betenkningstid. Det blir ingen avtale i dag, men de kan møtes på fredagen igjen, sier ungdomscoordinator. «Jeg kommer ikke til å komme», sier Schmuell. På vei fra ungdomsstormøtet går forskeren, Schmuell og moren hans samme vei til bussen, men Schmuell og moren gjør helt klart med både kroppsspråk og avstand at de virkelig ikke er interessert i å snakke, de holder god avstand, noe forskeren respekterer. Dagen etterpå mottar forskeren e-post fra ungdomscoordinatoren. Schmuell har nå signert avtalen, og de er i gang.

8.4 NÅR HENSYN TIL UNGDOMMEN MÅ GÅ FORAN JURIDISKE HENSYN

Vi gjengir her utdrag fra en samtale med en ungdomskordinator om en pågående sak. Fortellingen får frem hvor mye som står på spill, og hvilke avveininger som må gjøres, og som kan føre til at en ungdomsplan blir «vag».

Ungdomskordinator hørte om «Runar» første gang i KOG, og fikk informasjon fra jurister og barnevernstjenesten, som allerede hadde hatt med Runar å gjøre. Runar hadde ikke fulgt opp barnevernstjenestens tiltak tidligere, han har diagnosen ADHD, og hadde allerede tiltak som urinprøvetaking og BUP-behandling grunnet behov for medisiner. Politiet informerte om bekymring for narkotikasalg og voldelig atferd. Egnethet ble drøftet: Ville han være i stand til å mestre en ungdomsplan? Frivillige barnevernstiltak ble diskutert, samfunnsstraff ble også vurdert, og først og fremst betydningen av å komme i gang raskt. Siden PUM informerte om en tilstedeværende familie, endte man opp med å vurdere saken som egnet.

Da saken kom til konfliktrådet, innkalte ungdomskordinator Runar og moren hans til samtale. Mor hadde kontaktet ungdomskordinator på forhånd, og uttrykt stor bekymring. Gutten hadde rømt hjemmefra, barnevernsvakt og politi ble kontaktet, og mor måtte få bistand til å få ham hjem. Ungdomskordinator forsøkte å kontakte barnevernstjenesten, men oppnådde ikke kontakt, verken via e-post, telefon eller telefonbeskjeder. Under første møte med mor og Runar informerte ungdomskordinator om ungdomsoppfølging på nytt. Mor gråt, og uttrykte stor bekymring for guttens atferd, manglende medisiner, rus, skoleplass etc. Runar selv framsto som ruset. Derfor innkalte ungdomskordinator en politibetjent, som gjorde samme vurdering: gutten var helt klart ruset. Runar nektet imidlertid å ta urinprøve. Sammen vurderte ungdomskordinator og politibetjenten hva de skulle gjøre. De kunne tvinge Runar til å ta urinprøve, men da måtte de anmelde gutten. Siden Runar skulle ha urinprøver i ungdomsoppfølgingen, lar de være, slik at gutten slipper enda en sak på seg.

Under første samtale fortalte mor at hun hadde akkurat vært i en rettssak med sønnen, og viste frem bilde av rettskjennelsen hvor gutten er idømt fire måneder ungdomsoppfølging. Dette var kunnskap verken ungdomskordinator eller KOG hadde. Ungdomskordinator mener det kan se ut som om lovbruddet har skjedd ved en annen politistasjon. Det er mulig gutten ikke samtykket til drøfting i KOG i denne saken, eller det kan hende kriminalomsorgen ikke har oversikt over samtykkene de innhenter, sier hun. Det eksisterer imidlertid en PUM som ungdomskordinator etterlyste etter møtet med mor og sønn. Denne PUM-en fikk hun ikke ut, fordi det måtte avklares med politiet først. Etter slik avklaring fikk hun til slutt PUM-en. Fra KOG visste ungdomskordinator at det hadde vært samarbeid om Runar mellom BUP og barnevernstjenesten tidligere. Men barnevernstjenesten fikk hun fremdeles ikke tak i. Hun ringte så BUP. Men der er det problemer knyttet til samtykke. I samtykket ungdommen har skrevet under på, står det at han samtykker til deling i oppfølgingsteamet, men det er ikke vurdert som hensiktsmessig at BUP skal sitte i oppfølgingsteamet. Det står også at det kun er det som er relevant for straffegjennomføringen, som skal deles. Men hva er relevant for straffegjennomføringen? Dermed måtte ungdomskordinator utforme et eget samtykkeskjema for å tilfredsstillende kravene BUP, PPT og andre helseinstanser stiller, i tillegg til de samtykkene som allerede forelå.

Da hun endelig fikk snakket med BUP, fikk hun mye ny informasjon hun vurderer som kritisk, informasjon som ikke kom fram i PUM. Blant annet har det vært gjort forsøk på å medisinere gutten,

men gutten nektet å ta medisinen, og ønsker også å overprøve diagnosen. Det viser seg at gutten har gått på spesialskole som også tilbyr bolig, men BUP vet ikke om han har bodd der eller kun gått på skole. Dette er fire år tilbake i tid. Behandlingen ble avsluttet, fordi mor ikke hadde kontroll over medisineringsen. BUP sendte bekymringsmelding til barnevernstjenesten, fordi gutten var for vanskelig for mor, det dreide seg om trusler, utagering og aggresjon hjemme. Bekymringsmelding ble også sendt av PPT for noen år siden, da handlet det om lærevansker. PPT henviste ham til BUP, hvor han ble avvist. Det ble ny henvisning til PPT året etter, før gutten havnet hos BUP igjen. BUP ønsket å få gutten inn på et behandlingssenter med barnepsykiatrisk tiltak, men det var få plasser, og gutten var ikke motivert. Dermed fikk de ikke plass. Saken ble avsluttet våren 2018, da begynte gutten å røyke hasj, noe som ikke kunne kombineres med utprøving av medisin. For å gjøre en lang historie kort: lenge før lovbrudd var begått, hadde gutten allerede hatt et langt lerret hos BUP og PPT.

Skolegangen er en historie i seg selv, med forsøk på vanlig videregående og overføring til spesialskole. Men med så stort fravær at han ikke ville få godkjent førsteåret, anså Runar det som poenløst, og avsluttet skolen. Det betyr at Runar ikke har noe dagtilbud. Han har igjen søkt seg inn på ordinær videregående skole, men ungdomskordinator er bekymret for at dette ikke er det beste valget han kunne gjort.

I tillegg kommer utfordringer knyttet til skilte foreldre med delt foreldreansvar. Det betyr at man i prinsippet skal ha samtykke fra både mor og far. Men mor og Runar ba om at de ikke må snakke med far. Far har vært fraværende i nesten hele Runars liv, de har akkurat begynt å bygge opp et spedt forhold. Får far vite om lovbrudd, vil det kunne ødelegge det skjøre forholdet som er i ferd med å etableres. Dette er ingen uvanlig problematikk, blir vi fortalt. Ungdomskordinator forteller at hun vurderer det dithen at det ikke er etisk forsvarlig å risikere å informere far, ikke minst på bakgrunn av erfaringer hun har fra det motsatte, hvor far endte opp med å møte full i retten. Og i en sak hvor ungdommen hadde vært seksuelt misbrukt av far, men far fremdeles hadde foreldreansvar, skulle han bli involvert i hennes påtaleunntatelse? Det er et enormt etisk dilemma å måtte ha den rollen å ta slike avgjørelser, blir vi fortalt.

Gjennom de samtalene ungdomskordinator har hatt før oppstarten av Runars straffereaksjon, fremkommer også informasjon som er stikk i strid med informasjon i PUM, hvor det skrives om stabile familieforhold. Det viser seg at det faktisk har vært en barnevernssak knyttet til vold i familien, det er en stefar som nå har flyttet hjem, og gutten greier ikke være hjemme. Den stabile familiesituasjonen var et av forholdene som talte for at man i forbindelse med PUM anså saken som egnet. Nå har gutten til og med problemer knyttet til bosted. Mor fortsetter å kontakte ungdomskordinator, hun er glad for at «noen endelig er på». Men ungdomskordinator kan ikke fungere som samtalepartner for mor. Ungdomskordinator kontakter derfor en organisasjon som driver samtaletilbud for foreldre, barn og ungdom, gitt at de samtykker. Mor samtykker, og ungdomskordinator får koblet dem sammen, slik at mor kan få råd, veiledning og støtte.

Ungdomskordinator forteller at det var flere involverte i saken Runar fikk ungdomsoppfølging for, og han måtte sitte tre dager i retten og høre på alle de andre som var tiltalt sammen med ham. De hadde mange saker og forhold, Runar hadde bare ett. Dette var en stor belastning for gutten som hun mener burde vært unngått.

Saken med Runar kom ungdomskordinator i hendene rett før sommerferien. Det haster med å få satt i gang, slik at gutten ikke må gå hele sommeren uten dagtilbud og ende opp med å ruse seg mer og mer. Da vil han ikke være i stand til å begynne på skole til høsten. På så kort tid er det umulig å få satt sammen et oppfølgingsteam, avklare alle tiltak som skal inn i planen og avholde ungdomsstormøte. Men urinprøvetaking må igangsettes, slik at gutten har et minstemål av oppfølging, og kanskje kan komme seg litt før skolestart med henblikk på rusproblematikk. De har ikke noe klart tiltak fra BUP, for her kreves formell henvendelse, og de vil ikke stille opp nå uten det. I tillegg, hvordan skal dette tiltaket inn i planen? «Er det etisk forsvarlig å ha et tiltak som heter «du skal medisineres»?» Samtidig er BUP krystallklar, uten medisinerer vil ikke gutten greie å gjennomføre noe. Mor kan i alle fall ikke administrere medisinerer, fordi det skaper så mye konflikter hjemme, og så må man ha hjemmesykepleie eller andre fra bydelen inn, noe som omtales som «en kjempelang kamp». Imens ruser gutten seg, mor finner narkotika på rommet hans, han er ute på nattestid, og mor er kjempebekymret.

Ungdomskordinator valgte å sette i gang, og få uteseksjonen til å ta samtaler om hasjavvenning, samt urinprøver gjennom sommeren. Utetjenesten får hun imidlertid heller ikke kontakt med, hun er blitt sendt mellom ulike bydeler som alle sendte henne videre. Hun lander på at de må betale Fürst for at urinprøver skal kunne tas om sommeren. NAV-konsulenten i bydelen er imidlertid parat. Men politikontakt, BUP og barnevernstjeneste er umulig å mobilisere før sommeren. Hvordan skal tiltakene til BUP-behandling og barnevernstjeneste skrives inn i ungdomsplanen, når ungdomskordinator enten ikke får kontakt med dem, eller det kreves en omfattende samtykkeprosess? Og, «når sekretariatet vil ha konkrete ungdomsplaner ...»? Ungdommen får førsteprioritet, selv om man må utøve «sivil ulydighet» for å kunne gjøre det. Og selv om ungdomskordinator må stå på enormt for å få det til før ferien. Ungdomsplanen blir kort og løs, og kan vanskelig innfri de juridiske kravene til tydelighet. Men det var en nødvendighet for å ivareta ungdommen.

9 FORHOLD SOM FREMMER OG HEMMER VELLYKKET GJENNOMFØRING: PROFESJONELLES VURDERINGER

Spørsmål om hva som erfaringsmessig virker og ikke virker i forbindelse med disse straffereaksjonene, ble stilt til alle som deltok i studien, det vil si til ungdommene så vel som til alle aktørene som er involvert i disse straffereaksjonene, som deltakere i oppfølgingsteam, påtalejurister, politietterforskere og konfliktrådsledere. Denne tematikken ble også tatt opp med ungdomscoordinatorer både i intervjuene og i spørreskjemaundersøkelsen. I dette kapitlet løfter vi frem noen sentrale forhold som trer frem i datamaterialet. For å vise mangfoldet i erfaringer og synspunkter, er kategoriseringen basert både på utsagn som fremkommer i enkeltintervjuer, og på aspekter som kommer til uttrykk på tvers av intervju.

9.1 RESSURSER OG RELASJONER

Et knippe spørsmål i spørreskjemaet handlet om hvilke forhold ungdomscoordinator vurderer som viktige for å oppnå et positivt resultat av oppfølgingen. Spørsmålene ble formulert som et sett med påstander som hver enkelt ble bedt om å ta stilling til og vurdere langs en femdelt skala fra «helt enig» til «helt uenig». Inkludert her var forhold som relasjoner og grad av kontakt mellom ungdomscoordinator og den enkelte ungdom, ungdomscoordinators rolle i oppfølgingen og tid til oppfølging. Tabell 39 viser hvordan svar på disse spørsmålene er fordelt.

Tabell 39: Hvor enig eller uenig er du i at følgende forhold er viktige for å oppnå et positivt resultat? Antall. N=31-32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Relasjonen mellom ungdomscoordinator og den enkelte ungdom som skal følges opp, må være god	6	14	10	1	1
Ungdomscoordinator må ha tett personlig kontakt med den enkelte ungdom underveis i oppfølgingen	2	3	12	14	0
Ungdomscoordinator må utføre oppgaver i oppfølgingen som egentlig burde tilfalle andre personer i oppfølgingsteamet	1	7	9	13	2
Det kreves mer ressurser i form av tidsbruk enn det som er tilgjengelig fra konfliktrådets side	6	13	6	6	1

Vi ser av tabell 39 at utvalget er mer enig i enkelte av påstandene enn i andre. Påstanden om at relasjonen mellom ungdomscoordinator og den enkelte ungdom må være god for å oppnå et positivt resultat, får betydelig tilslutning. Bort imot to tredjedeler av utvalget sier seg enig eller helt enig i dette, mens nesten en tredjedel er usikker. To personer er imidlertid uenig i at kvalitet på denne relasjonen har betydningen. Spørsmål om grad av kontakt har betydning, splitter utvalget. Nesten halvparten er uenig i at kontakten må være tett for å oppnå et positivt resultat, mens en nesten like stor andel gir uttrykk for at de er usikker på dette ved å krysse av for midtkategorien på svarskaalen. Et mindretall som utgjøres av rundt en sjettedel av utvalget, støtter påstanden om at tett kontakt spiller en rolle. Om de som er usikker, slås sammen med dem som er enig, deler utvalget seg i to i vurderinger av påstanden om at ungdomscoordinator må ta på seg oppgaver som burde tilfalle andre i

oppfølgingsteamet, mens utvalget enes igjen i at det kreves betydelig tidsbruk, og mer enn det som er tilgjengelig, for å oppnå et positivt resultat.

Noe av variasjonen som vises i tabell 39, kommer også til uttrykk i det kvalitative datamaterialet. Vi har blant annet observert at ungdomskoordinatorer utøver rollen forskjellig, og at relasjoner mellom ungdomskoordinator og den enkelte ungdom arter seg forskjellig. Noen ser ut til å være tett på ungdommen i oppfølgingen og har samtaler og møter med den enkelte ungdom utenom oppfølgingsmøtene, mens andre i hovedtrekk administrerer og delegerer tiltak til deltakere i oppfølgingsteamene. I intervjuene med ungdomskoordinator beskriver de også sin egen rolle i tråd med det vi har observert. Enkelte forteller om eksempler hvor ungdom har ringt dem i helger og vært helt fortvilt eller bedt om råd i forbindelse med situasjoner som har oppstått. Under møter som vi har hatt med enkelte ungdomskoordinatorer, har det hendt flere ganger at ungdommer har ringt for å snakke om ett eller annet.

Enkelte ungdomskoordinatorer forteller også om eksempler på ungdommer som i straffe-gjennomføringsperioden ikke har andre faste personer i livet sitt enn dem som inngår i oppfølgingsteamet. For den enkelte ungdom er det derfor viktig med kontinuitet, blant annet i form av at de har en hovedkontaktperson. I noen av våre caseområder er denne hovedkontaktpersonen ofte ungdomskoordinator, med mindre ungdommen har en miljøarbeider fra barnevernet, eller andre, som han/hun treffer ukentlig eller flere ganger per uke. En ungdomskoordinator understreket hvor viktig det er for ungdommen at noen sier *du kan lene deg på meg*, i stedet for å sitte og vente på at ungdommen skal ta kontakt for å prate med dem. Den samme ungdomskoordinatoren peker videre på en uheldig praksis i enkelte oppfølgingsteam:

Alle blir koordinatorer. Personen fra barnevernet koordinerer tiltak fra barnevernet, personen fra NAV tiltak fra NAV. Alle har sin lille tue, ingen vil gå inn på bunnen med ungdommen, ta de med seg og vise veien. Det blir for fragmentert. Man finner ikke veien ved å bli kartlagt og registrert! Relasjoner er det viktigste verktøyet vi har! (Ungdomskoordinator)

Noen av ungdomskoordinatorene som presiserte at de er opptatt av å være tett på den enkelte ungdom og ser resultater av en tilnærming hvor også det barne- og sosialfaglige kommer frem, poengterte ganske klart at de ikke ønsker å gå inn i en rolle som ren administrator som de oppfatter at de nå presses i retning av. Følgene eksempler er hentet fra intervju med ungdomskoordinator i 2019:

Det barnefaglige må frem. ... Jeg vil være en motivator, gi håp, mestring og tro. Om jeg blir tvunget til å slutte med det, har jeg ikke noe her å gjøre. Jeg er god til å skrive brev, det er ikke det, men det er ikke brevskrivning jeg vil holde på med. ... Nå blir det for juridisk, og mer og mer, i stedet for at det holdes balanse mellom hjelp og straff. (Ungdomskoordinator)

Det er tøft å holde balansen [mellom hjelp og straff], og alltid holde seg innenfor. Det tryggeste blir derfor jussen, her på huset. Det sosialfaglige blir ikke sett på som viktig. Men relasjoner er viktig for å få noe i gang. Man må ha tillit til at dette fungerer. Jussen må ikke bli så komplisert at vi stomper for hvert skritt vi tar. (Ungdomskoordinator)

Ungdomscoordinatorer som ga uttrykk for at de var opptatt av å balansere hjelp og straff i sterkere grad enn de synes at de får gjort nå, fortalte i intervju at de vurderte å slutte i stillingen. Andre ungdomscoordinatorer har allerede sluttet av samme grunn, ifølge deres intervjubeskrivelser.

Også representanter for politiet i enkelte caseområder bemerker at *det juridiske*, som de sier, nå kommer mer i forgrunnen. De understreker at de ikke ser på juridiske aspekter som uviktig. Sett fra deres ståsted, er det *juridiske blitt bedre forankret*, og dette fremheves som en positiv utvikling. De frykter imidlertid at denne dreiningen kan svekke kvaliteten på oppfølgingen, ikke minst fordi *det tar så lang tid fra dom til ting er i gang*, som det blant annet ble formulert. Flere forteller at de savner oppfølgingsteamene som fungerte før ungdomsoppfølging og ungdomsstraff ble etablert, og som hadde friere rammer. Noen av dem legger til at kvaliteten på oppfølgingen var bedre i de tidligere oppfølgingsteamene. Politiet er ikke like tett på som de var, de sitter derfor ikke på samme informasjonsmengde som de gjorde, og de er heller ikke så nært på ungdomscoordinator som de var. En av politikontaktene hadde blant annet erfart at en god relasjon mellom den enkelte ungdom og ungdomscoordinator bidro til at ungdommer *skjerper seg*, fordi de ikke ville skuffe vedkommende:

Det er kjipt å skuffe [navn på ungdomscoordinator] – de [ungdomscoordinator] må være tett på. Men politirollen, hvor langt går man i den rollen? ... Jeg har god erfaring med at det er viktig å holde på relasjonen, men vi må passe oss for å skape for store forventninger. Det kan også skapes stor frykt for å mislykkes. (Politikontakt)

I intervjuene tar også andre opp betydningen av å være «tett på», som uttrykt i disse eksemplene fra representanter for friomsorgen og konfliktrådsleder:

Det er vanskelig å innarbeide gode praksiser. I de tidligere oppfølgingsteamene var de ansatte tettere på ungdommene når de satt på politistasjonen. Nå har ungdomscoordinatorene en administrativ jobb. De har ikke direkte møter med ungdommene. I [navn på område] skal de bare koordinere. De skal administrere et team – de leverer ikke et tiltak. (Representant for friomsorgen)

Vi skraper litt på dem og gir de litt dårlig samvittighet. De som har lang oppfølging – der virker det kanskje litt bedre. Vi må møte ungdommene på der de har problemer. Vi må ha tett oppfølging. Vi kunne ha hatt møter oftere, men vi må gi litt slakk i begynnelsen til ting har gått seg litt til. Snakker vi om feile ting med dem? Hva er de grunnleggende problemene? (Konfliktrådsleder)

Sett fra våre informanters ståsted, er det først og fremst en fast kontaktperson som er viktig, og flere forteller om positive erfaringer med miljøarbeidere i en slik rolle. Flere nevner også politikontakten i oppfølgingsteamene som en viktig støtteperson for noen av ungdommene. Representanter for friomsorgen, blant andre, har erfart at politikontakten har fungert så godt i teamet, at de ønsker ordningen overført til samfunnsstraff:

For noen [ungdommer] er det positivt med politikontakt. I team som fungerer, må man ha en som ungdommen har en god relasjon til. ... Ungdommen kan ringe [politikontakten]. Det er godt

for dem å vite Politiet er mer forpliktet i ungdomsstraff enn i samfunnsstraff. ... Vi har bedt om å få politikontakt i samfunnsstraffen ... (Representant for friomsorgen)

Støttende relasjoner på den private arenaen løftes også frem som avgjørende for et positivt resultat. I intervjuene fortelles det imidlertid om betydelige forskjeller på dette området både innad i og på tvers av caseområder med tanke på hvor mye og hvordan familien er involvert i oppfølgingen av hver enkelt ungdom. I ett av caseområdene fortelles det om forhold som spesielt angår enkelte minoritetsgrupper. Her er det snakk om både språkbarrierer og manglende ressurser. Det fortelles også om ungdommer som ikke vil involvere familien, for eksempel en mor som kan være alene med flere barn og som ungdommen vil spare for belastninger, mens andre ungdommer burde ha vært flyttet fra familien på grunn av store problemer på hjemmefronten.

9.2 BEHANDLING SOM FERSKVARE

En forutsetning for å lykkes, er å *komme raskt i gang*. Tilsvarende utsagn er gjennomgående i våre intervjuer. Som det går frem av kapittel 5, er det her snakk om at det tar for lang tid fra lovbrudd har blitt avdekket og frem til start på straffegjennomføringen. I intervjuene trekker blant andre representanter for politiet parallell til de «gamle oppfølgingsteamene», det vil si team som eksisterte før ungdomsoppfølging og ungdomsstraff ble etablert, og som hadde delvis samme funksjon. Politirepresentantene forteller at de savner de gamle teamene av flere grunner, blant annet på grunn av det tette samarbeidet i teamene som holdt til i politiets lokaler, og fordi det var mindre byråkrati rundt virksomheten og dermed mulig å starte tiltak omtrent umiddelbart etter at ungdommer med problematisk atferd, som ikke nødvendigvis handlet om lovbrudd, var fanget opp. Representanter for politiet poengterer videre at:

.... dette må behandles som ferskvare, om det skal fungere – et halvt år i en ungdoms liv, er en evighet. (Representant for politiet)

Ungdomscoordinatorer trekker også frem verdien av at disse sakene behandles som ferskvare. For å få dette til, må de være tett på både den enkelte ungdom og samarbeidspartnere som politi og påtalejurister. For å kunne handle raskt, må forholdene ligge til rette på alle nivå, og nødvendige ressurser må være tilgjengelig. Det blir også poengtert at det er viktig å få startet når ungdommen er motivert, som det går frem av følgende utdrag fra et intervju i 2019 med en ungdomscoordinator:

I en sak var ungdommen motivert og planen [ungdomsplanen] klar da saken var i retten. Han [ungdommen] kunne ha gått ut fra retten, eller ventet på dommen – selvsagt - og startet umiddelbart. Men så er det 14 dager angrefrist, selv om ungdommen har akseptert dommen, og så skal dommen sendes fra tingretten til domskontoret, og så skal den ligge på domskontoret en tid, og så finner de ut at å ja, denne skal til konfliktrådet, og så skal konfliktrådet finne ut hvem som skal ha saken og hva som skal gjøres ... Da går det både vinter og vår, og noen ganger blir det jul. Skal dette [straffereaksjonene] være suksessfylt, må det en endring til. Det kan ikke være så stivt og rigid. (Ungdomscoordinator)

Et annet eksempel gjelder en sak som ser ut til å lykkes nettopp fordi det var mulig å komme raskt i gang. Rask oppstart, igjen, var mulig å få til fordi ungdomscoordinator, påtalemyndighet og politi

arbeidet tett sammen, som det går frem av ungdomskoordinatorens beskrivelser: Den aktuelle ungdommen hadde store rusproblemer og var bare halvmotivert for det som ble vurdert som påkrevd behandling for han, og som hastet. I forbindelse med lovbruddet som han hadde begått, var det aktuelt med en påtaleunntatelse med ungdomsoppfølging som betingelse. Da ungdomskordinator skulle skaffe samtykke til straffereaksjonen og informere ungdommen om mulige tiltak i ungdomsplanen, hadde vedkommende invitert til et møte med ungdommen, ungdommens verge, fastlege, behandlende lege, og representant for barnevernet og for politiet. Det blir i møtet klargjort at ungdommen ønsker ungdomsoppfølging, barnevernet har med skjema til søknad om rusbehandling som fylles ut der og da og sendes til Bufetat. I tillegg er politijurist tilgjengelig per telefon og tar beslutning om påtaleunntatelse og ordner formaliteter rundt dette mens de andre sitter i møtet. I løpet av en uke var den formelle oppfølgingen i gang, og ungdommen fikk plass i et ruskollektiv etter fire uker, hvor det gikk svært bra med han, ifølge ungdomskordinator. Nå er han snart ferdig med straffegjennomføringen.

Det er ikke bare saken i seg selv som «går ut på dato» ved lang saksbehandlingstid. Også PUM-en foreldes (se kapittel 5), ikke minst med tanke på generelle hendelser i ungdommens liv, som en av politietterforskerne formulerte det:

PUM – de gjør et godt arbeid, men den kan være foreldet. ... Det står jo ofte i PUM-en at alt har gått på tverke hele livet. PUM-en er ikke ferskvare når hovedforhandlingen går. Fire til seks måneder er lang tid i en ungdoms liv. (Representant for politiet)

9.3 RAMMER OG TILTAK

Vilkår og tiltak i ungdomsplanen skal være tilpasset den enkelte ungdom og de problemer som hver enkelt måtte stri med. Vilklårene skal også tilpasses den typen lovbrudd som er begått. Tiltaksregisteret i flere av konfliktrådsregionene er imidlertid begrenset, dette gjelder særlig tiltak som er egnet i forbindelse med rusproblemer og med voldsproblematikk (Eide m.fl. 2016). I spørreskjemaundersøkelsen som gikk ut til ungdomskoordinatorene, har vi undersøkt hvilket register de har å spille på i valg av tiltak innenfor aktuelle områder. Spørsmålene ble formulert som påstander som ungdomskoordinatorene ble bedt om å si seg enig eller uenig i, og svarfordelingen er gjengitt i tabell 40. Vi ser av tabellen at påstander om at godt egnete tiltak er tilgjengelig i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, ikke får spesielt stor tilslutning. Ungdomskoordinatorene har i hovedsak krysset av for at de er usikker på dette eller er uenig. Bildet er likevel ikke entydig. Rundt en fjerdedel ga uttrykk for at godt egnete tiltak er tilgjengelig i deres region, det vil si litt i overkant av en fjerdedel (ni personer) for ungdomsoppfølging og litt i underkant av dette (syv personer) for ungdomsstraff. På spørsmål om spesifikke tiltak for å hjelpe ungdommer med henholdsvis rusproblemer og voldsproblematikk, lener svarfordelingen litt sterkere i retning av at dette jevnt over er mangelvare. Andelen som svarer at de har tilgang til egnete hjelpetiltak, er høyere for rusproblematikk enn for voldsproblematikk som svært få har krysset av. Så godt som alle ungdomskoordinatorene er enig/helt enig i at godt egnete tiltak er avhengig av ungdommenes geografiske bosted. Spredning i svarfordelingen er imidlertid størst for spørsmålet om geografisk avstand mellom konfliktrådet og ungdommens bosted har betydning for oppfølging fra ungdomskordinator. Her er det like mange som ga uttrykk for at dette har betydning, som dem som ga uttrykk for det motsatte.

Tabell 40: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander? (Om tiltak og oppfølging). Antall. N=31-32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Godt egnete tiltak er tilgjengelig i forbindelse med ungdomsoppfølging	0	9	11	10	2	0
Godt egnete tiltak er tilgjengelig i forbindelse med ungdomsstraff	0	7	11	10	1	3
Godt egnete tiltak er tilgjengelig for å hjelpe ungdommer til å bli rusfri	0	8	6	14	3	1
Godt egnete tiltak er tilgjengelig for å hjelpe ungdommer med voldsproblematikk	0	3	5	17	7	0
Tilgangen til godt egnede tiltak er avhengig av ungdommens geografiske bosted	16	11	3	1	1	0
Ungdommer som bor geografisk nært til konfliktrådet der du er ungdomskoordinator, får mer hensiktsmessig oppfølging fra ungdomskoordinator i forbindelse med US og UO	4	8	8	6	5	1

I casestudien var mangel på tilgjengelige tiltak et sentralt tema i intervjuene, og da særlig tiltak i forbindelse med de største utfordringene, som rus, vold og psykiske helseproblemer. Det ble blant annet bemerket at en rekke ungdommer har problemer med sinne, og at mange av disse har behov for noe annet enn tiltak som retter seg mot grupper, eller som retter oppmerksomheten mot vold i nære relasjoner, som kan være det eneste som finnes av tiltak, om det i det hele tatt finnes noe. I et intervju fra 2019 sier en ungdomskoordinator:

Det er vel den største utfordringen vi har, en av de største, å finne egnede tiltak inn mot hver enkelt ungdom. Da er det ofte psykisk helse, tiltak på vold og rusproblematikk som er det mest utfordrende, vi kan stå lenge i stampe og lete etter gode tiltak. Det savner vi. (Ungdomskoordinator)

Svarfordelingen i tabell 38 (kapittel 8) viser at rundt halvparten av ungdomskoordinatorerne oppga at de ofte lykkes med å få ungdom ut av kriminelle miljø, mens den andre halvparten oppga at de lykkes med dette av og til. Ingen av dem valgte svarkategoriene «sjelden» eller «aldri». Blant utfordringer som kom opp i intervjuene, ble imidlertid problemer med å få ungdom ut av kriminelle gjenger nevnt gjentatte ganger (se kapittel 8). Det samme ble utfordringer knyttet til å finne meningsfylt dagtilbud, og å sørge for god og hensiktsmessig oppfølging til ungdom som mangler støtte fra venner og fra familie som kan passe på innetider og annet. Følgende utsagn fra en politijurist oppsummerer hovedutfordringer på denne måten:

Ungdom kan deles inn i klasser. De typiske. De som ikke har så gode kort. De møter en sosionom en gang per måned – det er ikke stort og ikke nok. De som kommer fra greit hjem, klarer seg. De får jo tiltaksplan – alkoholforbud, innetid, og andre forbud. Når de er i en gjeng er det vanskelig. (Påtalejurist)

Representanter for politiet, særlig i de største caseregionene, peker på de samme utfordringene, og bemerker at det er svært krevende å holde tak i enkelte av disse ungdommene:

Konfliktrådet har ingen midler. De er avhengig av hvilke tiltak som er i [område]. Om de ikke har støttespillere hjemme, har de ingen mulighet. (Representant for politiet)

Ungdom fra enkelte etniske grupper, særlig [navn på gruppe] kommer ikke når de skal. Mange av dem – også gjengangerne våre - har et langt liv med ikke å innordne seg. (Representant for politiet)

Det er ikke lett å komme i posisjon til ungdom som aldri har hatt krav på seg – til å stå opp, gå på skolen, ta av bordet, og gjøre lekser som er selvfølgelig for norske barn. Innvandrere – enkelte - er ukjent med slikt. Da kan det bli for mye på en gang. (Representant for politiet)

Å møte en middelaldrende fra oppfølgingsteamet en gang i uken på bowling og spise pizza - ikke noe særlig. De møter opp for å please oss, men de foretrekker å være løpegutt for gjenger. (Representant for politiet)

Ungdommer som har rusproblemer, og som mangler støtte i nære omgivelser, og mangler venner som ikke ruser seg, byr på særlige utfordringer, og er vanskelig å lykkes med ifølge våre informanter. Ikke minst gjelder dette de som er over 18 år og/eller bor for seg selv. Eksempler på refleksjoner rundt disse problemstillingene kommer frem i intervjuutdragene nedenfor. Alle er hentet fra politikontakt i saker fra casestudien som endte med brudd. Her kommenteres både forhold knyttet til den aktuelle saken og generelle forhold som dreier seg om denne tematikken:

Tidligere hadde vi mange 15 åringer – nå er det som oftest 18-, 19-åringer. Det er mye narkosaker nå – og de er ofte litt eldre. Ved gode tiltak og tiltak som treffer, kan dette [straffereaksjonen] fungere. ... Vi har reaksjonen, men ikke tiltak. Noen kan klare seg bra med ruskontroll. [Navn på ungdom] burde ha hatt tettere oppfølging mellom ruskontroller. Han ble sittende mye alene om kveldene. Da er det lett å falle tilbake i rus – og så blir strategien: hvordan unngå å bli tatt. (Politikontakt)

[Navn på ungdom] kunne ha funket, men det gjorde ikke det. I vår ende ble det for mye «stigespill» - det endte med tabbe og «tilbake til start». Hva var utgangspunktet? Tung rusproblematikk. Vi må ikke vente for mye på kort tid. Vi må tenke – hva var utgangspunktet – og gi støtte ut ifra det. [Navn på ungdom] var utilgjengelig. Om han ikke tok telefonen var det ingen som visste hvor han var. Det kunne ha fungert med ungdomsstraff. Han var en reflektert type som ikke var slitt ut av offentlig system. Egentlig en smart type som har gått litt under radaren. Han var et kjent navn for politiet, men i periferien. Han var tatt for noe med [navn på lovbrudd]. Litt rusbekymring. Unge blir tatt tak i av foreldre som ber om hjelp – da går det. Der de [foreldre] ikke tar tak – ikke følger opp – der glipper det. (Politikontakt)

[Navn på ungdom] hadde ikke noe nettverk rundt seg. De går i hi – vi får ikke tak i dem. Han kunne ha nyttiggjort seg ungdomsstraff. Han kan takke ja til tiltak, men stiller ikke. Han er god i møter, men mener ikke å takke ja. Han burde ha hatt ressurspersoner som kunne ha vært rundt han. Han ender i ensomhet. Han må bygge nytt vennskap i en slik situasjon. Det krever ressurspersoner. Greit at han gikk på jobb, men hva gjør han hjemme? Han er over 18 år, men han kan han gjøre dårlige vurderinger. (Politikontakt)

Tiltak i forbindelse med rusproblemer, utenom rustester, beskrives som mangelvare over hele linjen, som en representant for politiet formulerer det:

Hvorfor skal vi tillate at ungdom ruser seg? Vi skal ikke det, men vi kan ikke kreve rusbehandling når vi ikke har tiltak. (Representant for politiet)

Heller ikke rustesting beskrives som uproblematisk. I intervjuene fortelles det om utfordringer med hvilken instans blant de offentlige tjenestene som skal utføre testene. I enkelte caseområder er det først og fremst prøver av ungdom over 18 år som skaper «trøbbel» om instanser som barnevern og friomsorg ikke kan stille opp på grunn av manglende kapasitet. Prøver tatt hos fastlege og helsesøstre har ikke fungert like godt i alle sammenhenger.

En annen mangelvare som også poengteres i intervjuene, er tiltak i forbindelse med vold. Eksempler på refleksjoner rundt denne problematikken er hentet fra intervju med konfliktrådsleder, politijurist og representant fra friomsorgen:

Ved voldsproblematikk har vi ingenting å sette inn. Vi har ikke tiltak. [Navn på kommune] jobber med voldskurs. Røde kors har meklingskurs – det er bra for mange, men det hjelper ikke for vold. Ungdommene får ikke behandling for vold eller for sinnemestring. Vi har ikke noe å sette inn som hjelper. De kommer ikke til behandling. De kunne hatt kurs om vold eller seksualisert vold. De kunne ha gått på noe lavterskeltilbud og fått innsikt. [Type institusjon] – som tar vold og sedelighetsproblematikk – [navn på institusjon] gir dette. Vi må svare med noe som er egnet. Det er utrolig rart at så stort problem som vold er, så er det ikke noe for ungdom. Det skulle ha vært et vilkår at de måtte gå på voldskurs – ikke et raskt kurs på noen timer – nei, de må jobbe med sin egen voldsproblematikk. (Konfliktrådsleder)

Det er egentlig lite som fungerer. Vi klarer ikke å ramme inn verstingene. Konfliktrådet klarer ikke det. Eksempel [navn på ungdom i casestudien]. De mangler tiltak til de verste voldsforbryterne. Det mangler sinnemestring. Det får de i fengsel. [Navn på ungdom i casestudien] fikk det der, men ikke på forhånd. (Påtalejurist)

Representanter for friomsorgen forteller om tilbud knyttet til sinnemestringsproblematikk i Oslo, hvor det finnes fire, fem sinnemestringsterapeuter. Her legges det imidlertid til at det kan være svært krevende å få ungdom motivert til dette:

.... Det kreves langt motivasjonsarbeid før de [ungdommene] er klare for et slikt tilbud. Og med vold – det er ikke alltid at det hjelper med sinnemestring. Noen ungdommer har hele identiteten sin knyttet til vold med belønning som ligger i det – det blir et mål. Sinnemestring må være for dem som ønsker å arbeide med – å få hjelp til sitt sinneproblem. De må motiveres kanskje ett år. (Representant for friomsorgen)

Dagtilbud med skole lyktes i varierende grad. Blant dem som gikk på videregående skole, var det i hovedsak bare en som klarte seg godt.²⁹ Dagtilbud for ungdommer som ikke går på skole, var derimot vanskelig å oppfylle. Kun to av ungdommene fra casestudien, som hadde droppet ut av skolen, var i et «fast» arbeidsforhold, mens én deltok i et lavterskel-arbeidstreningstiltak fra NAV. For de andre handlet dagaktivitet stort sett om å søke arbeid, med støtte fra jobbkonsulent og oppfølgingstjenesten. Flere av våre informanter uttrykker bekymring for disse ungdommene. Om de ikke klarer å skaffe seg arbeid, kan de miste motet og veien til å begynne å ruse seg igjen, for de som har gjort det, kan bli kort. De trenger penger, og tilskudd fra NAV rekker ikke langt, selv om husleien er betalt. Noen har også narkogjeld, som en av politikontaktene formulerte det:

Hvor interessert var han [ungdommen] egentlig i å endre situasjonen. Han har vært [omtale av situasjon] fra han var 15 år. Han har utviklet strategier for å mestre. Jeg tror han fortsatte å selge. Han hadde hatt suksess med det – lett å skaffe penger. Jobb? Det er mulig at NAV kan betale noen måneders lønn før arbeidsgiver overtar. Ved problemer med å skaffe jobb selv, må de få hjelp. Narkogjelden forsvinner ikke – da kan han [ungdommen] gjøre dårlige dealer. (Politikontakt)

I intervjuene forteller representanter for friomsorgen om kontakter med arbeidsgivere som de bruker i forbindelse med samfunnsstraff, som ikke har vært brukt i forbindelse med ungdomsstraff, men som med fordel kunne ha vært brukt.

9.4 SAMTYKKE SOM BREMSEKLOSS

Alle disse samtykkene. Jeg tror jeg blir gæren. ... De shopper – nei, jeg tror ikke jeg tar ... nei, jeg tar heller ... (Representant for politiet)

I datamaterialet fra casestudien kommer det frem mye frustrasjon over alle forhold som hindrer en hensiktsmessig gjennomføring av disse straffereaksjonene. Ett betydelig hinder, som flere peker på, inkludert representanten for politiet i sitatet over, er «samtykke». Samtykke skal legges til grunn for alt som gjøres, for straffereaksjonen som sådan og for tiltak i ungdomsplanen. Nedenfor presenterer vi et knippe med utsagn fra forskjellige informantgrupper, både innenfor og utenfor konfliktrådets rammer:

Når hele straffen er samtykkebasert får vi ikke gjort noe som helst. All elendigheten over mange år, gjør det ikke noe bedre. (Representant for politiet)

Alt er frivillig – de kan si at de ikke vil til BUP og til PUT. De skal ikke ha noen med fra skole eller venner. Om alle er grei og klapper dem på hodet og er snille og greie, kommer de gjennom. Men er det nok? Har de lært noe? (Konfliktrådsleder)

²⁹ Informanter fra Osloregionen forteller om ordninger i enkelte bydeler hvor en «los», eller en miljøarbeider fra barnevernet, sørger for å få ungdom på skolen hver morgen.

Dette er ingen lett materie, vi er inne bare en liten stund. Noen ganger går frivilligheten over i – de kan si ja og nei til alt. Hvor mye skal ungdomskoordinator presse? De må diskutere med påtale og jurist. Ungdommene må ville være med. (Konfliktrådsleder)

Flere peker også eksplisitt på ulemper som «samtykket» kan ha for hver enkelt ungdom:

Det gagnar ikke ungdommen at det er blitt et komplisert register av straff for ungdom, og at alt skal være samtykkebasert. Dette tar mye tid og ressurser uten at forskjellene for den enkelte ungdom er så store. (Representant for friomsorgen)

Arbeid i de tidligere oppfølgingsteamene var ikke avhengig av dom. Det var misnøye med det også. Men nå kan ingenting gjøres før dom. Mange synes at dette er byråkratisk – også politiet. De prøver påtaleunntatelse uten vilkår, så blir det brudd og så prøver de med vilkår om ungdomsoppfølging. Bryter de, går saken til retten og det blir PUM. (Representant for friomsorgen)

Det er ikke bare i forbindelse med selve straffegjennomføringen at samtykket beskrives som et hinder. Dette gjelder også i forbindelse med tilgrensende tiltak, og tiltak som burde og kunne ha vært satt i gang på et langt tidligere tidspunkt, og som kunne ha hjulpet ungdommen og kanskje bidratt til å hindre lovbrudd:

Mange ungdommer har en lang historikk. Barnevernet har vært inne. De har fått bekymringsmelding. De ønsker å tilby hjelp, men hjelpen tas ikke imot – og saken henlegges. (Representant for friomsorgen)

Foreldre er livredd for å signere på noe som helst. Når vi ser at det går gærent med nummer én [i barneflokk], vet vi at det går gærent med nummer to og nummer tre, og så videre, men det gjøres ingenting. (Representant for politiet)

Det som ikke virker, er stort sett barnevern. Barnevernet trumfer tiltak. Politiet står sjakk matt om ungdom ikke samtykker. Barnevern skal tenke barnets beste. Politiet må også tenke samfunnsperspektiv. Vi må starte med de som er motivert. Når vi har ungdommer som sliter, som ruser seg, må vi gjøre noe. Men noen vil ikke. (Politikontakt)

9.5 FLEKSIBILITET – INNENFOR VISSE GRENSER

Som pekt på i flere avsnitt over, bemerkes det ofte i de kvalitative intervjuene at en av forutsetningene for å lykkes, er at det finnes tilstrekkelig rom for fleksibilitet og for å bruke skjønn. I spørreskjemaundersøkelsen ble ungdomskoordinatorene bedt om å vurdere fleksibiliteten i lovverket, med tanke på om det er tilstrekkelig for at disse straffereaksjonene kan fungere på en hensiktsmessig måte. På dette spørsmålet svarer rundt en tredjedel av dem (11 personer) i stor eller svært stor grad, mens noen flere gir uttrykk for at de er usikker på dette ved å krysse av for svarkategorien «verken stor eller liten grad» (tabell 41). Omtrent en håndfull gir uttrykk for at lovverket er for lite fleksibelt.

Tabell 41: Vurderinger av fleksibilitet i lovverket i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Antall. N=32

I hvilken grad erfarer du at ...	I svært stor grad	I stor grad	Verken stor/liten grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
... det er tilstrekkelig fleksibilitet i lovverket som gjelder for ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, til at oppfølgingen kan fungere på en hensiktsmessig måte?	2	9	13	3	1	4

I spørreskjemaet ble det lagt inn et oppfølgingsspørsmål til dem som krysset av for svarkategoriene «i liten grad» og «i svært liten grad». To svarte på dette spørsmålet, og begge svarene handler om det som ungdomskoordinatorene oppfatter som begrenset mulighet til å endre ungdomsplanen underveis i straffegjennomføringen:

I komplekse u18-saker kan det melde seg nye behov og bekymringer hos ungdommen som ikke favnes av tiltakene i ungdomsplanen som ble tegnet ved oppstart. Vi har ikke anledning til å innlemme nye tiltak i planen selv om det kan synes hensiktsmessig. (Ungdomskoordinator)

Krav om rask oppstart kan medføre at behov ikke er avdekket eller det dukker opp behov underveis som burde vært en del av ungdomsplanen, men det er problematisk å legge til. (Ungdomskoordinator)

Forskjellige tolkinger og forskjellige praksiser når det gjelder justeringer av ungdomsplaner underveis i straffegjennomføringen, kom også opp i det kvalitative datamaterialet, både i diskusjoner i workshopen (se punkt 3.3) og i intervjuer med ungdomskoordinatorer. Ett eksempel på behov for at ungdomsplanen må være et dynamisk dokument, med mulighet for å gjøre endringer underveis, ble illustrert i forbindelse med en sak med seksuelt overgrep, som er beskrevet i punkt 6.3.1. Denne saken viser blant annet noen av utfordringene ungdomskoordinatorer kan stå ovenfor når man har å gjøre med ungdom med store og sammensatte problemer, og når ting ikke fungerer som tiltenkt hos viktige samarbeidspartnere. Ungdommer i ungdomsreaksjonene har heller ikke fortrinnsrett til offentlige tjenester, og må stille i kø som alle andre i samfunnet. Dersom ungdommen står i en helsekø, vet man ikke hva slags tiltak de vil kunne få, eller hvor omfattende tiltaket vil kunne bli, hypotetisk sett kan ungdommen også få avslag. Dette kan føre til at tiltaket som føres i ungdomsplanen, kan fremstå som diffust, og at ungdommen får mindre konkret informasjon om hva de faktisk samtykker til på tidspunktet ungdomsplanen signeres.

Et annet aspekt som trekkes frem, er at både den aktuelle ungdommen og omstendighetene rundt ungdommen, kan endre seg, og til dels endre seg fort. Et lovverk som krever at en ungdomsplan skal bestå uendret, kan da legge hindringer i veien for en hensiktsmessig oppfølging:

Reglene er slik at ungdomsplanen skal fastsettes i første møte. Om noe må endres – det er ikke lett å endre – kun etter brudd. I samfunnsstraff kan vi endre om det er behov. ... Det skjer mye underveis, det er mye som kan endre seg. ... Det er utfordrende at ungdomsplanen skal vare i to, tre år med alt som kan skje i en ungdoms liv. (Representant for friomsorgen)

Også representanter for politiet peker på at fleksibilitet er helt nødvendig om det skal være mulig å lykkes med denne typen straffereaksjon. Enkelte legger imidlertid til at fleksibiliteten må utøves innenfor visse grenser:

I politirollen går det en grense for hva som kan gjøres. I Norge skal forebyggende arbeid gjøres med *conduite* – Det er viktig med *skjønn* – alt må ikke anmeldes – vi har et relativt vidt handlingsrom. Når vi er tett på, kan vi se gjennom fingrene – mer som en miljøterapeut. ... Som politi, kan vi «akseptere» litt bruk, men ikke salg og ikke «mengder av stoff» hjemme. Vi må slå ned på salg. Vi må fortelle ungdommene at vi er politi og at vi må slå ned på ting. Erfaringsmessig får vi en god relasjon med ungdommene om vi lykkes med å være tydelig. (Politikontakt)

Om det er snakk om 15 åringer, vet vi at dette kommer til å pågå til de er 18, 19. Vi må tåle de over tid. Vi må ikke pakke alt inn i bomull.Tradisjonell straff fungerer ikke – men fungerer det motsatte? Regimet har blitt litt for slapt. Ressursene for knapt til å følge opp. Hvordan kan vi være der tilstrekkelig mye? (Politikontakt)

Flere eksempler i casestudien viser hvordan det brukes *skjønn* i enkelttilfeller for å hjelpe den enkelte ungdom. I intervjuene pekes det på at det må tåles noen brudd, og at ungdommene må få noen sjanser (se kapittel 10). I omtale av en caseungdom som klarte seg «mot alle odds», og hvor det underveis ble akseptert flere vilkårsbrudd, beskrev ungdomskoordinator oppløftende forandringer på flere plan, blant annet at denne ungdommen som over lang tid hadde sittet på møter og svart på spørsmål med enstavelser, mot slutten av oppfølgingen *snakker i vei - med innskutte bisetninger*.

I en annen sak som også «gikk over all forventning» valgte påtalemyndigheten å påskjønne positive endringer som ungdommen hadde klart å få til, ved å ilegge påtaleunntatelse for et nytt relativt alvorlig forhold som ble begått underveis i straffegjennomføringen, uten å forlenge straffeperioden:

For det siste forholdet fikk han påtaleunntatelse. Vi brukte *skjønn* fordi han har klart seg så godt i ungdomsstraffen. (Påtalejurist)

I intervjuene forteller både ungdomskoordinatorer og påtalejurister om eksempler på flere saker som har lyktes, mot alle odds, som en av påtalejuristene formulerte det:

Det er mange unikum, som ingen har visst hva vi gjør med, som har kommet seg. De tar innover seg hva de har gjort. (Påtalejurist)

10BRUDD OG BRUDDHÅNDBTERING

I konfliktrådsloven kapittel IV behandles brudd i gjennomføringen av ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i separate paragrafer. Formuleringene er i hovedtrekk lik, men konsekvenser av nye vilkårsbrudd varierer, det samme gjelder hvem ungdomskordinator trenger samtykke fra for å skjerpe inn på vilkår i ungdomsplanen, og hvilken institusjon som skal behandle bruddmelding i første instans.³⁰ I dette kapitlet tar vi opp noen årsaker til brudd og viser eksempler på hvordan ungdomskordinatorer og oppfølgingsteam håndterer både alvorlige og mindre alvorlige typer brudd, og hva som forstås med brudd. I tillegg løfter vi frem forskjellige aktørers erfaringer med og synspunkter på vilkårsbrudd. Eksempler på omgjøring av dommer i saker med ungdomsstraff med begrunnelser for disse, presenteres til slutt i kapitlet.

10.1 BRUDD PÅ VILKÅR I UNGDOMSPANEN OG NYE STRAFFBARE FORHOLD

Av det totale antall saker som har vært idømt eller ilagt ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i perioden mellom 1. juli 2014 og 31. desember 2018, ble 34 prosent ikke fullført (se kapittel 4 tabell 2). Dette skyldes enten at vilkårene for straffereaksjonen ble brutt, eller at oppfølgingen av ulike grunner ikke startet. Tabell 42 viser i grove trekk hvilke typer forhold som inngår i statistikken over saker som ikke fullføres, og fordeling mellom disse. I dette eksemplet fra 2017 har vi tatt med alle saker som ble meldt til konfliktrådet dette året og hvor straffegjennomføringen startet, eller skulle ha startet, med status medio mars 2019. Vi ser av tabellen at 121 av i alt 420 saker ble avsluttet før fullført straffegjennomføring. Av disse sakene utgjør brudd nesten 60 prosent (70 saker). Antall brudd på vilkår og brudd både på grunn av nye lovbrudd og brudd på andre vilkår, er omtrent like høyt. Vel 10 prosent av bruddsakene handler om at nye lovbrudd ble begått før straffegjennomføringen startet. Tabellen viser også at i rundt 30 prosent av sakene som ikke ble fullført, ble samtykket trukket enten før eller etter at straffegjennomføringen startet. Nesten dobbelt så mange trakk samtykket før ungdomsplanen ble signert som etter at den ble undertegnet (24 mot 14).

Tabell 42: Eksempel på årsaker til at straffegjennomføringen ikke fullføres eller ikke starter. Kilde: Sekretariatet for konfliktrådene

Status per 14. mars 2019	Antall
Mottatte saker i perioden fra 1. januar – 31. desember 2017	420
Under arbeid	43
Avsluttet	377
Fullført straffegjennomføring	256
Avsluttet før fullført straffegjennomføring	121
Brudd på vilkår	23
Brudd på grunn av nye lovbrudd	17
Brudd på grunn av nye lovbrudd og brudd på vilkår	22
Brudd på grunn av nye lovbrudd før iverksettelse	8
Samtykke trukket før signert ungdomsplan	24
Samtykke trukket etter signert ungdomsplan	14
Annen årsak til avslutning	13

³⁰ Sekretariatet for konfliktrådene utga i januar 2019 en veileder for håndtering av nye straffbare forhold: <https://www.konfliktraadet.no/veileder.346448.no.html>. Veileder om vilkårsbrudd sendes på høring i løpet av våren 2019.

Brudd på vilkår i løpet av oppfølgingsperioden leder ikke uten videre til avslutning av straffegjennomføringen. Ungdommer bryter vilkår i form av alt fra å utebli fra møter og avtaler og teste positivt på bruk av rusmidler, til å begå nye straffbare handlinger. Den typen brudd på vilkår som ikke ender med avsluttet straffegjennomføring, kommer ikke frem i Sekretariatet for konfliktrådernes tallmateriale. I spørreskjemaet til ungdomskoordinatorene spurte vi derfor om deres erfaringer med brudd på vilkår i ungdomsplanen og nye straffbare forhold uavhengig av om dette hadde ført til at straffegjennomføringen ble avsluttet. I og med at antall ungdommer som hver ungdomskoordinator har fulgt opp, varierer, også med tanke på type straff (fire hadde for eksempel ikke hatt noen med ungdomsstraff), tok vi med svarkategorier som både angir et relativt mål og et eksakt mål. Svarfordelingen i tabell 43 tyder på at brudd på vilkår i ungdomsplanen som ikke handler om nytt straffbart forhold, er utbredt, særlig blant ungdom med ungdomsoppfølging. En fjerdedel av ungdomskoordinatorene oppga at nesten alle med den mildeste reaksjonen bryter vilkår i en eller annen form og utstrekning. Kun én oppga at vedkommende ikke har erfart at ungdom med ungdomsoppfølging har brutt vilkår i ungdomsplanen, mens fire oppga det samme når det gjelder ungdomsstraff. I underkant av en håndfull ungdomscoordinatorer har erfart at alle med ungdomsstraff har brutt vilkår i ungdomsplanen.

Tabell 43: Hvor mange av ungdommene som du har fulgt opp i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, har brutt vilkår i ungdomsplanen (som ikke utgjør lovbrudd)?

	Ungdomsoppfølging (n=32)	Ungdomsstraff (n=28)
Alle	0	3
Nesten alle	8	6
Noen	23	15
Ingen	1	4

De fleste ungdomscoordinatorer har også erfart at ungdommene begår nye straffbare handlinger, og igjen særlig ungdom med den mildeste reaksjonsformen (tabell 44). Kun tre ungdomscoordinatorer har ikke erfart at ungdom med ungdomsoppfølging har begått nye lovbrudd, mens halvparten svarte at ingen av ungdommene som de har fulgt opp med ungdomsstraff, har begått nye lovbrudd under oppfølgingen. Her må det igjen tas i betraktning at vel halvparten av utvalget kun hadde hatt en håndfull eller færre ungdommer til ungdomsstraff, mens fire hadde ingen erfaring med denne reaksjonsformen.

Tabell 44: Hvor mange av ungdommene som du har fulgt opp i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, har begått nye lovbrudd mens oppfølgingen pågikk? Antall. N=31

Ungdomsoppfølging		Ungdomsstraff	
Ungdommer	Ungdomskoordinator	Ungdommer	Ungdomskoordinator
Ingen	3	Ingen	16
1-4	12	1	5
5-8	10	2	8
12-15	4	4	2
30	1		
Vet ikke	1		

10.2 OPPFØLGINGSTEAMETS ANSVAR

I lovteksten har ungdomskordinator et klart definert ansvar i forbindelse med brudd på vilkår. Profesjonelle deltakere i oppfølgingsteamet har også et lovpålagt ansvar i slike saker, men dette gjelder kun for ungdomsstraff, og da bare for politi og kriminalomsorg som er obligatoriske deltakere. I lovteksten er det presisert at dersom det fremstår som nødvendig for å motvirke nye brudd, skal ungdomskordinator, etter samtykke fra obligatoriske deltagere i ungdomsstormøtet og oppfølgings-teamet, fastsette vilkår om at den aktuelle ungdommen skal: overholde bestemmelser om oppholdssted, unnlate å ha kontakt med bestemte personer, unnlate å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler, eller møte for politiet eller kriminalomsorgen. Hvis ungdommen etter at ungdomskordinator har holdt bruddsamtale, bryter bestemte krav eller fastsatte vilkår, kan ungdomskordinator, igjen etter samtykke fra aktører som er spesifisert i lovteksten, innkalle til et nytt ungdomsstormøte, eller overføre saken for videre behandling, til kriminalomsorgens regionale nivå eller påtalemyndigheten alt etter om det er snakk om ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging.³¹

Lovteksten som handler om brudd, fortolkes og omsettes i praksis. De involverte aktørene, inkludert deltakere i oppfølgingsteamene, må gjøre skjønnsmessige vurderinger. Alvorlighetsgraden i lovbruddet overveies. I tillegg har ungdommer som følges opp, ofte sammensatte utfordringer i livet sitt. Det er dermed forventet at det skjer visse typer brudd på vilkår i ungdomsplanen, og at disse aksepteres (jfr. Prop. 57 L 2013-2014:95). Ungdomskordinator har, som nevnt, et lovpålagt ansvar for og makt til å ta beslutninger om innkalling til bruddsamtale, men vårt datamateriale tyder på at saken vanligvis blir diskutert i alle fall med politikontakten og representant i oppfølgingsteamet fra friomsorgen om friomsorgen er representert i teamet, før dette skjer. I saker som vi har fulgt opp, har de fleste brutt vilkår i ungdomsplanen enten én eller flere ganger. Ingen av tilfellene har resultert i at ungdomskordinator har kalt inn til nytt ungdomsstormøte.

10.3 BRUDDSAMTALER: INNSKJERPING

Dersom en ungdom bryter vilkår eller påbud som er spesifisert i lovteksten, kan ungdomskordinator, som nevnt over, pålegge vedkommende å møte til samtale. Under bruddsamtalen skal ungdommen gjøres kjent med følgene av gjentatte brudd. Hvis ungdommen unnlater å møte til bruddsamtale, kan ungdomskordinatoren beslutte å avbryte gjennomføringen av straffen. Det samme gjelder der ungdommen, etter at bruddsamtalen er gjennomført, på nytt bryter kravene.

I våre caseområder har ikke alle brudd på vilkår eller mistanke om brudd på vilkår, ført til bruddsamtale. I tilfeller der ungdommen blir innkalt til en slik samtale, har en vanlig grunn vært at rustesten plutselig er positiv eller at den ikke viser nedgang i forekomst av THC³² i urinen der ungdommen hadde et kjent rusproblem fra starten av, eller at ungdommen ikke har møtt til rustest eller har uteblitt fra møter i oppfølgingsteamet.

Et eksempel vises i boks 2. Teksten er hentet fra ungdomskordinators referat. Ungdommen hadde testet positiv på THC etter en lengre periode med negative rustester. Bruddsamtaler kan resultere i

³¹ For nærmere spesifisering, se Vedlegg 1, §§ 31-34.

³² Tetrahydrocannabinol, det viktigste psykoaktive virkemiddel i cannabisplanten.

endringer av vilkår i ungdomsplanen eller med «advarsel» til ungdommen som i dette eksemplet. En senere bruddsamtale med den samme ungdommen, endte med tilføyelse av vilkår som gikk ut på at han skulle møte til samtaler med representant for friomsorgen til fast tidspunkt annen hver uke.

Boks 2: Ungdomskoordinators referat fra en bruddsamtale

Til stede: Ungdommen, foresatt, politikontakt og ungdomskordinator.

[Navn på ungdommen] sier at han gikk på en smell – at han ikke har et rusproblem. Han sier at han ser sammenheng mellom å ruse seg og ikke å klare å stå opp om morgenen og gå på jobb som avtalt. [Navn på ungdommen] innrømmer å ha røykt mye før, men trapper ned, og har trappet ned jevnt siden sommeren. Har lyst til å fortsette å ta prøver, han sier at det hjelper på motivasjonen. [Navn på politikontakt] tar kontakt med [prøvetaker] for ny avtale i januar. [Navn på politikontakt] hører med [prøvetaker] om det er mulig å ta hyppigere tester – gjerne ukentlige. Han [ungdommen] erkjenner å huske når han røykte sist, men vil ikke si når det var. Han hevder at han ikke har rust seg etter [dato]. Han har forbud mot at visse venner får oppholde seg i leiligheten. Disse vennene har ikke vært hos han i det siste.

Informasjon til [navn på ungdommen]: konsekvenser av brudd på ungdomsplanen -> anmeldelse på bruk av illegale rusmidler, påtale avgjør reaksjon -> kan føre til brudd på ungdomsstraffen. [Ungdommen] sier at han er innforstått med dette, og at han ikke ønsker å havne i fengsel.

Hvor tidlig ungdomskordinator får melding om at den enkelte ungdom har unnlatt å levere urinprøve til rustesting, at rustesten er positiv, at ungdommen ikke har møtt til avtale med PUT eller andre, eller at politikontakten registrerer noe i politiloggen, ser ut til å variere fra sak til sak, men også mellom caseområder, alt etter hvor tett kontakt det er mellom ungdomskordinator og deltakere i oppfølgingsteamet.

Praksis i våre caseregioner tyder på den enkelte ungdom vanligvis kalles inn til flere bruddsamtaler før det tas beslutninger om å stanse straffegjennomføringen og sende bruddmelding enten til påtalemyndigheten eller til kriminalomsorgens regionskontor, som eksemplene i de neste punktene viser. Den første saken som presenteres, endte med brudd, mens i den andre saken besluttet oppfølgingsteamet å gi ungdommen en ny sjanse.

10.4 EN SAK SOM ENDTE MED BRUDD

Mohammed er en av ungdommene vi har fulgt i denne studien. I dette avsnittet begrenser vi oss til informasjon som fremkommer i dokumenter i saken, fordi vi ikke kan knytte de involverte personenes erfaringer til konkrete opplysninger av hensyn til anonymisering. Saken er valgt fordi den viser noe av kompleksiteten som knytter seg til bruddhåndtering. Mohammed fikk ungdomsstraff.

Personundersøkelsen (PUM) presenterer vi kun deler av, av anonymiseringshensyn. Denne understreker betydningen av at Mohammed får hjelp med henblikk på mestring av skolegang, selvtilit og at han prater lite i flere kontekster. Det anses som essensielt at instanser og personer rundt Mohammed kan koordineres, og at det kan lages en helhetlig plan for ham under gjennomføring av eventuell straff. At Mohammed allerede er under barnevernet, framheves som positivt, idet det betyr at en form for oppfølging allerede er i gang. Avslutningsvis påpekes det at eventuell ungdomsstraff/

ungdomsoppfølging vil ha fokus på nettopp disse tingene, samt det å legge til rette for gjenopprettende prosess med involverte parter. Det nevnes også at en eventuell dom på samfunnsstraff vil kunne legge til rette for dette, og ha fokus på Mohammeds kompetanse og framtidsplanlegging, for eksempel gjennom kurs og leksehjelp. At Mohammed har stabile hjemmeforhold påpekes.

To måneder etter datering av PUM foreligger dommen. Her fremkommer det blant annet at Mohammed har erkjent forholdene han er siktet for. Fremtredende voldselement i hendelsene påpekes som i betydelig grad straffeskjerpende. I formildende retning dras det frem at Mohammed har erkjent straffeskyld etter alle postene i tiltalen. På dette grunnlaget får Mohammed en viss tilståelsesrabatt. Både aktor og forsvarer gir uttrykk for at ungdomsstraff er aktuelt, og retten er enig i deres vurderinger. Mohammed får derved ungdomsstraff på 12 måneder idet det bemerkes at ungdomskoordinator anbefaler at straffen ikke bør settes under ett år. Subsidiær fengselsstraff settes til ett år og to måneder, idet det vises til straffeloven § 28 c. Fire dager etter datering av dommen er domfelte og verger innkalt til fremmøteforkynning i tingretten. Begjæring om fullbyrding av dom som sendes til konfliktrådet, er datert tre måneder senere. To uker etter at konfliktrådet har mottatt saken, sendes innkalling til oppstartsmøte. Dette skal være 20 dager senere. Innkalling til ungdomsstormøte er datert 16 dager etter oppstartsmøtet.

Ungdomsstormøtet gjennomføres uten gjenopprettende del. Til stede er Mohammed, representant for barneverntjenesten, representant for NAV, representant for friomsorgen, politikontakt, ungdomskoordinator og en av forskerne. Ungdomskoordinator informerer om ungdomsstraffen og bakgrunnen for at Mohammed har fått denne. Ungdomskoordinator informerer også om at Mohammed nå er under etterforskning for et nytt ran, men han har ikke erkjent straffeskyld. Politikontakten informerer om at det har vært en ytterligere hendelse Mohammed har vært involvert i, men det er mulig han ikke får noen straffesak for denne. I ungdomsplanen som utformes, inngår å følge opp avtaler med representant for barnevernet, oppfølging av avtaler rundt dagtilbud (jobbsøking), følge opp avtaler med representanten for NAV om avklaring av praksisplass, følge avtalt undervisning som delkurs-elev. I tillegg skal Mohammed følge opp avtaler knyttet til tiltak om sinnekontroll: samarbeide rundt å finne tiltak, og følge opp tiltaket som måtte avtales. Sist, men ikke minst, inngår et punkt om at Mohammed skal gjennomføre et gjenopprettende møte i ranssaken.

Da neste møte i oppfølgingsteamet holdes, har Mohammed hatt samtale med representanten for barnevernet og representanten for NAV. Han opplever det som vanskelig å bo hjemme, og ønsker ikke at barnevernet skal samarbeide med foreldrene. Dette mener barnevernet gjør det vanskelig å hjelpe Mohammed. Mohammed har ikke møtt til jobbsøking, noe han forklarer med at han ikke har hatt noe sted å sove på grunn av vansker hjemme. Den stabile hjemmesituasjonen som var et av argumentene for ungdomsstraff, var ikke lenger der. Hvordan hjelpe noen som ikke har bosted?

Etter det ene møtet med NAV har representanten derfra prøvd å få tak i ham for nye avtaler, uten å lykkes. Mohammed har mer fravær enn tilstedeværelse på skolen. I forbindelse med tiltak rundt sinnekontroll, blir man enige om å skaffe miljøarbeider. I tillegg skal Mohammed ha en avklarings-samtale for å finne ut om Alternativ til vold kan ha aktuelle tilbud. Gjenopprettende møte er under planlegging, og det avklares hvilke personer fra oppfølgingsteamet som skal være med på dette.

Referatet avslutter med oppfordring om at Mohammed må jobbe hardere for å følge opp de avtalene han har, og samarbeide med barnevernet med hensyn til bosituasjonen.

Mohammed innkalles imidlertid til bruddsamtale som gjennomføres før neste møte i oppfølgings-teamet. Bakgrunnen er gjentatte brudd på vilkår i ungdomsplanen, samt fravær fra det gjenopprettende møtet som ble forsøkt avholdt. Konklusjonen på bruddsamtalen er at han må ønske å gjennomføre ungdomsstraffen, og følge tiltakene for å unngå at straffen avbrytes og sendes tilbake til domstolen. Av alle tiltakene i ungdomsplanen er det kun ett punkt Mohammed har utført, samtaler med saksbehandler i barnevernet. Mohammed er nå bostedsløs, kastet ut hjemmefra. Barnevernet sier de har ikke fått prøvd ut tiltak i hjemmet tilstrekkelig, fordi Mohammed ikke ønsket å samarbeide. Mohammed mener imidlertid at han ikke har fått god nok hjelp. Barnevernet har ikke noe bosted å tilby Mohammed, og oppfølgingsteamet oppfordrer Mohammed til å gjøre en innsats for å få hjelp. Han er blitt 18 år nå, og kan velge om han vil bo med foreldrene eller ei, og han mener det ikke fungerer hjemme. Bostedssituasjonen fremstår som det mest prekære å få løst, for at ungdomsstraffen skal kunne gjennomføres. På grunn av den prekære bosituasjonen lages en midlertidig avtale for hva Mohammed skal gjøre frem til neste møte i oppfølgingsteamet. Han skal følge opp avtaler med representanten fra NAV for å søke hjelp til livsopphold og bolig, representanten for barnevernet skal skrive notat til NAV om at barnevernet i flere år har hatt hjelpetiltak i familien. Støttekontakten skal hjelpe Mohammed med å søke bolig, Mohammed skal fortsette samtaler med barnevernet, samt avlegge urinprøver for å vise at han holder seg borte fra rus.

Neste møte i oppfølgingsteamet uteblir Mohammed, uten å gi beskjed. Siden sist har Mohammed fulgt opp avtaler med representanten for NAV, selv om noen måtte flyttes på fordi han avlyste dem. Han har fått hjelp til å søke livsopphold, og det jobbes med søknad om kommunal bolig. Mohammed har også fulgt opp en avtale med støttekontakten, men uteble fra to møter, inklusive møtet der støttekontakten skulle følge ham til rustesting. Det har ikke vært gjort avtaler med representanten for barnevernet, og Mohammed har forklart han har vansker med telefonen. Urinprøver er ikke avlagt. Mohammeds far har ringt ungdomskordinator og uttrykt bekymring for at Mohammed ruser seg, og er involvert i negativt nettverk. Oppfølgingsteamet drøfter brudd, siden Mohammed har unnlatt å gjennomføre flere tiltak, tross tilpasset plan med færre tiltak grunnet bosituasjonen. Uteblivelse fra møtet i oppfølgingsteamet påpekes også. Han har allerede hatt en bruddsamtale hvor han fikk informasjon om at saken kunne sendes tilbake om han ikke fulgte opp. Oppfølgingsteamet vurderer derfor hvorvidt saken bør avsluttes og sendes tilbake til kriminalomsorgen med henstilling om å begjære fullbyrdelse av fengselsstraff. De gir ham imidlertid en sjanse til å fortsette en måned til. Det avtales at representanten for NAV skal opprette kontakt med Mohammed via Facebook, og avtale møte med ham neste dag.

Mohammed møtte representanten for NAV dagen etterpå, men stilte ikke i møte med ungdomskordinator og NAV-representant som var avtalt til dagen etter. Ingen beskjed ble gitt. Via Facebook ble det informert om dato for neste møte i oppfølgingsteamet, samt de andre avtalene han må følge frem til da. Ungdomskordinator utformer deretter et notat, stilet til NAV, som understreker akutt behov for bolig for at straffegjennomføringen skal være mulig. Det legges ved kopi av brev sendt alle landets kommuner og fylker, underskrevet av daværende justisminister og barne-, likestillings- og inkluderingsminister, med henstilling om at det offentlige skal bidra i arbeidet rundt ungdomsstraff.

Mohammed møter heller ikke til neste møte i oppfølgingsteamet, gir som vanlig ingen beskjed, og nås ikke på telefon, selv om denne, ifølge NAV-representanten og støttekontakten, skal fungere. På møtet i oppfølgingsteamet som derved avholdes uten Mohammed, informeres det om møtet med NAV og ungdomskoordinator som Mohammed ikke stilte på. Det er ingen nye lovbrudd, og heller ikke noe nytt om ranssaken som er under etterforskning, men Mohammed har mottatt brev fra politiet hvor det skrives at han var delaktig i et lovbrudd, og Mohammed bes underskrive. Mohammed er filmet av overvåkningskameraer.

I mellomtiden har Mohammed ikke møtt til møter med representanter for oppfølgingsteamet han skulle hatt oppfølging av, han har heller ikke avlagt urinprøver, men han har møtt representanten for NAV. Representanten for NAV informerer om prosessen med å finne bolig. Det har kommet avslag på søknad om forsterket hybel med oppfølging. Det betyr at det kan ta et halvt år før han får bolig på det stedet som kan være aktuelt for ham. En institusjon har ledig plass, men der bor tunge rusmisbrukere, og det kan være en utfordring for Mohammed. Likevel vurderer man dette tiltaket dersom man ikke finner annet egnet tiltak. Den døgnovernattingen Mohammed har hatt nå i to uker, har som betingelse at Mohammed møter en gang i uken på NAV for hjelp til boligsøk. Siden Mohammed har flere brudd på avtalene i ungdomsplanen, vil straffegjennomføringen avbrytes og sendes kriminalomsorgen med anmodning om å fullbyrde hele eller deler av den subsidiære fengselsstraffen. Hadde Mohammed derimot møtt til møtet i dag, ville han fått en siste sjanse, med evaluering etter en uke, er oppfølgingsteamet enige om.

Mohammed får brev med informasjon om stans i straffegjennomføringen, og at saken oversendes kriminalomsorgen. Avslutningsvis i dette brevet skriver ungdomskoordinator: «Jeg synes det er synd at det gikk slik, Mohammed, jeg hadde gjerne ønsket at du klarte å gjennomføre straffen, du har så mye bra ved deg!». Bruddmelding til kriminalomsorgen oversendes dagen etter at brevet til Mohammed sendes. Fire dager etter at brevet til kriminalomsorgen er sendt, sendes begjæring om omgjøring av ungdomsstraff fra kriminalomsorgen til tingretten, hvor det anmodes om fullbyrdelse av fengselsstraffen. På tross av et oppfølgingsteam som er enig om at saken må bruddes, og en kriminalomsorg som støtter dette: Åtte måneder senere må ungdomsstraffen gjenopptas. Historien gjentar seg, og saken ender med brudd.

Saken med Mohammed får frem et knippe med utfordringer som samlet kan ha bidratt til utkommet. En kompliserende faktor i Mohammeds sak, var at bo- og familiesituasjon ble vurdert som stabile på tidspunktet da PUM ble skrevet. Dette var en av faktorene KOG la vekt på i sin vurdering av saken som egnet. Friomsorgen i dette området forteller fremdeles om en presset situasjon med lite ressurser, noe tidsfrister i seg selv ikke løser. Det berettes om behov for å kunne utføre en god kartlegging, og etablere god dialog med ungdommen, og som en person i friomsorgen sier det: «Det er ikke vits med PUM om du ikke får tid til å gjøre de gode. Skal man gjøre alvor av å prioritere ungdom, må man prioritere i kroner og øre også». Ungdommene er også blitt beskrevet som stressede i prosessen der PUM utformes, hvordan vet man om det ungdommen presterer i samtalen, er det ungdommen er i stand til, eller er han/hun annerledes i en mer normal situasjon?

Den stabiliteten KOG la vekt på i vurdering av saken, viste seg ikke å være der. I tillegg forverret familiesituasjonen seg. Noe av basisen et menneske må ha på plass for å holde avtaler i en ungdomsplan, forsvant. Mohammed hadde ikke noe sted å bo. Tross intens innsats fra

ungdomskoordinators side, var det umulig å finne boløsning for Mohammed. Noe som går igjen i enkelte av sakene vi har blitt kjent med i studien, er at en rekke tiltak fra andre instanser krever høy grad av motivasjon, som en ambivalent ungdom som gjennomgår straffereaksjon, sjelden greier å utvise. Dermed vurderes ungdommen av disse instansene som uaktuell for diverse tiltak, som kunne utgjort kritiske faktorer for en vellykket straffegjennomføring. Ingen vet hvordan det hadde gått med Mohammed dersom han raskt hadde fått et bosted og det minstemål av stabilitet han hadde trengt.

10.5 PÅ VEI MOT BRUDD: DET NEST SISTE OPPFØLGINGSMØTET

Geir var dømt til ungdomsstraff i ett og et halvt år. Hans oppfølgingsteam besto av representant for friomsorgen, psykolog fra rusomsorgen, representant for politiet og ungdomskoordinator. I løpet av de første seks månedene av straffegjennomføringen hadde han brutt vilkår i ungdomsplanen flere ganger, og over en periode hadde han beveget seg helt på grensen av hva oppfølgingsteamet kunne akseptere uten å sende bruddmelding. I forkant av oppfølgingsmøtet som refereres her, var ungdomskoordinator og resten av oppfølgingsteamet forberedt på at møtet kunne ende med stans i straffegjennomføringen. Under møtet kom det imidlertid frem forhold som, etter deltakerne i oppfølgingsteamets oppfatning, pekte i positiv retning. Oppfølgingen ble derfor ikke stoppet da, men to måneder senere etter et nytt vilkårsbrudd.

Det aktuelle oppfølgingsmøtet ble holdt vel seks måneder etter at straffegjennomføringen startet. Alle i oppfølgingsteamet, unntatt representanten for friomsorgen, var til stede, det vil si: Geir (G), ungdomskoordinator (UK), psykolog (R), politikontakt (P) og en av forskerne. Ungdomskoordinator åpner møtet med å fortelle at den siste rusprøven var negativ, og roser Geir for dette. Deretter pensles samtalen inn på en bruddsamtale som nylig hadde vært holdt, den tredje i rekken, og ungdoms-koordinator poengterer at det absolutt blir den siste. Bruddsamtalet hadde handlet om positive urinprøver. Ungdomsplanen ble revidert, og etter det hadde Geir hatt fire negative urinprøver. I bruddsamtalet hadde Geir nevnt planer om å slutte på skolen og om å flytte til et annet sted, og det hadde blitt snakket om konkrete aktiviteter som kunne erstatte skole. Oppfølgingstjenesten (OT) ble koblet inn fordi han fortsatt har skolerett. Geir ønsker å fortsette med et kunstnerisk prosjekt, og han ønsker å bo et annet sted for å arbeide med dette. Ungdomskoordinator tar opp denne problemstillingen, og sier at det kan være mulig, men presiserer at det må lages rammer rundt det. Den videre samtalen forløp på følgende måte:

G: Det krever mye å lage [spesifisert kunstprosjekt]. Jeg holder meg unna trøbbel da.

UK: Fra et straffegjennomføringsperspektiv er ikke det tilstrekkelig. Vi må finne frem til et annet alternativ. OT [oppfølgingstjenesten] kan bidra.

G: Jeg kan arbeide i en klesbutikk, på Carlings – ikke på McDonalds. Jeg gidder ikke jobbe bare for å jobbe, jeg må trives. Jeg vil tjene penger og trives.

P: Fra februar får du gatemekling.

G: Jeg kan ta pisseprøver i [ønsket bosted], jeg kan gjøre avtaler med kriminalomsorgen.

UK: Det må være forutsigbart.

G: Jeg kan ha meldeplikt.

P: Du er ikke innsatt, så du trenger ikke det. For at dette skal fungere, må vi vite hvor du er. Vi må ha opplegg som gjør at vi vet hvor du er. Vi må høre om [ønsket bosted] kan ta dette.

G: Det må være mulig å ta prøver sjeldnere nå når det har gått så bra.

P: Det er for tidlig.

UK: Jeg støtter politiet i at det er for tidlig.

G: Det er litt teit å komme fra [navn på ønsket bosted] for å pisse.

UK: Hadde du ikke hatt positive prøver, kunne vi nå ha redusert, men nå må vi se utviklingen. Intensjonen vår er at opplegget blir mer fleksibelt.

P: Vi er stolt over at du har klart dette. Vi må få tillit til deg igjen. Du må vise at du holder deg innenfor rammene som vi har satt.

G: Jeg må bort fra [navn på bosted] av og til. Jeg blir gal i hodet av et så lite sted.

UK: Du snakker med [navn på psykolog] og [navn på politikontakt] og tar prøver.

R: Geir har ikke opphevet min taushetsplikt – er det noe som overstyrer den?

UK: Geir har samtykket til at taushetsbelagte opplysninger som gjelder straffegjennomføringen, kan deles.

P: Du kan snakke med psykolog om ting som du har opplevd personlig tilbake i tid – du kan snakke fritt om det.

UK: Vi skal ikke hente opplysninger fra [navn på psykolog] om ting som ligger tilbake i tid.

R: Det er ikke meningen å utlevere noe.

G: [Gir uttrykk for at han misliker det som nettopp har blitt sagt]: Nå sier jeg ikke mer til psykologen.

P: Jeg finner trygghet i at du har en person du synes det er trygt å snakke med.

UK: Opplysninger som [navn på politikontakt] bringer inn, er også taushetsbelagt.

R: Han kom i november. Vi har hatt avtaler, men oppmøtet har vært variabelt. Nå har vi hatt tre på rad. Det blir tre av åtte.

UK: Avtalen Geir har her, må følges.

G: Jeg har ikke alltid behov for det – jeg er ikke opplagt til å snakke ut.

P: Dere skal arbeide med rus – det er viktig at vi ser at det går fremover med rus. Du skal følge opplegget som er satt.

UK: [Til representant for rusomsorgen]: Det er ditt ansvar som fagperson, å bestemme hvor ofte det er hensiktsmessig å møte. Når du [til Geir] uteblir – tar det tid å komme i gang med et opplegg.

G: Her om dagen var jeg dårlig. Ingen tok telefonen, jeg kom meg ikke til lege. Må jeg ha legeattest?

UK: På generelt grunnlag må du ha legeattest.

R: Jeg vet ikke hvor ofte det er hensiktsmessig å ha møte – kanskje hver annen uke, men vi trenger hver uke i oppstarten.

Geir går over til å fortelle om en hendelse hvor han hadde vært «på byen». På et utested ble han nektet alkoholserving. Han gikk derfor ut og urinerte i en bakgate like ved. Dette oppdaget politiet, og han kom i krangel med dem. Politiet påla han å forlate sentrum. Rundt 20 minutter senere traff han på samme politipatrulje og viste fingeren til dem. Han fortalte at han ikke hadde forlatt sentrum fordi han måtte ha mat først. På grunn av at han ikke hadde etterkommet pålegg, ble han anmeldt. Han hadde fortalt at han var under ungdomsstraff.

P: Det kan bli bøter på begge.

UK: Jeg har kontakt med påtalejurist – det er ikke avklart hva som skjer.

P: Dette er nok ett brudd på avtalen. Du har minst to saker fra før. Juristen må vurdere om dette er dråpen.

G: For noe piss.

UK: Påtale må vurdere dette, om det er vilkårsbrudd det å ikke følge opp avtale. De vurderer om saken må sendes til kriminalomsorgen. Ved nytt lovbrudd eller ved mistanke i en sak, kan saken gå direkte til retten. Summen av sakene dine gjør at dette kanskje må til retten. De kan si at bevisene ikke holder. Det kan være at vi tar opp straffegjennomføringen igjen.

En av sakene som ungdomsordinator nevner, var en slåsskamp, og Geir kommenterer denne:

G: Jeg har kun beskyttet meg selv. Han forsøkte å banke meg, men jeg var sterkere enn han og han fikk hjernerystelse. Jeg er ikke med på at det var min feil. ... [Om neste sak]: Politiet var ikke kule mot meg, derfor viste jeg fingeren. De snakket som om jeg var en dritt. Når de blir politi, tror de at da er de sjefen.

P: Bortvisning i utemiljøet er viktig for å skape ro.

UK: Du vet jo at det ikke er lov å urinere på offentlig sted eller å vise fingeren til politiet. Summen av det som står i loggen, bidrar og teller mot deg. Hvilke situasjoner er vanskelig for deg? Hva er det du mener som trigger deg? Vi må forsøke å luke bort de situasjonene.

P: Det er ikke situasjonen hvor man ble bortvist som er straffbar, men det er straffbart å ikke følge bortvisning.

G: Jeg liker ikke at folk snakker til meg som om de er sjefen. Hvorfor må alltid jeg holde meg på matten? Noen oppfører seg dårlig mot meg.

UK: Du må bære konsekvensene av det du gjør.

P: Alle, inkludert politiet, kan bli flinkere. Her anmeldte de deg ikke for urinering.

G: Du føler deg ikke fet når de tar seg til batongen og spør hva jeg holder på med.

UK: De sparte deg for 10.000 kroner.

G: Hva er boten for å vise fingeren? Når får jeg vite når tid jeg skal i retten?

UK: Vi tenker ikke på dette nå. Vi fortsetter planen og ser om du får jobb. Du må fremskaffe opplysninger om [navn på mulig samarbeidspartner i kunstprosjekt]. Du kan kontakte OT via [navn på kontaktperson] og se på jobbtildbud.

G: Det jeg tenker vi kan gjøre – jeg har møte [dato], da skriver jeg meg ut av skolen. Kan ikke du [navn på UK] være med på det møtet?

UK: Svarer ikke direkte på spørsmålet, men sier: Vi fortsetter med urinprøver ukentlig. Så vurderer vi nedtrapping. Alle prøver må være negative, og så må du følge avtaler med [navn på psykolog].

Tidspunkt for neste møte avtales.

G: Skal jeg tenke på om jeg må i retten?

UK: Ikke tenk på det. Om det blir, må vi vitne om du følger opplegget.

P: Det er kjempebra at du har negative prøver.

Geir går

Småprat i etterkant:

P: Du har sjåføren, med vold og skade, og narkotika-beslaget, selv om det ikke var store mengder.

UK: Det skjer noe positivt, men det er hele tiden noe som er litt på kanten.

P: Han kan bli ufin når han blir stresset. Han forstår litt i dette rommet – det hjelper ikke å hisse seg opp her.

UK: Det går en måned, og så skjer det samme på nytt.

P: Han møter her, men alle andre avtaler bryter han.

UK: Vi kunne ha avsluttet på vilkårsbrudd – med urinprøver og skole.

P: Her mangler det handlekraft.

UK: Han er med på å bestemme, men det er begrenset hva han kan bestemme.

UK: Mor hadde satt klare grenser i høst – han måtte ta et valg. Han ønsker å være sin egen herre. Da blir det vanskelig med straffegjennomføring.

P: Han nektet ungdomsstraff. Han ville ha samfunnsstraff, men han ble dømt til ungdomsstraff, og det har ført med seg utfordringer.

UK: Han har vært flink å få tiden til å gå. Han har kommet og gått og kommet og gått. Han måtte ha et gjenopprettende møte. Fornærmete var villig til å stille i møte. Han [Geir] ble tatt for et nytt forhold i [navn på sted] og måtte flytte til [hjemsted] for å bli ferdig.

P: Jeg er usikker på om han ser på dette som en straffegjennomføring. Han følger ikke vilkårene.

UK: Denne straffen kan være både mulighet og frihetsberøvelse.

UK [til psykolog]: Han har opphevet taushetsplikten. Det er viktig at han går til psykolog. Det kan ha begrenset verdi å få vite hva han snakker om. Det er viktig at det er samtaler som er behandlingsrettet. Vår føring er at han må gå til behandling.

R: Ellers er det jo frivillig behandling, men her er det del av en plan og da blir det vel litt annerledes.

UK: Samtale med psykolog er en konsekvens av valg han har gjort underveis. Det kan hjelpe på utfordringer han har med rus.

10.6 OPPFØLGINGSMØTER: FORHANDLINGS- OG/ELLER AVKLARINGSARENA

10.6.1 SKJØNNSMESSIGE VURDERINGER

Som vist i eksemplet over, har oppfølgingsteamet strukket seg langt for å hjelpe Geir inn i det som oppfattes som et bedre spor for han, og nå strekker de seg litt til. Samtidig stilles det krav. Oppfølgingsteamet aksepterer for eksempel ikke hva som helst som alternativ til skolegang. Geir hadde gjentatte ganger brutt vilkår i ungdomsplanen, testet positivt på bruk av rusmidler og uteblitt fra møter. I tillegg hadde han begått nye lovbrudd som var under påtalebehandling. Han hadde vært innkalt til bruddsamtaler tre ganger. På grunn av at han hadde hatt fire negative urinprøver på rad, ble dette regnet som så positivt at oppfølgingsteamet ønsket å gi han en siste sjanse.

Den enkelte ungdom kan være motivert til å bli rusfri, men kan slite med å klare dette på egen hånd, eller kan være ambivalent. Om ungdommen over lengre perioder har hatt negative urinprøver, har det i eksempler fra vår casestudie ikke blitt reagert med sanksjoner på et enkeltstående tilbakefall. Politikontakten i et oppfølgingsteam forteller at ungdommer i ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i den aktuelle regionen, langt på vei følges opp i samme spor som andre ungdommer som har inngått ruskontrakter med politiet. I slike tilfeller må politiet gjøre skjønnsmessige vurdering, men det går en grense:

Politiet skal ikke melde brudd på ruskontrakten om han [ungdommen] viser positiv utvikling. [Navn på caseungdom] har hatt opp og nedturer, men om man henger på og ikke gir seg – gir de noen sjanser - kan det gå bra. Som politi kan jeg ikke se på brudd, på brudd, på brudd uten å gripe inn. Positive prøver er brudd på ruskontrakten, men vi anmelder ikke, kanskje ikke før det er mer enn tre positive prøver på rad. Ungdomsstraff er litt forskjellig fra vanlig ruskontrakt. Det er litt vanskelig å bruke skjønn når de lover bot og bedring. Ved ruskontrakter sender vi kontrakten ut til andre aktører. Helsesøstre følger godt med ved rustester, at det ikke jukes, men fastleger er ikke alltid like nøye. Politiet har bare hurtigtester, vi sender ikke til [navn på institusjon] hvor vi får mengde, når tid og sånn. Noe vises ikke i urinen, men hurtigtester viser ganske mange stoffer, men er litt mer upresis. (Politikontakt)

Hjelpeaspektet er altså svært fremtredende i våre intervjubeskrivelser. Enkelte informanter ga imidlertid uttrykk for at hjelpeaspektet etter deres oppfatning strekkes for langt en del ganger slik at straffeaspektet kan forsvinne. I flere av intervjuene ble det poengtert at oppfølgingsmøtene ofte ender opp som en forhandlingsarena, hvor *for mye* skjer på *ungdommens premisser*. Flere etterlyser derfor klarere retningslinjer for vurderinger av brudd blant annet med tanke på hva som aksepteres og kan passere uten at det leder til stans i straffegjennomføringen (se også Eide m.fl. 2016). De etterlyser også nærmere avklaring av deltakere i oppfølgingsteamets rolle i forbindelse med brudd, og flere midler til å sanksjonere med, som uttrykt blant annet av representanter for friomsorgen og påtalejurist i intervjuutdragene nedenfor:

Brudd i samfunnsstraff er tydelig. Om ungdommen ikke møter til avtale, blir dette umiddelbart fulgt opp av en saksbehandler. I ungdomsstraff er det mange i teamet som skal følge opp. Det kan dermed skje at vi ikke får høre om brudd før det har gått en måned [påfølgende oppfølgingsmøte], og så kommer kanskje ikke ungdommen på det møtet, og så humper og går det litt. ... Det er litt utydelig. Det skjer ofte flere ting før det blir en reaksjon og bruddsamtale. I samfunnsstraff er det tydeligere hva som er straff – det finnes en timeplan, bokstavelig. ... En psykolog [i oppfølgingsteamet] kan ha blitt sykemeldet, uten at dette kommer opp før det har gått en måned. Ungdomskoordinator må snakke om dommen i et møte. Alle i teamet skjønner ikke helt alvoret og forpliktelsene. Noen [deltakere i oppfølgingsteam] uteblir fra oppfølgingsmøte på kort varsel. (Representant for friomsorgen)

I [navn på område] har ikke juristene vurdert en eneste sak med brudd på vilkår i ungdomsplanen. ... Vi synes det er mye som passerer. Det blir litt sånn: «Det gikk ikke så bra denne måneden – nå ser vi om det går bedre neste måned». (Representant for friomsorgen)

Når er bruddet for grovt – utenom drap? Om det har skjedd drap strider ungdomsstraff mot folks rettsoppfatning. ... Og hva med brudd etter fylte 18 år? Hva gjør vi da? Vi har ikke ensartet praksis i politidistriktet. (Påtalejurist)

10.6.2 VENTES DET FOR LENGE FØR STRAFFEGJENNOMFØRINGEN STANSES?

Både intervjuene med deltakere i oppfølgingsteamene og observasjon i møter med ungdommene tyder på at balansegangen mellom hjelp og straff er utfordrende. Brytningen er særlig påtakelig når avgjørelser om brudd skal tas. Vi registrerer at oppfølgingsteamene er tilbakeholden med å sende bruddmelding. De prøver i det lengste å hindre at den aktuelle ungdommen havner i fengsel. Samtidig vet de at verken dommere eller påtalejurister er stemt for å fengsle ungdommer under 18 år. Det faktum at straffereaksjonene er samtykkebasert gjør ikke beslutningen enklere dersom ungdommene motsetter seg vilkårsendringer. Det finnes likevel grenser for hva som aksepteres av brudd selv om det er uenighet om hvor grensene går.

I våre intervju med deltakere i oppfølgingsteamene antydte særlig representanter fra friomsorgen at de synes at det drøyer litt i lengste laget før det sendes bruddmelding. Ungdomskoordinatorene er bare delvis enig i dette, om vi ser på svar fra dem samlet sett i spørreskjemaundersøkelsen. De ble spurt om det etter deres oppfatning blir godtatt for mange vilkårsbrudd, både alvorlige og mindre alvorlige, og om det ventes for lenge med å sende bruddmelding til ansvarlig instans. Tabell 45 viser at en fjerdedel av ungdomskoordinatorene gir uttrykk for at det ventes for lenge med å slå ned på mindre alvorlige brudd på vilkår i ungdomsplanen. Når det gjelder alvorlige brudd på vilkår, er det derimot betydelig enighet i utvalget om at det ikke ventes for lenge før dette får konsekvenser. Hvor hver enkelt trekker grensen mellom alvorlig og mindre alvorlige brudd på vilkårene, kan selvsagt variere, om for eksempel å utebli fra avtalte med psykolog, droppe rustest, og å ha ulegitimert fravær fra skole eller arbeid regnes som alvorlig eller mindre alvorlig brudd. På spørsmål om det ventes for lenge før det sendes bruddmelding til kriminalomsorgen, har en fjerdedel svart «vet ikke». Dette kan skyldes at de ikke har sendt bruddmeldinger til kriminalomsorgen som behandler saker med ungdomsstraff. Like mange er usikker. Kun to gir uttrykk for at det ventes for lenge.

Tabell 45: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om brudd på vilkår i ungdomsplanen? Antall. N=31-32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Det blir godtatt for mange brudd på vilkår i ungdomsplanen (mindre alvorlige) før det får konsekvenser for den aktuelle ungdommen	1	7	9	14	1	0
Det blir godtatt for mange brudd på vilkår i ungdomsplanen (alvorlige) før det får konsekvenser for den aktuelle ungdommen	0	3	8	19	2	0
Ved brudd på vilkår i ungdomsplanen, ventes det for lenge med å sende bruddmelding til kriminalomsorgen	1	1	9	9	4	8

I svar på spørsmålet om tilgjengelige sanksjonsmidler ved brudd på vilkår som ikke utgjør lovbrudd, deler utvalget seg i to nesten like store deler (tabell 46). Det er derimot betydelig enighet om at det er behov for klarere retningslinjer.

Tabell 46: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om brudd på vilkår i ungdomsplanen? Antall. N=31-32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Det er for lite tilgjengelige sanksjonsmidler ved brudd på vilkår i ungdomsplanen (som ikke utgjør lovbrudd)	2	9	11	7	1	1
Det er behov for klarere retningslinjer knyttet til håndtering av brudd på vilkårene i ungdomsplanen	7	18	4	3	0	0

Problemstillinger som informanter ofte reiser i intervjuene, er følgende: Hva gjøres når ungdommen ikke møter eller trenerer oppstart? Når kan en sak sendes tilbake? Og videre:

Hva skjer med nye forhold? De begynner med rus, gidder ikke møte – lover bot og bedring. Ved brudd er det usikkert om retten vil dømme dem til fengsel. Trussel om fengsel fungerer bare så som så. Men hvordan kan vi effektivt trussel til de yngste? Hva skjer når det bruddes under ungdomsstraff? Skal 15 åringer i fengsel? (Påtalejurist)

Vi har ett eksempel nå [navn] med [navn på ungdomskoordinator]. Han er 15 år og helt rabiat. Han kommer til å brude. Hva gjør dommerne med det? Ingen vil ha han. Om det er brudd etter fylte 18 år oppstår det et langt brudd i straffen – det kan være snakk om fire måneder i ungdomsstraff og så kommer seks måneder i limbo. Skal de da inn og sone? Det finnes ingen hjemmel om hurtigbehandling av disse sakene. Justis må skaffe stillinger til dette. (Påtalejurist)

10.7 BRUDDMELDINGER

10.7.1 DOKUMENTASJON

Underveisrapporten viste at ungdomsreaksjonene ble satt i verk uten av det var etablert hensiktsmessige rutiner og egnet verktøy for å dokumentere arbeidet med hver enkelt sak. I saker med brudd ble det derfor ekstra utfordrende for påtalemyndigheten og kriminalomsorgen å vurdere hva som hadde vært gjennomført av tiltak og hvor mye tid som kunne trekkes fra ved omgjøringer av dommer til fengselsstraff (Eide m. fl. 2016). Saksbehandlingsverktøyet har blitt forbedret. Samtidig har det blitt gjort forsøk på å standardisere rutiner for å registrere aktuell informasjon. Svar på spørsmål i spørreskjemaundersøkelsen, fra konfliktrådsledere og ungdomskoordinatorer, kan imidlertid tyde på at ikke alt fungerer optimalt alle steder (tabell 47).

Tabell 47: Konfliktrådslederens vurderinger av teknisk verktøy og rutiner for registrering. N=15

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Konfliktrådet der jeg er leder, har godt nok teknisk verktøy til å registrere opplysninger i saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff	1	6	1	5	2
Konfliktrådet der jeg er leder, har gode nok rutiner for å registrere opplysninger i saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff	2	11	1	1	0

Tabell 47 viser at like mange konfliktrådsledere sier seg enig som uenig i en påstand om at det tekniske verktøyet for å registrere opplysninger, er godt nok. Kvaliteten på lokale registreringsrutiner, er det mindre uenighet om. Konfliktrådslederne gir altså uttrykk for at det skorter mer på det tekniske verktøyet enn på lokale rutiner for å sikre høy kvalitet i registrering av opplysninger. Svar fra ungdoms-koordinatorerne på et likelydende spørsmål, viser tilnærmet samme mønster. Det vil si at ungdoms-koordinatorerne, som konfliktrådslederne, deler seg på midten i vurderinger av kvaliteten på det tekniske verktøyet (tabell 48). En litt høyere andel ungdomskoordinatorer enn konfliktrådsledere ga imidlertid uttrykk for at det finnes en viss svikt også når det gjelder lokale rutiner, selv om de fleste ungdomskoordinatorerne sa seg enig/helt enig i påstanden om at det lokale konfliktrådet har gode nok rutiner for å registrere opplysninger i saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

Tabell 48: Ungdomskoordinatorers vurderinger av teknisk verktøy og rutiner for registrering. N=31-32

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Konfliktrådet der du er ungdomskoordinator, har gode nok tekniske verktøy til å registrere opplysninger i saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff	4	9	8	5	5
Konfliktrådet der du er ungdomskoordinator, har gode nok rutiner for å registrere opplysninger i saker med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff	5	19	3	3	2

10.7.2 RAPPORTERING AV BRUDD OG RETUR AV BRUDDSAKER

Om den aktuelle ungdommen, som nevnt over, bryter krav eller fastsatte vilkår etter at det har vært holdt bruddsamtale, skal ungdomskoordinator overføre saken til kriminalomsorgens regionale nivå, om det er snakk om *ungdomsstraff*. Der gjøres det vurderinger av hva som skal skje videre med saken, det vil si om den skal bringes inn for retten med begjæring om at den betingede fengselsstraffen skal fullbyrdes. Dette gjelder ved brudd på vilkår i ungdomsplanen. Ved nye lovbrudd skal saken vurderes av påtalemyndigheten. Dette gjelder også saker hvor det både er vilkårsbrudd og nye lovbrudd. Påtalemyndigheten skal behandle både vilkårsbrudd og nye lovbrudd for alle saker med *ungdomsoppfølging*. Gjennomføring av reaksjonen skal avbrytes fra det tidspunktet det besluttes at strafforfølgningen gjenopptas eller fra det tidspunktet begjæringen er oversendt retten, hvis den ikke er avbrutt før. Både når det gjelder ungdomsoppfølging og ungdomsstraff blir straffegjennomføringen eller oppfølgingen i praksis stanset midlertidig til det foreligger en avklaring eller til det er tatt beslutning om hva som skjer med saken.

Datamaterialet fra casestudien og svar på spørsmål i spørreskjemaundersøkelsen tyder på at brudd på vilkår i straffegjennomføringen vurderes ulikt i enkelte tilfeller. Det vil si at bruddmeldinger har kommet i retur til konfliktrådet etter at de har vært sendt til vurdering i aktuell instans som enten er kriminalomsorgens regionskontor eller påtalemyndigheten. Tabell 49 viser at 12 av 32 ungdomskoordinatorer oppga at de i enkelte bruddsaker ikke har fått medhold fra påtalemyndighet som behandler lovbrudd og saker med ungdomsoppfølging, mens nesten like mange har erfart at domstolen ikke gir støtte til at gjennomføringen avsluttes. Noen færre har erfart å få bruddsaker i retur fra kriminalomsorgen som i første instans behandler meldinger om brudd på vilkår i ungdomsplanen i forbindelse med ungdomsstraff.

Tabell 49: Hvor ofte erfarer du følgende i forbindelse med brudd på vilkår i ungdomsplanen? Antall. N=32

	Alltid	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	Vet ikke
At bruddsaker kommer i retur fra kriminalomsorg	0	0	4	3	13	12
At bruddsaker kommer i retur fra påtalemyndighet	0	0	5	7	15	5
At bruddsaker kommer i retur fra domstolen	0	1	3	7	12	9

I casestudien fortelles det om forskjellige typer begrunnelser for at bruddmeldinger kommer i retur. Det kan handle om at lovteksten er tolket forskjellig, at bevisene ikke holder til ny retts sak eller til omgjøring av dom, eller «sterk motvilje» mot å dømme ungdom under 18 år til å sone i fengsel. Det følgende eksemplet illustrerer et tilfelle hvor lovverket ble tolket ulikt: I en ungdomsstraffsak startet oppfølgingen etter at ungdomsplanen var signert, men før ungdomsstormøtet med gjenopprettende del hadde vært holdt. Ungdomskoordinator og oppfølgingsteamet hadde i fellesskap kommet frem til at ungdommen hadde for store utfordringer med rus til at det var hensiktsmessig å starte straffegjennomføringen med et ungdomsstormøte med gjenopprettende del. Det hadde allerede gått lang tid fra lovbruddet, og for å hindre at start på straffegjennomføringen ble ytterligere forsinket, ble det satt opp en ungdomsplan som startet med rusbehandling. Denne ungdommen viste etter hvert positiv utvikling, slik at ungdomsstormøtet kunne holdes da det hadde gått rundt en og en halv måned etter at ungdomsplanen var signert og straffegjennomføringen hadde startet. Da det på et senere tidspunkt ble sendt bruddmelding til kriminalomsorgens regionskontor på grunn av brudd på vilkår i ungdomsplanen, kom saken i retur med anmodningen om å gjenoppta straffegjennomføringen. Dette ble begrunnet med at ungdomsplanen ikke hadde blitt utformet og signert i henhold til bestemmelsen i lovverket i og med at det ikke var et ungdomsstormøte som hadde fastsatt innholdet i ungdomsplanen.

10.8 OMGJØRING AV DOMMER: TO EKSEMPLER

Seks av ungdommene som vi har fulgt opp, fikk omgjort dom etter vilkårsbrudd under straffegjennomføringen. Fire var halvveis i oppfølgingsperioden da saken ble stanset. En av ungdommene begikk nytt lovbrudd, som endte med varetektsfengsling like etter at ungdomsstraffen hadde startet. Denne ungdommen fylte 18 år en knapp måned etter varetektsfengslingen. Straffen for de nye forholdene, samt omgjøring av den tidligere idømte ungdomsstraffen, ble delvis ubetinget fengsel og delvis betinget fengsel på vilkår av ungdomsoppfølging de siste månedene av straffegjennomføringen. Like etter at ungdomsoppfølgingen hadde startet, etter fengselsoppholdet, begikk ungdommen nye lovbrudd. Hele dommen ble dermed omgjort til ubetinget fengsel. I to av de andre sakene ble dommene omgjort fra ungdomsoppfølging. Også én av disse ungdommene begikk nye lovbrudd like etter at straffegjennomføringen hadde startet. Han hadde da fylt 18 år.

Nedenfor viser vi to eksempler på hvordan retten vurderer hva som gjenstår av straffeperioden når en dom omgjøres fra ungdomsstraff til ubetinget fengsel. I disse to sakene ser vi at argumentasjonen varierer noe med tanke på hvor mye tid som kan trekkes fra, noe som igjen viser at det kan være hensiktsmessig å vurdere om det bør gis tydeligere regler om hvordan fradraget skal beregnes. I

eksempel 2 legges det blant annet vekt på at ungdommen har hatt samtaler med ungdomsordinator i forkant av start på straffegjennomføringen, mens dette ikke er tatt med i det første eksemplet, selv om begge ungdommene ble fulgt opp med såkalte motivasjonssamtaler i forkant. Eksempel 2 viser i tillegg at i en og samme sak vurderes fratrekke ulikt av retten og kriminalomsorgens regionskontor. I begge eksemplene er det tatt med utdrag fra de to dommene.

10.8.1 EKSEMPEL 1

Den opprinnelige dommen i eksempel 1 lød på 12 måneder ungdomsstraff, subsidiært fengsel i syv måneder for bruk og salg av narkotiske stoffer. Bruddmelding ble sendt til kriminalomsorgens regionskontor vel halvveis i straffegjennomføringen. Kriminalomsorgens regionskontor støttet bruddmeldingen og sendte den videre til retten med anbefaling om å gjøre ungdomsstraffen om til fengselsstraff. Retten støtter både anbefalingen om å gjøre om dommen og foreslått lengde på fengselsstraffen, som lyder på fire måneder. Det vil si at det er enighet om hva som er rimelig å trekke fra for det som er gjennomført av ungdomsstraffen. Retten poengterer:

Retten har i sin vurdering lagt avgjørende vekt på at det er begått mange brudd både før og etter bruddsamtalen, og at alle bruddene var alvorlige.

Retten har tatt med i vurderingen at domfelte ikke har fortsatt med salg av narkotika, som han ble dømt for [dato]. Dette er etter rettens oppfatning positivt

Det følger av straffeloven § 52 c annet ledd at når retten omgjør ungdomsstraff til fengselsstraff, skal den ta hensyn til ungdomsstraff som allerede er gjennomført. Retten må avgjøre ved et konkret skjønn hvor stor del av ungdomsstraffen som er gjennomført. Det skal tas i betraktning at det er gjennomført ungdomsstormøte, jf. Prop. 135 L (2010-2011) s. 133 og 178. Vurderingen er skjønnsmessig, og skiller seg fra omgjøring av samfunnsstraff ved at det gjøres fradrag i fengselsstraffen time for time på grunnlag av den tiden som er medgått til møter eller tiltak.

Retten har kommet frem til at domfelte skal gis et fradrag på fire måneder for ungdomsstraffen som er gjennomført. Retten viser til at det er gjennomført ungdomsstormøte, og at han har gjennomført deler av ungdomsplanen, og [spesifisering av behandling]. Han dømmes derfor til å fullbyrde 90 dager av den subsidiære straffen.

Det er etter rettens oppfatning ikke grunnlag for å gjøre hele eller deler av fengselsstraffen betinget i dette tilfellet. Retten viser i den forbindelse til dom fra Borgarting lagmannsrett i LB-2016-138529, der det fremgår at det i utgangspunktet ikke er adgang til å gjøre deler av straffen ubetinget.

10.8.2 EKSEMPEL 2

Dette eksemplet illustrerer forskjell i skjønnsmessig vurdering av hvor mye tid ungdommen får i fratrekke for gjennomført straff. Den opprinnelige dommen lød på 18 måneder ungdomsstraff, subsidiært fengsel i ett år og to måneder. Ungdommen hadde brutt flere vilkår i ungdomsplanen i løpet av det første halvåret etter at straffegjennomføringen startet. Kravet til rusavhold hadde ikke blitt overholdt i vesentlige deler av gjennomføringsperioden. I tillegg hadde vedkommende uteblitt fra rusmedisinsk oppfølging rett forut for stans av gjennomføringen. Retten poengterer:

Retten har kommet til at domfelte forsettlig har gjentatte ganger brutt konfliktrådslovens bestemmelser om gjennomføring av ungdomsstraff, som må medføre at domfelte må sone idømt subsidiær fengselsstraff, jfr. konfliktrådslovens § 31, jfr. straffeloven § 52c (1) litra a. Det vises til at det på ingen måte er tale om bagatellmessige brudd, og det er ikke tvil om at domfelte har blitt gjort kjent med konsekvensene av gjentatte brudd på ungdomsplanen. Med bakgrunn i bevisførselen legger retten til grunn at domfeltes motivasjon for gjennomføringen har vært varierende, og at vedkommende ikke hadde tilstrekkelig motivasjon eller vilje til fortsatt gjennomføring da gjennomføringen ble stanset (2018). Manglende motivasjon underbygger stans, jfr. Prop. 135 L (2010-2011) pkt. 10.13.3. Omgjøring til fengselsstraff i dette tilfellet vil heller ikke være lite rimelig eller lite tjenlig, jfr. Rt-2011-484.

Kriminalomsorgen har anført at straffen må settes til 10 måneder fengsel, der det er gjort et skjønnsmessig fradrag på 4 måneder. Domfelte har ved sin forsvarer anført at straffen skal settes på mildeste måte, ved at straffen ikke kan overstige ca. 4 måneder i fengsel, dvs. et fradrag på 10 måneder. Dette tilsvarer resterende straffegjennomføringstid frem til utløp [dato].

Retten er kommet til at fengselsstraffen skjønnsmessig skal settes til 240 dager.

Domfelte har gjennomført samtaler med aktuelle instanser og ungdomsstormøte. Når det gjelder møtet med fornærmede, som er omtalt som det gjenopprettende elementet i ungdomsstraffen, er dette en vesentlig del av formålet med ungdomsstormøtet og har en side til selve konfliktrådets formål, jfr. konfliktrådslovens § 1. Det kan ikke legges domfelte til last at fornærmede på et tidspunkt trakk sitt samtykke til å møte domfelte. Retten legger også til grunn at domfelte har ordnet opp med fornærmede etter hvert som de har blitt eldre. Dette kunne ha vært et oppfølgingspunkt i straffegjennomføringen, uten at det var det. Retten legger derfor til grunn at det har vært et gjenopprettende element i løpet av gjennomføringstiden. Det har dermed skjedd en positiv utvikling på domfeltes hånd i løpet av gjennomføringstiden.

Retten finner etter omstendighetene grunnlag for å se noe hen til tiden som er gått før iverksettelse, hensett til at det over tid fant sted en utvikling på domfeltes hånd under samtaler med kriminalomsorgen og at det er tale om nesten ett år med regelmessige og obligatoriske oppmøter (322 dager fra dom til iverksettelse).

Fra forsvarers side ble det antydning at gjennomføringen burde ha vært avsluttet tidligere med den begrunnelse at han ville ha vært ferdig med straffen for lenge siden om han hadde sonet fengselsstraff som 16 åring. Retten bemerker til dette at hensikten med ungdomsstraffen er å hjelpe vanskeligstilte ungdommer, og at dette tilsier at en bør vente i det lengste med å avbryte gjennomføringen. Ungdomsplanen har blitt revidert underveis, der både dagtilbudet og domfeltes narkotikabruk ble tatt tak i, i månedene før stans.

Samlet vurdering:

Det foreligger begrenset med rettspraksis omkring vektingen av de ulike hensyn ved fastsettelse av reaksjon, og retten vil uansett måtte foreta en utpreget skjønnsmessig vurdering i det konkrete tilfellet.

Den subsidiære fengselsstraffen er på 14 måneder. Fra dette gjør retten et skjønnsmessig fradrag for gjennomført ungdomsstraff på 180 dager, dvs. omtrent 6 måneder, og utgjør omtrent 4/10 av utmålt

straff. Retten har ved beregning av fradraget lagt vekt på at manglende gjennomføring av dagtilbud og rusavhold er vesentlige elementer i ungdomsstraffen, og at dette krever betydelig mer av domfelte enn oppmøte til aktuelle samtaler. Dette tilsier at godt under halvparten av gjennomført ungdomsstraff er gjennomført. Retten har samtidig lagt vekt på at det er gjennomført ungdomsstormøte, at det gjenopprettende elementet ikke har vært fraværende, at domfelte har hatt personlig utvikling og tiden som er gått. Etter rettens skjønn vil derfor riktig fradrag utgjøre i underkant av halvparten av idømt straff.

11 UNGDOMMENES ERFARINGER FRA STRAFFE- GJENNOMFØRINGEN: EKSEMPLER FRA CASESTUDIEN

I dette kapitlet viser vi et utsnitt av ungdommenes erfaringer med, og vurderinger av, reaksjonen og oppfølgingen som de har fått, basert på det de har fortalt i ett eller flere intervjuer i løpet av straffegjennomføringen.³³ Erfaringsberetninger er per definisjon unike, og kan derfor ikke sies å representere alle ungdommer som gjennomgår ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff. Erfaringene som kommer frem her, viser imidlertid variasjon og mangfold innenfor disse sakene. Noen beretninger er utvetydig positive, andre er negative, mens atter andre er blandet. Noen beretninger viser også endringer over tid, det vil si at enkelte av ungdommene som fra starten av ga uttrykk for en negativ innstilling, uttalte seg svært positivt om oppfølgingen i ettertid.

11.1 «JEG HAR TATT KONSEKVENSEN AV DET DUMME JEG HAR GJORT»

11.1.1 EN PRIS Å BETALE

Oppfører du deg som en kuk, så får du det etter. Jeg har tatt konsekvensen av det dumme jeg har gjort, med å sitte her i mange jævla møter – en haug med møter – det er min straff.

Sitatet over er hentet fra et intervju med en ungdom som var dømt for voldsutøvelse. Han forteller at hendelsen var provosert frem av de fornærmetes egne handlinger i forskjellige sammenhenger. Sett fra hans side hadde derfor de fornærmete selv skyld i det som skjedde. Den domfelte ungdommen erkjenner imidlertid at han har gjort noe straffbart, og han aksepterer konsekvensene som dette har hatt for han. Straffen i hans tilfelle, slik han beskriver det, handler om å stille på månedlige møter med hele oppfølgingsteamet og på ukentlige møter med enkeltdeltakere i teamet i ett og et halvt år til sammen. Også i andre intervjuer omtales møtevirksomhet som et betydelig straffeelement, som i eksemplene nedenfor:

Jeg liker ikke møter. Jeg hater det. Det blir jævla mye snakking. ... Det blir helt kaos i hodet mitt. Jeg blir redd for å åpne munnen, for å si noe feil. ... Ingen ungdommer liker å gå på møter (Petter).

Jeg har gjort noe straffbart. Jeg må ta det som en mann og gjøre opp for meg - og betale [boten]. Og så må jeg sitte her, med disse [deltakere i oppfølgingsteamet]. (Even)

For flere av disse ungdommene skiller ikke møter med deltakere i oppfølgingsteamet seg vesentlig fra møter med profesjonelle som de har erfart i en årrekke forut for straffegjennomføringen, blant annet i sammenhenger hvor barnevernet har vært involvert. I forbindelse med straffegjennomføringen nå, må de også oppfylle andre krav som erfares som straff. Eksempler som nevnes, er å være tilgjengelig

³³ Det aller meste av erfaringer som tas med, er fra saker som har pågått etter at underveisrapporten ble skrevet (Eide m.fl. 2016), det vil si i perioden mellom september 2016 og mars 2019. Da underveisrapporten ble skrevet, var tre saker fullført og to avsluttet etter brudd.

via telefon, å stille på arbeid hver dag uavhengig av fysisk og mental tilstand, og å gå til behandling, blant annet hos psykolog:

Jeg er ikke flink til å gå på jobb, men jeg gjør det. Jeg har lyst til å gå på jobb, men jeg klarer det ikke helt for jeg får ikke sove. Jeg prøver å ikke komme i situasjoner hvor jeg begynner å tenke hvorfor, hvorfor ikke. Jeg har vært med på å bestemme at jeg skal gå på jobb hver dag, og begynne klokken åtte om morgenen, så da må jeg prøve på det. (Petter)

Urinprøvene er positive – til å begynne med var de negativ. Så nå må jeg begynne hos psykolog. Jeg hater ikke psykologer, å sitte der og prate, men jeg liker det ikke. Det er prisen jeg må betale – greit det. (Even)

11.1.2 «..., MEN JEG ANGRER IKKE»

Ungdommer som Petter, Bjørn og Sigve, for eksempel, bemerker at de har gjort noe ulovlig og har akseptert at de straffes for det de har gjort, men ifølge deres intervjubeskrivelser er det ingen av dem som angre på hendelsene som ligger til grunn for dommen i hver enkelt sak. Sigve som var dømt i en rusrelatert sak, beskriver det slik:

Det var dumt at familien ble stresset. De [spesifisering av familiemedlemmer] har hatt det litt [dialektuttrykk]. Men for min egen del – jeg vet ikke helt – jeg angre ikke spesielt. Jeg har opplevd litt av hvert. Jeg har hatt det gøy til tider, men så har det smelt – gått litt over streken. ... Jeg har ikke pushet – folk har ringt meg. De har hatt behov for hasj og jeg har hatt behov for penger. ... Jeg kom inn i det via [en venn]. Utlendinger solgte. De drev på med alt. De hadde en stor bag med piller. Det var gøy, men jeg tenkte hele tiden at jeg skal slutte, at jeg må ikke bli tatt – jeg skulle bare ha penger til (Sigve)

Sigve som i intervjuutdraget over, snakker om forhold som handler om illegale rusmidler, hadde etter hans egen oppfatning, ikke skadet noen med det han hadde gjort, selv om han hadde utsatt familien for stress. Petter og Bjørn, derimot, var på hver sin kant involvert i «gjengoppgjør» som hadde utspring i konflikt mellom ungdommer i forskjellige grupperinger. Både Petter og Bjørn ble dømt for handlinger som de hevdet var fremprovosert av fornærmete parter i deres saker. De ser derfor ingen grunn til å angre, som Petter formulerte det: *jeg var jævla forbannet på [fornærmet part]. ... Jeg har ingen skyldfølelse. Han fortjente det.*

Disse ungdommene forteller altså at de ikke angre på det de har gjort, enten fordi de mener at de fornærmete fortjente «å bli banket opp» eller fordi ingen har blitt skadet av å kjøpe cannabis. De innser likevel at de har gjort noe straffbart, men ingen av dem har et bilde av seg selv som «kriminell». De er etter egne utsagn overbevist om at de ikke vil begå samme lovbrudd om igjen. De har lært av hendelsen og de har blitt eldre. Mens Petter og Bjørn er uforbeholden i sin overbevisning om fremtidig lovlydighet når det gjelder det de ble straffet for, som handlet om voldsutøvelse, er Sigves overbevisning forbeholden. Han poengterte at han kommer til å holde seg *på riktig side av loven* når det gjelder salg av rusmidler. Det kommer aldri til å skje igjen. Han kan imidlertid ikke garantere at han aldri kommer til å røyke hasj igjen. Han sier at han ikke oppfatter det som noe svært alvorlig lovbrudd i og med at det er lovlig i mange andre land, og at det kanskje bare er et spørsmål om tid før dette blir lovlig her i landet.

11.2 OM RUS FØR OG UNDER STRAFFEGJENNOMFØRINGEN

11.2.1 BRUK AV RUSMIDLER

Som det går frem av tabell 1, var rundt en tredjedel av ungdommene som deltok i studien, dømt eller ilagt straff for rusrelaterte lovbrudd. I tillegg hadde flere av dem som hadde begått andre typer lovbrudd, også rusrelaterte problemer som ble avdekket enten før eller etter at straffegjennomføringen hadde startet. I intervjuer med noen av disse ungdommene fortalte de relativt detaljert, og ofte på eget initiativ, om hvordan bruken av illegale rusmidler hadde startet, når tid dette hadde startet og om hvordan rusbruken hadde artet og utartet seg over tid. I hovedsak handlet fortellingene om å røyke hasj. Alle hadde startet med det, og i en alder som varierte fra 11 til 15 år. En forteller at hans «rushistorie» startet da han som 14 åring ble plassert i barneverninstitusjon. Ungdommene forteller videre at de har røykt hasj enten fordi de har hatt søvnproblemer eller for å dempe uro i kroppen, men også fordi «det var gøy». Erfaringer med rusmidler har altså begynt med hasj, men stoppet ikke med det. Bortsett fra i noen få tilfeller, fortalte ungdommene om at de etter hvert eksperimenterte med andre typer narkotiske stoffer enn hasj. I intervjuene kommer det også frem historier om lovbrudd som de har begått, for å skaffe rusmidler. Eksemplene nedenfor er hentet fra intervjuene med Paul, Even og Simon:

Tidligere var det mye rus. Jeg sto opp hver dag og tenkte hvor får jeg tak i rus. Det ble innbrudd for å skaffe penger. Jeg skaffet også rus for andre for betaling – 400 kroner for 1 gram amfetamin og 150 kroner for 1 gram hasj, så det er lite å tjene på å være mellommann. ... Jeg hadde stort forbruk tidligere, men jeg har gått bort fra det og over til hasj i høst. Jeg har lyst til å se fremover. Tidligere var det bare dagen i dag jeg så. (Paul)

Jeg begynte å slite da jeg kom på barneverninstitusjon – da begynte jeg å ruse meg. Jeg begynte å røyke for å slappe av, da var jeg 14. Når man plasseres på et sted hvor folk sliter, er det lett å ty til rus – sammen med andre. Jeg klarer å slutte å røyke om jeg begynner å trene. Men jeg får ikke sove før i 5-6-tiden, så jeg kommer for sent på skolen, og så ... (Even)

Jeg er hobbynarkoman – ungdomsnarkoman – med bare hasjrøyking. ... Man er egentlig ikke narkoman med mindre det er snakk om veldig mye misbruk – jeg vil egentlig ikke kalle det [hasjrøyking] narkoman, når det er lovlig i andre land. Jeg har prøvd LSD og alle andre stoffer. Hvis man er åpen for det, er det jo gøy. Med GHB, når rusen er på topp, oppfører man seg som en apekatt. Man drikker det. Det er lett å få tak i. En [mengdeangivelse] koster 300-500 kroner. (Simon)

Som respons på forskerens spørsmål om ikke GHB kan være farlig, svarer Simon: *Man dør på grunn av andre stoffer i tillegg – benzopreparater, rivotrilor og sånt.* Også jentene som har deltatt i studien, forteller om erfaringer med bruk av rusmidler:

80-90 prosent av ungdommene [navn på sted] bruker eller har prøvd rus. Jeg henger mest med de eldre og litt mer ansvarlige. Men mange av de yngre tror det er kult å ruse seg. Jeg har noen [venner] som ikke ruser seg. ... Det er alltid dop på fest. ... Jeg spiste masse piller, kokain, ecstasy, jeg var høy hele tiden på skolen.

11.2.2 FORSØK PÅ JUKS

I intervjuene beskriver flere av ungdommene at de fra starten av straffegjennomføringen var lite motivert for å trappe ned på bruken av rusmidler, særlig gjaldt dette røyking av hasj. Noen forteller at de har vært ærlig og gjort ungdomskoordinator eller hele oppfølgingsteamet oppmerksom på at de har brukt illegale rusmidler, særlig i situasjoner hvor de visste at dette ville avsløres i neste rustest. Andre forteller at de har forsøkt å skjule bruken av rusmidler blant annet ved å jukse med urinprøver særlig i den første tiden etter at straffegjennomføringen startet:

Jeg prøver å la være å ruse meg, men jeg jukser med prøver - jeg forteller det ikke. Jeg røykte for en uke siden. [Navn] vet om det, at jeg røykte. Jeg tar Ecstasy en gang i uken. Det er borte etter fire dager. Amfetamin er også borte etter fire dager. Jeg har også tatt syrelapper [LSD] og Subutex. (Paul)

Paul forteller videre om MDMA [ren Ecstasy], at det gir en bedre rus, men det koster mer, 1200 kroner per gram som holder til «en rus» for to personer. Dette «går vekk» etter tre, fire dager, mens LSD er ute etter en uke. Også Bjørn forteller om bruk av rusmidler som ikke har gitt utslag i urinprøver. Han hadde brukt flere slike stoffer i enkelte perioder da han hadde «negative rustester». Han forteller at han da valgte rusmidler som man kan «flushe» ut av kroppen, og han kommenterer videre: *Om du ikke kan røyke, sørger man for å bli høy på noe annet.*

I motsetning til Paul og Bjørn, for eksempel, som forteller at de jukset med urinprøver i perioder uten å bli oppdaget, ble Sigurds forsøk på juks avslørt. Sigurd beskriver forskjellige metoder som han har prøvd for å skjule bruk av rusmidler, og om hvordan man skaffer diverse utstyr til et slikt formål. Kjøp via Internett er vanlig. Han har i tillegg lånt utstyr av venner og i noen tilfeller levert prøver med urin fra en kamerat. Hans forsøk på juks ble imidlertid gjennomskuet både før og etter at dommen ble avsagt:

Jeg kjenner flere som klarer å jukse, men ikke politiet – de er ikke lett å jukse. De [politiet] har anledning til å tvinge folk til å strippe. ... Det finnes «fake»-urin. Det kjøpes på nett. Syntetisk, med riktig sammensetning av stoffer. [Navn] ble kjent med «fakeutstyr» ... [beskrivelse av utstyr]. Da ble han mistenksom – og sjekket nærmere [ved prøvetaking]. (Sigurd)

11.2.3 «VI MÅ MØTE EN BOM»

Petter var en av ungdommene som ga uttrykk for at han ønsket å komme seg ut av rusavhengigheten. Han antydte imidlertid at oppfølgingsteamet etter hans oppfatning, var for lite streng og ofte inkonsekvent, ikke minst i forbindelse med positive rusprøver, et tydelig tegn på at han brøt vilkår i ungdomsplanen som gikk ut på at han skulle bli rusfri. Han ga også uttrykk for misnøye med hvordan oppfølgingsteamet håndterte tegn til positiv utvikling registrert i form av negative rustester. I slike perioder kom det opp forslag fra oppfølgingsteamet om at rustestene kunne reduseres fra hver uke til hver annen uke. Ifølge Petters vurderinger, virker dette mot sin hensikt for dem som ønsker å komme seg ut av «rusen», men ikke klarer det på egen hånd. Ungdom trenger strammere, ikke løsere, rammer, slik Petter ser det. I et intervju i etterkant av et oppfølgingsmøte hvor hyppighet på rusprøver hadde blitt diskutert, kommenterer Petter følgende:

Jeg føler ikke at dette er en straff. De [oppfølgingsteamet] har snakket og snakket og snakket og sier at jeg får straff etter tre rusbrudd, men det skjer ikke, de sier ikke noe til det. ... Jeg trenger ikke å gå på jobb, og jeg kan ruse meg litt. Det er litt for slapt. Jeg ville gjerne ha hatt rustester to ganger i uken. Jeg vil være sikker på at det ikke blir mulig å ruse meg uten å bli oppdaget. Om jeg ikke møter på jobb, må det straffes. Ikke Internett i en hel uke eller måned, eller hva som helst. Ikke bare ord. Vi ungdommer i barnevernet vi kan ikke snakkes til som en femåring. Vi strekker strikken så langt vi kan hele tiden. Vi må møte en bom - en stengsel. Med en bom kommer vi ikke lenger – da må det skje en endring. Det kan være - ikke telefon, ikke Internett, ikke få tak i rus, ikke ruse seg med noen. ... Om jeg røyker kommer jeg meg ikke opp og på jobb. Jeg liker å tenke klart. Jeg har kollegaer – jeg kan skade noen – jeg er redd for det – jeg må ta hensyn. (Petter)

Simon gir uttrykk for tanker og erfaringer som beveger seg i samme spor som Petters. I et oppfølgingsmøte med Simon blir det blant annet snakket om en episode hvor han har brukt flere illegale rusmidler. Han hadde fortalt om dette selv fordi han visste at det ville vises i urinprøven som skulle tas få dager senere. I et intervju med han noen dager etter dette oppfølgingsmøtet, kommer han selv inn på denne «sprekken». Han virker fornøyd med at oppfølgingsteamet har vist forståelse for det som skjedde og at de viser en viss fleksibilitet, og tar individuelle hensyn, men, som han poengterer, fleksibiliteten må ikke bli for stor, det kan virke mot sin hensikt:

Det handler om å sette egne grenser. Sannsynligheten er stor for at det kan skje igjen. Jeg har sagt til [navn på ungdomskoordinator] at de må gi folk en sjanse – men ikke for mange. De må spørre; hva gjør du? Hvilke ting bruker du? Til å begynne med ga jeg blaffen. ... Mange spiller et spill, spesielt ungdommer fra 16-17-18 – de er flink til å vri på ting selv om folk vet at det er feil. (Simon)

11.2.4 Å BLI REN

Simon ble dømt for et rusrelatert lovbrudd. I et av intervjuene med han, forteller han at han var ganske vanskelig å ha med å gjøre en periode da han «var midt oppi det» som han sa. Det var vanskelig å få kontakt med han når han ikke var «helt til stede». Han flyttet ut fra et kollektiv hvor han hadde bodd over en lengre periode. Da hadde han kuttet betydelig ned på rusbruken, av flere grunner. Begrenset økonomi var en grunn – *det er dyrt å bo alene og det er dyrt å kjøpe dop*. Han var imidlertid etter hvert blitt motivert til å gjennomføre ungdomsstraffen:

Jeg ventet en måned eller så på å begynne med ungdomsstraffen – før urinprøver – jeg sluttet å røyke en uke før første prøve. Jeg har bare gitt faen, egentlig. Man er jo ikke så klok når man er midt oppi det. Det er ikke slik at man tenker over konsekvenser. Jeg har aldri røykt så mye. Bare røyk, røyk, røyk. Jeg kunne sitte dag og natt, egentlig. Så begynte jeg å trene, og kroppen var fin. Da ble det trening, trening, spise, lese om trening og trening. Trening - mosjon - er nøkkelen, altså. (Simon)

Et annet problem som Simon beskrev, handlet om at da rusen forsvant, forsvant også vennene, som han sa: *Jeg har falt vekk fra kompisene. Jeg har ikke så mange å være sammen med*. Det samme beskriver andre:

Jeg mistet noen venner når jeg ruset meg, og andre venner når jeg sluttet å ruse meg. Så jeg var alene. Jeg har fått litt tilbake nå, jeg har fått meg kjæreste

Både i forkant av og underveis i straffegjennomføringen ble Marius og Even forespeilet en periode med «rusavvenning» eller behandling for rusproblemet som i hovedsak handlet om hasjrøyking. Ingen av dem var motivert til dette, selv om de hadde erfart at det var vanskelig å holde seg rusfri, og at de dermed brøt vilkår i ungdomsplanen. Verken Marius eller Even ville bli satt i bås med den typen personer som, etter deres oppfatning, befinner seg på rusavvenningsinstitusjoner eller som må avruses:

Jeg har hatt positive urinprøver. De [oppfølgingsteamet] snakker nå om avrusningsbehandling. Jeg nekter. Det er ille å bli satt sammen med heroinister – da kunne jeg ha begynt med det [heroin] selv. (Even)

... jeg skal ikke på avrusning, jeg er ikke narkoman, jeg nekter å være sammen med heroinister. (Marius)

Marius klarte å kutte betraktelig ned på bruk av rusmidler uten opphold på rusavvenningsklinikkk. På spørsmål om han tror at han kommer til å begynne å røyke igjen, svarer han:

Jeg tror ikke det - ikke om jeg mister jobben eller kjæresten heller. Jeg prøvde å røyke en gang da jeg var nesten rein – jeg blir helt kake og har ikke utbytte av det. Jeg kan se på TV, men jeg oppfatter ikke hva som skjer – jeg sovner. Det var gøy når du kunne sitte hele dagen, men jeg ble egentlig lei. (Marius)

På lik linje med Marius og Simon, ble Sigve dømt for et rusrelatert lovbrudd. Et vesentlig vilkår i Sigves ungdomsplan var derfor at han skulle holde seg rusfri. I motsetning til Simon og Marius, har Sigve et nettverk av venner som støtter han og som kjenner til situasjonen som han er midt oppi. I ett av intervjuene forteller han at han har vært sammen med venner som har «røykt», uten at han har «røykt» selv. Han sier at dette har gått greit fordi *de er gode kompiser, de respekterer at jeg ikke kan røyke*. Selv om han holder seg rusfri under straffegjennomføringen, som han sier, *jeg klarer å vente til* [dato når oppfølgingen er over], kan han ikke garantere at cannabis er helt ute av hans verden til tross for at han erfarer positiv effekt av å være rusfri:

Det er vanskelig å si at jeg aldri skal røyke igjen. Jeg har røykt i perioder hver dag, men jeg har ikke planer om å starte rett på ... det er viktig å få kroppen ren. Når man røyker hver dag orker man ikke å gjøre noe. Først når jeg kom ut av den daglige – kjente jeg det. Jeg har ikke kjent abstinens – man blir bare så giddaløs. Om jeg hadde lyst til å røyke, hadde jeg ventet til [måned når straffen er gjennomført] (Sigve)

Også Bjørn og Petter forteller om positive kroppslige utslag etter at de trappet betydelig ned på rusbruken. Bjørn sier at han røyker litt av og til og at han har begynt å bokse og løfte vekter for å få ut aggresjon og for å få sove, i stedet for å ruse seg. Petters fortellinger kan tyde på at han har kommet et skritt lenger:

Dop – jeg er lut lei av det. Tidligere dopet jeg meg hver dag. Nå går det en uke eller tre eller fire uker mellom hver gang. Jeg mister litt kontroll når jeg drikker alkohol – da røyker jeg litt for mye. ... Jeg er lei – to-tre timers opptur, og så den jævla nedturen etterpå. ... Det er kort vei opp, og lang vei ned. Det er bedre å jobbe en lørdag og lese en bok. (Petter)

Petter forteller videre at han kjenner flere som han omtaler som narkoman, og han uttrykker bekymring for ungdom som ruser seg i stadig yngre alder:

Jeg ser en ny generasjon med rusungdom fra 12-13 årsalderen. Det er trist. Nå er jeg 18 år og er ferdig med det. (Petter)

Flere av ungdommene bemerker også at en viktig grunn til å holde seg rusfri, er utsikten til å kunne få førerkort etter ett år.

11.3 I LIMBO

Martin hadde slitt med å skaffe seg arbeid som var ett av vilkårene i ungdomsplanen. Han hadde en jobbkonsulent fra NAV med i oppfølgingsteamet, og Martin ga uttrykk for at han var fornøyd med støtten som han fikk derfra. Den første tiden etter at ungdomsoppfølgingen startet, søkte han på flere ledige stillinger og leverte søknader til aktuelle arbeidsgivere uten at stillinger var lyst ut. Til tross for aktiv arbeidsøkning med støtte fra jobbkonsulent, fikk han ingen positiv respons. I flere av intervjuene forteller Martin at mangel på arbeid bidro til at motivasjonen for å holde seg borte fra rusmidler, sviktet. Rusfrihet var et krav i straffegjennomføringen. Martin sier at han ikke husker helt hva som skjedde i en viss periode annet enn at han begynte å røyke hasj igjen og at han «røykte» mye. Han røykte stort sett hele dagen fra om morgenen til om kvelden. I den perioden bodde han sammen med noen kamerater som skaffet rusmidler. Han forteller videre at han ble paranoid av telefoner, og han svarte ikke på noen. Han hadde svart på en tekstmelding fra ungdomskoordinator, men han stilte ikke opp på møtet som skulle ha vært en bruddsamtale, noe som han kommenterte på følgende måte: *Når man er på kjøret med røyking, følger man ikke med på tiden. Man blir en stoner.*

På grunn av at Martin uteble både fra rustester og fra møter med ungdomskoordinator og oppfølgingsteamet, inkludert bruddsamtale, ble straffegjennomføringen stanset, og bruddmelding ble sendt til påtalemyndigheten. Om perioden med stans i straffegjennomføringen, fortalte Martin at han ruset seg hver dag og at dette hadde betydelige konsekvenser. Han tapte både inntekt og støtte i arbeids-søkingprosessen:

I perioden som jeg var ute, svarte jeg ikke på noe, ikke telefon, ikke tekstmelding, ikke brev. Jeg fikk innkalling til NAV - jeg møtte ikke opp. Da mistet jeg arbeidsavklaringspenger og mistet rett til [navn på jobbkonsulenten]. Så fikk jeg sosialtrygd. De betaler husleie og så fikk jeg 5000 kroner utbetalt. Det er alt for lite til å betale regninger, og knapt til mat. Så da ble regningene liggende.

Påtalemyndigheten støttet ikke bruddmeldingen. Saken kom derfor i retur til konfliktrådet etter noen uker med beskjed om at straffegjennomføringen skulle fortsette. For at det skulle bli mulig å starte oppfølgingen igjen, ble det stilt strenge krav til Martin om at han måtte trappe kraftig ned på bruk av

rusmidler og etter hvert holde seg helt rusfri. Martin satte stor pris på å få en ny sjanse da han syntes at alt så håpløst ut, og han ga uttrykk for at han var sterkt motivert for å slutte å ruse seg. Han viste umiddelbar positiv utvikling med negative rusprøver. Samtidig lyktes han i å skaffe seg arbeid hos noen han kjente, noe som bidro til å styrke hans motivasjon for å holde seg borte fra illegale rusmidler. Martin kommenterer denne perioden på følgende måte:

Jeg var ren i to uker, eller tre uker, og så fikk jeg jobb. Det er fantastisk å tjene penger. Jeg har aldri tjent så mye lovlige penger. Det er en deilig følelse. ... Jeg har glemt mye av den tiden [mens straffegjennomføringen var stanset]. Jeg tror jeg har glemt litt med vilje, men det er kanskje ikke bare derfor. Jeg hadde gjeld for stoff. Det har jeg betalt med penger fra NAV – og litt fra mor. (Martin)

11.4 TVIL OG SVIKTENDE MOTIVASJON

Martin, som er beskrevet over, forteller at problemer med å skaffe seg arbeid bidro til at hans motivasjon for å holde seg borte fra rusmidler, sviktet. Det hadde også tatt lang tid fra lovbruddet ble avdekket og til straffegjennomføringen startet, og han hadde fylt 18 år lenge før han var i gang med oppfølgingen. I hans tilfelle handlet sen oppstart både om at det gikk lang tid fra lovbruddet og til dommen ble avsagt og at ungdomskordinator fant det uforsvarlig å starte straffegjennomføringen med ungdomsstormøte før han viste tegn til nedtrapping i bruk av rusmidler. På grunn av lang ventetid før oppstart og flere måneder med stans mens bruddmeldingen ble behandlet, gikk det mer enn to år fra lovbruddet ble begått og til straffegjennomføringen startet for alvor. Da hadde han mer enn ett år igjen av oppfølgingen, noe som også gjorde han mismodig, og som bidro til at han etter hvert ofte tenkte på at han burde ha valgt en annen straffeform.

Andre ungdommer forteller også at motivasjonen har sviktet underveis på grunn av at det går for lang tid både fra lovbrudd til start på oppfølgingen, og på oppfølgingen som helhet:

Tenk deg mer enn tre år med disse her [oppfølgingsteamet]. Kødder du? Nesten trippel så langt som kompisene mine som fikk fengsel. Jeg hadde valgt fengsel om jeg fikk velge på nytt. Jeg var 16 og kunne sikkert ha fått samfunnsstraff, men ingen sa noe om det. (Even)

... Om jeg hadde fått samfunnsstraff, hadde jeg vært ferdig. Om jeg hadde valgt fengsel, hadde jeg også vært ferdig. (Bjørn)

Noen mister også noe av motivasjonen når de oppdager at tiden som har gått med til møter med ungdomskordinator mens de har ventet på at ungdomsstormøtet med fornærmet part skulle finne sted, ikke teller med i det totale antall måneder med straffegjennomføring:

Alle møtene jeg har hatt på forhånd, de har ingen ting å si – det går ikke an – det er umulig å forstå.

I tiden fra lovbrudd ble avdekket og til straffegjennomføringen startet, begikk flere av ungdommene nye lovbrudd. To av dem ble tatt for ny straffbar handling kort tid etter at straffegjennomføringen hadde begynt. Fra starten av uttrykte ingen av dem spesielt sterk motivasjon for å endre seg, de ville

bare bli ferdig med straffen. Heller ikke Bjørn var motivert til å oppfylle alle kravene som følger med ungdomsstraffen i hans tilfelle, hvor for eksempel rus ikke var en del av domsgrunnlaget. Han formulerte det slik:

Noe av problemet med ungdomsstraffen er – Du [for eksempel ungdomsadministrator] skal ikke fortelle meg hva jeg skal gjøre – du bestemmer ikke over meg. Jeg må være motivert til å stoppe med rus – ingen skal fortelle meg at nå må jeg stoppe. Det virker mot sin hensikt. (Bjørn)

Sigurd var heller ikke spesielt motivert til å bli fulgt opp over lengre tid eller til å gi opp hasjrøyking. Etter flere avhør hos politiet i etterkant av at han ble tatt for en straffbar handling, bestemte han seg for å akseptere ungdomsoppfølging. Han signerte imidlertid samtykkeskjemaet lenge før det var avklart hvor lang tid oppfølgingen kom til å vare:

Jeg fikk beskjed om seks måneder til to år, og ble veldig betenkt. Politiet koblet inn barnevernet og da ble det snakk om et nytt opphold [på barneverninstitusjon]. Det var helt uaktuelt. ... (Sigurd)

Sigurd tvilte altså fra starten av, først og fremst på grunn av tidsaspektet. I et intervju mot slutten av straffegjennomføringen, ble han spurt om han ville ha valgt ungdomsoppfølging om igjen med den erfaringen han har nå. Svaret tyder på at han fortsatt hadde en flik av tvil igjen:

Jeg har tenkt på det med fengsel – bare 30 dager og så ingenting mer på skuldrene mine lenger ... Dersom jeg ikke hadde hatt skole, hadde jeg valgt fengsel i en måned - ikke tvil. Tiden er for lang, men det er mulig å kombinere med skole - men det har kanskje ikke vært så smart. (Sigurd)

Han forteller videre at han har erfart oppfølgingen som stress til tider, og på spørsmål om hva som har vært verst sier han:

Det er ikke noe som har vært verre enn noe annet, men det er en frihetsberøvelse – jeg er sliten og har lyst til å gjøre noe annet – men det går fint, jeg har gjort dette lenge, jeg klarer det.

En av ungdommene som måtte sone siste del av straffen i fengsel på grunn av at han hadde problemer med å holde seg rusfri, ble i intervjuet mens han var i fengsel, spurt om han fikk informasjon da han signerte samtykket, om at han måtte slutte å ruse seg for få ungdomsstraff. Han svarte «ja» på dette og legger til:

Jeg ble informert om at jeg måtte holde meg ren. Jeg måtte jo si det, at jeg ville det, ellers hadde jeg ikke fått ungdomsstraff, men jeg visste jo at det ville bli vanskelig. Nå [i fengslet] er jeg rusfri. Det er lett å få tak i stoff her, men jeg har bestemt meg for å gjøre litt smarte valg for meg selv.

Ungdommen som er sitert over, samtykket til ungdomsstraff i første omgang for å slippe fengsel, selv om han visste at det ville bli vanskelig å holde det han hadde samtykket til. Andre ungdommer gir også uttrykk for at de har akseptert ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff med vilkår som de har fått

oppgitt, blant annet at de må være motivert for å endre seg, uten at de selv har et genuint ønske om dette. De ønsker først og fremst å unngå fengsel. For noen av ungdommene som deltok i casestudien, virket imidlertid ikke tanken på fengsel for en kortere periode spesielt avskrekkende. En av dem hadde vært plassert på barneverninstitusjon langt fra hjemstedet i flere måneder. Etter hans vurdering kunne et opphold i fengsel neppe bli verre enn et opphold i barnevernets «varetekt»:

Voksne som er redd for fengselsstraff for ungdom, har ikke vært på barneverninstitusjon – det er der vi lærer å bli kriminelle.

I perioden på barneverninstitusjon hadde denne ungdommen brutt bestemmelser i reglementet og ble da, ifølge hans fortelling, *kjørt på en hytte langt ut i skogen, for å snakke om det*. Der måtte han være i en hel uke, selv om det *ikke var noe å snakke om*, som han sa. Han hadde innrømmet det han hadde gjort, og dette som han beskrev som en ukes straffereaksjon, hadde ingen positiv effekt på han.

Ungdommenes intervjubeskrivelser kan også tyde på at samfunnsstraff er mer avskrekkende for noen enn fengsel. I deres refleksjoner rundt alternative straffereformer, omtales samfunnsstraff som alt fra «latterlig» til «helt uaktuelt å arbeide gratis». I det første intervjuet sa noen av ungdommene at de ville ha foretrukket samfunnsstraff fremfor ungdomsstraff, men at de ikke fikk fremlagt dette som et alternativ. Litt ut i oppfølgingsperioden var imidlertid ikke alle fullt så overbevist om at samfunnsstraff hadde vært nyttig, annet enn med tanke på muligheten for å bli raskere ferdig med straffegjennomføringen. For Paul var imidlertid samfunnsstraff helt uaktuelt:

Det tok jævla lang tid før retten. Først etter retten fikk jeg beskjed om ungdomsstraff. Jeg fikk beskjed om å bestemme fem ting. Jeg ville gjerne ha hatt beskjed med eksempler om hvordan ting fungerer og ikke fungerer. Jeg visste ikke så mye om det stormøtet – der ble jeg forbannet fordi jeg ikke likte mekleren. Men jeg ville faen ikke hatt samfunnsstraff – arbeide gratis – nei, aldri. Jeg snakker av og til med en kompis som sitter i fengsel – han misunner meg. Selv om det er mye møter, ville jeg ha valgt det om igjen. (Paul)

11.5 SVIKT I «PROGRAMMET»

11.5.1 «MØTE MED OFFER MÅ VÆRE HOVEDPOENGET»

Som pekt på i kapittel 7, har fornærmet part i de sakene som har vært fulgt opp i casestudien, vært til stede i ungdomsstormøtets gjenopprettende del i et begrenset antall av sakene. Fornærmet part har enten takket nei til tilbudet om å møte den som har begått lovbruddet, eller sakene har vært såkalt offerløse (uten direkte fornærmet part), som i forbindelse med brudd på «narkotikalovverket» eller veitrafikkloven. Fornærmedes beslutning om ikke å møte ungdommen som har begått det aktuelle lovbruddet, skal ikke være avgjørende med tanke på om ungdommen skal få ungdomsstraff eller en annen straffereaksjon. Ingen vet om fornærmet part vil stille i et slikt møte før saken er mottatt i konfliktrådet. I intervjuene med ungdommene er det flere som gir uttrykk for at ungdomsstormøter uten direkte fornærmet part er mer eller mindre meningsløse, som illustrert i følgende utsagn:

I hvert møte [med ungdomskoordinator] snakket vi om å starte, men vi startet aldri. [Navn på fornærmet part] kom aldri. Vi ventet forgjeves. Hva er vitsen med gjenopprettende møte når offer ikke kommer. Da er det møtet akkurat som de andre møtene. (Even)

Også Sigve bemerker at hensikten med et ungdomsstormøte forsvinner når det ikke er noen direkte fornærmet part til stede. På et spørsmål i det siste intervjuet om han ser annerledes på ungdomsstormøtet nå når han har fått det litt på avstand, svarer Sigve:

Stormøtet var rett fram. Helt greit. Det hadde sikkert vært annerledes om det hadde vært et reelt offer. Nå [i hans sak] var det ikke så viktig. Politiet var indirekte involvert, men det blir ikke det samme som å møte et voldsoffer som har blitt slått – det har ikke samme effekt. (Sigve)

En av ungdommene trekker imidlertid kritikken av straffereaksjonen lenger enn de andre, ved å peke på det han har erfart som et misforhold mellom lovbruddet som er begått, og vilkårene eller tiltakene som legges inn i ungdomsplanen. Det han oppfatter som det mest vesentlige, som å gjøre opp med fornærmet part, har også, ifølge hans vurderinger, kommet i skyggen av forhold som oppfølgings-teamet har definert som vesentlige:

Hele ungdomsstraffen er feil. Konfliktrådet skal handle om en debatt mellom to mennesker som skal kunne være rundt hverandre i samfunnet. Møte med offer må være hovedpoenget. Det sa advokaten. Men i mitt tilfelle handlet plutselig hele straffen om rus. De [oppfølgings-teamet] ble alt for opphengt i det med rus. ... Jeg har møtt [navn på offer]. Vi har gjort opp. Dette burde ha talt til min fordel, men det gjorde det ikke. Det store faktum er å gjøre opp med offer. I konfliktrådet skulle det ha vært hovedpoenget. Men de [oppfølgings-teamet] var opptatt av rus og gjorde det til hovedpoenget – 'du må gå på skole, du må gjøre noe hver dag, du må ta rusprøver' – det blir helt feil.

11.5.2 MANGEL PÅ ALLIANSER I ARBEIDSMARKEDET

De fleste ungdomsplanene har hatt som vilkår at ungdommen skal ha et dagtilbud som enten handler om å gå på skole eller være i arbeid. I intervjuene ga de fleste ungdommene uttrykk for at det var viktig for dem å ha noe å gjøre, men ikke hva som helst. De ønsker å gjøre noe som for dem er meningsfylt. De har behov for penger som de gjerne vil skaffe på lovlig vis. Penger fra NAV rekker ikke langt ifølge ungdommenes beskrivelser. Noen fortalte også om «narkogjeld» som må betales. De av ungdommene i casestudien som gikk på skole, klarte seg i varierende grad uten ulegitimert fravær og uten å droppe ut så lenge straffegjennomføringen varte. De som ikke gikk på skole, måtte finne seg arbeid med hjelp fra en jobbkonsulent eller oppfølgings-tjenesten. Ikke alle lyktes med dette. En fikk arbeid i en bedrift som ansatte vanskeligstilt ungdom etter avtale med NAV, og en annen fikk midlertidig arbeid som ikke var kontraktsfestet. Da den sistnevnte ungdommen skadet seg på en måte som hindret han i å utføre arbeidet, mistet han jobben. For denne ungdommen raknet mye på en gang. Da var veien kort til å ty til rusmidler igjen, en vane som han var på vei ut av, og som arbeidsforholdet bidro til å holde han motivert til. Straffegjennomføringen endte med brudd.

I det siste intervjuet med Bjørn tok han opp problemer med å skaffe arbeid som den største utfordringen i forbindelse med ungdomsstraffen. Dette var ifølge hans vurdering en viktig grunn til at han selv endte med brudd i straffegjennomføringen. Han ga uttrykk for at det nærmest er urealistisk at ungdommer i samme situasjon som han selv, skal klare å skaffe seg arbeid. Her burde *de ansvarlige*, som han sa, ha sørget for at det finnes arbeid som er tilgjengelig for dem som trenger det:

Programmet er ikke bra. De burde ha hatt et opplegg klart – avtale med masse arbeidsgivere. De som kommer i ungdomsstraff, er sikkert litt utpå. De er ikke så god på skolen. De trenger noe å gjøre, en jobb, tjene penger, en ni-til-fire-jobb – det hadde hjulpet til å motivere meg. (Bjørn)

Bjørn var ikke den eneste som hadde problemer med å skaffe arbeid, og heller ikke den eneste som på grunn av dette, fikk svekket motivasjonen for ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging. Flere av ungdommene som i utgangspunktet hadde problemer med rus, trakk frem mangel på arbeid som medvirkende til at motivasjonen for å holde seg rusfri, ble svekket. En av ungdommene som etter brudd måtte sone resterende del av straffen i fengsel, beskriver i det siste intervjuet en hverdag i fengslet med struktur hvor han må stå opp til fast tid, stille på obligatorisk morgenmøte klokken 08.30, og hvor det er måltider til fast tid og tilbud om trening og skole og/eller arbeid. Da intervjuet ble gjennomført, hadde han vært i fengslet et par måneder og han sa da at han trodde at de strukturerte rammene i fengslet og hjelpen der til å holde seg rusfri, kunne bidra mer positivt for han i hans tilfelle, enn det ungdomsstraffen hadde gjort.

11.5.3 FOR LITE TILPASSET

Som vist over, setter flere ungdommer pris på «å bli holdt tak i» og de understreker betydningen av å møte en «bom». Andre protesterer sterkt mot visse tiltak som behandling for rusproblemer, og/eller har oppfatninger av sin egen situasjon og sine egne problemer som avviker fra oppfølgingsteams oppfatninger. Disse ungdommene etterlyser mer fleksibilitet i oppfølgingen og mer individuelt tilpassete tiltak, som i eksemplene som er gjengitt nedenfor:

Folk må tenke at folk er forskjellig. Om noen ringer meg hver dag for å sjekke meg opp – om jeg ikke tar telefonen, så tenker de at nå er [eget navn] på kjøret – det har kontraeffekt. [Navn på ungdomskoordinator] ringer for ofte. Jeg tar ikke alle telefoner som ringer. Om [navn på ungdomskoordinator] ringer to ganger i uken tar jeg telefonen. Jeg snakker med så sinnsykt mange, politi, [navn på jobbkonsulent], [navn på ungdomskoordinator] og

[Navn på ungdomskoordinator] mener at jeg ikke takler – at jeg må ha psykolog. Det var et slitsomt møte. PUT skal utrede for ADHD. Jeg har klart meg uten medisiner i 18 år og jeg vil klare meg uten medisiner i 18 år til. Jeg blir trøtt på speed – i stedet for oppslukt – det virker som Ritalin. Jeg vil ikke ha medisin. Det er ikke bra for kroppen.

Jeg må hele tiden rippe opp i det jeg gjorde da jeg var 16 [i oppfølgingsmøtene] – jeg kommer meg aldri videre. ... Jeg er blitt mye smartere nå enn da jeg var 16 – på egen hånd, ikke på grunn av konfliktrådet. ... Det er lite sannsynlig at jeg vil begå ny [type lovbrudd].

Det mest irriterende er at de lover og lyger. De flytter dag og tid. Det burde ha vært mulig å komme til fast person, en man har tillit til [for rustest], det tar tross alt to år. Helsesøstrene var helt sløv. De sendte ikke videre prøvesvarene, og de var ikke der til fast tid. Det var greit med prøver hos kriminalomsorgen, men det var ikke samme person [hver gang].

Flere hadde innvendinger mot møtene med oppfølgingsteamet, som blant annet gikk ut på at det var for mange til stede, og at de derfor ikke våget å si noe, som Petter, som nevnt over, som bemerket at han ble *redd for å åpne munnen*. Det samme kommer frem i andre uttalelse:

Møtene var altfor mange og alt for mange folk. Praten gikk att og fram, om hvordan går det, bare snikk, snakk. Jeg husker egentlig ikke så mye av de møtene. Jeg bare var der. ... (Paul)

Videre ble unødig stress og ekstra belastning med å få tatt rustester bemerket av flere. Paul var en av dem. Prøvetaking nært til der han bodde, fungerte ikke på grunn av rutiner ved ansvarlig instans. Paul måtte derfor reise langt hver gang han skulle levere urinprøve, som var en gang i uken i flere måneder. På spørsmål om hva som etter hans erfaring eventuelt burde ha vært endret om han skulle ha gjennomført straffen om igjen, svarer han umiddelbart:

Om jeg skulle ha tatt dette om igjen? Rusprøver. Det har vært et jævla stress. Jeg forteller ikke til arbeidskollegaer hvor jeg har vært. Jeg sier jeg har vært på butikken, hos legen eller forsovet meg. Det jeg har gjort, er ikke den jeg vil være, så jeg vil ikke at noen skal vite om det. (Paul)

Paul nevner i tillegg at samtaler med deltaker i oppfølgingsteamet hver annen uke hadde skapt ytterligere stress for han fordi også dette bidro til mye fravær fra arbeid. Han ville unngå fravær både for å unngå trekk i lønn og for å unngå at arbeidskamerater får vite grunnen til fraværet.

Tre av ungdommene hadde hatt opphold av kortere eller lengre varighet på barneverninstitusjon enten nært til hjemstedet eller på en annen kant av landet. Ingen av dem bodde på barneverninstitusjon da straffegjennomføringen startet, men barnevernet hadde fortsatt omsorgen for én, mens én annen bodde på barneverninstitusjon da lovbruddet ble begått. En av dem ga uttrykk for at det var en viss sammenheng mellom oppholdet på barneverninstitusjon og det lovbruddet han hadde begått. Dette burde derfor, slik han ser det, ha blitt tatt hensyn til da dommen ble avsagt, og talt til hans fordel:

Jeg fikk bot å betale [til offer]. Barnevernet burde egentlig ha betalt det. Jeg var i deres varetekt og de tjente masse penger på meg. Jeg tapte i retten [i en barnevernssak før aktuelt lovbrudd] som om jeg var en ting. Det føltes ikke kult å bli plassert – ikke fett i det hele tatt. Straffen [ungdomsoppfølgingen] burde ha tatt hensyn til det.

En annen ungdom hadde vært plassert på barneverninstitusjon på grunn av en liknende straffbar handling som den som ligger til grunn for ungdomsoppfølgingen som han nå hadde fått. Han ble plassert på institusjon langt hjemmefra, noe som etter hans vurdering, var uegnet i hans tilfelle:

Institusjon ble for mye – jeg hadde ikke tilgang til rus, men jeg hadde heller ikke tilgang til de gode vennene og skolen og alt det positive hjemme. Det er viktig å ha det [det positive i omgivelsene] når man skal gjøre noe annet [endre seg]. ... For noen er det sikkert viktig å komme langt vekk – i min situasjon var det ikke det. – Alder er sikkert også vesentlig. I den tiden ga jeg faen. Jeg tenkte ikke at det var dumt [det han hadde gjort].

11.6 HJELP SOM HJELPER

Ungdommenes intervjubeskrivelser tyder på at flere av dem i løpet av oppfølgingsperioden forandret oppfatning av denne formen for straffegjennomføring. Noen ga uttrykk for at de ville ha foretrukket samfunnsstraff eller fengsel, om de hadde fått velge. Ingen hadde egen erfaring med fengsel fra før, men noen hadde kamerater og kjente som hadde fått fengselsstraff for samme type lovbrudd som dem selv, fordi de var over 18 år da lovbruddet ble begått, eller fordi de hadde brutt vilkår i forbindelse med ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging. En av ungdommene i casestudien hadde imidlertid personlig erfaring med samfunnsstraff i forbindelse med et tidligere lovbrudd, mens en annen hadde blitt plassert i barneverninstitusjon etter et lovbrudd. Mot slutten av oppfølgingen, og en tid etter at straffen var fullført, trekker flere frem positive sider ved *oppfølgingen* eller *programmet* - som er ordvalg som går igjen.

Selv om flere av ungdommene beskriver negative erfaringer med å få tatt urinprøver (se over), er det likevel rustester som trekkes frem som det mest positive ved straffegjennomføringen. Å få rusen ut av kroppen og å kjenne hvordan det føles, har vært avgjørende. For flere ville ikke dette ha vært mulig uten kravet om hyppige rustester. Petter, for eksempel, ga uttrykk for at han var misfornøyd med flere forhold underveis i oppfølgingen, men i ettertid ser han oppfølgingen hovedsakelig i et positivt lys:

Programmet har hjulpet, men oppfølgingsteamet antar ting mer enn det som er riktig. De antok at jeg var mutt og stille. De snakker om tilbakefall, men jeg faller ikke utpå. Jeg røyker kanskje litt nå og da – hvert halvår, eller hver fjerde måned. Jeg liker ikke å ruse meg. Alle på [navn på oppholdssted for rusmisbrukere] tror at det ikke er farlig å ruse seg litt – de har ingenting å bidra med – de har en forferdelig livsstil – de raner med kniv. Det er ikke noe jeg ønsker. Det er ekkelt. En polakk kom med i gjengen. Han hang med andre, helt på knekken – helt ødelagt. Det var ekkelt å se. Jeg ønsker ikke å havne der. Hadde det ikke vært for dette [ungdomsstraffen] hadde jeg sikkert havnet der de andre er. (Petter)

Petter bemerker videre at han var glad for at han slapp fengsel. En av hans kamerater hadde sonet «bak murene». Petter erfarte etter hvert at denne kameraten hadde stått på stedet hvil i utvikling i løpet av det året han hadde vært fengslet, mens Petter selv hadde utviklet seg betydelig *som menneske*, ifølge han selv, i løpet av det samme tidsrommet, mens han hadde vært gjennom ungdomsstraff. Han sier videre:

Jeg er glad for at jeg ikke havnet i fengsel. Jeg ville ha gått rundt og vært mer irritert. Fengsel gir dem som er der, en negative attitude. Med ungdomsstraff fikk jeg være med venner som er positiv for meg Og rustestene holdt meg på matten. ... Jeg kunne ha tatt rustester to ganger i uken, men da måtte de ha vært nært til arbeidsstedet. Jeg kunne ikke ha fortalt til sjefen hvor jeg skulle. (Petter)

Flere andre trekker også frem rustester som hjelp for dem i deres situasjon:

Jo, det er bedre – å være rusfri. Det er mye bedre nå – etter at straffen begynte. Litt før straffen hadde jeg lyst til å begynne et nytt liv. Det er ikke lett å gjøre noe helt nytt på egen hånd – kompiser må være med på å slutte med rus. [Navn på kamerat] har lyst til å begynne å ruse

seg når han kommer ut [fra fengsel]. Det er dette pengene går med til – til rus. Det er mye bedre på jobb.

Det er ikke mye hjelp i oppfølgingen, det er jeg som har gjort jobben selv. Man må bestemme seg. Hvis ikke hjelper det ikke med oppfølging. De er hyggelige, greie å prate med, men det er ikke så mye hjelp i det. ... Rustesten er en hjelp om jeg er i ferd med å sprekke.

Simon sier at han er helt sikker på at ungdomsstraff har hjulpet han til å komme *ut av rusen: Jeg ble tystet på – det var helt sikkert bra – men ikke da*, og han sier videre:

Samfunnsstraff forbedrer deg ikke – det hjelper deg ikke som person – da blir det lett å falle tilbake i det samme – bare gjøre seg ferdig. Samfunnsstraff er bare kjipt – man får negative tanker, ikke noe hjelp til å komme videre [som nå]. (Simon)

Som svar på spørsmålet om hva han har erfart som positivt i forbindelse med oppfølgingen, forteller Sigve innledningsvis at i og for seg har det ikke skjedd stort annet enn det han var *vant til fra før*. Han har hatt oppfølging fra barnevernet i flere år og har levert urinprøver jevnlig. Han har også gått på skole og har hatt møter både med psykolog og med andre. For han har ungdomsoppfølging vært en forlengelse av tidligere tiltak. Alternativet var fengsel i en måned. Han hadde sterkt overveid den muligheten, men legger til at *dette* [ungdomsoppfølging] *har kanskje fungert bedre*, fordi:

Det har vært greit med urinprøver, det har hjulpet. Jeg hadde nok klart det fysisk [å slutte å røyke], men jeg hadde sikkert ikke gjort det. ... (Sigve)

Sigves ungdomsoppfølging varte i åtte måneder. Han hadde rustester ukentlig i hele perioden selv om det ikke var noe som tydet på at han *brøt* dette vilkåret. Han forteller videre at han satte pris på flere ting, blant annet at oppfølgingsteamet respekterte hans ønske om at skolen ikke skulle involveres:

Opplegget er bra. Det hjelper. Det er ikke helt spikret. Jeg kan bestemme litt selv. Skolen ble ikke involvert. Jeg ønsket ikke det, og fikk aksept. På ungdomsskolen [tidligere lovbrudd] var skolen involvert med masse møter. Det var alltid i bakhodet på folk. Jeg fikk ikke være en vanlig elev. Jeg fikk aldri sluppet av eller slippe vekk fra det. Kontaktlærerne var behjelpelig. Det var ikke det. Det var kanskje mer naturlig [å involvere skolen] da enn nå – jeg er ikke forpliktet til å gå på skole nå. (Sigve)

Sigve legger til at det har gått bra på skolen, men poengterer at: *Om jeg hadde røykt hadde jeg kanskje vært litt slappere på skolen*. I intervjuet noen måneder etter at straffegjennomføringen var avsluttet, beskriver han litt tydeligere hvordan ungdomsoppfølgingen hjalp han ut av et uheldig spor:

Jeg har lært en del ting fra opplegget. Jeg er ikke like careless som jeg var. Jeg har gitt litt faen. Nå ser jeg at ting har konsekvenser, at jeg må tenke litt på hva jeg holder på med. Det er lettere å ta del i opplegget når du er litt eldre. Samfunnsstraff funket ikke på meg. Det ble bare symbolsk. Jeg hadde ikke noe å gjøre i [navn på arbeidsplass]. Jeg satt bare der. Et slikt opplegg [ungdomsoppfølging] er bedre. Å forholde seg til møter og telefoner er også noe å gjøre. Man må forholde seg til det. Samfunnsstraffen var 34 timer [i et tidligere forhold]. Latterlig. (Sigve)

I utdraget nedenfor fra det siste intervjuet, utdyper han dette litt nærmere:

Intervjuer: Ville du ha anbefalt denne typen oppfølging til andre i samme situasjon?

Sigve: Ja, jeg ville ha anbefalt dette. Det er mye mer rehabiliterende. Jeg hadde en kjedelig samfunnsstraff [forrige gang han ble straffet for et tilsvarende forhold]. Det hadde sikkert vært gøyere et annet sted - men det skal vel ikke være gøy, det er vel ikke meningen.

Intervjuer: Hva har fungert best med oppfølgingen?

Sigve: Det er positivt med samarbeid mer enn tvang. Jeg hater tvang. Jeg tåler ikke det. Da går jeg helt i svart. Det [ungdomsoppfølgingen] har gått helt greit. Jeg fikk bidra i opplegget mitt – det er viktig å få til samarbeid og få komme med innspill på hva man tror er bra.

I et tidligere intervju kommenterte Sigve at *dette er noe jeg må gjøre ellers blir det konsekvenser*, og la til at han gledet seg til dette er over:

... jeg gleder meg til sommeren, jeg gleder meg til å bli ferdig. Jeg er i god form, jeg har gjort mitt der [under oppfølgingen]. Jeg er stolt over at jeg kommer meg gjennom dette. (Sigve)

Sett i retrospekt: *Slike tiltak hjelper for å komme unna og få samlet tankene*. Sigve bemerker at det hjelper å bli straffedømt og å bli fulgt opp med rustester. I hans vennegjeng ble han selv «tatt» mens en annen ble syk. En tredje kamerat syntes ikke det var gøy «å røyke alene». Hasjrøykingen stoppet dermed i denne vennegjengen:

Vi røykte mye – meg og to andre – rett før straffen. En sluttet på grunn av [navn på sykdom]. Den tredje kompisen ble da litt alene, og røykte mye mindre. Når to sluttet virket det inn på [den tredje kompisen] som også sluttet. I perioder i første klasse [på videregående] ble det litt i overkant med røyk. Det er positivt at noen ble tatt. De andre ble litt skeptisk. (Sigve)

I det siste intervjuet med to av ungdommene, trekker de frem verdien av støtten de fikk underveis:

Jeg fikk mye ros, det skal de ha, og de passet på meg – de vil meg vel ... Jeg har vært redd for å skuffe de som har hjulpet meg, men vi burde ha fått mer belønning for å gjøre noe bra. (Paul)

Dette må fortsette. De har tro på ungdommene. Dette var helt perfekt for meg. ... Det føles litt rart rett etter [at oppfølgingen er over]. (Anders)

Selv om flere, som pekt på i punkt 11.5.3, uttrykte misnøye med oppfølgingsmøter fordi det ble for *mye prat og for mange* til stede, ble oppfølgingsmøtene i seg selv, også beskrevet som positive og til stor hjelp for enkelte, som det går frem av følgende intervjuutdrag:

Møtene har hjulpet meg. Jeg ser fram til hvert møte, egentlig. For jeg vet at det er en måte jeg kan forsone meg på, og at jeg kan hjelpe meg selv samtidig. Det har jeg følt fra dag én, at det hjelper meg! Jeg føler at jeg har medhold, og at folk hjelper meg. At de er der for å hjelpe meg, de er der ikke for å sette en lås på meg, og si at sånn er du, du er sånn, hele tiden. Alle er egentlig like snille og blide!

En ungdom trakk frem håpet som vedkommende ser som en viktig del i denne typen oppfølging:

Det viktigste var ikke å få noe på rullebladet i begynnelsen. Selv om jeg ikke følte det var håp igjen, likte jeg å tenke at jeg hadde en framtid.

11.7 BEDRE PRIVATE RELASJONER

I intervjuene fortalte Petter om problemer i relasjonen til flere familiemedlemmer, blant annet til faren. Mot slutten av straffegjennomføringen og særlig i det siste intervjuet noen måneder etter at oppfølgingen er avsluttet, beskriver han med entusiasme hvordan kontakten med faren har endret seg. Dette har først og fremst hatt sammenheng med at «rusen er borte»: *Han ser at jeg klarer meg. Jeg skylder han at han skal være stolt.*

Andre ungdommer forteller også om at relasjoner på hjemmebane har bedret seg etter at de ble rusfri. Sigurd, for eksempel, kommenterte flere ganger underveis i oppfølgingsperioden at rustester ikke bare var viktig for han selv, men også for foreldrene: *Jeg får tatt urinprøver, og det er bra for mamma og ..., men jeg synes ikke at det er noe gøy.* Han bemerker også at han tror foreldrene stoler mer på han, men *jeg tror de har i bakhodet at jeg har løyet og «faket».* *Jeg skulle ha roet ned uten å gå så hardt ut ...*

En annen formulerte det slik:

Når jeg først har bestemt meg, er livet bedre uten rus. Jeg har fått familien min tilbake, og har ikke like mye angst, og ikke det behovet for å ruse meg. Det er bedre å være til stede enn borte. Jeg har vokst mye på den tiden, og tatt ansvar. Før dreit jeg i familien min. Nå har jeg fått kontakt med dem. Jeg bryr meg mer. Meg og mamma har mye bedre kontakt på grunn av dette, dette at mamma nå vet alt.

En av ungdommene fortalte at han hadde fått *ordnet opp* med fornærmet part i hans sak. Dette hadde skjedd privat og lenge etter lovbruddet. Fornærmet part hadde ikke ønsket å treffe han i et møte i regi av konfliktrådet.

11.8 «SOM Å MISTE BARNEVAKTEN»

Det er rart å ikke ha de [oppfølgingsteamet] lenger. Det er som å miste barnevakten, å være alene om kvelden. Men samtidig er det godt. Jeg har hatt i bakhodet at [dato] er det ferdig. Jeg har hele tiden tenkt at nå er det snart ferdig, nå er det snart ferdig – omtrent som hos tannlegen.
(Petter)

Sitatet over er hentet fra intervjuet med Petter som ble gjennomført like etter hans siste møte med oppfølgingsteamet. Han forteller at når han ser tilbake på oppfølgingen som varte ett år og seks måneder, er han glad for at han valgte denne straffeforment. Underveis var han ikke fullt så fornøyd. Han hadde også flere ganger brutt vilkår i ungdomsplanen som å holde seg rusfri og å møte til alle avtaler. I det siste intervjuet en tid etter at oppfølgingen var avsluttet, forteller han at han er overbevist om at han kommer til å klare seg på egenhånd. Han har flyttet og han har fått ny jobb:

Jo mer jeg går på jobb, jo gladere blir jeg – det gir meg energi. Jeg liker ikke rus. Det er ikke gøy lenger. Jeg er lei av det, men en gammel vane er vond å vende. Jeg har drevet med det sinnsykt lenge, fra rundt 11. (Petter)

Også Sigve forteller at han kommer til å savne oppfølgingen, men nærmere bestemt faste møter med en deltaker i teamet, ikke med hele teamet. Han har møtt denne kontaktpersonen jevnlig over flere år:

[Navn på deltaker i oppfølgingsteam] har vært jævlig grei. Han er en fin fyr. Jeg treffer han litt fortsatt – jeg kommer til å savne han. (Sigve)

11.9 «JEG GLEDER MEG IKKE TIL UNGDOMSSTRAFFEN ER OVER»

I det andre intervjuet med Jakob er han halvveis gjennom ungdomsstraffen. Han omtaler straffe-gjennomføringen som «hjelpperiode», og sier at han gleder seg ikke til den er over. Dette kommer han tilbake til flere ganger i løpet av samtalen. Det eneste han gir uttrykk for som vil være bra med at ungdomsstraffen tar slutt, er at han kan dra på en nærmere spesifisert utenlandsreise. Han kan ikke få fullrost nok hjelpen han har fått, og uttrykker stor takknemlighet. Det er spesielt to personer han kommer tilbake til som viktige for ham i «hjelpperioden», og fellesnevneren er at dette er personer som snakker med ham på regelmessig basis, og han har etablert en tillitsrelasjon til dem. De har samtaler, og han får konkret bistand fra dem, *det er ikke bare prat. Og, politikontakten er så utrolig hyggelig, han stanser og slår av en prat om vi møtes*. Politikontakten har liten tid til å være med på møter i oppfølgingsteamet nå, forteller Jakob, men Jakob kan kontakte ham når som helst, og det setter Jakob pris på. Støttekontakten han har fått i oppfølgingsteamet, *betyr enormt mye for meg* understreker Jakob. På grunn av oppfølgingsteamet ble det også *lagt inn et godt ord for meg i forbindelse med jobb*, og han trives godt i jobben sin. Gjennom oppfølgingsteamet har han også fått hjelp til bolig. Det er relasjonene han har til hjelperne han beretter om med mest varme.

Det som er så bra med oppfølgingsteamet, er at *ting blir fulgt opp, det er ikke bare prat. Jeg gleder meg ikke til å bli ferdig ...*, understreker Jakob nok en gang. Vi spør om noen kommer til å være der for ham etter at «hjelpperioden» er over. Jakob sier at støttekontakten kommer alltid til å være der for ham, også etter at straffen er over: *Er det noe, så stiller han opp*. Han sier at han også kan kontakte politiet ved behov, og at det er bra. Han har telefonnummeret til personer i oppfølgingsteamet, og han forteller at han kan kontakte dem også ved behov.

12 IVARETAKELSE AV FORNÆRMET PART

Ivaretagelse av de(n) som har vært utsatt for et lovbrudd, handler både om den dialogen og den informasjonen som gis i forkant av det gjenopprettende møte, gjennomføringen av selve møtet, og det som skjer i etterkant av møtet. Det er imidlertid ikke alltid at de(n) som har vært utsatt for lovbrudd, ønsker å stille i et slikt møte, selv om de har rett til dette i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

12.1 OPPGAVE- OG ANSVARSFORDELING

I våre caseområder har rutiner med tanke på hvem som forbereder gjenopprettende møter variert. Rutiner er også endret i løpet av den tiden som studien har pågått. Endringer som vi har registrert, har i hovedsak gått ut på at en rådgiver ved konfliktrådet tar seg av kontakten med fornærmet part i forkant av ungdomsstormøtet. Tidligere hadde ungdomskoordinator kontakt både med ungdommen som hadde brutt loven, og med den/dem som lovbruddet hadde gått utover, frem til konfliktrådets meklere tok over saken når tiden for ungdomsstormøtet nærmet seg. Omlegging av rutiner kommenteres av en mekler på følgende måte:

Det er alltid vi som tar kontakt med de nærmeste partene. De andre blir vi enige om. Ingen rutiner er hugget i stein. Ungdomskoordinator er nå mindre ansvarlig for stormøtet. Nå er de veldig tett knyttet til ungdommen. Vi må tenke på dette overfor fornærmet part. [Navn på ungdomscoordinatorer] sier at det blir feil i forhold til deres forhold til ungdommen [om de skal forholde seg til offer i tillegg]. (Mekler)

Variasjon med tanke på hvem som tar seg av fornærmet part i forbindelse med disse sakene, går også frem av svar på spørreskemaundersøkelsen. Tabell 50 viser at mekler eller rådgiver ved konfliktrådet i hovedsak deler på dette ansvaret. Rundt halvparten av konfliktrådslederne har imidlertid oppgitt at også ungdomskoordinator ivaretar denne funksjonen. På dette spørsmålet var det mulig å krysse av for flere svaralternativer. Det vil si at det ser ut til å være få konfliktråd hvor ungdomskoordinator er den som i hovedsak følger opp fornærmet part før ungdomsstormøtet.

Tabell 50: Hvem ivaretar direkte fornærmet part i saker med ungdomsoppfølging/ungdomsstraff før det gjenopprettende møtet, ved konfliktrådet som du leder? Flere svar mulig. N=15

	Antall
Mekler	13
Ungdomscoordinator som har ansvaret for ungdommen som har brutt loven	7
Annen ungdomscoordinator enn den som har ansvaret for ungdommen som har brutt loven	0
Rådgiver ved konfliktrådet	13
Ingen	0
Andre	0

12.2 VURDERINGER AV INNSATSEN

I spørreskemaundersøkelsene fikk både konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorer spørsmål om hvor godt fornærmet part blir ivaretatt i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

Spørsmålene dreide seg om tiden før, under og etter ungdomsstormøtet. Spørsmålene ble formulert som påstander som begge gruppene ble bedt om å vurdere langs en femdelte skala fra «helt enig» til «helt uenig». Det var også mulig å krysse av for «vet ikke». Tabell 51 viser svarfordeling blant konfliktrådsledere, mens ungdomskoordinatorenes svar går frem av tabell 52.

Tabell 51: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander som gjelder (direkte) fornærmet part? N=15

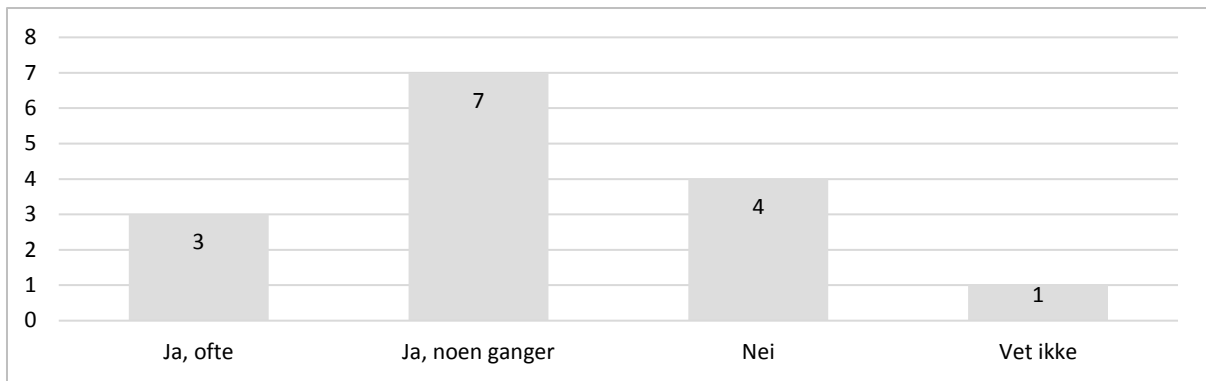
Konfliktrådsleder:	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Fornærmet part blir godt ivaretatt før gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	5	8	1	0	1	0
Fornærmet part blir godt ivaretatt under gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	6	9	0	0	0	0
Fornærmet part blir godt ivaretatt i tiden etter at det gjenopprettende møtet har vært gjennomført	0	4	5	4	1	1
Fornærmet part blir godt ivaretatt også i tilfeller der vedkommende ikke deltar ved gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	0	1	5	6	2	1

Tabellene 51 (konfliktrådsledere) og 52 (ungdomskoordinatorene) viser betydelig enighet i påstanden om at fornærmet part blir godt ivaretatt både før og under ungdomsstormøtet. Utvalgene er derimot splittet i vurderingen av praksis i etterkant av ungdomsstormøtet, hvor tilnærmet like mange er enig i, uenig i og usikker på om fornærmet part blir godt ivaretatt i denne fasen. Det er også verdt å merke seg at en tredjedel av ungdomskoordinatorene oppga at de ikke vet hvordan fornærmet part som ikke har deltatt i ungdomsstormøtet, blir ivaretatt, mens konfliktrådsledernes svar heller mot at fornærmet part ikke blir godt ivaretatt i slike tilfeller.

Tabell 52: Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander om oppfølging av direkte fornærmet part? Antall. N=31-32.

Ungdomskoordinator	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig	Vet ikke
Fornærmet part blir godt ivaretatt før gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	3	16	6	3	0	4
Fornærmet part blir godt ivaretatt under gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	3	23	4	0	0	2
Fornærmet part blir godt ivaretatt etter gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	0	7	9	7	1	7
Fornærmet part blir godt ivaretatt selv om vedkommende ikke deltar ved gjennomføringen av gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	0	7	6	6	2	11

I et tilleggsspørsmål ble konfliktrådslederne spurt konkret om noen fra konfliktrådet som de leder, følger opp fornærmet part etter at det gjenopprettende møtet er over. Også her kommer det frem betydelige forskjeller i praksis, fra at dette skjer ofte til at det ikke skjer i det hele tatt (figur 3).

Figur 3: Blir direkte fornærmet part fulgt opp av noen fra konfliktrådet som du leder, etter at det gjenopprettende møtet er gjennomført? N=15

Vi vet ikke om bildet som trer frem av tabell 51, tabell 52 og figur 3, hadde sett annerledes ut om konfliktrådets meklere og rådgivere hadde svart på de samme spørsmålene som konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorer, men antydning om forskjeller i hvordan fornærmet part ivaretas i etterkant av ungdomsstormøtet, stemmer overens med våre observasjoner. Vi har registrert at fornærmet part i liten grad har blitt ivaretatt etter ungdomsstormøtet, i alle fall ikke umiddelbart etter at møtet er over. I tilfeller der de(n) som har vært utsatt for lovbrudd, har takket ja til å stille på et gjenopprettende møte, har vi sett at vedkommende har forlatt lokalet når møtet er over. Deretter rettes oppmerksomheten mot ungdommen som har brutt loven, og del to av møtet som skal handle om innhold i og signering av ungdomsplanen. Om det har vært pause mellom de to møtedelene, har vi som forskere, noen ganger snakket med fornærmet part og gjort avtaler om intervju. Vi har sett at mekler har tatt kontakt med fornærmet part i ett tilfelle. Ifølge fornærmet parts beskrivelser i intervjuene, har ingen av dem hatt kontakt med representanter for konfliktrådet i perioden mellom ungdomsstormøtet og tidspunktet da intervjuet ble gjennomført. Her må det imidlertid understrekes at i vår casestudie var det få direkte berørte parter som valgte å delta i ungdomsstormøter.

Selv om flere som har vært utsatt for lovbrudd, rapporterer at de er fornøyd med det gjenopprettende møtet, og har mange lovord om meklernes håndtering (se Eide m.fl. 2016), er likevel ikke alle like fornøyd med det som har foregått underveis i møtet. Enkelte forteller at de har opplevd seg alene i møtet, og sier de skulle ønske de hadde tatt med seg en støtteperson. En person opplevde å ha gitt samtykke til møtet på *gale premisser*. Vedkommende ble fortalt at ungdommen som hadde brutt loven, var motivert til dialog, men når det kom til stykke, ville ikke ungdommen snakke. Enkelte etterspør også mer informasjon om hvilke rettigheter fornærmet part har i slike saker. En ungdom som hadde vært utsatt for lovbrudd, roste politiet for informasjonen som vedkommende og familien hadde fått fra dem, men de var ikke orientert om hva konfliktrådet kunne ha bidratt med.

I intervjuene bemerket også flere andre informanter at fornærmet part ikke blir godt nok ivaretatt i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Alle politidistriktene har nå opprettet støttesenter for fornærmete i straffesaker/kriminalitetsutsatte, som kan bistå selv om tilbudet ikke står i forhold til omfanget av problematikken, som en påtalejurist uttrykker det:

Vi må ta vare på offer. Vi er alt for dårlig på det, i alle fall i politiet. Vi har opprettet senter for voldsutsatte Men det er alt for få i forhold til hvor store vi er. (Påtalejurist)

Flere meklere er opptatt av at de må være spesielt observante når det gjelder ivaretagelse av fornærmet part i forbindelse med gjenopprettende møter i ungdomsreaksjonene, med den begrunnelse at den som har brutt loven, har en ungdomsordinator å støtte seg til. Det kan synes som om meklere i enkelte saker, i praksis, får en mindre rolle i ungdomsreaksjonssaker, sammenlignet med andre konfliktrådssaker. Flere forhold taler imidlertid for at de tvert imot bør ha *minst* like stor rolle og handlingsrom i disse sakene. Både når det gjelder identifisering av berørte parter, formøter og dialog med disse, kartlegging av motivasjon og behov, og tilrettelegging, må meklerne være sentrale. Mener en mekler at den som har begått et lovbrudd, ikke er klar for et møte med de(n) som har vært utsatt for lovbruddet, og at et slikt møte vil kunne skade fornærmet part, er dette skjønn og vurderinger som bør tillegges vekt. De(n) som har vært utsatt for et lovbrudd, skal ikke gjøres til et middel for å få gjennomført en straffereaksjon.

12.3 OM Å MOTIVERE FORNÆRMET PART

Underveistrapporten (Eide m.fl. 2016) viser at flere meklere finner det mer utfordrende å ta ivare den som har vært utsatt for lovbruddet, i saker med ungdomsstraff- og ungdomsoppfølging enn i andre saker. Flere meklere understreket også at frivillighetsaspektet står svakere i forbindelse med disse sakene ved at deltakerne *i mindre grad kan velge å forlate møtet*. En annen utfordring som kommer opp i intervjuene, handler om at fornærmet part ofte ikke er interessert i å møte ungdommen som står bak den aktuelle hendelsen. Som pekt på i avsnittet over, har flere meklere gitt uttrykk for at deltakelse i et ungdomsstormøte må være frivillig for de(n) som har vært utsatt for et lovbrudd. På den ene siden skal ikke de(n) som har vært utsatt for et lovbrudd, gjøres til et middel for å få gjennomført en straffereaksjon. På den andre siden gis det uttrykk for at verdien av et gjenopprettende møte i disse straffereaksjonene forsvinner om ikke fornærmet part er til stede.

I intervjuene kommer det opp ulike synspunkter på hvor stor vekt det bør legges på å motivere fornærmet part til å møte den aktuelle ungdommen. Et eksempel som ble beskrevet, handlet om en fornærmet person i en sak som hadde takket nei da vedkommende ble kontaktet av konfliktrådet per telefon med forespørsel om å delta i et ungdomsstormøte. Vedkommende hadde takket nei fordi han ble spurt om han hadde *behov* for å møte ungdommen. Han svarte at det hadde han ikke. Da denne personen på et senere tidspunkt ble gjort oppmerksom på at det kunne ha betydning for ungdommen å møte den han hadde utsatt for et lovbrudd, takket vedkommende ja til å stille likevel. Vedkommende beskrev i ettertid positive erfaringer fra dette møtet for egen del. En av meklerne fortalte om diskusjoner i etterkant av denne situasjonen:

Vi fikk diskusjon internt – om det å legge press på offer. Hvor går grensen mellom motivasjon og utidig press? Sett fra min side er det vesentlig at offer er med i gjenopprettende møte – hele suksessfaktoren ligger i at de er med. Det gir gjerningspersonen – i forhold til at det er et offer – de får se konsekvensene av hva de gjorde. Et offer gidder kanskje ikke, eller tørr ikke. Det er viktig å motivere dem. De er offer nok allerede, men det er viktig at de er til stede – selv om det er vanskelig. I dette tilfellet var det god kontakt mellom offer og [representanten for politiet]– han er dedikert. Det er viktig at ungdommen [som har brutt loven] får se konsekvenser. I denne situasjonen virket [fornærmet part] komfortabel. Det er kanskje litt for mye snillisme i forhold til hvor viktig dette er. Jeg lurte på om jeg hadde gjort noe galt – men dette var [navns] initiativ. Jeg kjenner litt på dette med snillismen. (Mekler)

En annen uttalelse, også fra mekler, peker i samme retning:

Hva er oppfattet av retningslinjer? Forhold mellom motivasjon, press og frivillighet. I [en aktuell sak] var de [representanter for konfliktrådet] tydelig for snill. Jeg har tidligere tenkt tanken – det er veldig «offertankegang». Det er vanskelig å vite hva offer egentlig synes. Det må gjøres et forsøk på å få offer til å stille [på ungdomsstormøte], men man må ta hensyn. Offer er den svakeste part. (Mekler)

Blant gruppen av fornærmete som har deltatt i studien, har flere uttalt at de har akseptert å stille i ungdomsstormøtet mer for å hjelpe ungdommen som har brutt loven, enn for sin egen del.

I spørreskjemaundersøkelsen formidlet både konfliktrådsledere og ungdomscoordinatorer sine synspunkter på dette temaet. Tabell 53 viser vurderinger av en formulert påstand om at det legges stor vekt på å motivere fornærmet part til å delta i ungdomsstormøtet. Vi ser av tabellen at de to utvalgene uttrykker ulike erfaringer. Så godt som alle konfliktrådslederne oppga at det ved deres konfliktråd legges stor vekt på å motivere fornærmet part til å delta i ungdomsstormøtet, mens bare rundt halvparten av ungdomscoordinatorene oppga det samme. Her må det imidlertid bemerkes at konfliktrådsledere svarer for ett konfliktråd, mens flere ungdomscoordinatorer kan referere til praksis ved ett og samme konfliktråd uten at det går frem av tabellen.

Tabell 53: Hvor enig eller uenig er du i at det legges stor vekt på å motivere fornærmet part til å delta i ungdomsstormøte?

	Helt enig	Enig	Verken enig/ uenig	Uenig	Helt uenig
Konfliktrådsledere: N=15 (Antall)					
Ved konfliktrådet der jeg er leder, legges det stor vekt på å motivere fornærmet part til å delta i gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	7	6	2	0	0
Ungdomscoordinatorer: N=32 (Antall)					
Ved vårt konfliktråd legges det stor vekt på å motivere fornærmet part til å delta i gjenopprettende del av ungdomsstormøtet	4	11	12	5	0

13 OPPSUMMERING OG DISKUSJON AV HOVEDFUNN

Denne rapporten gir et bilde av praksiser og erfaringer i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Den er basert på analyser av et rikt datamateriale, hvor det mest omfattende settet med data stammer fra en kvalitativ casestudie. Casestudien har pågått over en periode på vel fire år i fem av landets konfliktråd. Her har vi fulgt til sammen 20 ungdommer gjennom hele forløpet fra saken kom til konfliktrådet og frem til straffegjennomføringen ble fullført eller avsluttet. Lovbruddene som disse ungdommene hadde begått, varierer både i type og i alvorlighetsgrad, og straffeperioden strakk seg fra seks måneder til tre år. Studien gir svar på mange spørsmål som dreier seg om disse straffereaksjonene, men det reises også en rekke nye spørsmål som bør besvares i videre studier.

I dette oppdraget ba Justis- og beredskapsdepartementet spesifikt om en vurdering av konfliktrådslovens kapittel IV med tanke på om den fungerer etter hensikten. Med dette som utgangspunkt, peker vi i oppsummeringskapitlet først og fremst på forhold som kan være gjenstand for forbedringer. Vi legger særskilt vekt på å belyse aspekter knyttet til gjenopprettende prosess, som er definert som et sentralt prinsipp i disse straffereaksjonene. Forslag til endringer i lovteksten spesifiseres i kapittel 14 og kapittel 15. Rapporten som helhet viser imidlertid at det finnes potensial i disse straffereaksjonene til å gi hjelp som hjelper, og/eller forebygge ny kriminalitet.

13.1 STRAFFEREAKSJONENE: STATUS OG UTVIKLINGSTREKK

Foreliggende tallmateriale viser at konfliktrådene samlet sett har mottatt omtrent 1700 saker til ungdomsoppfølging og ungdomsstraff fra 1. juli 2014 til og med 31. desember 2018. Av disse har rundt 800 fullført straffen, 400 har avsluttet etter brudd på vilkår eller ny straffbar handling, trukket samtykket, eller ikke startet, 25 er midlertidig stanset, mens 470 fortsatt pågår. Antall saker ved hvert av landets konfliktråd varierer fra 28 til 266 over hele perioden. Ungdomsstraff utgjør samlet rundt 200 av de 1700 sakene (12 prosent), og varierer i antall mellom konfliktrådene fra 1 til 60. Saksmengden gjenspeiler ikke uten videre befolkningsstørrelse i regionen som dekkes av det enkelte konfliktråd. Den største konfliktrådsregionen, Oslo/Akershus, har, som ventet, flest saker, men en region som Haugaland og Sunnhordland har mer enn tre ganger så mange saker som for eksempel Troms. Deler av denne variasjonen kan henge sammen med noe ulik praksis i hvordan straffereaksjonene benyttes på tvers av regioner.

På landsbasis er fullføringsraten for disse straffereaksjonene, samlet sett, 66 prosent i gjennomsnitt. Også når det gjelder fullføring, er det stor variasjon mellom konfliktrådene, med et spenn fra 32 prosent til 85 prosent. I casestudien ble åtte saker avsluttet etter brudd, mens én ungdom ble dømt til annen type straff på grunn av nye lovbrudd før straffegjennomføringen startet. To ungdommer ble ilagt eller idømt forlenget straffereaksjon for lovbrudd som ble begått enten før eller etter start på den opprinnelige straffegjennomføringen, mens to andre ble ilagt eller idømt ny straffereaksjon etter at den første oppfølgingsperioden var fullført.³⁴

³⁴ Sekretariatet for konfliktrådernes Årsrapport for 2018 viser andel tilbakefall for ungdommer som har fullført straffereaksjonen. <https://www.konfliktraadet.no/statistikk-og-aarsrapport.313457.no.html>

Den store variasjonen i antall saker, i type saker og i andel fullførte saker, gir grunn til å anta at erfaringer arter seg forskjellig i de forskjellige konfliktrådene, og ikke bare i våre caseregioner, hvor erfaringene varierte til dels betydelig. Det er også grunn til å anta at kompliserte saker krever mer ressurser enn enklere saker. Likevel ser ikke ressursituasjonen alle steder ut til å være dimensjonert etter arbeidsbelastningen.

13.2 KREVENDE STRAFFEREAKSJONER

Ungdomsoppfølging og ungdomsstraff gir ungdommer som har begått lovbrudd mens de er i alderen mellom 15 og 18 år, mulighet til å gjennomføre straffen i frihet med oppfølging av ungdomsordinator og et team bestående av representanter for blant annet barnevern, helsetjeneste, politi, kriminalomsorg og NAV, og eventuelt også representanter for familie og/eller annet privat nettverk. Reaksjonene er frivillig og samtykkebasert, men de forutsetter at ungdommen oppfylder grunnvilkår som handler om ikke å begå nye lovbrudd under straffegjennomføringen, og aksepterer å delta i et ungdomsstormøte. I tillegg må ungdommen oppfylle bestemte vilkår som tilpasses individuelt.

Lengde på straffegjennomføringen varierer alt etter type lovbrudd og hvilke problemer det er vurdert at den enkelte ungdom kan ha behov for hjelp til å løse. Oppfølgingstiden for ungdommene i casestudien varierte fra seks måneder til tre år, mens subsidiær fengselsstraff, i tilfeller der det var aktuelt, varierte fra 21 dager til 3,5 år. To ungdommer fikk idømt 2,5 år ungdomsstraff for seksuelt overgrep mot mindreårig. I det ene tilfellet ble ungdommen idømt subsidiær fengselsstraff på 3,5 år. Bortsett fra i dette og ett annet tilfelle, hvor lengde på oppfølgingstiden var lavere enn lengden på den subsidiære straffen, har oppfølgingstiden oversteget lengden på subsidiær straff, med et varierende antall måneder.

En straffereaksjon uten frihetsberøvelse og fullstendig fysisk kontroll ser ut til å virke attraktivt for mange ungdommer, i alle fall umiddelbart, basert på informasjon om hvor stor andel som samtykker. Vår studie viser imidlertid med all tydelighet at ungdomsreaksjonene i mange tilfeller er svært krevende, og blir av flere ungdommer oppfattet som mer krevende enn alternativene til for eksempel ungdomsstraff, som kunne ha blitt samfunnsstraff av et visst antall timer, eller soning i fengsel. At disse straffereaksjonene er, eller erfares som krevende for mange, kommer også til uttrykk ved at rundt en tredjedel av sakene på landsbasis avbrytes før straffegjennomføringen er fullført, eller ikke starter opp av ulike grunner. For å lykkes, forutsetter disse straffereaksjonene betydelig grad av motivasjon og selvdisciplin av den enkelte ungdom. Casestudien viser at ungdommer underveis i straffegjennomføringen utsettes for fristelser eller presses sosialt til å ruse seg og/eller begå ny straffbar handling. Et vennenettverk som respekterer at den aktuelle ungdommen ikke kan bruke illegale rusmidler, og som støtter vedkommende i dette mens straffegjennomføringen pågår, er ikke alle forunt. Også støtte fra familie og andre i nære omgivelser er avgjørende for dem som ønsker å snu kursen, men som har problemer med å klare dette på egen hånd. Dette er heller ingen selvfølge. Det vil si at disse straffereaksjonene baseres på betydelig grad av selvkontroll, noe som er krevende i sin alminnelighet, og ikke bare for ungdommer i denne alderskategorien som har begått lovbrudd, og som sliter med andre mer eller mindre alvorlige problemer i hverdagen.

Ytre motivasjon fører ikke uten videre til indre motivasjon og en genuin vilje til å endre egen atferd. Flere av ungdommene som deltok i casestudien, ga uttrykk for at de er motivert og ambivalent

samtidig. De både aksepterer og motarbeider vilkår, de trenerer oppstart til de er motivert til å begrense rusinntaket, eller ser at de har noe å tjene på å redusere rusinntaket, for eksempel ved muligheten til å få arbeid. Alle opptrer heller ikke lojalt overfor «systemet» selv om de har signert en skriftlig avtale. Noen ganger ser det ut til «å gå sport i» å lure «systemet», særlig når det gjelder å skjule bruk av illegale rusmidler. Casestudien viser imidlertid også at noen av ungdommene som virket svært umotivert fra starten av, og som få i oppfølgingsteamet hadde «tro på», har fått styrket motivasjonen underveis, og har klart seg bra i ettertid.

Lang tid fra lovbrudd til start på straffegjennomføringen øker ikke ungdommenes motivasjon til denne typen straffegjennomføring, mange ganger tvert imot. For 2018 er det på landsbasis registrert et gjennomsnitt på 190 dager fra lovbruddet ble begått og frem til saken ble overført til konfliktrådet, mens det gikk 67 dager i gjennomsnitt fra konfliktrådet mottok saken og frem til start på oppfølgingen. I vår casestudie varierte tiden mellom avdekt lovbrudd og start på straffegjennomføringen fra fire måneder, i nedre ende, til i underkant av to år i øvre ende. Våre informanter peker på flere grunner til at saksbehandlingen tar lang tid, blant annet kompleksitet i sakene, mangel på kontinuitet, mangel på prioritering og mangel på ensartet praksis. Det er fortsatt lang ventetid på PUM i områder hvor presset er størst. Mens ungdom i vår casestudie har ventet på at straffegjennomføringen skal starte, er rusproblemer forverret og nye lovbrudd begått. Samtidig har «narkogjelden» økt, for dem som hadde det, og motivasjonen for å oppfylle vilkårene som inngår i reaksjonen, er svekket. I tillegg har flere av ungdommene rundet både 18 og 19 år før straffegjennomføringen starter. Muligheten for å få til gjenopprettende prosesser i relasjonen til fornærmet part, utfordres også ved lang avstand i tid mellom lovbruddet og et eventuelt møte mellom partene.

Ingen av ungdommene i casestudien ble plassert i barneverninstitusjon som del av, eller i forkant av, straffegjennomføringen, men seks måtte sone subsidiær straff i fengsel etter brudd på vilkår i ungdomsplanen og/eller på grunn av nye lovbrudd begått etter at straffegjennomføringen startet.³⁵ Datagrunnlaget er for knapt til å vurdere virkninger av fengselsopphold for denne gruppen av ungdommer. I ett av tilfellene ser imidlertid oppholdet i fengsel ut til å ha hatt en positiv effekt, i alle fall på kort sikt. Den aktuelle ungdommen har, i motsetning til i perioden med ungdomsstraff, holdt seg rusfri, til tross for at det ifølge han selv, er relativt lett tilgang på rusmidler i fengslet, og han følger opp skoletilbud og får arbeidstrening.

13.3 SAMTYKKE PÅ VAGT OG SVIKTENDE GRUNNLAG

Etter gjeldende rutiner signeres samtykke til ungdomsoppfølging og ungdomsstraff i to runder. Aller først skal ungdom og verge, om ungdommen er under 18 år, gi tillatelse til at informasjon kan formidles til og drøftes i KOG. Dette samtykket skaffer vanligvis politiet i forbindelse med avhør. Samtykke til selve straffereaksjonen hentes vanligvis inn av ungdomskoordinator.³⁶ Ofte gjøres dette i forbindelse med PUM, dersom det er aktuelt. I saker hvor PUM ikke er påkrevd, varierer praksis med tanke på når og i hvilken sammenheng det siste samtykket hentes inn. I enkelte saker samtykker ungdommen først

³⁵ I alt åtte saker ble avsluttet etter brudd, men vi mangler opplysninger om resultatet av påtalebehandlingen av to saker hvor det var ilagt påtaleunntatelse med vilkår om ungdomsoppfølging.

³⁶ Se Sekretariatet for konfliktrådernes digitale veileder for ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

i forbindelse med rettssaken, som ofte vil si uten at rutinemessige informasjonsprosedyrer har vært mulig å gjennomføre.

Flere av ungdommene som deltok i casestudien, ga uttrykk for at de var fornøyd med informasjonen som de fikk i forkant av straffegjennomføringen, og fortalte at oppfølgingen stort sett forløp slik de i hovedtrekk var blitt forespeilet, i enkelte tilfeller til og med bedre. Andre forteller at de fikk informasjon om reaksjonsformen og om mulige vilkår i ungdomsplanen i situasjoner hvor de var «stresset» eller under «sterkt press», eller var ruspåvirket, og at de dermed ikke oppfattet eller ikke helt forsto alt som ble formidlet. Følgelig har de signert mer eller mindre i panikk, eller strategisk kalkulert for å unngå fengsel. Flere hadde også med viten og vilje godtatt en avtale som innebar at de måtte kutte ut illegale rusmidler, selv om deres motivasjon til det i utgangspunktet var lav, eller helt fraværende. Samtykkeskjemaet har dessuten blitt signert før lengde på straffegjennomføringen var avklart. En ungdom ble forespeilet en oppfølgingsperiode på alt fra seks måneder til to år, noe som gjorde denne ungdommen svært betenkt. For han virket ikke noen måneder i fengsel spesielt avskrekkende. Flere av ungdommene fortalte også at de med samtykke til for eksempel ungdomsstraff i stedet for fengsel, hadde valgt det de oppfattet som det minste av to onder, men uten at de hadde fått informasjon om at samfunnsstraff kunne ha vært et alternativ. Mens flere ga uttrykk for at de ville ha foretrukket samfunnsstraff, om de hadde fått velge, var en straffeform som innebærer «gratis arbeid», utenkelig for andre som så på muligheten til å tjene penger på ordinært arbeid i forbindelse med ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, som et unikt tilbud.

Tallmaterialet fra Sekretariatet for konfliktrådene viser at i 126 saker på landsbasis har den aktuelle ungdommen trukket samtykke til straffereaksjonen, enten før eller etter start på oppfølgingen. Det kan være flere grunner til dette. I våre caseområder har ungdom, ifølge ungdomskoordinatorene, begrunnet dette med at de er misfornøyd med vilkår i ungdomsplanen, for eksempel ruskontroll, at de synes oppfølgingstiden er for lang, eller at de underveis blir lei av oppfølgingen. Enkelte av ungdommene fra casestudien, har uttrykt sterk misnøye med at såkalte motivasjonssamtaler i forkant av start på straffegjennomføringen ikke har blitt inkludert i straffegjennomføringstiden. Disse ungdommene oppfatter dette som en type tilleggsstraff som de ikke ble forespeilet i utgangspunktet.

13.4 INNHOLD I STRAFFEGJENNOMFØRINGEN

13.4.1 UNGDOMSSTORMØTET: PRAKSIS I UTAKT MED LOVTEKST?

Både ved ungdomsstraff og ungdomsoppfølging skal ungdommen som har begått lovbrudd, delta i et ungdomsstormøte og følge en individuelt tilpasset ungdomsplan. Ungdomsstormøtet er tilskrevet to funksjoner: i) en gjenopprettende del, der ungdommen som har begått lovbrudd er ment å møte den som lovbruddet har gått ut over, og ii) utarbeide en ungdomsplan. Et ungdomsstormøte har to funksjoner som holdes atskilt og ivaretas i forskjellige deler. Det vil si en del hvor møte mellom fornærmet part og ungdommen står på agendaen, og en del hvor ungdomsplanen fastlegges (Prop. 135 L (2010-2011):127). Ifølge lovteksten har fornærmet part rett til å være til stede i ungdomsstormøtet. Prop. 57 L (2013-2014:65) presiserer at fornærmet part ikke skal delta i den delen av ungdomsstormøtet hvor oppfølgingsplanen utarbeides med mindre det er snakk om tiltak som også involverer den/de fornærmete. Det går imidlertid ikke frem av lovteksten at fornærmet part har plikt til å forlate møtet etter at den gjenopprettede delen er gjennomført dersom ungdomsstormøtet skal

fortsette med ungdomsplanen like i etterkant av at den gjenopprettende delen av møtet er avsluttet.

Rekkefølgen på de to delene av ungdomsstormøtet er ikke eksplisitt spesifisert, verken i lovteksten eller i forarbeidene. Det kan imidlertid virke som at lovgivers intensjon er at møtedelene skal holdes som tett påfølgende møter i og med at det skal holdes et ungdomsstormøte uavhengig av om fornærmet part er til stede eller ikke. I Prop. 57 L (2013-2014:65) er det bemerket at det ikke er noe i veien for at ungdommen som har brutt loven, kan møte fornærmet part på et senere tidspunkt i løpet av oppfølgingsperioden om partene ikke møtes i ungdomsstormøtet som arrangeres i begynnelsen av straffegjennomføringsperioden.

Både casestudien og spørreskjemaundersøkelsen viser at ungdomsstormøter og rutiner ved oppstart praktiseres ulikt. Rekkefølgen på de to delene av ungdomsstormøtet varierer. Det samme gjør tid for når i forløpet ungdomsstormøte med gjenopprettende del gjennomføres. I en sak vi fulgte, ble dette møtet avholdt uken før straffegjennomføringen var ferdig. I tilfeller hvor ungdomsstormøtet med både gjenopprettende del og utarbeidelse av ungdomsplanen holdes ved oppstarten av straffen, forlater meklere forsamlingen etter at det som er tenkt som den gjenopprettende delen, er gjennomført. Om fornærmet part har vært der, går også vedkommende og den/de vedkommende har hatt med seg. Tilbake er ungdommen som har brutt loven, vanligvis med foresatte/verge(r), ungdomsordinator og deltakere i oppfølgingsteamet. Før ungdomsplanen tas opp, tar forsamlingen ofte en liten pause og forflytter seg noen ganger til et vanlig møterom hvor deltakerne sitter rundt et bord. I dette møtet deltar altså en gruppe profesjonelle og den aktuelle ungdommen med eller uten foresatte/verge. Det går ikke frem av forarbeidene (Prop. 135 L 2010-2011:106) hva det er ved møtet med en forsamling av profesjonelle deltakere hvor ungdomsplanen fastsettes og signeres, som kvalifiserer til betegnelsen «stormøte». I konfliktrådssammenheng refererer «stormøte» til en praksis der berørte av en aktuell hendelse kommer sammen i dialog, i et møte tilrettelagt av vanligvis to meklere. Det brukes et skript med faste spørsmål som stilles til samtlige deltakere, og deltakerne sitter i ring. Før møtet har alle vært innkalt til en forsamling med tilretteleggerne.

Det går heller ikke klart frem av forarbeidene hva som ligger bak tanken om at ungdomsplanen skal utformes av deltakere som har vært til stede i den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet, utenom fornærmet part og de(n) som fornærmet part har hatt med seg i møtet. I våre caseområder har mye foregått i forkant av ungdomsstormøte hva angår utforming av vilkår i ungdomsplanen. I praksis er vilkår i det alt vesentlige ferdig formulert når ungdomsstormøtet holdes, selv om nye innspill kan gis, og forhandlinger kan foregå i ulik grad. At tiltak er avklart i forkant, er helt nødvendig. En ungdom kan vanskelig samtykke til straffereaksjonen uten å vite hva han/hun samtykker til. Vedkommende må i alle fall kjenne til hovedtrekkene i hva det samtykkes til. Den enkelte ungdom får derfor informasjon før ungdomsstormøtet om hvilke tiltak som kan være aktuelle. Flere av ungdommene har også selv bidratt til å utforme sin egen ungdomsplan, i tråd med anbefalinger i forarbeidene (se Prop. 135 L 2010-2011 og Prop. 57 L (2013-2014)). Avtaler om tiltak fra samarbeidspartnere må være på plass, og dette kan ta lang tid, særlig i enkelte av våre caseområder (blant annet i områder av Oslo). Det kan altså ta lang tid å få satt sammen et oppfølgingsteam som forplikter seg til å følge opp den enkelte ungdom med aktuelle tiltak. Dette arbeidet startes derfor i god tid før ungdomsstormøtet gjennomføres. I møtet hvor ungdomsplanen signeres enten dette møtet holdes

like i etterkant av ungdomsstormøtet med gjenopprettende del, eller på et annet tidspunkt, er det vanligvis bare justeringer av ungdomsplanen som foregår rett i forkant av signeringen.

Arbeidet med ungdomsplanen bør etter vår oppfatning holdes adskilt fra ungdomsstormøtet med gjenopprettende del i tråd med dagens praksis flere steder. Et oppstartsmøte hvor ungdomsplanen endelig fastsettes kan sannsynligvis komme raskere i gang enn et ungdomsstormøte med gjenopprettende del. Dette gir også partene rom til grundige forberedelser av ungdomsstormøtet – som kan gjennomføres på et hvilket som helst tidspunkt i forløpet uten å hindre oppstart i rimelig tid. Ved en slik rutine kan også straffegjennomføringen starte før ungdom med rusproblemer er helt rusfri – noe som kan ta tid. Det regnes ikke som forsvarlig å gjennomføre et ungdomsstormøte om ungdommen fortsatt ruser seg. Et møte i tråd med det som er skissert her, kan med fordel kalles et oppstartsmøte eller et ungdomsplanmøte, og med det hindre utvanning av begrepet «stormøte» (eller hindre at begrepet «stormøte» brukes på en misvisende måte). Det er likevel ikke noe til hinder for at straffegjennomføringen kan starte med et ungdomsstormøte med en gjenopprettende del i tilfeller der dette vurderes som hensiktsmessig. Enkelte ungdomskoordinatorene beskriver erfaringer fra situasjoner hvor en slik praksis fungerer godt, mens i andre sammenhenger har en slik oppstartrutine vært uhensiktsmessig og i enkelte situasjoner uforsvarlig, både for fornærmet part og for ungdommen som har brutt loven. Lovteksten bør derfor romme muligheten for at praksis kan variere alt etter hva som er egnet i hvert enkelt tilfelle.

13.4.2 ER GJENOPPRETTENDE MØTER HENSIKTMESSIG I ALLE SAKER?

Ungdomsstormøter, hvor vi har deltatt, skiller seg på flere måter fra andre stormøter i regi av konfliktrådet. I ungdomsstormøtenes gjenopprettende del mangler ofte direkte berørte parter. Disse møtene har derimot mange profesjonelle til stede. Åpenheten som vanligvis er til stede i et stormøte, i og med at partene står fritt til å forlate, er ikke der. Den gjenopprettende delen av et ungdomsstormøte er en obligatorisk del av en større straffereaksjon, som ungdommen forplikter seg til ved å ha samtykket til straffereaksjonen. Ungdomsstormøtet er i mye større grad enn et vanlig stormøte, preget av et forutbestemt mål: at ungdommen skal be om unnskyldning. Den typen dialog vi har observert i andre stormøter, hvor også forskeren kan ende opp med helt andre forståelser av hva som har skjedd, og hvor det også har skjedd at unnskyldninger er blitt gitt til lovbrøteren, har vi ikke observert i ungdomsstormøtene, verken ved ungdomsreaksjonenes oppstart eller senere i forløpet.

Med bakgrunn i vårt datamateriale, er det nærliggende å spørre om gjenopprettende del av ungdomsstormøtet, forstått som møte mellom ungdom og fornærmet, skal være obligatorisk. Vi har observert at det kan oppstå et betydelig trykk rettet mot å avholde et slikt gjenopprettende møte for at ungdommen skal fullføre kravene i straffereaksjonen. Trykket rettet mot at ungdommen skal gjennomføre en straffereaksjon, rommer ikke bare en mulighet for at fornærmete kan bli et middel for å nå et mål, vi har sett at det faktisk kan forekomme. At en gjenopprettende del i betydningen møte mellom ungdom og fornærmet inngår som obligatorisk i straffereaksjonene, kan vitne om manglende forståelse av hvor tungt belastet enkelte ungdommer kan være. Denne belastningen ser ungdomskoordinatorene som arbeider direkte med de ungdommene det gjelder, svært tydelig. At enkelte ungdommer ikke blir klar for å møte en fornærmet i løpet av en straffegjennomføring, handler om reelle forskjeller og utfordringer. Et gjenopprettende møte med fornærmete kan være et mål, men man må ikke skape en situasjon med press. Et alternativ kan være et bevisstgjøringsmøte, hvor

profesjonelle inngår i dialog med ungdommen. Dette foregår i stor utstrekning allerede i dag, i saker hvor ingen fornærmet er til stede (ikke ønsker å stille, eller saken kan være «offerløs»), og i praksis også der fornærmete er politibetjent. I saker hvor man er det minste i tvil om forsvarligheten ved å la ungdommen møte fornærmete, burde det være en reell mulighet å velge dette bort. Igjen er vi tilbake til begrepet «stormøte», og hvorvidt bruken av dette begrepet er hensiktsmessig. Det berører også debatten knyttet til begrepet gjenopprettende, som belyses i eget kapittel i denne rapporten.

Man kan selvfølgelig argumentere for at utfordringen kan løses i innsulingsprosessen til ungdomsreaksjonene, at man kun lar ungdommer man antar vil kunne bli klar for å møte fornærmete, gjennomgå ungdomsreaksjonene. Dette vil imidlertid ha implikasjoner for hvilken målgruppe man når. Blant de ungdommene som er mest skadd, som trenger mest hjelp i den formen ungdomsreaksjonene kan tilby, er det også størst sjanse for å møte ungdommer som ikke vil bli i stand til å møte noen fornærmet i løpet av tiden straffegjennomføringen tar. I forbindelse med vurderinger av hvem som vil kunne bli klar til et slikt møte, finnes feilmarginer som kan gå i begge retninger med fare for å utelukke ungdommer som faktisk ville kunne bli klare, og inkludere ungdommer som ikke blir klare. Ambivalensen som kan ligge i et samtykke til ungdomsreaksjonene, gir ungdomskoordinatorene noe å arbeide med. Ungdommene har forpliktet seg, det eksisterer et ris bak speilet i form av andre straffereformer, og dermed kan man få ungdommene på gli hva angår tiltak som faktisk kan være med på å gjøre livet deres bedre, forhindre eller demme opp for nye lovbrudd, påbegynne endring av betydning for både ungdommen og samfunnet. Dette er spesielt viktig for de ungdommene som virkelig sliter, men som kan ha en lang vei å gå før de kunne bli klar for å møte noen fornærmet part.

I datamaterialet vårt ser det ut til at et positivt «resultat» av oppfølgingen, i betydning fullført straffegjennomføring uten nevneverdige problemer, og/eller uten stans i gjennomføringen på grunn av for mange brudd på vilkår i ungdomsplanen og uten nye lovbrudd, ikke har sammenheng med hvordan ungdomsstormøtets gjenopprettende del forløp, og hvordan ungdommene vurderer dette i etterkant. Verdien av den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtene er vanskelig å vurdere. Det kan ha skjedd noe verdifullt uavhengig av om møtene forløper i tråd med «idealet» eller ikke, om det er mange eller få personer til stede, og om fornærmet part er til stede eller ikke. Vi har eksempler på gjenopprettende møter som kan beskrives som katastrofale, og vi har klare beretninger fra foreldre og ungdommer om at den dialogen som det gjenopprettende møtet ga anledning til, har betydd mye for dem. I disse tilfellene var det gjenopprettende møtet gjennomført uten fornærmet til stede, den gjenopprettende som foregikk, handlet om forholdet mellom den enkelte ungdom og hans/hennes foreldre.

Relasjonen mellom foreldre og ungdom etter at et lovbrudd har skjedd, kan være viktig å rette søkelyset mot. Vi har også eksempler på at konfliktråd har tatt initiativ til gjenopprettende møte mellom foreldre som har problemer, uten at ungdommen er til stede, fordi ungdommen har behov for at foreldrene går bedre overens. Dette er et viktig gjenopprettende perspektiv og erfaring å ta med. At et gjenopprettende møte med fornærmede ikke er obligatorisk, er ikke synonymt med at gjenopprettende prosess ikke kan spille en stor rolle i straffegjennomføringen. Tvert imot kan ungdommer som sliter, ha mange brutte relasjoner og sosiale utfordringer der gjenopprettende prosess kan bety mye. De vil også kunne ha behov for at noen sier unnskyld til dem, gjennom et liv som ofte kan ha vært preget av svik. Det handler om å ha et gjennomført gjenopprettende perspektiv gjennom hele straffeperioden, fremfor å ha gjenopprettende som et punkt på en liste som kan krysses

av som «gjennomført». I svar på spørreskjemaundersøkelsen har også en betydelig andel av ungdomskoordinatorene antydning at gjenopprettende møter ikke er hensiktsmessig i alle saker og i alle sammenhenger.

13.4.3 HJELP OG STRAFF: FASTSETTELSE AV VILKÅR I UNGDOMSPLANEN

Ungdomsreaksjonene skal være reaksjon på lovbrudd som er begått, og ta sikte på å hindre nye lovbrudd ved å kombinere gjenopprettende, rehabiliterende og straffende tiltak. Domstol eller påtalemyndighet beslutter lengde på straffegjennomføringen, og type subsidiær straff, mens ungdomsstormøtet, ifølge lovteksten, bestemmer innhold i straffen tilpasset den enkelte ungdom (Prop. 135 L 2010-2011: 127ff). Ungdomsplanen skal godkjennes og signeres av ungdomskordinator, domfelte/siktede og hans/hennes verger. I praksis og i tråd med designet på ungdomsplanen, signerer også deltakere i oppfølgingsteamet på enkelttiltak som de selv skal ha ansvaret for å følge opp.

I casestudien inneholdt ungdomsplanene en blanding av kontrollerende og hjelpende tiltak. Flere planer hadde inkludert en type tiltak som skal hjelpe ungdommen å få struktur på hverdagen og/eller til å bedre relasjoner i familien, som for eksempel å holde avtaler som ikke alltid var nærmere spesifisert. Enkelte har uttrykt bekymring for at innholdet i ungdomsreaksjonene, det vil si det som er nedfelt i ungdomsplanen, ikke er tilstrekkelig straffende (se for eksempel Fornes 2016). I ungdomsplanene som vi har analysert, ser vi at den samme typen tiltak går igjen på tvers av planer, og at det er lite som skiller mellom ungdomsoppfølging og ungdomsstraff. Alvorlighetsgrad i lovbruddet gjenspeiles først og fremst i lengde på straffegjennomføringen, hvor det vanligvis er lengre oppfølgingstid i saker med ungdomsstraff enn i saker med ungdomsoppfølging. For ungdommene i casestudien er imidlertid frihetsinnskrenkningen som straffen innebærer, straffende i seg selv, selv om gjennomføringen foregår i frihet. Ungdommene må holde møteavtaler, som de fleste misliker, over et lengre tidsrom, være tilgjengelig via telefon og ha et dagtilbud. Dagtilbud i form av skole eller arbeid er i og for seg ikke straffende. Tanken er at ungdommene skal loses inn i et «bedre spor» via utdanning eller legalt inntektsgivende arbeid, for med dette å hindre visse typer nye lovbrudd. Kravet om dagtilbud er imidlertid også et kontrollerende vilkår i den forstand at det tas sikte på å holde en viss oversikt over hva ungdommen foretar seg på dagtid mens straffegjennomføringen pågår.

For ungdommer som har droppet ut av skolen, om det er snakk om videregående skole, er kravet om dagtilbud problematisk. Ordinært arbeid ser ut til å være vanskelig å skaffe, selv med bistand fra jobbkonsulent fra NAV, oppfølgingstjenesten eller andre. Arbeid er ikke bare viktig for å holde ungdommer sysselsatt på dagtid, men det gir inntekter som alle har bruk for, ikke minst dem som har «narkogjeld» som må betales. Ungdommer i casestudien etterlyser kommunale avtaler med potensielle arbeidsgivere som kan ansette dem i straffegjennomføringsperioden.

Om ungdommene har problemer med rus, enten dette inngår i lovbruddet eller ikke, må dette håndteres i forbindelse med straffegjennomføringen. Casestudien viser at ungdom som ikke kommer seg ut av rusavhengigheten, får problemer med å oppfylle andre vilkår i straffegjennomføringen. Tiltaksregisteret for å hjelpe ungdommene med dette, er imidlertid jevnt over svært knapt, noe som også kommer frem i ungdomskoordinatorennes svar på spørsmål i spørreskjemaundersøkelsen. Ett tiltak som er tilgjengelig, og som i casestudien har vist seg å ha hatt gunstig effekt, er streng ruskontroll i form av ukentlige tester over lang tid. For flere av ungdommene var det nettopp kravet om rustester som hjalp dem inn i et «bedre spor». Det må imidlertid være enkelt å ta prøver og det må kontrolleres

at de ikke jukser og gjør seg selv en bjørnetjeneste, som enkelte frykter kan bli en konsekvens om ruskontrollen ikke er tilstrekkelig streng. Nedtrapping av rustester i tilfeller der ungdommen har vist positiv utvikling, kan virke mot sin hensikt fordi fristelsen til å ruse seg kan bli for stor. Det kan imidlertid ta tid å finne frem til hvem av ungdommene som må ha stramme rammer, og hvem som trenger «litt slakk» for å «lykkes» i straffegjennomføringen.

Tiltaksregisteret for å få ungdom inn i et bedre spor eller på rett kjøl, er jevnt over knapt. I forbindelse med disse straffereaksjonene er det blant annet forventet at ungdom skal få hjelp fra det offentlige hjelpeapparatet, uten at hjelpeapparatet er tilført ekstra ressurser til bruk i slike sammenhenger. Ungdommer som er under straffegjennomføring, prioriteres ikke uten videre i køen, verken til BUP eller PUT eller andre instanser. Dessuten sliter enkelte ungdommer med problemer som er for komplekse til at de lar seg løse i løpet av den tiden som er fastlagt til straffegjennomføring. Å finne gode tiltak som kan hjelpe ungdommer ut av kriminelle gjenger, skaper også hodebry. Ett av flere hindre som poengteres i intervjuene, er krav om samtykke som særlig gir seg utslag i valg av tiltak til ungdom som har fylt 18 år før straffegjennomføringen starter. For å kunne hjelpe ungdommer, der det er aktuelt, må de «ut av rusen» og «gjengen må splittes». Her gir flere uttrykk for at «fysisk adskillelse» kan fungere hensiktsmessig både for «gjengen» og for den enkelte ungdom. En generell utfordring som løftes frem av enkelte ungdomscoordinatorer, er hvilke krav som må stilles til ungdomsplaner for at de skal kunne fungere som et strafferettslig dokument, og hva som må være likt og hva som kan være forskjellig i en individuelt tilpasset plan, hvor intensjonen er at ungdommen selv skal medvirke i utformingen.

Vilkår og tiltak i ungdomsplaner skal være av straffende og kontrollerende art, og samtidig være hjelpende og byggende. I litteraturen om denne typen straffereaksjoner, blant annet i vår underveisrapport (Eide m.fl. 2016), diskuteres aspekter som kontroll, makt og disiplinering som ligger innbakt i vilkårene, inkludert i vilkår eller tiltak av hjelpende karakter. Maktutøvelsen kan være subtil (Foucault 1977), og velment. Tiltak av disiplinerende art kan vanskelig unngås i en sammenheng som dette, hvor et grunnleggende aspekt er forventningen om at ungdommen skal komme ut av en kriminell løpebane og dermed hindre fremtidig kriminalitet. I casestudien ga flere ungdommer uttrykk for at de ønsker strammere rammer som en hjelp blant annet til å komme seg ut av rusavhengighet, enn det ungdomscoordinator og oppfølgingsteamet la opp til. Det kan i slike tilfeller se ut til at ungdommer aksepterer disiplinerende vilkår, ikke bare fordi alternativet kan være fengsel, men fordi dette kan hjelpe dem på lenger sikt. Det autoritetsforholdet som oppstår ved at ungdom frivillig følger påbud som de oppfatter som hjelpende, fremstår som legitimt, eller som gyldig og moralsk riktig. Ungdommer kan med andre ord akseptere det forventningsmønsteret som ligger innbakt i denne formen for autoritet. En relasjon mellom ungdom og deltakere i oppfølgingsteam, inkludert ungdomscoordinator, forstått på denne måten, faller inn under Hannah Arendts (1996) forståelse av autoritet som en motsats til syn på autoritet som fordekt tvang (se også Sennett 1993). Frivillig tilslutning er imidlertid en forutsetning. Mild paternalisme kan også være akseptabelt i hjelpende sammenhenger (se for eksempel Martinsen 1991). Det er derfor nødvendig med en grundig refleksjon og åpen debatt om hvor i landskapet man befinner seg. Når er maktutøvelsen legitim og nødvendig, og når er den det ikke?

13.5 BRUDDHÅNTERING

Som pekt på over, har 34 prosent av sakene hvor en av ungdomsreaksjonene er ilagt eller idømt i løpet av perioden fra 1. juli 2014 til 31. desember 2018, endt med brudd, trukket samtykke eller ikke startet av en eller flere grunner. Statistikken viser imidlertid ikke alle brudd på vilkår som skjer underveis i straffegjennomføringen, og som ikke resulterer i midlertidig stans og at bruddmeldinger sendes til ansvarlig instans, som enten er påtalemyndigheten eller kriminalomsorgens regionskontor. Ungdomscoordinatorer som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, oppga at vilkår i ungdomsplanen brytes ofte. En fjerdedel av dem oppga at nesten alle bryter ett eller flere vilkår. I casestudien var brudd på vilkår mer vanlig i rusrelaterte saker enn i andre typer saker. I intervjuene kom det imidlertid frem at mange ungdommer beveger seg mer eller mindre konstant på grensen av hva oppfølgingsteamet kan tolerere av brudd på vilkår i ungdomsplanen før det tas beslutninger om midlertidig stans i straffegjennomføringen.

Vårt datamateriale tyder på at brudd håndteres forskjellig fra konfliktråd til konfliktråd, både med tanke på hvor lenge det ventes før bruddmelding sendes, og hvilke konsekvenser dette får. En fjerdedel av ungdomscoordinatorerne som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, svarte at det godtas for mange brudd på vilkår i ungdomsplanen av det mindre alvorlige slaget, før dette får konsekvenser, mens en tilnærmet like stor andel ga uttrykk for at de er usikker på dette. Alvorlige brudd på vilkår ser ut til å bli slått ned på raskere, ifølge informasjon fra ungdomscoordinatorerne. Den store variasjonen i fullføringsrate på landsbasis, kan være en indikasjon på at brudd på vilkår under straffegjennomføringen håndteres ulikt på tvers av regioner, og ungdomscoordinatorer etterlyser klarere retningslinjer for hvordan brudd på vilkår i ungdomsplanen bør håndteres. Konsekvenser av brudd på vilkår i form av fullbyrding av subsidiær straff, har vi bare informasjon om fra egen casestudie. Seks av ungdommene som deltok i casestudien, fullbyrdet fengselsstraff for det som gjensto av straffegjennomføringen. I noen saker kan det imidlertid se ut til at det, i omgjøring av dommen, har blitt lagt vekt på litt ulike ting i vurderinger av hvor mye som skal trekkes fra i tid basert på det som er gjennomført av straffen.

Etter departementets anbefalinger i Prop. 135 L (2010-2011:132-133) skal det i vurderinger av brudd, tas individuelle hensyn. Det vil si at flere brudd på vilkår i ungdomsplanen kan aksepteres dersom ungdommen viser tegn til positiv utvikling. Vår casestudie tyder på at fleksibiliteten og aksept for brudd er ekstra stor i tilfeller der brudd på vilkår handler om bruk av illegale rusmidler. I saker hvor ungdommer har begått nytt lovbrudd, utenom bruk av illegale rusmidler, har saken ikke blitt stoppet mens etterforskningen har pågått.

Alle bruddmeldinger støttes ikke av påtalemyndigheten og/eller kriminalomsorgens regionskontor. I tilfeller med uenighet får konfliktrådet saken i retur med anmodning om at straffegjennomføringen tas opp igjen. I ventetiden har saken vært midlertidig stanset, noe som ser ut til å ha uheldige virkninger. Ungdommer i casestudien som hadde erfart midlertidig stans, hadde akseptert at dette skjedde som følge av at de selv hadde brutt ett eller flere vilkår gjentatte ganger. I de aktuelle tilfellene, handlet dette om brudd på avtalen om å holde seg rusfri, og brudd på plikt til å være tilgjengelig og å stille på møter. Mens behandling av bruddmeldingen pågår, havner ungdommene i «limbo». De som har erfart en slik situasjon, forteller om perioder med økt bruk av illegale rusmidler, mangel på tilgang til

jobbkonsulent og kutt i økonomisk støtte fra NAV, noe som blant annet kan gjøre veien kort til ny kriminalitet.

Vilkår i ungdomsplanene er ikke alltid formulert på en slik måte at det er opplagt for alle parter når tid og på hvilken måte den enkelte ungdom har unnlatt å oppfylle krav som vedkommende har forpliktet seg til. I flere tilfeller er det også utfordrende å bedømme hva som kan være hensiktsmessige konsekvenser av brudd når det gjelder tiltak av hjelpende, rehabiliterende og gjenopprettende karakter. Et nærliggende spørsmål er derfor om det bør skilles eksplisitt mellom vilkår eller tiltak som kan ha som konsekvens at subsidiær straff må fullbyrdes ved brudd, og hvilke som ikke har slike konsekvenser, og om dette eventuelt bør markeres i ungdomsplanen på en eller annen måte.

13.6 GJENOPPRETTENDE PROSESS: SPRIK MELLOM IDEALER OG REALITETER

En viktig del av evalueringen har vært å undersøke hvilken posisjon gjenopprettende prosess har hatt i ungdomsreaksjonene, og hvordan dette fungerer. Svaret sier ikke noe om hvorvidt ungdomsreaksjonene kan bidra til endringer i livet til ungdommer som har begått lovbrudd eller forhindre nye lovbrudd. Tiltak kan være effektive uten at de har noe med gjenopprettende prosess å gjøre. Ivaretagelse av gjenopprettende prinsipper er en diskusjon i seg selv, aktualisert av beslutningen om å forankre ungdomsreaksjonene i konfliktrådet. Det er også en viktig diskusjon knyttet til hvordan konfliktrådene er i ferd med å utvikle seg, en diskusjon som faller utenfor denne evalueringens mandat som sådan, men som ikke er mindre viktig for feltet.

I samtaler med ungdomskoordinatorene har vi fått tilsynelatende motstridende svar når vi spør om gjenopprettende prosess, alt fra at «gjenopprettende prosess utgjør så liten del av det vi gjør» til «alt vi gjør er gjenopprettende», og noen ganger forekommer utsagnene i samme intervju. Et slikt sprik kan henge sammen med hvilke forståelser av gjenopprettende prosess som legges til grunn. Tenker man på gjenopprettende prosess som det som foregår i den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet, utgjør dette en liten del av ungdomsreaksjonene, men uten at dette av den grunn har liten betydning. Når gjenopprettende møter ofte avholdes uten fornærmete til stede, og nære personer er i mindretall, kanskje bare mor er der, mens resten av deltakerne er profesjonelle, er det en utfordring. Beskrivelser som ofte brukes når gjenopprettende prosess forklares, som vektlegging av lokalsamfunn, nærmiljø, nettverk og familie, stemmer ikke helt med det bildet som fremkommer i feltet. Når man i tillegg ser på argumentet for at gjenopprettende prosess ikke bare handler om at nærsamfunnet skal delta, men også ta eierskap og fungere som likeverdige parter med det strafferettslige systemet, kan man i alle fall slå fast at det ikke foregår noen fundamental overføring av makt i det som omtales som gjenopprettende møter i ungdomsreaksjonene. Fra et puristisk perspektiv, der man går inn for en kompromissløs iverksettelse av gjenopprettende prinsipper, faller dette langt utenfor rammene. Fra et maksimalistisk perspektiv, der man er mer opptatt av hvor langt man kan bevege seg fra idealene uten å kompromittere integritet, vil det som foregår fremdeles kunne diskuteres.

Hvilke deltakere bør være til stede i ungdomsstormøtets gjenopprettende del? Argumentet om at det er viktig for deltakere i oppfølgingsteamet å observere ungdommen i en slik setting som et ungdomsstormøte utgjør, eller at ungdommen forstår alvoret om det er mange profesjonelle til stede, inkludert politi i uniform, kan ikke gå på bekostning av muligheten til å realisere en gjenopprettende

prosess mellom ungdommen som har begått lovbrudd, og den/dem som er berørt av lovbruddet. En annen sak er at det er ikke alltid ungdommene ønsker å ha mange i familie og nettverk involvert, de kan faktisk være uvitende om det som har skjedd i utgangspunktet. Nære personer kan også vurderes som å «dra i feil retning» hva angår det å få ungdommen på rett kjørl, nettverket kan bestå av personer som selv er «på kjøret». Samtidig belyser problemstillingen det faktum at de gjenopprettede prosessene i ungdomsreaksjonene har en klar, forhåndsdefinert agenda. Det omveltende potensialet Nils Christie og mange andre ser for seg som verdien ved gjenopprettende prosess, er ikke der. Premissene er lagt, og det som foregår i de gjenopprettende møtene, er slik sett en forlengelse av det strafferettslige systemet.

Vi har tidligere pekt på at et mikrosamfunnsperspektiv er opptatt av *på hvilken måte* prosessene foregår og *hvem* som er involvert, og utkommet blir en bivirkning man ikke kan eller skal forutsi, det bestemmes av emosjonelt berørte. Det som foregår i gjenopprettende møter i ungdomsreaksjonene, lever ikke opp til kriteriene et mikrosamfunnsperspektiv setter. Fra et makrosamfunnsperspektiv, hvor man er mer opptatt av *det konkrete resultatet* av hva som *gjøres*, uavhengig av hvilke måter resultatene oppnås på, vil man fremdeles kunne diskutere det som foregår som gjenopprettende prosess. Kriminalitet berører både nabolag og lokalsamfunn. Potensiell fraflytting og forfall kan påvirke hele byer, regioner og samfunnet generelt, med økt opplevelse av utrygghet for befolkningen. Denne kumulative effekten er det som er viktig fra et makrosamfunnsperspektiv. Også her søker man å fjerne profesjonelle fra prosessen, men det kreves ikke deltakelse fra sekundærberørte. I stedet foretrekkes personer som representerer makrosamfunnet. Oppmerksomheten ligger heller ikke på reparasjon i enkeltsaker, men inkluderer også handlinger for å beskytte nabolag og samfunn, inklusive andre straffereformer. Fra internasjonale diskusjoner i faglitteratur er det imidlertid klart at man nå begynner å bevege seg ganske langt fra det som i utgangspunktet skulle være kjernen i gjenopprettende prosess.

Den andre ytterligheten til at «gjenopprettende prosess er så liten del av det vi gjør», er at «alt vi gjør er gjenopprettende». Dette handler i stor grad om at gjenopprettelse brukes synonymt med rehabilitering i feltet i Norge i dag: Alt som måtte hjelpe ungdommen på ett eller annet vis kan omtales som gjenopprettende. Rehabilitering er imidlertid ikke synonymt med gjenopprettelse, selv om gjenopprettende prosesser kan fungere rehabiliterende. Rehabiliteringsmodellen retter oppmerksomheten mot lovbrøyteren, mens behovene til dem som har vært utsatt for kriminalitet, faller utenfor. Likeledes står rollen til profesjonelle sentralt. I gjenopprettende prosess er en grunnleggende forståelse at møtet mellom berørte parter er det avgjørende. Det er dette møtet, og i utvekslingen mellom disse personene, på deres egne premisser, at det transformative kan skje.

Purister vil hevde at ikke bare er tilbakemeldinger fra mennesker som er sentrale i livet til en lovbrøyter, mer effektivt enn de som måtte komme fra eksperter eller autoritetspersoner, men at et ekspertdrevet behandlingsparadigme faktisk vil undergrave sosiale mekanismer for kriminalitetskontroll. Maksimalister vil derimot kunne argumentere at siden problemer har mange ulike årsaker, vil det å kombinere ulike tilnæringsmåter kunne være gunstig. Gjenopprettende møter kan også være et utgangspunkt for å identifisere utfordringer, for så å rette søkelyset mot disse. En slik kombinasjon vil øke muligheten for at lovbrøyteren skal kunne reintegreres, og kan derfor være en stor fordel. Men også blant disse understrekes det at en gjenopprettende rehabiliteringsmodell ikke bare kan fokusere på lovbrøyteren, den må gi en rolle til alle berørte, offer, samfunn, lovbrøyter og profesjonelle.

Per i dag vil mye av det som foregår i ungdomsreaksjonene kunne defineres som rehabilitering, med den rollen profesjonelle har og med oppmerksomheten lovbryteren får, fremfor fornærmet part og nærmiljø. Samtidig vil en del av det som skjer i ungdomsreaksjonene, kunne skape møteplasser mellom mennesker som er berørte og gi et utgangspunkt for dialog og transformasjon gjennom denne. Det kan for eksempel handle om gutten som fortalte at moren hadde vært den viktigste personen i oppfølgingsteamet, fordi hennes deltakelse der gjorde at de begynte å snakke sammen på måter de ikke hadde gjort før. Drar man forståelsen av gjenopprettende prosess vidt, kan det også handle om lærer eller miljøterapeut som tar initiativ til å få ungdommen bort fra PC-en og ut blant jevnaldrende, og får ungdommen inn på arenaer der han/hun kan etablere relasjoner på måter som styrker både ungdommen og lokalmiljøet. Dette er spor som kan følges og styrkes mer bevisst.

Fra et maksimalistisk perspektiv kan man med fordel kombinere reaksjonsformer, og spesielt med de utfordringene man står overfor knyttet til ungdommer som har slitt og vært sviktet gjennom hele sitt liv, gjengangerproblematikk og kompleksitet, kan det være nødvendig å tenke nye måter å kombinere reaksjonsformer på. Men også fra et maksimalistisk perspektiv er det viktig å holde tungen rett i munnen, og være tydelig på hva man gjør, forstå begrepene man bruker, slik at vi ikke ender opp med gjenopprettende prosess som det fryktede «Alice in Wonderland»-begrepet Walgrave (2003) advarer mot, som måtte bety hva som helst hvem som helst måtte ønske det betyr. Forskjellen mellom mikro- og makrosamfunnsperspektiv trenger heller ikke utelukke hverandre. Familien er et kritisk nettverk som utgjør den grunnleggende strukturen i samfunnet, og makrosamfunnets behov er blitt påpekt å kunne best ivaretas gjennom gjenopprettende prosesser som involverer fornærmede, lovbytere og berørte i nettverkene deres. De gjenopprettende møtene vi har deltatt i, og som umiddelbart har fått best tilbakemelding fra deltakerne, er nettopp møtet mellom foreldre og ungdom. Vi har også eksempel på konfliktråd som rutinemessig tilbyr slike gjenopprettende møter mellom foreldre og barn i ungdomsreaksjonene, og i tillegg tilbyr gjenopprettende møter mellom foreldre, i saker der problemer mellom foreldrene påvirker ungdommen.

Når det gjelder ivaretagelse av fornærmet part, kan begrepet parallell justis være nyttig. Konfliktrådene trenger ikke gjøre alt, eller ha ansvaret for alt, dette kan med fordel være et samarbeids- og delegeringsprosjekt. Å utvikle noe for fornærmet part, i dialog med både ofre og deres interessegrupper og andre instanser som måtte arbeide for deres interesser, kan være et innspill til myndighetene. En slik ivaretagelse som kan gå parallelt med, og uavhengig av det som måtte gjøres for/med ungdom som har begått lovbrudd, kunne også være en måte å forberede fornærmet part på et potensielt gjenopprettende møte, og øke sjansene for at de ønsker å delta når den tid kommer at ungdommen er klar, eller eventuelt gi dem et bedre grunnlag for å si nei, og på den måten ivareta sine interesser. Et gjenopprettende møte kan gi muligheter for «healing», men retningen må bestemmes av de som faktisk er berørt. Tilgivelse kan verken fremtvinges eller skrives ut på resept. Man må være observant på at en del av begrepene som ofte brukes i forbindelse med gjenopprettende prosess, som tilgivelse og forsoning, sågar begrepet «gjenopprettende» i seg selv, kan være problematisk for fornærmet part. Det må ikke bli en forventningsbyrde som legges på skuldrene deres.

Det er maktpåliggende for oss å rette oppmerksomheten mot de forholdene vi peker på i avsnittene over. Også internasjonalt er det observert en utvikling hvor den gjenopprettende bevegelsen beveger seg mer og mer bort fra de mest fundamentale kjerneverdiene. Vi må være oppmerksomme på hvordan dette kan føre med seg en erosjon av gjenopprettende prosess.

Det er viktig å skille mellom gjenopprettende prosess i betydningen den såkalte gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet, og gjenopprettende prosess generelt. Det er fullt mulig å la gjenopprettende prosess være sentral i gjennomføringen av ungdomsreaksjonene, uavhengig av den gjenopprettende delen i ungdomsstormøtet. Som vi tidligere har bemerket, de mest positive erfaringene foreldre og ungdom har gjort seg med gjenopprettende møter, berettes primært fra møter der de har fått snakke med hverandre, uavhengig av hva lovbruddet har bestått av, eller hvem lovbruddet har vært rettet mot, eller om det har vært i såkalt offerløse saker. Gjenopprettende prosess har ikke bare et stort potensial, vi har også sett dette blomstre spesielt i møter som er mellom mennesker som har en nær relasjon. Som vi tidligere har påpekt, ungdom som får ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging, har ofte liv som er preget av brutte og/eller vanskelige relasjoner. Relasjoner legger grunnlaget for det livet ungdommene kan leve videre, de er viktige å adressere. Gjenopprettende prosess bør derfor være en sentral bestanddel i ungdomsreaksjonene.

14 AVSLUTNING MED FORSLAG TIL ENDRINGER OG VIDERE STUDIER

Foreliggende tallmateriale viser at på landsbasis er to av tre saker fullført i perioden fra disse straffereaksjonene ble etablert og frem til utgangen av 2018. Den store andelen saker som er fullført, kan tyde på at mye har virket bra. Samtidig har andelen tilbakefall vært relativt høy, noe som kan tyde på en viss begrensning i den kriminalitetsforebyggende effekten. Studien som ligger til grunn for denne rapporten, har imidlertid fått frem mye av kompleksiteten i disse sakene og har avdekket en rekke utfordringer i praksis som det er nødvendig å adressere for å kunne forbedre.

Ungdommer som er under oppfølging, er like forskjellig som all annen ungdom, og lovbruddene handler om alt fra biltyveri til grov vold og seksuelle overgrep mot mindreårige. Mange har også sammensatte problemer, som kan være så omfattende at det er urealistisk å tro at alt skal kunne repareres i løpet av perioden med ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging befinner seg dessuten i brytningspunktet mellom hjelp og straff, det vil si mellom to aspekter som bygger på ulike rasjonaliteter. Straffeaspektet gjør det nødvendig å ta hensyn til rettsikkerhet og lik behandling, og et felles, strømlinjeformet opplegg synes å være det som best ivaretar dette. Hjelp forutsetter derimot individuell tilpassing og en fleksibilitet som er på kollisjonskurs med det strømlinjeformede. Et sentralt spørsmål i forbindelse med disse straffereaksjonene er derfor: Hva må være likt, og hva kan være ulikt?

I det følgende skisserer vi noen forslag til endringer og forbedringer som kan utledes av funn i vår studie. Vi tar først opp noen forslag til lovendringer. Deler av dagens lovtekst ser ut til å hindre «effektiv» og «vellykket» gjennomføring. Enkelte formuleringer i lovteksten ser dessuten ut til å bli tolket ulikt og har vært kilde til frustrasjon i praksis. Noen av våre forslag til lovendringer diskuteres videre av Morten Holmboe i kapittel 15. Holmboe drøfter også andre lovendringer av relevans for disse straffereaksjonene.

14.1 FORSLAG TIL LOVENDRINGER

På bakgrunn av funn i studien som er løftet frem og diskutert i kapittel 13, anbefaler vi Justis- og beredskapsdepartementet om å vurdere endringer i konfliktrådslovens kapittel IV innenfor følgende områder:

Ungdomsstormøtes gjenopprettende del

Ungdomsstormøtets gjenopprettende del, i betydningen møte mellom ungdommen som har brutt loven, og fornærmet part, bør tilstrebes eller være en intensjon i forbindelse med disse straffereaksjonene, men dette bør ikke være et lovkrav. Dersom dette skal være lovkrav, må det foretas en nøye siling av hvilke ungdommer som er egnet for disse straffereaksjonene, med det for øyet at et møte mellom ungdommen og fornærmet part skal være forsvarlig. En slik form for siling vil etter vårt syn ha uheldige konsekvenser ved at ungdommer som har behov for den type oppfølging som ungdomsreaksjonene åpner for, må utelates fra starten av i og med at man ikke vet hvem som ville, eller ikke ville, ha blitt klar for et slikt møtet i løpet av straffegjennomføringen.

Gjenopprettende prosess har vært definert som et grunnpremiss for disse reaksjonene. Tanken om å kombinere oppfølging og gjenopprettende prosess er god, og bør følges videre. Gjenopprettende møter og prosesser som foregår der, kan være av stor betydning. I de fleste sakene som har vært fulgt i denne studien, synes imidlertid den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet å ha spilt en liten rolle med tanke på «resultater» av straffegjennomføringen. Oppfølgingen i seg selv fremstår ofte som det avgjørende, med tiltak som ruskontroll, mulighet for å få struktur på hverdagen, å bli «sett og hørt», og ikke minst, det relasjonelle, å få ett eller flere mennesker å «lene seg mot». Årsaks-sammenhenger kan være komplekse, og det kan være vanskelig å spore hva som har vært kilder til endring. Annen forskning viser at gjenopprettende prosess bærer i seg potensial for endring, det samme gjelder for tett oppfølging. I ungdomsreaksjonene har imidlertid gjenopprettende prosess litt vanskelige kår, ikke minst fordi man her har å gjøre med ungdommer som har samtykket til en straffereaksjon, ikke ene og alene til gjenopprettende møte. Det kan også være uforsvarlig i enkelte situasjoner at den aktuelle ungdommen møter fornærmet part selv etter lengre tids oppfølging.

Deltakere i ungdomsstormøter

Det primære målet i den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet må være å legge til rette for gode gjenopprettende prosesser. I praksis domineres imidlertid møtene av mange profesjonelle, og dette virker overveldende på mange ungdommer. Det må derfor være rom for fleksibilitet i lowerket knyttet til hvor mange og hvem som deltar i et ungdomsstormøte med gjenopprettende del. Profesjonelle kan være til stede i ungdomsstormøter hvor det kan være hensiktsmessig, men ingen i denne aktørkategorien bør være obligatoriske deltakere.

Studien avdekker ulike erfaringer med at representanter for kriminalomsorgen er obligatoriske deltakere i ungdomsstormøter og i oppfølgingsteam i forbindelse med ungdomsstraffsaker. En gjennomgang av hvilke aktører som bør være obligatorisk i oppfølgingen av disse straffereaksjonene, og hvilken rolle de forskjellige aktørene skal ha, kan derfor være hensiktsmessig.

Ungdomsstormøtets funksjoner

Betegnelsen «ungdomsstormøte» bør beholdes møter med gjenopprettende del hvor det kun bør være meklere og personer som er knyttet til saken, til ungdommen som har brutt loven, og til eventuell fornærmet part. En slik sammensetning av et ungdomsstormøte vil være i tråd med forståelse av et «stormøte» i konfliktrådssammenheng. Slik lovteksten er formulert i dag, har ungdomsstormøtet også ansvar for å utarbeide ungdomsplanen. Utforming av ungdomsplanen og ansvaret for dette, bør imidlertid holdes adskilt fra ungdomsstormøtet med de aktørene som deltar der. Det bør derfor etableres et eget «forum» til denne funksjonen med nærmere spesifiserte deltakere. En splitting av funksjonene som i dag tilfaller ungdomsstormøte, kan gjøre det mulig å komme raskere i gang med straffegjennomføringen. Dette kan også hindre at samlet oppfølgingstid øker der det gjennomføres «motivasjonssamtaler» i forkant av start på straffegjennomføringen for å forberede ungdommen til et ungdomsstormøte med gjenopprettende del, med eller uten direkte fornærmet part.

Håndtering av brudd

Departementet bør klargjøre hvordan den enkelte ungdom som har brutt vilkår i straffegjennomføringen, best kan bli ivaretatt mens påtalemyndigheten eller kriminalomsorgen behandler bruddmeldingen. Studien viser at ungdommer som havner i «limbo» mens de venter på en avklaring, står i fare for å begå ny kriminalitet i denne perioden.

I lovteksten er det presisert at ungdomskoordinator ved brudd på vilkår, kan innkalle til nytt ungdomsstormøte. Det går ikke frem hvilke aktører det her siktes til av dem som lovteksten for øvrig omtaler som deltakere i ungdomsstormøter. Dette bør derfor klargjøres.

14.2 FORHOLD SOM BØR AVKLARES, STYRKES ELLER FORBEDRES

Forhold rundt, og i, konfliktrådene varierer på flere måter. Våre anbefalinger må derfor ses i sammenheng med variasjoner som finnes. Potensielle løsninger må også tilpasses variasjonen og de utfordringene som erfares lokalt. Det er like fullt mulig å peke på noen områder som bør tematiseres og avklares videre. Vi skisserer noen av dem her i et kortfattet format:

Før start på straffegjennomføringen

For å oppnå mest mulig gunstig effekt av straffereaksjonene, må tiden det tar fra lovbrudd til start på oppfølgingen reduseres. Flaskehalsen befinner seg imidlertid flere steder, og å introdusere eksakte tidsfrister løser ikke alle problemer med tidstyver i seg selv. Dersom man mener alvor med å satse på ungdomsreaksjonene, må det følge med nødvendige ressurser i alle ledd, dette kan også løse utfordringer knyttet til tidsaspektet. Kvaliteten på arbeidet, for eksempel forarbeidet som gjøres etter at saken er mottatt i konfliktrådet, kan imidlertid ikke måles med utgangspunkt i hvor mange dager det tar fra saken er mottatt til straffegjennomføringen starter. Det kan ta lang tid å få på plass et oppfølgingsteam til ungdommer med de største utfordringene.

Ventetiden kan være en stor belastning for både ungdommen og hennes/hans familie. Flere etterspør informasjon underveis, om status i saken, eller bare en bekreftelse på at man ikke er «glemt». Nye spørsmål kan også oppstå i ventetiden, når det umiddelbare sjokket knyttet til lovbruddet er litt mer på avstand, og de det gjelder, blir i stand til å reflektere over saken. Mulighet for rutinemessig dialog med foreldre/verge/ungdom før start på straffegjennomføringen, kan med fordel drøftes.

Både saken og ungdommen må være egnet til disse straffereaksjonene, blant annet fordi det kan være svært krevende å følge opp vilkår som legges inn i ungdomsplanen. Enkelte ungdommer kan dessuten utgjøre en trussel for seg selv og for andre, de beveger seg på grensen til brudd konstant, og skaper dermed store utfordringer i praksis. Grundige vurderinger av egnethet, er derfor vesentlig. Det er imidlertid ikke gitt hvem som responderer positivt på en slik form for oppfølging. Denne formen for straffereaksjon bør derfor forsøkes, om ikke aktuelle tiltak har vært prøvd tidligere uten virkning.

Studien viser utfordringer knyttet til Personundersøkelse av mindreårig (PUM). Dette gjelder både krav til innhold som kan være problematisk, som å kartlegge aspekter knyttet til gjenopprettende møter før skyldspørsmålet er avgjort, og kvalitet på utredningene. En gjennomgang av ulike aspekter knyttet til denne utredningen, kan derfor være hensiktsmessig.

Informert samtykke

Resultatet av disse straffereaksjonene forutsetter at det er mulig å finne frem til motivasjon for endring hos ungdommen. Motivasjonen kan være der i utgangspunktet, men den kan også komme som et resultat av refleksjonsprosesser som selve oppfølgingen og/eller gjenopprettende møte(r) setter i gang. Ungdommer som har deltatt i studien, har gitt inntrykk av at de er motivert for å endre seg, uten reelt å være det. De har signert samtykket for å unngå fengsel, under sterkt stress, i panikk, og noen

ganger i ruset tilstand. Det kan derfor være vanskelig å vurdere hvilken endringsmotivasjon ungdomsreaksjonene vil kunne avstedkomme, før man har fått arbeide med ungdommen. Caseungdommer som uttrykte ambivalens eller motstand mot visse vilkår fra starten av, viste seg underveis i oppfølgingen å bli motivert til å «snu kursen», og de har klart seg bra i ettertid. Det må uansett sørges for at ingen signerer samtykkeskjemaet før de har fått tenkt seg om og vurdert saken grundig. Ungdommene må vite hva de har takket «ja» til, de må kjenne konsekvensene av å samtykke til reaksjonen, og de må derfor kjenne til hovedtrekk i ungdomsplanen før det endelige samtykket gis.

Kriminalomsorgen tar opp mangel på klagerett som en utfordring. Samtykket til ungdomsstraffen gis før ungdomsplanen er signert, og innholdet i straffereaksjonen så vel som gjennomføringen, kan i teorien oppleves ganske annerledes enn det ungdommen så for seg på det tidspunktet samtykket ble gitt. I prinsippet kan ungdommen trekke samtykke til ungdomsreaksjonene når som helst, men dersom en ungdom trekker sitt samtykke til ungdomsstraff, kan konsekvensene bli store. Saken sendes tilbake til domstolen, og det avgjøres om deler av eller hele den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes. Men domstolen kan ikke omgjøre straffen til en annen straffereaksjon, som for eksempel samfunnsstraff.³⁷

Utforming av ungdomsplaner

Ungdomsplanene har blitt kritisert for å være for vage og for tynne. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på grunner til at ungdomsplaner har vært utformet som de har vært. Det kan handle om akutt behov for å gi en ungdom hjelp, og få satt i gang straffereaksjonen slik at ungdommen ikke må gå en hel sommer på gaten og ruse seg uten noen form for oppfølging. Det kan også være vanskelig å vite hvilke tiltak man kan få ungdommen «inn i». Ungdommer i ungdomsreaksjonene må stille i kø som alle andre hjelpetrequende. Enkelte vilkår i ungdomsplanene kan virke svært enkle, men i mange sammenhenger må det tas hensyn til et løp som ungdommen kan klare å gjennomføre. Vårt kvalitative datamateriale indikerer imidlertid ikke noen opplagt sammenheng mellom ungdomsplanens utforming og ordlyd, og hvor stort utbytte ungdommene rapporterer at de har hatt av oppfølgingen. Utfordringene synes primært å være knyttet til *juristers* behov for tydelighet når de skal gjøre vurderinger for eksempel i forbindelse med brudd. Ungdomsreaksjonene kombinerer straff og hjelp. Straffeaspektet gjør rettssikkerhet viktig, noe som forutsetter presisjon og tydelighet. Når føringer legges for utforming av ungdomsplaner, er det imidlertid viktig å drøfte den vanskelige balansegangen mellom hjelp og straff, og hva som er nødvendig for hvem og hvorfor. Det man ender opp med, bør i alle fall ikke gå på bekostning av det ungdommen har behov for, eller det som kan være til hjelp for dem.

Det har også vært pekt på at ungdomsplanene er for lite rettet mot lovbruddet som er begått. Igjen, det kan være mange hensyn som må tas. Blant annet er relevante tiltak ofte mangelvare, også i større byer, og da særlig tiltak rettet mot vold, sinnemestring og psykiske helseproblemer. Problematikken mange av ungdommene sliter med, fletter seg ofte inn nettopp i helserelevante utfordringer. Ungdommene kan være dypt skadet og sviattet gang på gang fra tidlig barndom. Det å ha tiltak på plass som kan rettes inn mot nettopp dette, er helt vesentlig. Det må blant annet sørges for å forenkle kravene til, og prosessen med, å få ungdommene inn i slike tiltak. Kravet om dagtilbud, særlig for

³⁷ Se kapittel 15 for en nærmere utdyping av dette.

ungdom som ikke går på skole, er også utfordrende. Om det skal kunne oppfylles, må det vurderes om det er mulig å få til faste avtaler med potensielle arbeidsgivere.

Fleksibilitet og balanse mellom hjelp og straff

Det må være rom for individuelle forskjeller i ungdomsplanene, all den tid en viktig intensjon er å få en ungdom bort fra «skråplanet» og å arbeide forebyggende. Det må også være rom for fleksibilitet og å gjøre justeringer underveis. Behov kan avdekkes, eller oppstå, mens straffereaksjonen pågår. Situasjoner i en ungdoms liv endrer seg også, og ofte i løpet av kort tid.

Spørsmål om hva som må være likt og hva som kan være ulikt har kommet opp i denne studien. Flere ungdomscoordinatorer savner tydeligere retningslinjer. En del juridiske forhold bør drøftes og avklares, men det er viktig at retningslinjer ikke blir så rigide at man mister muligheten for å tilpasse individuelt. Det er derfor av betydning at de som arbeider direkte med ungdommene, involveres i mulige endringer som berører praksis. Et rent juridisk direktiv som ikke tar hensyn til de konkrete utfordringene og ungdommene man har å gjøre med, vil være uheldig. Det bør lyttes til bekymringer som handler om det som i studien omtales som en *juridisk dreining*, og en nedtoning av den barne-/sosialfaglige dimensjonen i straffereaksjonene.

Det må også lyttes til ungdomscoordinatorenes konkrete erfaringer. Arbeidet deres innbefatter å koordinere oppfølgingsarbeidet, delegere oppgaver, koordinere samarbeidspartnere, lede vanskelige diskusjoner og å ha kontakt med den enkelte ungdom og ungdommens verge. Samtidig er arbeids-situasjonen til ungdomscoordinatorer i dette landet, svært forskjellig. Det finnes ulike perspektiver, ikke bare fordi de det gjelder er forskjellige, men fordi det de arbeider med, er forskjellig. Behovene i Oslo kan være helt andre enn behovene i Finnmark eller Salten. Ulike perspektiver, som også springer ut av ulike utfordringer og erfaringer, må tas hensyn til. Fleksibilitet må også handle om lokale tilpasninger.

De som arbeider med ungdomsreaksjonene, ikke minst ungdomscoordinatorene, bør ha arenaer der de kan dele erfaringer, men også andre aktører, som politi og jurister, har gitt uttrykk for at de har behov for å drøfte erfaringer både internt i egen organisasjon og på tvers av organisasjoner/regioner.

Tverrfaglig samarbeid, ressurser og rammebetingelser

Det kan være problemer med å få ungdommene inn i tiltak som ville vært viktige for dem, som pekt på over, fordi instansene med ansvar for relevante tiltak, det være seg BUP, NAV, kommunale helsetjenester, eller spesialisthelsetjenester, kan operere med krav til motivasjon som en ambivalent ungdom som gjennomgår en straffereaksjon, vanskelig kan oppvise. Mistillit til voksne og «instanser» som barnevernet og andre, kan også sitte dypt etter et liv med svik. Det har vært pekt på at en del instanser kan ha lite erfaring med og kunnskap om ungdom i den kategorien som får ungdomsstraff/ungdomsoppfølging, noe som har betydning for hvordan de kan møte ungdommen. I og med at oppfølgingen er et tverrfaglig anliggende, bør det avklares behov, kompetanse og rutiner som kan lette prosessen i aktuelle etater og instanser, og gjøre relevante tiltak tilgjengelig. Enkelte steder er det utfordrende å få deltakere i oppfølgingsteamet til å stille på faste møter. Dette gjelder blant annet representanter for politiet som går i vaktturnus. Det er viktig at alle som skal delta i et oppfølgingsteam, inkludert kommunale samarbeidspartnere, har nødvendige rammebetingelser for å kunne ivareta sin rolle i teamet.

Faren for at alle i oppfølgingsteamet blir koordinatorene, er blitt påpekt. Både vår studie, og andre studier, tyder på at det er avgjørende for ungdommen at de har en person de kan «lene seg på», uavhengig av hvilken instans denne personen måtte tilhøre. Per i dag er det stor variasjon med tanke på om noen trår til og tar en slik rolle i oppfølgingsteamet. Hvordan man best kan ivareta et slikt behov for «los» for ungdommen, er en tematikk som bør drøftes og avklares. En slik los kan også være så tett på ungdommen at utfordringer lettere kan avdekkes, og muliggjøre innspill hva angår eventuelle behov for gjenopprettende møter, utover ungdomsstormøtets gjenopprettende del. Det vil også være mulig å fange opp ungdom som forsøker «å lure systemet» ved å bryte vilkår som ikke er lett å oppdage.

Flere av ungdommene som har deltatt i studien, beskriver problemer med oppfølgingsmøtene. De har kvidd seg til dem fordi det er så mange til stede. De våger ikke å snakke i en slik forsamling, og de får dermed ikke fortalt hvordan de har det. Et sentralt spørsmål som derfor kan stilles, er om alle deltakerne i oppfølgingsteamet må være til stede i alle oppfølgingsmøtene. Kan det for eksempel tenkes at ungdomsordinator henter inn opplysninger fra deltakere i oppfølgingsteamet i forkant av møtet, slik at antallet som er til stede i selve møtet reduseres i situasjoner hvor det er viktig for den aktuelle ungdommen?

Gjenopprettende prosess

I praksis kan det se ut til at gjenopprettende prosess har hatt en mindre plass i straffegjennomføringen enn det som virket tiltenkt. Ut over ungdomsstormøtets gjenopprettende del, har det i liten grad inngått gjenopprettende tiltak som del av oppfølgingen. Som tidligere nevnt, er det viktig å skille mellom gjenopprettende prosess i betydningen gjenopprettende del av ungdomsstormøtet, og gjenopprettende prosess generelt. Det er fullt mulig å la gjenopprettende prosess være sentral i gjennomføringen av ungdomsreaksjonene, uavhengig av den gjenopprettende delen i ungdomsstormøtet. Vi har å gjøre med ungdom som ofte har liv preget av svik, og brutte og/eller vanskelige relasjoner på mange plan. Relasjoner legger grunnlaget for det livet ungdommene kan leve videre, de er derfor viktig å adressere. Gjenopprettende prosess, i en videre betydning enn gjenopprettende del av et ungdomsstormøte, bør være en sentral bestanddel i ungdomsreaksjonene. Blant annet kan gjenopprettende møter mellom ungdom og foreldre/familie gjennomføres uavhengig av lovbruddets art. Oppfølgingen i seg selv vil også kunne avdekke ytterligere sider ved ungdommens liv hvor gjenopprettende prosess kunne vært gunstig. På samme måte vil gjenopprettende møter kunne avdekke behov som kan være viktig å dekke gjennom andre tiltak.

God oppfølging av fornærmet part etter lovbruddet vil være verdifullt for det som skjer i ungdomsstormøtet, også på måter som kan komme den enkelte ungdom til gode. God oppfølging kan bidra både til å forberede fornærmet part på et gjenopprettende møte og å legge grunnen for et reelt informert samtykke, eller reelt informert avslag. Hvilke instanser som skal ha ansvar for hva i den forbindelse, kan med fordel drøftes.

14.3 AVSLUTTENDE KOMMENTARER OG FORSLAG TIL VIDERE STUDIER

En rekke relevante problemstillinger er utkrystallisert og avdekket i forbindelse med denne studien, eller er materialisert i perioden som studien har pågått. Vi har imidlertid ikke hatt mulighet til å utforske alle disse fordi de har falt utenfor både mandatet og den økonomiske rammen for oppdraget. Nedenfor skisserer vi derfor noen forslag til videre studier (ikke prioritert rekkefølge):

- Halvparten av konfliktrådslederne gir uttrykk for at de mangler ressurser til å gjennomføre disse straffereaksjonene på en hensiktsmessig måte, og enkelte steder har hver ungdomskordinator fulgt opp et betydelig antall saker. Ungdommene mangler ofte motivasjon, og det kan kreves langt mer tid og ressurser enn det konfliktrådet rår over, for å motivere disse ungdommene. Det er derfor viktig med en nærmere granskning av hva som er til rådighet av ressurser, totalt sett, i forbindelse med disse straffereaksjonene.
- Foreliggende tallmateriale viser betydelige forskjeller mellom konfliktrådene både med tanke på samlet antall saker og fullføringsrater. Vi vet ikke hva som ligger bak disse forskjellene, om det er forskjellige målgrupper som sluses inn i straffereaksjonene alt etter hvor i landet ungdommen bor, om sakene håndteres ulikt av påtalemyndighet og domstol, eller om brudd på vilkår håndteres ulikt. Dette bør derfor granskes nærmere.
- De som tar avgjørelser angående ungdomsreaksjonene, må ha god kjennskap til hva dette dreier seg om. Per i dag vet vi imidlertid lite om hva for eksempel dommere og påtalejurister orienterer seg ut fra og trekker beslutninger på bakgrunn av, når det gjelder disse straffereaksjonene. Det kan også synes som om det er behov for opplæring innenfor dette feltet, men også andre forhold kan spille inn, og disse forholdene må man få vite mer om, slik at tiltak som settes i gang, kan spisses mot det som er reelle utfordringer.
- Koordineringsgruppen (KOG) er et rådgivende organ, men gruppen er ikke lovfestet. Dette kan føre til at deltakelse i KOG nedprioriteres. Lovfesting kan løse en del utfordringer knyttet til dette, men en lovfesting krever mer kunnskap om gruppens rolle og funksjon per i dag. Flere varianter vil kunne fungere, som det går frem av denne studien. Løsninger må imidlertid være fleksible for å kunne passe lokalt.
- For å vurdere effekten av disse straffereaksjonene, vil det være nyttig med en utdypende studie av tilbakefall. Finnes det for eksempel et underliggende mønster med tanke på hvilke kategorier ungdommer som inngår i statistikken over tilbakefall? Hvilke typer lovbrudd er det snakk om? Finnes det forskjeller knyttet til kultur, sosial bakgrunn, geografi, eller annet?
- I løpet av de siste årene har det skjedd en økning i alvorlige lovbrudd utført av ungdommer i aldersgruppen 15-18 år, særlig i enkelte områder av Oslo. Det er ofte for sent å ta tak i ungdommer som begår alvorlige lovbrudd, når lovbruddet er et faktum. Disse ungdommene må derfor fanges opp på et langt tidligere tidspunkt, av skole og andre instanser. I Oslo har en bydel etablert oppfølgingsteam for ungdom under 15 år, med tanke på tidlig innsats. Innretning på, og virkninger av arbeidet i dette teamet, kan med fordel granskes nærmere. Virkninger av andre forebyggende tiltak er også viktig å utforske.
- Denne studien viser at det er behov for å se nærmere på hva nye arbeidsoppgaver og nytt ansvarsområde har av implikasjoner for konfliktrådet som organisasjon. Dette handler om å ta godt vare på alle som arbeider i konfliktrådene, men også om å følge opp de fremdeles relevante problemstillingene som Nils Christie pekte på, knyttet til at konfliktrådene suges inn i straffesystemet, og hvilke konsekvenser dette kan ha.

15 UNGDOMSSTRAFF OG UNGDOMSOPPFØLGING: JURIDISKE VURDERINGER OG FORSLAG TIL LOVENDRINGER. AV MORTEN HOLMBOE³⁸

15.1 INNLEDNING

Gjeldende rett er behandlet innledningsvis i rapporten. Som det fremgår, er hoveddelen av rapporten forfattet av Andrews og Eide. Dette kapittelet er gjennomlest av dem før endelig ferdigstilling, men synspunktene står for min egen regning.³⁹ Dette kapittelet er basert dels på funn gjort i evalueringen, og dels på vurderinger gjort i løpet av de nær fem årene ordningen har vært i kraft. Nettopp fordi ungdomsreaksjonene er viktige og kan være gode tiltak, er det nødvendig å gjennomgå dem kritisk så de kan fungere best mulig.

Det er et særpreg ved ungdomsreaksjonene at det vesentlige av reaksjonens innhold fastsettes i ungdomsstormøtet etter at reaksjonen er endelig ilagt. Det gir opphav til flere rettslige spørsmål, og dermed også til diskusjon i den juridiske faglitteraturen. Som kjent ble reglene om ungdomsstraff først vedtatt i straffeloven 1902 og konfliktrådsloven 1991 i 2012.⁴⁰ Allerede før proposisjonen til konfliktrådsloven 2014 ble ungdomsstormøtets vide myndighet til å fastlegge innholdet i ungdomsstraff drøftet og kritisert i juridisk teori (Iversen, 2013a, b). Denne kritikken fikk ikke noe avtrykk i proposisjonen. Det er likevel ikke til å komme utenom at flere av de spørsmålene som ble reist den gangen, fortsatt er aktuelle. Slike spørsmål tas jevnlig opp i faglitteraturen; her kan jeg bare nevne noen eksempler (Dullum & Giertsen, 2017; Scherger, 2015).

Slik jeg ser det, er det en rettssikkerhetsmessig utfordring ved ungdomsreaksjonene at det ikke er tilstrekkelig klare regler om innholdet av reaksjonene, eller om konsekvensene av brudd. Ungdomsreaksjonenes innhold fastsettes av forvaltningen, og domstolenes rolle er bare å sette noen ytre rammer. I motsetning til ved samfunnsstraff er det ikke den dømmende rett som fastsetter hvor intensiv straffegjennomføringen skal være. Dette har vært kritisert på prinsipielt grunnlag i juridisk teori (Gröning, Jacobsen & Husabø, 2016, s. 631-632; Jacobsen, 2017, s. 133-134; Kristoffersen & Iversen, 2018, s. 157). Begrunnelsen for at lovgiveren har overlatt så mye av den reelle makten til ungdomsstormøtet, er nok at man har sett for seg en harmonimodell der alle vil ungdommens beste og blir enige om hva «det beste» er. Samtidig har konfliktrådenes nye rolle som straffegjennomføringsetat ført til debatt om hva som skal være konfliktrådenes grunnleggende verdier (Andersen, 2015; Christie, 2015; Paus, 2018, s. 44).

Kapittelet er disponert etter en tidslinje. Første punkt er likevel en vurdering av samtykkets rettslige betydning, fordi dette spørsmålet går som en rød tråd gjennom hele prosessen.

³⁸ Professor i politivitenskap, Politihøgskolens forskningsavdeling.

³⁹ Denne teksten kan siteres som Holmboe i Andrews, T. og Eide, A.K. (2019): Mellom hjelp og straff. Fungerer nye straffereaksjoner for ungdommer etter intensjonen? *NF-rapport 2/2019*. Bodø: Nordlandsforskning AS.

⁴⁰ Lov 20. januar 2012 nr. 6, som trådte i kraft 1. juli 2014.

15.2 ET OVERORDNET SPØRSMÅL: SAMTYKKETS BETYDNING

Etter gjeldende rett skal gjerningspersonen samtykke flere ganger i løpet av prosessen: Det må normalt samtykkes til at saken behandles i koordineringsgruppen (KOG), og alltid til at reaksjonen fastsettes.⁴¹ Deretter må gjerningspersonen samtykke til en ungdomsplan. Samtykket innebærer også at lovbyteren må godta de faktiske forhold som er funnet bevist i dommen eller av påtalemyndigheten ved reaksjonsileggelsen.⁴² Også ved vilkårsendringer må gjerningspersonen som hovedregel samtykke.

Samtykket har særlig stor betydning ved ungdomsstraff. Da har domstolen en begrenset adgang til å omgjøre den subsidiære fengselsstraffen til en mildere straffart.⁴³

Lovgiveren har altså lagt stor vekt på at gjerningspersonens samtykke skal innhentes. Samtykket skal være «reelt og informert» (konfliktrådsloven § 11 første ledd). Et samtykke innebærer at ungdomsplanen kan inneholde alle de momentene som listes opp i konfliktrådsloven § 25, i tillegg til andre vilkår som finnes passende. Et samtykke innebærer også at domstolens adgang til å idømme en adekvat reaksjon etter brudd er vesentlig snevrere enn når selve straffesaken pådømmes.

Det er altså ikke så rent lite en ung lovbyter skal være i stand til å forstå av strafferettslige konsekvenser før han eller hun samtykker, særlig til ungdomsstraff. Her vil det mulige innholdet av en ungdomsplan være av betydning, men også hva slags reaksjon som er aktuell om lovbyteren nekter ungdomsstraff. Tendensen til å unngå bruk av ubetinget fengsel overfor unge lovbytere begynte lenge før reglene om ungdomsstraff ble satt i kraft (Lid, 2016). I en del tilfeller er det nærliggende å anta at alternativet ville være samfunnsstraff, eller en kort fengselsstraff.

Også ved ungdomsoppfølging oppstår vanskelige spørsmål. Reaksjonens gjenopprettende profil kan gjøre det fristende å anvende den også overfor relativt små lovbrudd. Det kan være objektivt bedre for lovbyteren å få den tette oppfølgingen en ungdomsoppfølging innebærer, men prisen kan være at reaksjonen blir mer inngripende enn om lovbyteren nektet å samtykke. Et reelt og informert samtykke bør derfor bygge på at lovbyteren har en oversikt over hva som er aktuell reaksjon om samtykke nektes. Det kan ikke besvares med sikkerhet før dommen faller, men det er viktig at lovbyteren ikke får et uriktig inntrykk av at det eneste alternativet er ubetinget fengsel dersom også samfunnsstraff kan være aktuelt i saken.

Det reiser to spørsmål:

- Får de mistenkte tilstrekkelig veiledning i hva reaksjonen innebærer, og alternativene, slik at samtykket er reelt og informert?
- Hva skal konsekvensene være av at gjerningspersonen har samtykket på ett stadium, men senere vil trekke samtykket eller ikke samtykker til neste trinn i prosessen?

Disse spørsmålene er det viktig å ha i mente på flere trinn i prosessen.

⁴¹ Se også rapportens punkt 5.2. For en kritikk av denne ordningen, se Kristoffersen og Iversen (2018).

⁴² Se nedenfor under punkt 15.5.4.

⁴³ Se nærmere nedenfor under punkt 15.7.2.

15.3 VED REAKSJONSFASTSETTELSEN

15.3.1 VILKÅR FOR Å IDØMME UNGDOMSSTRAFF

Lovbryteren må ha bosted i riket

Regelen om at lovbyteren må ha bosted i riket, er nok praktisk for straffegjennomføringsetaten. Vilkaaret reiser imidlertid vanskelige spørsmål om likhet mellom lovbytere, ikke minst ved en ordning som er innført for bedre å ivareta barnets beste etter Barnekonvensjonen. Ved samfunnsstraff er det nå innført regler om at samfunnsstraff kan idømmes når lovbyteren er bosatt i et annet nordisk land, og det synes som en god idé også for ungdomsstraff. Det løser imidlertid ikke problemet der en lovbyter fra et land utenfor Norden ikke har bosted i riket, eller skal uttransporteres før utløpet av gjennomføringstiden. Siden evalueringsrapporten naturlig nok retter seg mot dem som er blitt straffet med ungdomsreaksjon, går jeg ikke nærmere inn på det her, men viser til drøftelser jeg har gjort andre steder (Holmboe, 2014, s. 405-407; 2017, s. 44-45).

15.3.2 ER UNGDOMSSTRAFF ALLTID STRENGERE ENN SAMFUNNSSTRAFF?

Dette er ikke et spørsmål om lovendring, men om forståelsen av straffarten. Etter forarbeidene er ungdomsstraff ment å være en strengere straff enn samfunnsstraff (Holmboe, 2014). Dette utgangspunktet er brukt som argument for å heve terskelen for bruk av ubetinget fengsel overfor unge lovbytere.

Det er imidlertid vanskelig for dommeren å vite om den konkrete ungdomsstraffen som utmåles, innholdsmessig vil være mer krevende for lovbyteren enn en lang samfunnsstraff. Det avhenger av hva slags tiltak ungdomsstormøtet finner passende. Særlig der lovbyteren på domstidspunktet er blitt voksen, kan dette utgangspunktet være tvilsomt. Noen av lovbruddene som kan straffes med ungdomsstraff vil ikke foreldes, for eksempel voldtekt av barn under 14 år (straffeloven § 299).⁴⁴ Også de andre lovbruddene vil normalt ha lang foreldelsesfrist. Det er derfor ikke utenkelig at spørsmålet om ungdomsstraff kan komme opp for lovbytere som er langt over 18 år på domstidspunktet. I mange tilfeller vil da en del av tiltakene i ungdomsplanen være lite aktuelle. Samtidig skal ikke lovbyteren tape på at det har gått lang tid siden lovbruddet. Det kan da være en mer adekvat reaksjon å idømme samfunnsstraff i stedet for ubetinget fengsel eller ungdomsstraff.

15.3.3 TILTALTES MOTIVASJON FOR Å GÅ GJENNOM EN GJENOPPRETTENDE PROSESS

Det er et vilkår for å fastsette en straffereaksjon som ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff at gjerningspersonen er villig til å gjennomgå en gjenopprettende prosess dersom fornærmede ønsker det.

Ungdomsstraffen er ment å være en strengere reaksjon enn samfunnsstraff, slik at rettspraksis om grensen mellom samfunnsstraff og ubetinget fengsel for unge lovbytere ikke er avgjørende for om det kan idømmes ungdomsstraff. Likevel kan det spørres om det er naturlig å se en for gjerningspersonen

⁴⁴ Til tross for lovens formulering kreves det ikke etter straffeloven § 299 at det er utøvd vold, trusler e.l. Straffebudet retter seg mot å ha seksuell omgang med et barn under 14 år, få barnet til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv, eller foreta kvalifisert seksuell handling med barnet. Se for eksempel HR-2017-579-A.

tvungen gjenopprettende prosess som avgjørende for at ordningen er «streng nok» til å komme i stedet for ubetinget fengsel.

Før dommen er falt, er det en viktig rettssikkerhetsgaranti at siktede kan nekte straffeskyld uten at det taler mot ham eller henne. Riktig nok har man regler om tilståelsesrabatt, men det er likevel forskjell på at straffen blir kortere (normalt innenfor samme straffart) og at siktedes erkjennelse får betydning for valget mellom ubetinget fengsel og en reaksjon i frihet. Det kreves i og for seg ikke at gjerningspersonen tilstår lovbruddet før reaksjonen fastsettes, men det kan være krevende å nekte seg skyldig og likevel fremstå som villig til å godta et faktum som forutsetter straffeskyld (Holmboe, 2016a, s. 108-112).

Høyesterett i avdeling har behandlet tre saker der spørsmålet var om det skulle idømmes ungdomsstraff eller ubetinget fengsel.⁴⁵ Alle de tre sakene dreide seg om alvorlige seksuallovbrudd. I to saker fant Høyesterett at seksuallovbruddene var for alvorlige til å straffe med ungdomsstraff selv om lovbruterne var under 18 år.⁴⁶ I den tredje saken fant Høyesterett derimot at det kunne idømmes ungdomsstraff i stedet for ubetinget fengsel.⁴⁷ Tiltalte hadde, 17 år og 9 måneder gammel, hatt seks – syv samleier med ei jente som var 13 år og 8 måneder gammel. Høyesterett kom til at det ikke var avgjørende hensyn som med tyngde talte mot ungdomsstraff.

Av interesse her er det at Høyesterett i alle de tre sakene har trukket inn de domfeltes vilje til å erkjenne de faktiske forholdene i en gjenopprettende prosess. Det ser riktig nok ikke ut til at dette momentet var det springende punkt i noen av sakene, men det er gitt signaler om at det kan være avgjørende i andre saker.

I *HR-2016-1364-A* uttalte førstvoterende (avsnitt 30):

«For at reaksjonen skal kunne nå sitt gjenopprettende og rehabiliterende formål må altså omkamp om faktum unngås. Er det aktuelt med idømmelse av ungdomsstraff uten at det foreligger en uforbeholden tilståelse, bør derfor saken forberedes også med sikte på å avklare om siktede ved en eventuelt fellende dom aksepterer at de forhold domfellelsen gjelder legges til grunn i ungdomsstormøtet.»

I *HR-2016-1365-A*, som ble avsagt samme dag av de samme dommerne, uttalte førstvoterende om dette spørsmålet (avsnitt 17):

«Heller ikke forutsetningen om at A aksepterer at de forhold han er domfelt for vil bli lagt til grunn for behandlingen i et eventuelt stormøte er belyst.»

⁴⁵ De tre sakene fra Høyesterett er nærmere omtalt i Holmboe (2017, 2018). – I tillegg behandlet Høyesteretts ankeutvalg i HR-2018-938-U domfeltes anke over straffutmålingen i en sak om grovt uaktsom voldtekt av ei 15 år gammel jente. Den domfelte var i lagmannsretten idømt fengsel i ett år og fire måneder, hvorav fire måneder ubetinget. Han anket for å få helt betinget fengsel, men anken ble ikke tillatt fremmet. Høyesteretts ankeutvalg bemerket at ungdomsstraff ikke var aktuelt «i lys av sakens alvor og hvordan tiltalte stiller seg».

⁴⁶ HR-2016-1364-A og HR-2016-1365-A.

⁴⁷ HR-2017-579-A.

Siden Høyesterett i begge disse sakene uansett kom til at seksuallovbruddene var for alvorlige til å idømme ungdomsstraff i stedet for ubetinget fengsel, fikk det ikke avgjørende betydning om de domfelte var villige til å erkjenne de faktiske forholdene i en gjenopprettende del av ungdomsstormøtet.

I den tredje saken, *HR-2017-579-A*, synes det noe mer uklart om dette vilkåret kunne blitt avgjørende. Tiltalte hadde erkjent samleier med fornærmede, men erkjente ikke at han hadde visst hvor gammel hun var. Tingretten hadde lagt til grunn at han hadde utvist grov uaktsomhet med hensyn til hennes alder, og domfelt ham.⁴⁸ Høyesterett kom til at lovbruddet ikke var så alvorlig at ungdomsstraff var utelukket, og bemerket om tiltaltes holdning til de faktiske forholdene i saken (avsnitt 23; uthevet her):

«A har i tingretten erkjent handlingene han er dømt for etter straffeloven 1902 § 195, men har hevdet at han ikke kjente til fornærmedes alder. Dette har han senere fastholdt. Tingretten la til grunn at domfelte ikke hadde forsett med hensyn til alderen, men at han var grovt uaktsom, og *har således lagt til grunn det faktum A har fastholdt*. Det er noe uklart om A erkjenner at han har vært grovt uaktsom. Uansett kan jeg ikke her se at det foreligger slik uenighet om faktum at det taler mot bruk av ungdomsstraff. Jeg viser særlig til at A har gitt uttrykk for ønske om økt forståelse av hva som gikk galt.»

Dersom tingretten hadde dømt tiltalte for å ha hatt forsett om fornærmedes alder, er det et spørsmål om han – etter de kriteriene Høyesterett trekker opp her – kunne fått ungdomsstraff, siden han ikke erkjente å ha visst at fornærmede var under 14 år. Og tenker man seg at tiltalte hadde gjort gjeldende at han ikke var straffskyldig fordi han ikke på noe punkt kunne klandres for sin uvitenhet om fornærmedes alder, kunne det vært vanskelig å velge ungdomsstraff. Når først Høyesterett kom til at det var forsvarlig å anvende en reaksjon i frihet i stedet for ubetinget fengsel, ville det være uheldig å måtte velge fengselsstraff fordi tiltalte gjorde bruk av sin rett til å nekte seg straffskyldig.

En viktig begrunnelse for å innføre ungdomsstraff var å redusere bruken av fengselsstraff overfor unge lovbrystere. Hvis tiltaltes manglende vilje til å godta et faktum han eller hun ikke er enig i, skal føre til at det i stedet blir idømt ubetinget fengsel, må det være fordi den gjenopprettende prosessen er avgjørende for at ungdomsstraffen skal nå sitt formål.

Det er lett å være enig i at en *ideell* gjennomføring av en ungdomsreaksjon ofte vil inneholde en gjenopprettende samtale med fornærmede. Spørsmålet er imidlertid *hva* som gjør at det er grunn til å anta at en gjenopprettende prosess kan være positivt for gjerningspersonen og fornærmede. Plassen tillater ikke å gå grundig gjennom forskningen på gjenopprettende prosess (restorative justice), men det er viktig å hegne om de grunnleggende verdiene i ordningen.⁴⁹ Som en av bevegelsens nestorer, Howard Zehr, sier det (2015, s. 464):

«If there is any hope of mitigating the inevitable tendency toward co-optation and diversion, a focus on principles, values and goals is critical».

⁴⁸ Gjerningspersonens uvitenhet om det fornærmede barnets riktige alder fører ikke til straffrihet dersom tiltalte «på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet», se nå straffeloven 2005 § 307 første punktum.

⁴⁹ Se også rapportens punkt 2 ovenfor.

Frivillighet er en nøkkelverdi i gjenopprettende prosess, og det er grunn til å anta at reell frivillighet er viktig for at de gjenopprettende møtene skal få god effekt. Frafaller man kravet om at tiltalte må møte i et gjenopprettende møte, mister man noen saker. Men gevinsten er at siktede ikke fristes til å ta på seg et ansvar han eller hun ikke er enig i, og at fornærmede kan stole på at siktede mener det alvorlig når han eller hun erkjenner ansvar i et gjenopprettende møte.

Etter mitt syn bør det derfor overveies å frikoble det gjenopprettende møtet fra den obligatoriske delen av ungdomsreaksjonene.⁵⁰

15.3.4 FASTSETTINGEN AV DEN SUBSIDIÆRE FENGSELSSTRAFFEN I DOM PÅ UNGDOMSSTRAFF

Når retten idømmer ungdomsstraff, skal den også fastsette en subsidiær fengselsstraff «som skal svare til den fengselsstraff som ville ha blitt idømt uten ungdomsstraff».⁵¹ Der alternativet til ungdomsstraff ville vært ubetinget fengsel, kan dette fremstå som rimelig. Det imidlertid to haker ved regelen:

- I en del saker ville alternativet til ungdomsstraff ikke vært ubetinget fengsel, men samfunnsstraff
- Unge lovbrøyttere som får fengselsstraff, vil normalt få bare en mindre del av straffen som ubetinget fengsel, og en stor del som betinget fengsel – såkalt deldom. Uttrykket «den fengselsstraff som ville ha blitt idømt uten ungdomsstraff» vil etter praksis bety den samlede fengselsstraffen – både den betingede og den ubetingede delen.⁵²

Dersom lovbrøytteren vurderer å nekte å godta et vilkår i ungdomsplanen med risiko for at saken går tilbake til retten, vil dommen med den subsidiære fengselsstraffen gi et sterkt insentiv til å godta vilkårene. Det er uklart i hvilken grad retten i en bruddsak har anledning til å omgjøre noe av den subsidiære fengselsstraffen til betinget fengsel.⁵³

Det vil være en fordel om retten angir i premissene hvor stor del av den subsidiære fengselsstraffen som ville blitt betinget dersom straffen ble satt til fengsel.

15.3.5 RETTENS MANGLENDE ADGANG TIL Å SETTE ANDRE VILKÅR I DOM PÅ UNGDOMSSTRAFF

Ved *ungdomsoppfølging* som settes som vilkår for betinget dom eller påtaleunntatelse, kan retten blant annet sette vilkår om at lovbrøytteren skal «avstå fra å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler og avgi nødvendige rusprøver».⁵⁴ Et slikt vilkår kan også settes i ungdomsplanen,⁵⁵ men det kan være en fordel om en lovbrøytter med rusproblemer pålegges et slikt vilkår allerede ved

⁵⁰ Se også nedenfor under punkt 15.5.4 om gjenopprettende prosess i ungdomsstormøtet.

⁵¹ Straffeloven § 52b første ledd bokstav b.

⁵² Se for eksempel *HR-2016-1364-A* (fengsel i fire år, hvorav ett år ubetinget) og *HR-2016-1365-A* (fengsel i tre år og seks måneder, hvorav åtte måneder ubetinget). I *HR-2017-579-A* hadde lagmannsretten satt straffen til fengsel i tre år, hvorav ett år ubetinget. Høyesterett endret straffen til ungdomsstraff med en gjennomføringstid på to år, med subsidiær fengselsstraff på ett år og seks måneder. Ved samfunnsstraff for unge lovbrøyttere synes Høyesterett å ha lagt seg på den samme linjen (Holmboe, 2016c, s. 234-235).

⁵³ Se nedenfor under punkt 15.7.2.

⁵⁴ Straffeloven § 37 første ledd bokstav d; straffeprosessloven § 69 tredje ledd.

⁵⁵ Konflikttrådsloven § 25 første ledd bokstav f.

reaksjonsfastsettelsen. Det kan også være til gunst for lovbrysteren selv, hvis han eller hun har en økt risiko for å begå straffbare handlinger under rus.

Ved *ungdomsstraff* er det ikke hjemmel for at retten fastsetter et slikt vilkår. Det generelle forbudet mot å begå nye straffbare handlinger vil gjøre at befatning med narkotika o.l. kan anses som brudd, mens lovbrysteren ikke kan pålegges forbud mot å bruke alkohol før det eventuelt fastsettes i ungdomsplanen. Det kan ta noen tid før en ungdomsplan er fastsatt, og det kan være avgjørende for lovbrysterens rehabilitering at han eller hun avstår fra rusmidler også fram til ungdomsstormøtet.

Dersom en ung lovbryster har begått lovbrudd i rus, eller for å skaffe rusmidler, kan det virke disiplinerende om retten i dommen kan fastsette et slikt forbud. Uansett er det pussig at retten kan fastsette et slikt forbud ved den mildere reaksjonen betinget fengsel på vilkår av ungdomsoppfølging, men ikke ved ungdomsstraff. Denne forskjellen synes som en tilfeldig konsekvens av at lovgiveren valgte å gjøre ungdomsstraffen til en egen straffart.

Det er derfor grunn til å overveie om ikke retten bør få en slik adgang ved idømmelse av ungdomsstraff.

15.3.6 ADGANG TIL Å KOMBINERE STRAFFER?

Den formelle hovedregelen i straffeloven er at straffer ikke kan kombineres. I praksis er det imidlertid fastsatt regler som gjør at de fleste straffer kan kombineres med hverandre. Det kan fastsettes kombinasjoner av fengsel, samfunnsstraff, bot og rettighetstap. Det vil si at en dom på betinget fengsel på vilkår av ungdomsoppfølging kan kombineres med andre straffer. Derimot kan ikke *ungdomsstraff* kombineres med andre straffer. Dette var et bevisst valg fordi lovgiveren ikke ville at en dom på ungdomsstraff skulle kunne kombineres med fengsel.

I forarbeidene ble det imidlertid ikke drøftet hvordan situasjonen burde være der lovbrysteren i samme sak skal svare for lovbrudd begått både før og etter attenårsdagen. Høyesterett har i én sak vurdert spørsmålet om den domfeltes lovbrudd etter attenårsdagen skulle få betydning i sak om ungdomsstraff. I den konkrete saken fant Høyesterett at de nye forholdene ikke var alvorlige nok til å hindre ungdomsstraff.

Rettstilstanden er imidlertid uklar. Det kan tenkes tilfeller der lovbrysteren etter attenårsdagen begår lovbrudd som ikke er blant de mest alvorlige, men som isolert sett vil føre til en kortere ubetinget fengselsstraff, for eksempel bilkjøring med høy promille.⁵⁶ En attenåring uten tidligere straffbare forhold på samvittigheten vil normalt få bot og ubetinget fengsel for å føre motorvogn med over 1,2 promille. Det virker lite konsekvent om en attenåring som har begått så grove lovbrudd før attenårsdagen at han eller hun skal idømmes ungdomsstraff, skal kunne slippe bot og fengsel for høypromillekjøring begått etter attenårsdagen som pådømmes i samme sak, mens en fører uten tidligere lovbrudd får fengsel. Dagens regler kan også slå urimelig ut for lovbrysteren dersom de nye, relativt mindre alvorlige forholdene gjør at lovbrysteren ikke får den mildere reaksjonen ungdomsstraff for hovedlovbruddet.

⁵⁶ Vegtrafikkloven § 31 annet ledd bokstav c.

Riksadvokaten (2017, punkt 4) har gitt retningslinjer til påtalemyndigheten om straffpåstand i slike tilfeller, og fremholdt at «dersom siktede etter fylte 18 år har begått lovbrudd som etter en konkret vurdering gir grunnlag for påstand om ubetinget fengsel eller deldom, skal det ikke nedlegges påstand om ungdomsstraff selv om siktede også har begått lovbrudd før fylte 18 år. Lovbrudd begått etter fylte 18 år, som ikke i seg selv ville medført ubetinget fengsel eller deldom, bør imidlertid ikke stenge for påstand om ungdomsstraff dersom de øvrige vilkårene for straff i frihet er til stede.» Riksadvokaten sendte gjenpart til Justis- og beredskapsdepartementet, for at departementet kunne «vurdere om det er grunn til å foreslå en lovendring på dette punkt».

Også der alle lovbruddene er begått før fylte atten år, kan det være rimelig å kunne kombinere ungdomsstraff med andre straffer. Det kan for eksempel være behov for å fastsette rettighetstap eller samfunnsstraff.

Samfunnsstraff kan kombineres både med *ubetinget fengsel* i inntil 60 dager når særlige forhold tilsier det, med bot og med rettighetstap.⁵⁷ Rettighetstap kan blant annet være kontaktforbud (straffeloven § 57). Selv om et slags kontaktforbud kan fastsettes i ungdomsplanen, kan det være betryggende at også retten kan vurdere dette spørsmålet. Det er heller ikke grunn til å gi retten et snevrere spillerom ved ungdomsstraff enn ved betinget fengsel med vilkår om ungdomsoppfølging.

Etter mitt syn bør reglene om ungdomsstraff vurderes endret etter inspirasjon av reglene om samfunnsstraff, slik at reaksjonen kan kombineres med andre straffer.

15.3.7 UNGDOMSOPPFØLGING: VILKÅR

Det er et vilkår for ungdomsreaksjonene at lovbrøteren ikke begår nye straffbare handlinger før utløpet av gjennomføringstiden.⁵⁸ Dette følger av straffeloven § 34 når retten fastsetter ungdomsoppfølging som vilkår for betinget fengsel, og av konfliktrådsloven § 27 og § 34.

Når påtalemyndigheten overfører en sak til ungdomsoppfølging etter straffeprosessloven § 69 eller § 71a, heter det derimot at det «kan» fastsettes som vilkår at lovbrøteren ikke begår nye straffbare handlinger. Disse bestemmelsene bør endres slik at det fremgår tydelig at det er et lovbestemt vilkår for ungdomsoppfølging at lovbrøteren avholder seg fra nye straffbare handlinger.

15.4 NÅR BEGYNNER GJENNOMFØRINGEN AV UNGDOMSREAKSJONENE?

Det fremgår ikke uttrykkelig av loven når en ungdomsreaksjon begynner å løpe. Etter hva jeg forstår, har man i praksis lagt til grunn når ungdomsplanen fastsettes, siden det er den som danner rammen for reaksjonen. Det kan imidlertid være lagt en del tid i samtaler med lovbrøteren før dette stadiet. Ved samfunnsstraff er det første møte hos kriminalomsorgen som danner utgangspunktet for beregning av gjennomføringstiden.⁵⁹

⁵⁷ Straffeloven § 51.

⁵⁸ Loven bør endres for å tydeliggjøre dette, se nedenfor under punkt 15.9.

⁵⁹ Rt. 2004 s. 1304.

På den ene side kan det være uheldig om ungdommen trenerer saken slik at ungdomsstormøtet kommer sent i gang. På den annen side er det lite rimelig om lang saksbehandlingstid gjør at ungdommen kommer sent i gang med gjennomføringen av straffen. Spørsmålet om gjennomføringstidens begynnelse er uansett så viktig at det bør klargjøres av lovgiveren.

15.5 UNGDOMSSTORMØTET

Slik konfliktrådsloven § 24 er formulert i dag, er «ungdomsstormøte» et overbegrep både for møtet der ungdomsplanen fastsettes og for det gjenopprettende møtet med fornærmede. Etter § 24 tredje ledd har fornærmede rett til å være til stede.

I praksis vil disse prosessene foregå i to møter, og hensynene og forutsetningene er ulike. I rapporten punkt 13.4 vises det til at det av flere grunner kan være hensiktsmessig å dele de to møtene. Etter konfliktrådsloven § 24 siste ledd kan ungdomsstormøtet deles opp i flere møter dersom dette er hensiktsmessig. Det fremgår av forarbeidene at departementet tenkte seg at denne regelen var tilstrekkelig for å skille mellom det gjenopprettende møtet og møtet der ungdomsplanen fastsettes:

I saker der fornærmede deltar vil en oppdeling av møtet kunne være aktuelt, slik at den gjenopprettende delen behandles først og fastlegging av ungdomsplan behandles etterpå. Ved utarbeidelse av ungdomsplanen vil domfeltes bakgrunn og behov stå sentralt, og en oppdeling av møtet vil kunne være hensiktsmessig blant annet av hensyn [til] personvern. (Prop. 57 L (2013-2014), s. 91)

Når «ungdomsstormøte» brukes som overbegrep, og det fastsettes at fornærmede har rett til å være til stede, kan imidlertid ikke fornærmede bortvises fra møtet. (Fornærmede og andre som deltar i møtet, vil ha taushetsplikt om gjerningspersonens personlige forhold, se konfliktrådsloven § 9 annet ledd).

I noen tilfeller kan det være en fordel at det gjenopprettende møtet skjer før ungdomsplanen fastsettes. Noen av de mulige tiltakene i en ungdomsplan knytter seg til fornærmede. Etter konfliktrådsloven § 25 første ledd *bokstav a* kan det tas inn i planen at siktede skal yte ikke-økonomisk erstatning til den som er påført en skade, et tap eller en annen krenkelse. Etter første ledd *bokstav h* kan planen gå ut på at siktede skal unngå kontakt med bestemte personer. Et slikt forbud kan blant annet gå ut på at siktede skal unngå kontakt med fornærmede.

Det er likevel neppe alltid nødvendig med et gjenopprettende møte for å ivareta fornærmedes ønske om slike vilkår. Fornærmede må også kunne fremsette slike ønsker overfor ungdomskoordinatoren i forberedelsen til møtet der ungdomsplanen fastsettes.

15.5.1 FASTSETTINGEN AV UNGDOMSPLANEN

Som det fremgår av rapporten punkt 13.4, kan man tenke seg at konfliktrådsloven § 24 endres slik at det etableres et eget ungdomsplan-møte.

For min egen del vil jeg tilføye: Her kan i utgangspunktet de samme deltakerne som i dag være relevante aktører. Det kan imidlertid være behov for å gjennomgå reglene om beslutningsprosesser i

møtet. I forarbeidene synes det forutsatt at et ungdomsstormøte vil ende med at alle er enige, og at ungdomskoordinatoren oppgave bare er å underskrive på at ungdomsplanen er det man er enig om. Dette er likevel en ordning som er vanskelig å forene med lovens ordlyd. Etter konfliktrådsloven § 25 første ledd skal planen «godkjennes av ungdomskoordinatoren, domfelte eller siktede og domfeltes eller siktedes verger». Skulle ungdomsstormøtet kollektivt ha en besluttende myndighet som er en nødvendig forutsetning for at ungdomsplanen skal være gyldig, måtte i hvert fall to spørsmål løses:

- Hvilke deltakere skal ha stemmerett?
- Skal det kreves enstemmighet, eller et flertall?

Skal man ta lovforarbeidene på ordet og bygge på at ungdomskoordinatoren ikke alene kan forelegge lovbryteren et vilkår som andre aktører i ungdomsstormøtet er uenig i, må disse spørsmålene klargjøres (Holmboe, 2016c, s. 226-227).

15.5.2 INNHOLDET I UNGDOMSPLANEN

Regler om hva en ungdomsplan kan inneholde, er fastsatt i konfliktrådsloven § 25.⁶⁰ Man kan dele inn tiltakene i byggende, gjenopprettende, straffende og kontrollerende tiltak (Fornes, 2016; Holmboe, 2016b, s. 131-132). Ungdomsplanen danner rammen for hva lovbryteren skal gjennomføre eller avstå fra, og får derfor direkte betydning for når det foreligger brudd som kan medføre soning av annen straff. Etter den gjeldende ordningen fastsettes ikke ungdomsplanen før lovbryteren har samtykket til ungdomsreaksjonen og den er endelig fastsatt. Når ungdomsplanen utformes, er det altså normalt for sent å klage eller anke over reaksjonen. Dersom denne ordningen skal opprettholdes, bør de eksisterende reglene i konfliktrådsloven § 25 gjennomgås. Her skal jeg ta noen eksempler som etter mitt syn er særlig viktige.

Det generelle vilkåret «blant annet»

Konfliktrådsloven § 25 første ledd fastsetter at ungdomsplanen «*blant annet* [kan] gå ut på» åtte forskjellige tiltak som er listet opp (uthevet her). Uttrykket er antakelig hentet fra bestemmelsen om vilkår ved betinget dom i den nå opphevede straffeloven 1902 § 53 nr. 3.⁶¹ Forarbeidene til konfliktrådsloven § 25 gir liten veiledning om hva slags vilkår som kan tas inn under «blant annet». I spesialmerkningene er det fremholdt (Prop. 57 L (2013-2014), s. 92):

«Listen er ikke uttømmende. Departementet understreker at tiltakene må fastsettes individuelt, og det må blant annet ses hen til domfeltes eller siktedes behov ut fra vedkommendes livssituasjon og utvikling.»

Uttrykket «blant annet» ble opprinnelig foreslått av Barn og straff-utvalget (Holmboe, 2016b, s. 132-134; NOU 2008: 15). I utvalgets lovutkast var det imidlertid lagt opp til at domstolen skulle godkjenne ungdomsplanen etter at den var inngått. Denne godkjenningssadgangen var en sikkerhetsventil mot urimelig tyngende vilkår. Det er ikke drøftet i de to proposisjonene som siden fulgte om vilkårene burde videreføres uendret når domstolskontrollen ble sløffet (Prop. 57 L (2013-2014); Prop. 135 L (2010-

⁶⁰ Konfliktrådsloven § 25 er gjengitt nedenfor i vedlegg 1.

⁶¹ I straffeloven 2005 § 37 første ledd bokstav k er tilsvarende regel formulert som at retten kan pålegge den domfelte å «oppfylle andre særvilkår som retten finner hensiktsmessig».

2011)). Uttrykket «blant annet» gir en lite presis avgrensning av hva slags vilkår som kan settes. Når dette vage uttrykket brukes i en ordning der lovbyteren bare kan få overprøvd vilkår i ungdomsplanen ved å nekte å godkjenne planen, er det uheldig.

Skal man ha en slik sekkebestemmelse i tillegg til de konkrete tiltakene, bør den gjøres mer presis enn i dag. Vil man beholde en slik åpen hjemmel for tiltak i ungdomsplanen, er det et argument for en bedre overprøvingsadgang.

c) «utføre samfunnsnyttige oppgaver»

Etter konfliktrådsloven § 25 første ledd bokstav c kan ungdomsplanen inneholde et vilkår om at lovbyteren skal «utføre samfunnsnyttige oppgaver».

Dette vilkåret er prinsipielt og praktisk et annet enn vilkåret i konfliktrådsloven § 25 første ledd *bokstav d* om at lovbyteren skal «overholde bestemmelser om oppholdssted, arbeid eller opplæring». «Arbeid» i bokstav d vil være arbeid som lovbyteren får lønn for, eller i det minste har nytte av som praksisplass e.l. Det vilkåret vil altså være byggende ved at det skal bidra til at lovbyteren ikke henfaller til lediggang, mens vilkåret om samfunnsnyttig tjeneste etter bokstav c er av mer straffende karakter. Det hindrer selvsagt ikke at den samfunnsnyttige tjenesten kan ha positive konsekvenser for lovbyteren.

Vilkåret om samfunnsnyttige oppgaver i *bokstav c* er inspirert av reglene om samfunnsstraff i straffegjennomføringsloven § 53 første ledd bokstav a og har det samme rettslige innholdet som «samfunnsnyttig tjeneste» i samfunnsstraffen (Kristoffersen & Iversen, 2018, s. 160). Også her var vilkåret foreslått av Barn og straff-utvalget, og videreført i lovproposisjonene til tross for at departementet ikke videreførte den rettslige kontrollen med innholdet i ungdomsplanen.⁶²

Det er imidlertid en viktig forskjell på samfunnsstraff og ungdomsreaksjonene. En dom på samfunnsstraff fastsetter hvor mange timer samfunnsstraff den domfelte skal gjennomgå, og skal settes til mellom 30 og 420 timer (straffeloven § 49 første ledd bokstav a). Innenfor det timetallet retten har fastsatt, kan kriminalomsorgen fordele timene mellom samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Deltagelse i et program er frivillig, men hvis den domfelte først samtykker, må han eller hun gjennomføre programmet hvis ikke kriminalomsorgen samtykker i endring etter straffegjennomføringsloven § 53 tredje ledd (Matningsdal, 2015, s. 449-455; Storvik, 2017, s. 475-476).

Et vilkår om «samfunnsnyttige oppgaver» etter konfliktrådsloven § 25 skiller seg altså fra samfunnsnyttig tjeneste som del av samfunnsstraffen ved at kriminalomsorgen ikke fritt kan velge antall timer den domfelte skal gjennomføre. Mener den domfelte at retten har fastsatt en for lang samfunnsstraff, kan han eller hun anke over straffutmålingen.

Vilkåret om «samfunnsnyttige oppgaver» står i konfliktrådsloven § 25 *første ledd*, og kan dermed tas inn i en ungdomsplan også ved ungdomsoppfølging. De fleste saker om ungdomsoppfølging er fastsatt

⁶² Om historikken, se Holmboe (2016c, s. 230-231).

av påtalemyndigheten uten at saken har vært for retten. Det er rimelig å anta at mange av disse sakene ikke ville endt med samfunnsstraff om saken var blitt ført for domstolen. Vilkåret om samfunnsnyttige oppgaver ble vedtatt i konfliktrådsloven 1991 § 19, som bare gjaldt ungdomsstraff. Ungdomsoppfølging ble først vedtatt i konfliktrådsloven 2014. Ved denne utvidelsen synes ikke departementet å ha vurdert om en ungdomsplan bør kunne fastsette samfunnsnyttig tjeneste i saker om ungdomsoppfølging.

Tidligere har jeg argumentert for at vilkåret om samfunnsnyttige oppgaver ikke bør kunne pålegges ved *ungdomsoppfølging*. Skal vilkåret beholdes for *ungdomsstraff*, bør det spørsmålet overlates til den dømmende rett (Holmboe, 2016c, s. 225-226; 2016d). I så fall bør timegrensen være lavere enn for samfunnsstraff, siden en ungdomsplan også kan inneholde en rekke andre tiltak.

Annet ledd: «Ved ungdomsstraff kan planen også gå ut på at domfelte skal oppholde seg i institusjon eller gjennomgå annen behandling»

Når ungdomsstormøtet skal fastsette ungdomsplanen i en sak om ungdomsstraff, kan det også fastsettes et vilkår om institusjonsplassering (konfliktrådsloven § 25 annet ledd). Det er viktig å merke seg at straffedommen på tidspunktet for ungdomsstormøtet er rettskraftig, og det er fastsatt en subsidiær fengselsstraff. Normalt bør spørsmålet om en slik institusjonsplassering være tatt opp med lovbrøyteren på forhånd, men det er ikke noe rettslig vilkår at det er gjort.

Det er muligens ikke så ofte at vilkåret om institusjonsplassering blir brukt. I evalueringen her var det ingen lovbrøytere som ble pålagt dette. Vilkåret brukes imidlertid i visse tilfeller (Holmboe, 2016c, s. 227-228). I praksis er lovbrøyteren i en del tilfeller på barnevernsinstitusjon allerede før domsavsigelsen (Fornes, 2016, s. 265-266).⁶³

Dersom en ungdom er plassert på barnevernsinstitusjon på grunn av alvorlige atferdsvansker etter *barnevernloven*, krever det enten samtykke etter barnevernloven § 4-26 eller tvangsvedtak av fylkesnemnda etter barnevernloven § 4-24 (Ofstad & Skar, 2015). Bygger man på samtykke, kan det fastsettes at barnet kan holdes tilbake i institusjonen i inntil tre uker. Bygger plasseringen på tvang, er det fylkesnemnda som treffer vedtak om varig plassering.⁶⁴ Fylkesnemnda følger grunnleggende saksbehandlingskrav om kontradiksjon mv., og har en leder som fyller kvalifikasjonskravene til å være dommer. Nemndas vedtak kan bringes inn for tingretten.⁶⁵

Når lovbrøyteren må ta stilling til et forslag om at ungdomsplanen skal inneholde et vilkår om institusjonsplassering, foreligger det altså allerede en rettskraftig dom. Dersom lovbrøyteren ikke godtar vilkåret, kan konsekvensen bli soning av en lengre fengselsstraff. Det må antas at barneverntjenestens hjemmel for å ta inn ungdommen til institusjonsopphold er barnevernloven § 4-26 om

⁶³ Hvis lovbrøyteren er tvangsplassert på en barnevernsinstitusjon etter barnevernloven § 4-24 på grunn av det lovbruddet som straffesaken gjelder, kan det oppstå spørsmål om barnet også kan straffedømmes uten hinder av Den europeiske menneskerettskonvensjons syvende tilleggsprotokoll artikkel 4 om forbud mot gjentatt straffeforfølgning. Det avgjørende kriteriet vil da være om barnevernsaken og straffesaken er tilstrekkelig koordinert, se Rt. 2012 s. 1051. Oppholdet på institusjonen kan få betydning ved straffutmålingen, se Rt. 2000 s. 822. Se som eksempel Borgarting lagmannsretts dom av 25. februar 2019 (LB-2018-183637). Jeg går ikke nærmere inn på dette spørsmålet her, men viser til litteraturen (Rui, 2014; Skoghøy, 2014).

⁶⁴ Barnevernloven § 4-27.

⁶⁵ Se nærmere barnevernloven kapittel 7.

frivillig plassering. Når konsekvensen av ikke å samtykke kan være soning av fengselsstraff, kan man spørre om valgfriheten er reell for ungdommen.

Det virker lite konsekvent at en plassering direkte etter barnevernloven er omkranset av rettssikkerhetsgarantier, mens en plassering med hjemmel i ungdomsplanen gjøres med potensiell trussel om soning av en lengre fengselsstraff uten at en annen instans kan overprøve om vilkåret er til lovbyters beste.

Slik jeg ser det, er det vanskelig å forsvare dagens ordning. Kanskje burde institusjonsplassering enten besluttes av retten, som ved betinget fengsel,⁶⁶ eller kunne bringes inn for fylkesnemnda.

15.5.3 KLAGERETT?

Tidligere har jeg argumentert for en klagerett dersom ungdomskoordinatoren presenterer og fastholder vilkår som lovbyteren finner for strenge.

Et argument mot klagerett er at en lovbyter som vil trenere prosessen, kan bruke klageretten som et middel for dette. Men det kan muligens løses praktisk ved at en klage ikke uten videre gis oppsettende virkning (forvaltningsloven § 42). Man kan tenke seg at ungdomskoordinatoren og eventuelt andre aktører i ungdomsstormøtet finner at et bestemt vilkår er svært viktig, mens lovbyteren ikke vil godta det. En klageordning kan utformes slik at ungdomskoordinatoren i så fall kan sende saken til retten som bruddsak mens klagen behandles. Dersom det etableres en tilfredsstillende klageordning, kan klagen behandles før retten tar stilling til spørsmålet.

Dermed kan en lovbyter som mener et bestemt vilkår er urimelig, få en «second opinion» fra en uavhengig klageinstans. Praksis fra en slik klageinstans kan også gi ungdomskoordinatorene veiledning om hva som er et rimelig anvendelsesområde for de forskjellige vilkårene.

15.5.4 GJENOPPRETTENDE PROSESS

Etter den gjeldende ordningen kan ungdomsstormøtet også inneholde en gjenopprettende del dersom fornærmede ønsker det. Som det fremgår av rapporten kapittel 2, har et viktig spørsmål vært om gjenopprettende prosess fungerer etter formålet.

Et grunnleggende prinsipp ved gjenopprettende prosess er at partene skal møtes frivillig. Som det fremgår ovenfor, er det et vilkår for å reagere med ungdomsoppfølging eller ungdomsstraff at lovbyteren er villig til å gjennomgå en gjenopprettende prosess, og der godta det faktum som retten eller påtalemyndigheten har lagt til grunn for å avgjøre straffesaken.⁶⁷

I praksis viser det seg ofte at enten fornærmede eller lovbyteren trenger noen tid på å forberede seg til et gjenopprettende møte.

Som det fremgår av rapporten punkt 13.4, er det noe blandede erfaringer med den gjenopprettende prosessen. En årsak kan være at det å tvinge en lovbyter til et «frivillig» oppgjør med fornærmede

⁶⁶ Straffeloven § 37 første ledd bokstav e.

⁶⁷ Se punkt 15.3 ovenfor.

under trussel om at han eller hun ellers må sone fengselsstraff, er i strid med grunnleggende ideer i den gjenopprettende prosessen. Der gjerningspersonen mener seg for strengt bedømt av retten, må han eller hun gi uttrykk for en anger som ikke er reell. Dette fører til to ulemper: Dersom gjerningspersonen velger å gi uttrykk for sin egen oppfatning om skyldspørsmålet – at han eller hun ikke er så mye å klandre, eller at fornærmede hadde mer skyld, er dette et brudd på vilkårene for reaksjonen. Det samme gjelder dersom lovbyteren nekter å delta i det gjenopprettende møtet.

Den andre ulempen er at en lovbyter som ser mer instrumentelt på spørsmålet om den gjenopprettende prosessen, kan velge å møte og si «de riktige tingene». Det at lovbyteren risikerer å sone fengselsstraff om han eller hun ikke beklager og erkjenner, gjør at det ikke er så lett for fornærmede å vite om lovbyteren mener sin beklagelse oppriktig, eller bare vil unngå fengsel.

Sammenligner man denne situasjonen med saker der et gjenopprettende møte skjer som ledd i gjennomføringen av fengselsstraff eller samfunnsstraff, er det lett å se at slike gjenopprettende møter i større grad bare vil avholdes når begge parter genuint ønsker det.

Det er viktig at konfliktrådet fortsatt søker å få partene til å være med på gjenopprettende møter. Slik jeg ser det, vil det likevel være best i samsvar med de grunnleggende ideene bak gjenopprettende prosess om denne delen av prosessen ikke knyttes til et vilkår for å unngå soning av fengselsstraff, men blir reelt frivillig. Det vil være en fordel både for gjerningspersonen og fornærmede.

15.6 GJENNOMFØRINGEN AV REAKSJONEN

15.6.1 FORELDELSE AV IDØMT STRAFFANSVAR

Det er ingen generell regel i straffeloven om foreldelse av idømt straffansvar. Imidlertid er det fastsatt foreldelsesregler for alle typer reaksjoner som skal fullbyrdes, unntatt ungdomsstraff. Spørsmålet om foreldelse av idømt ungdomsstraff er ikke drøftet i lovens forarbeider, og det er ingen grunn til at ungdomsstraff skal behandles annerledes enn andre straffarter.

Etter mitt syn bør det derfor innføres en regel om *foreldelse av idømt ungdomsstraff*. I utgangpunktet kan det være naturlig å følge regelen for fengselsstraff og samfunnsstraff, slik at det avgjørende er hvor lang den subsidiære fengselsstraffen er. Er den på mer enn ett år (og ikke over fire år), er fristen på ti år fra dommen er endelig. Er den på inntil ett år, er fristen fem år.⁶⁸ Tidligere har jeg drøftet om hensynene bak ungdomsstraffen gjør at fristen bør settes så kort som fem år, siden det er lite vunnet ved å gjennomføre en ungdomsstraff når lovbyteren er langt opp i tjueårene (Holmboe, 2016a, s. 337-339; 2016b, s. 175). På den annen side bør ikke ungdomsstraffen behandles etter mildere regler enn samfunnsstraffen. Det viktigste er uansett at det fastsettes en foreldelsesfrist for fullbyrdingen.

15.6.2 ENDRING AV VILKÅR

Etter dagens regler kan ungdomskoordinatoren endre visse vilkår, men ellers er regelen at det skal settes et nytt ungdomstormøte for å endre vilkårene. Det virker lite hensiktsmessig.

⁶⁸ Se straffeloven § 93 og § 94.

For det første har fornærmede etter lovens ordlyd rett til å være til stede. Regelen praktiseres neppe slik, men tatt på ordet følger det av lovens ordlyd at fornærmede i hvert fall skal få en mulighet til å være til stede.

Det må være adgang til å sette ungdomsstormøtet med andre deltagere enn det ungdomsstormøtet som fastsatte ungdomsplanen. Men det følger av loven at siktede og eventuelle verger skal være til stede, og må godta endringsvilkårene. Det er naturlig at siktede skal få uttale seg om vilkårene, men det kan spørres om det er hensiktsmessig at han eller hun skal kunne nekte å godta endrede vilkår. Hvis det er behov for å endre vilkårene til siktedes skade, er det gjerne fordi siktede har opptrådt på en uheldig måte. For eksempel kan den opprinnelige ungdomsplanen være fastsatt uten noe forbud mot kontakt, men siktede har begått vilkårsbrudd sammen med andre. Da kan et adekvat vilkår være å ta inn i planen at siktede skal holde seg unna disse dårlige vennene. Det kan også være aktuelt å innføre meldeplikt til politiet.

Et argument mot klagerett ved fastsettingen av den opprinnelige ungdomsplanen kan være at en klagerett kan brukes til å trenere straffegjennomføringen. Ved spørsmålet om å fastsette nye vilkår blir spørsmålet annerledes: Her kan siktede nekte å samtykke til endrede vilkår, slik at endringen kan blokkeres. Det kan være et spørsmål om ikke en mer hensiktsmessig løsning kan være at ungdomskoordinatoren med samtykke av politiet og kriminalomsorgen, samt aktører som skal medvirke, kan fastsette nye eller endrede vilkår. Etter dagens regler er det ikke innført en klagerett ved slike endringer, siden den domfelte må samtykke for at endringene skal kunne tas inn i ungdomsplanen. Tar man bort den domfeltes samtykke som vilkår, er det naturlig at det i stedet etableres en klageadgang. I så fall må det bestemmes hvem som skal være klageorgan. Mest naturlig vil det kanskje være om klager behandles av sekretariatet for konfliktrådene, eller en egen klagenemnd. Hensynet til å unngå trening fra lovbrüterens side kan ivaretas ved at klageregelen følger hovedregelen om at en klage ikke gis oppsettende virkning.⁶⁹

15.6.3 RUSKONTROLL

Etter konfliktrådsloven § 29 kan det foretas ruskontroll «Hvis det i ungdomsplanen er satt vilkår etter § 25 bokstav f, eller ungdomskoordinatoren har forbudt den domfelte eller siktede å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler etter § 28». Imidlertid kan det etter konfliktrådsloven § 31 eller § 33 også fastsettes endrede vilkår om avhold fra rusmidler. Det bør klargjøres ved en endring av konfliktrådsloven § 29 at reglene om ruskontroll gjelder også ved slike endrede vilkår. Etter gjeldende rett er det ikke opplagt at § 29 hjemler ruskontroll i et slikt tilfelle (Holmboe, 2016b, s. 156-157). Det er imidlertid gode grunner til at regelen bør gjelde også her. Etter mitt syn bør loven endres for å klargjøre dette.

15.7 BRUDDSAKER

15.7.1 BRUDD FØR GJENNOMFØRINGSTIDEN ER BEGYNT

En ungdomsplan kan ikke brytes før den er fastsatt. Men loven stiller opp en del vilkår som lovbrüterens skal overholde. I flere av bestemmelsene konfliktrådsloven er det avgjørende skjæringspunktet «før utløpet av gjennomføringstiden». Det innebærer at pliktene begynner å løpe også før

⁶⁹ Se forvaltningsloven § 42.

ungdomsstormøtet er satt og ungdomsplanen fastsatt. (Tilsvarende spørsmål var oppe om samfunnsstraff i 2004. Høyesterett kom den gangen til at «i gjennomføringstiden» måtte tas bokstavelig, noe som førte til at straffegjennomføringsloven § 59 ble endret for å få tydeliggjøre at også brudd etter dommen, men før gjennomføringstiden begynte, kunne føre til fullbyrding av den subsidiære fengselsstraffen).⁷⁰

Etter konfliktrådsloven § 27 skal lovbyteren ikke begå nye straffbare handlinger «i gjennomføringstiden». Denne regelen må leses i lys av straffeloven § 52c, som bestemmer at det er et vilkår for ungdomsstraff at lovbyteren ikke begår noen ny straffbar handling «før utløpet av gjennomføringstiden». Det samme må gjelde ved ungdomsoppfølging, men det er uheldig at konfliktrådslovens formulering her avviker fra straffelovens regel.

Reglene bør endres slik at det er på det rene at nye straffbare handlinger kan medføre bruddsak selv om de begås før gjennomføringstiden er påbegynt.

15.7.2 RETTENS ADGANG TIL Å FASTSETTE NY REAKSJON VED BRUDD PÅ VILKÅR FOR UNGDOMSSTRAFF

Etter ordlyden i straffeloven § 52 kan tingretten «bestemme at hele eller deler av den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes» ved brudd på vilkår for ungdomsstraff. Dersom retten bestemmer at bare deler av den subsidiære fengselsstraffen skal fullbyrdes, må lovbyteren avsone resten av ungdomsstraffen. Det kan være en god løsning der det er enkeltstående brudd, men ordningen har sine ulemper der bruddet bærer bud om at lovbyteren ikke kan eller vil gjennomføre ungdomsstraff, for eksempel fordi vilkårene presentert i ungdomsplanen er mer omfattende enn han eller hun hadde tenkt seg.

Ved selve *pådømmelsen* av straffesaken kan retten i slike saker i praksis velge mellom betinget fengsel, samfunnsstraff, ungdomsstraff og ubetinget fengsel. Etter lovens ordlyd vil altså lovbyterens samtykke til ungdomsstraff avskjære dommeren fra disse valgmulighetene i bruddsaker. Barnekonvensjonens regler er imidlertid et argument for at retten bør ha den samme frihet til å velge adekvat reaksjon i bruddsaker som ved den ordinære idømmelsen av straff.⁷¹ Høyesterett har åpnet for en slik mulighet ved samfunnsstraff,⁷² og det må få betydning også ved ungdomsstraff. Det er imidlertid uklart hvor langt dette unntaket rekker.

Et viktig moment her er at den subsidiære fengselsstraffen i en dom på ungdomsstraff normalt vil være betydelig lengre enn den ubetingede delen av en fengselsdom.⁷³ At et samtykke til ungdomsstraff medfører at lovbyteren går glipp av sjansen til samfunnsstraff eller betinget fengsel ved brudd, gjør at det må stilles store krav til informasjonen i forkant for at samtykket skal være «reelt og informert».⁷⁴

⁷⁰ Se Rt. 2004 s. 1304.

⁷¹ Se som et eksempel Oslo tingretts dom av 28. oktober 2018 (TOSLO-2018-126243), der ei 16 år gammel jente hadde samtykket til ungdomsstraff for bedragerier og tyverier. I bruddsaken gjorde tingretten den subsidiære fengselsstraffen betinget. Etter anke fra kriminalomsorgen gjorde Borgarting lagmannsrett i dom av 11. mars 2019 (LB-2018-169500) deler av den subsidiære fengselsstraffen betinget, men fastsatte at 15 dager av den subsidiære fengselsstraffen skulle sones. I skrivende stund (18. mars 2019) er dommen ikke rettskraftig.

⁷² HR-2016-799-A, avsnitt 19.

⁷³ Se ovenfor under punkt 15.3.4.

⁷⁴ Jeg har argumentert mer utførlig for dette standpunktet tidligere (2016c, s. 234-237).

I noen tilfeller kan det også vise seg at samfunnsstraff er en mer adekvat reaksjon enn ungdomsstraff.

Reglene bør endres slik at retten i omgjøringsaken fritt kan velge reaksjon, på samme måte som ved pådømmelsen.

15.7.3 PRØVELØSLATELSE FRA SONING AV SUBSIDIÆR FENGSELSSTRAFF

Etter straffegjennomføringsloven § 42 kan en domfelt løslates på prøve når han eller hun har gjennomført to tredjedeler av straffen og minst 60 dager. I praksis er grensen vanligvis 74 dager, siden prøveløslatelse av gjestående straffetid på mindre enn 14 dager bare kan skje når tungtveiende grunner taler for det.

I kriminalomsorgens retningslinjer er ungdomsstraff ikke nevnt. Det virker lite rimelig at den som har fått ubetinget fengsel, kan løslates tidligere enn den som soner en subsidiær fengselsstraff (PolitiHøgskolen, 2018). Retningslinjene er under revisjon, og ungdomsstraff bør vurderes behandlet der.

15.8 ETTER STRAFFEGJENNOMFØRINGEN: VANDELSMESSIGE SPØRSMÅL

15.8.1 SAMMENHENGEN MELLOM POLITIREGISTERLOVEN OG KONFLIKTRÅDSLOVEN

Konfliktrådsloven § 6 stiller vandelskrav til den som skal være konfliktrådsmedlem, ungdomskoordinator eller konfliktrådsleder. Konfliktrådsloven § 6 første ledd nr. 1 utelukker «den som er siktet, tiltalt, har vedtatt forelegg eller er dømt for seksuelle overgrep mot barn». Dette forbudet gjelder for bestandig. Imidlertid er utgangspunktet etter politiregisterloven at bare lovbrudd med øvre strafferamme over tre års fengsel skal anmerkes på en uttømmende politiattest. Enkelte seksuallovbrudd mot barn har såpass lav strafferamme at reaksjonen bare vil bli stående på en politiattest i en viss tid.

Etter konfliktrådsloven § 6 første ledd nr. 7 kan den som er dømt til ungdomsstraff, ikke oppnevnes eller ansettes før det er gått ti år siden dommen er rettskraftig. I noen tilfeller vil imidlertid også en dom på ungdomsstraff falle ut av en uttømmende politiattest etter fem år fra lovbruddet. Plassen tillater ikke å gå i detalj her; jeg viser til litteraturen (Holmboe, 2016b; Holmboe & Myhrer, 2018).

Det bør være harmoni mellom reglene om hvor lenge en reaksjon står på en politiattest og hvor lenge den samme reaksjonen skal føre til obligatorisk utelukkelse fra verv eller ansettelse. Om det er mest naturlig å endre konfliktrådsloven eller politiregisterloven, går jeg ikke inn på her.

15.8.2 BETYDNINGEN AV OM PÅTALEMYNDIGHETENS OVERFØRING TIL KONFLIKTRÅDET SKJER SOM VILKÅR FOR FORELEGG PÅ BETINGET BOT, SOM VILKÅR FOR EN PÅTALEUNNLATELSE ELLER SOM EN OVERFØRING ETTER STRAFFEPROSESSLOVEN § 71A

Mens ungdomsstraff bare kan ilegges ved dom, kan ungdomsoppfølging ilegges på flere måter:

- Vilkår for dom på betinget fengsel (straffeloven § 37)
- Vilkår for dom på betinget bot for unge lovbrøyttere (straffeloven § 53 siste ledd)

- Vilkår for forelegg på betinget bot for unge lovbytere (straffeprosessloven § 255)
- Vilkår for betinget påtaleunntatelse (straffeprosessloven § 69)
- Overføring til konfliktrådet (straffeprosessloven § 71a)

Om og hvor lenge en reaksjon står på lovbyterens politiattest, avhenger av hvordan reaksjonen blir ilagt.⁷⁵ Det er ikke urimelig at en dom normalt står lengre på attesten enn en avgjørelse av påtalemyndigheten. Gjennomgående er slike forhold mer alvorlige.

Derimot skulle man tro at de forskjellige formene for påtalemessig avgjørelse skulle føre til samme utfall vedrørende anmerkninger på lovbyterens politiattest. Det gjør de ikke. Politiattester kan deles inn i to typer: Ordinær og uttømmende politiattest.

Når lovbyteren var under 18 på handlingstidspunktet, er hovedregelen at reaksjonen bare fremkommer på en uttømmende politiattest dersom lovbyteren har begått alvorlige eller gjentatte lovbrudd. Dersom lovbyteren har begått etter to lovbrudd, skal reaksjonen anmerkes dersom øvre strafferamme var høyere enn tre års fengsel. Dersom lovbyteren har begått tre eller fire lovbrudd, skal reaksjonen anmerkes hvis øvre strafferamme er over ett års fengsel. Har lovbyteren begått fem lovbrudd eller flere, skal de uansett anmerkes på en uttømmende politiattest.⁷⁶

Anmerkningene er slik:

Tabell 54: Vandelsmessige konsekvenser av forskjellige typer avgjørelser

Avgjørelsestype	Ordinær politiattest	Uttømmende politiattest
Vilkår for betinget bot	2 år fra lovbruddet ⁷⁷	Avhenger av strafferammen ⁷⁸
Vilkår for påtaleunntatelse	Anmerkes ikke ⁷⁹	Avhenger av strafferammen
Overføring etter straffeprosessloven § 71a	Anmerkes ikke ⁸⁰	Anmerkes ikke når det er gått 2 år fra lovbruddet. ⁸¹ Hvis reglene om manglende anmerkning av reaksjoner for unge lovbytere er gunstigere for gjerningspersonen, vil disse anvendes

I en del tilfeller vil det ha avgjørende betydning for lovbyterens politiattest om beslutningen om overføring til ungdomsoppfølging skjer som vilkår for påtaleunntatelse (straffeprosessloven § 69) eller som overføring til konfliktrådet (straffeprosessloven § 71a). Et eksempel er hvis lovbyteren har begått seksuell handling med et barn under 16 år (straffeloven § 304), som har en øvre strafferamme på fengsel i tre år. Har lovbyteren ikke begått andre lovbrudd, vil lovbruddet ikke fremkomme på en uttømmende politiattest uansett om saken avgjøres med påtaleunntatelse eller ved overføring til konfliktrådet. Har lovbyteren derimot begått to lovbrudd tidligere, vil forholdet anmerkes på attesten dersom overføringen til ungdomsoppfølging skjer ved påtaleunntatelse, men ikke om saken avgjøres

⁷⁵ Politiregisterloven § 40 og § 41 (Holmboe og Myhrer, 2018, s. 59-113).

⁷⁶ Politiregisterloven § 41 nr. 1 bokstav c, jf. politiregisterforskriften § 30-3 nr. 3.

⁷⁷ Politiregisterloven § 40 nr. 6, bokstav a

⁷⁸ Se politiregisterloven § 41 nr. 1 bokstav c og politiregisterforskriften § 30-3, som er beskrevet like ovenfor.

⁷⁹ Politiregisterloven § 40 nr. 3 bokstav b.

⁸⁰ Politiregisterloven § 40 nr. 3 bokstav e.

⁸¹ Politiregisterloven § 41 nr. 1 bokstav a.

ved overføring til konfliktrådet etter straffeprosessloven § 71a. På samme måte vil det bli for eksempel ved narkotikaovertrødelse.⁸²

En del av lovbruddene som kan avgjøres med overføring til ungdomsoppfølging, er lovbrudd som skal anmerkes på en barneomsorgsattest.⁸³ Om lovbruddet anmerkes eller ikke, kan få avgjørende betydning for om lovbyrteren kan få bestemte stillinger eller verv eller få tilgang til studier.⁸⁴

Etter mitt syn er det uheldig at påtalemyndighetens forskjellige valg av formell vei til samme reaksjon kan få avgjørende betydning for lovbyrterens fremtid. Også ut fra hensynet til samfunnsvernet er det uheldig at prosessreglene kan føre til utilsiktede forskjeller mellom lovbyrtere som får samme reaksjon.

15.8.3 DOMSTOLLOVENS REGLER OM UTELUKKELSE FRA VERV SOM MEDDOMMER

Mens en dom på betinget fengsel fører til utelukkelse fra verv som meddommer i ti år, og en dom på samfunnsstraff eller ubetinget fengsel fører til utelukkelse i enten 15 år eller for alltid, er det ikke regler i domstolloven om utelukkelse på grunn av dom på ungdomsstraff.⁸⁵ Det er ingen ting i forarbeidene som tyder på at dette er et bevisst valg fra lovgiverens side. Riktig nok får kommunen som hovedregel opplysninger også om dom på ungdomsstraff (politiregisterloven § 45), men det er lite konsekvent at straffarten ungdomsstraff ikke nevnes i domstolloven. Det er ingen grunn til at det skal være lettere å bli meddommer enn mekler, ungdomsordinator eller konfliktrådsleder. Det er heller ikke lett å begrunne at de mildere reaksjonene betinget fengsel og samfunnsstraff skal føre til utelukkelse fra meddommervervet i mange år, mens det ikke er regler for ungdomsstraff.

Etter mitt syn bør derfor domstolloven § 72 endres slik at dom på ungdomsstraff tas med i oppregningen over reaksjoner som utelukker fra meddommerverv for en tid eller for alltid, etter mønster fra reglene om samfunnsstraff og ubetinget fengsel.

15.9 ET PAR LOVTEKNISKE MERKNADER

Listen her er hentet fra min kommentarutgave til konfliktrådsloven (Holmboe, 2016b, s. 177) og inspirert av Magnus Matningsdals kommentarutgave til straffeloven (2015). Selv om evalueringen er av ungdomsreaksjonene, tillater jeg meg å nevne også en annen bestemmelse som bør vurderes endret når man først skal se på konfliktrådsloven.

- Konfliktrådsloven § 18 fastsetter angrefrist i «saker oversendt fra påtalemyndigheten». Det er mest naturlig å tolke regelen som å gjelde «straffesaker», altså også saker som er oversendt fra domstolen hvor mekling i konfliktrådet er satt som vilkår for betinget dom (Holmboe, 2016b, s. 94).

⁸² Straffeloven § 231 første ledd, som har en øvre strafferamme på fengsel i to år.

⁸³ Politiregisterloven § 39. En del av lovbruddene som anmerkes på denne attesten, skal anmerkes etter reglene om uttømmende politiattest – og dermed i utgangspunktet stå der for bestandig.

⁸⁴ Se for eksempel opplæringslova § 10-9 og barnehageloven § 19.

⁸⁵ Domstolloven § 72. Se generelt om denne bestemmelsen Bøhn (2013). Om de manglende regler om utelukkelse etter dom på ungdomsstraff, se Holmboe og Myhrer (2018).

- Konfliktrådsloven § 31 viser til «den betingede fengselsstraffen», men det riktige er «den subsidiære fengselsstraffen» (Matningsdal, 2015).

REFERANSER

- Achilles, M. og Zehr, H. (2001): Restorative Justice for Crime Victims: The Promise and the Challenge. I Bazemore, G. og Schiff, M. (red.): *Restorative Community Practice: Repairing Harm and Transforming Communities*, 87-99. Cincinnati: Anderson Publishing
- Amstutz, L.S. (2010): What is the relationship between victim service organizations and restorative justice? I Zehr, H. og Toews, B. (red.): *Critical Issues in Restorative Justice*. London: Lynne Rienner Publishers
- Andersen, P. (2013): Development of Restorative Justice Practices in Norway. I Cornwell, D. J., Blad, J. og Wright, M. (red.): *Civilising criminal justice: an international restorative agenda for penal reform*, 479-499. Hook: Waterside Press.
- Andersen, P. (2015): Lay mediators in the future. *Restorative Justice*. 3 (1): 114-118.
<https://doi.org/10.1080/20504721.2015.1049877>
- Arendt, H. (1996): *Vita Activa. Det virksomme liv*. Oslo: Pax
- Bazemore, G. og Bell, D. (2004): What is the Appropriate Relationship Between Restorative Justice and Treatment? I Zehr, H. og Toews, B. (red.): *Critical Issues in Restorative Justice*, 119-132. Cullompton: Willan Publishing
- Bottoms A. (2003): Some Sociological Reflections on Restorative Justice. I Von Hirsch, A., Roberts, J.V., Bottoms, A., Roach, K. og Schiff, M. (red.). *Restorative Justice: Competing or Reconciling Paradigms?* 61-78. Oxford: Hart Publishing
- Bowling, A. (2005): Mode of Questionnaire Administration can have serious effects on data quality. *Public Health* 27 (3).
- Braithwaite, J. (1998): *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press
- Braithwaite, J. (2002): *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Oxford: Oxford University Press
- Bøhn, A. (2013): *Domstolloven: lov 13. august 1915 nr. 5 om domstolene: kommentarutgave* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, N. (1976): Konflikt som eiendom. *Sosiologi i dag*. 6 (4): 54-69.
- Christie, N. (1982): *Limits to Pain*. Oxford: Martin Robertson.
- Christie, N. (2007): *Konfliktråd i en ny tid*. Paper
- Christie, N. (2014): Farvel til konfliktrådene. *Klassekampen*. Trykket 17. juni.
- Christie, N. (2015): Widening the net. *Restorative Justice: An International Journal*. 3 (1): 109-113.
<https://doi.org/10.1080/20504721.2015.1049876>
- Cornwell, D.J., Blad, J. og Wright, M. (2013): *Civilising Criminal Justice*. Hook: Waterside
- Cragg, W. (1992): *The practice of punishment: towards a theory of restorative justice*. London: Routledge
- Daly, K. (2000): Revisiting the Relationship between Retributive and Restorative Justice. I Strang, H. og Braithwaite, J. (red.): *Restorative Justice: Philosophy to Practice*, 33-54. Ashgate: Aldershot

- Daly, K. (2003): Restorative justice: the real story. I Johnstone, G. (red.): *A restorative justice reader: texts, sources, context*. Cullompton: William Publishing.
- Dignan, J. og Lowey, K. (2000): Restorative Justice Options for Northern Ireland: A Comparative Review. Research Report Number 10, Norwich: Her Majesty's Stationery Office.
- Duff, R. A. (2001): Restoration and retribution. Paper presented to Cambridge seminar on restorative justice, Toronto.
- Duff, R.A. (2003): Restoration and Retribution. I Von Hirsch, A., Roberts, J.V., Bottoms, A., Roach, K. og Schiff, M. (red.): *Restorative Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?* 43-59. Oregon: Hart Publishing
- Dullum, J. (1996): *Konfliktrådene*. Oslo: Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.
- Dullum, J. og Giertsen, H. (2017): Ny ungdomsstraff: Spørsmål om rettssikkerhet og hensyn til integritet. I Fridhov, I.M, Johnsen B. og Bakken, D. (red.): *Festskrift til Yngve Hammerlin*, 35-40. Lillestrøm: Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter, KRUS.
- Dyck, D. (2000): Reaching Toward a Structurally Responsive Training and Practice of Restorative Justice. *Contemporary Justice Review*. (3): 239-265
- Dyck, D. (2006): Reaching Toward a Structurally Responsive Training and Practice of Restorative Justice. I Sullivan, D. og Tiftt; L. (red.): *Handbook of Restorative Justice*, 527-545. London: Routledge
- Eide, A. K. (2010a): "New Age" Revisited. By way of entry into restorative justice. *Culture and Religion*, 2010: 127-146.
- Eide, A. K. (2010b): "Og at det er en nyttig ting ...": evaluering av prosjektet "problemorientert politiarbeid og restorative justice" i Salten politidistrikt. *NF-rapport 16/2010*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Eide, A.K. (2015): Studying up, down, sideways and through: re-presenting seeking in a Norwegian setting. I Lewis, J.R. og Tøllefsen, I. B. (red): *Brill Handbooks of Contemporary Religion*, 221-228.
- Eide, A.K., Andrews, T., og Strømsvik, C. L. (2016): Stemmer «kartet» med «terrenget»? Underveisrapport fra en følgeevaluering av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. *NF-rapport 7/2016*. Bodø: Nordlandsforskning AS.
- Eide, A.K., Gjertsen, H., Handegård, T.L., Olsen, T. (2007): Et enkelt valg? En evaluering av prosjektet "Felles ansvar" i Salten. *NF-rapport nr.5/2007*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Eide, A.K. og Gjertsen, H. (2009): Med ! eller ? Virkninger av, og utfordringer ved, gjenopprettende rett som alternativ eller supplement ved straff. *NF-rapport /2009*. Bodø: Nordlandsforskning AS.
- Eide, A.K., Ingebrigtsen, B. og Trygstad, S. (2000): *Lønn som virkemiddel for bedre kommunale tjenester*. Bodø: Nordlandsforskning
- Elstad, J.I. (2010): «Spørreskjemaundersøkelsens fallgruber». I Album, D., Hansen, M. N., Widerberg, K. (red): *Metodene våre. Eksempler fra samfunnsvitenskapelig forskning*, 155-169. Oslo: Universitetsforlaget.
- Erbe, C. (2010): What is the role of professionals in restorative justice? I Zehr, H. og Toews, B. (red.): *Critical Issues in Restorative Justice*. London: Lynne Rienner Publishers
- Fejes, A. og Dahlstedt, M. (2013): *The confessing society. Foucault, confession and practices of lifelong learning*. London: Routledge
- Flyvbjerg, B. (2011): Case Study. I Denzin, N. og Lincoln, Y. (red.): *The SAGE handbook of qualitative research*, 301-316. Los Angeles: Sage.

- Fornes, I. (2012): Restorative justice in the Norwegian juvenile justice system. I Grønning, L. og Jacobsen, J. (red.): *Restorative justice and criminal justice: Exploring the relationship*, 93-121. Stockholm: Santérus.
- Fornes, I. (2016): Ungdomsstraffens første år. En undersøkelse av ungdomsstraffens anvendelsesområde og innhold i straffartens første år. *Tidsskrift for strafferett*. 16 (3): 238-281.
- Foucault, M. (1977): *Discipline and punish: the birth of the prison*. London: Allen Lane
- Foucault, M. (2005): *Sindsygdom og psykologi*. København: Reitzels forlag
- Foucault, M. og Colin, G. (red.) (1980): *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon press
- Grønning, L., Jacobsen, J. og Husabø, E. J. (2016): *Frihet, forbrytelse og straff: en systematisk framstilling av norsk strafferett*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grønning, L., og Jacobsen, J. (2012): Introduction: Restorative justice and the criminal justice system. I Grønning, L. og Jacobsen, J. (red.): *Restorative justice and criminal justice: Exploring the relationship*, 9-19. Stockholm: Santérus.
- Grønmo, S. (2004): *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget
- Gustavsen, K. og Vardheim, I. (2013): *Følgeevaluering av Oppfølgingsteam – Telemark*. TF-rapport 311. Bø i Telemark: Telemarkforskning.
- Harris, M.K. (1989): Alternative Visions in the Context of Contemporary Realities in Justice: The Restorative Vision. *New Perspectives on Crime and Justice*. Occasional Papers of the MCC Canada Victim Offender Ministries Program and the MCC U.S. Office on Crime and Justice. 7: 29-38
- Holmboe, M. (2014): Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging: En oversikt og noen kritiske merknader. *Tidsskrift for strafferett*. 14 (4): 397-414.
- Holmboe, M. (2016a): *Fengsel eller frihet. Om teori og praksis i norsk straffeutmåling, særlig i grenselandet mellom fengsel og mildere reaksjoner*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Holmboe, M. (2016b): *Konfliktrådsloven. Kommentartutgave*. Oslo: Universitetsforlaget
- Holmboe, M. (2016c): Reelt og informert samtykke til ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. *Tidsskrift for strafferett*. 16 (3): 215-237.
- Holmboe, M. (2016d): Ytring: Om «samfunnsnyttige oppgaver» i ungdomsplaner. Behov for reform? *Tidsskrift for strafferett*. 16 (1): 3-7. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2016-01-01>
- Holmboe, M. (2017): Norwegian youth punishment – opportunity or trap? *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice*. 5 (1): 37-58. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.15845/bjclcj.v5i1.1352>
- Holmboe, M. (2018): The Norwegian Youth Sentence: Punishment in the Best Interest of the Child? *Federal Sentencing Reporter*. 31 (1): 28-36. <https://doi.org/https://doi.org/10.1525/fsr.2018.31.1.28>.
- Holmboe, M. og Myhrer, T.-G. (2018): *Vandel: Om politiattester og vurdering av skikkethet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Iversen, J. S. (2013a): En kritikk av ungdomsstraffen. *Lov og Rett*. 52 (9): 630-639.
- Iversen, J. S. (2013b): Ungdomsstraff og menneskerettigheter. *Tidsskrift for strafferett*. 13 (3): 377-395.

- Jacobsen, D.I. (2005): *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsviten-skapelige metoder*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jacobsen, J. (2017): Utsyn over utviklingstrekk i det strafferettslege reaksjonssystemet. *Kritisk Juss*. 53 (3): 118-144. <https://doi.org/10.18261/issn.2387-4546-2017-03-02>
- Johnstone, G. (2002): *Restorative Justice. Ideas, Values, Debates*. Cullompton: Willan Publishing
- Johnstone, G. (2011): *Restorative Justice: Ideas, values, debates* (2. utg.). London: Routledge.
- Juritzen, T. I. (2017): Frihet og selvstyring. NAVs dialogmøter som styringsteknologi. I *Kritiske perspektiver i helsefagene: Utdanning, yrkespraksis og forskning*. Oslo: Cappelen Damm
- Justis- og politidepartementet (2009): *Gode krefter. Kriminalitetsforebyggende handlingsplan. 35 tiltak for økt trygghet*.
- Justis- og politidepartementet (2011): *Økt bruk av Konfliktråd*. Rapport fra arbeidsgruppe som har vurdert rettslige og praktiske tiltak for mer bruk av gjenopprettende prosess.
- Kristoffersen, R. og Iversen, J. S. (2018): Samfunnsstraff – på tide med en revisjon. *Tidsskrift for strafferett*. 18 (3): 151-180. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2018-03-02>
- Kvello, Ø. og Wendelborg, C. (2009): Prosessevaluering av det treårige prosjektet: Oppfølgingsteam for unge lovbrøyttere i Kristiansand, Oslo, Stavanger og Trondheim. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Lid, S. (2016): Ungdom og straff på 2000-tallet - nye praksiser, kjente dilemmaer. *Sosiologi i dag*. 46 (3-4): 38-63.
- Lie, E. M. (2015): *I forkant: Kriminalitetsforebyggende politiarbeid* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lov om gjennomføring av straff mv. (Straffegjennomføringsloven)
- Lov om konfliktrådsbehandling (Konfliktrådsloven).
- Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven).
- Martinsen, K. (1991): *Omsorg, sykepleie og medisin. Historisk filosofiske essays*. Oslo: Tano.
- Matningsdal, M. (2015): *Straffeloven: lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff: alminnelige bestemmelser: kommentarutgave*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McCold, P. (2000): Toward a Holistic Vision of Restorative Juvenile Justice: A Reply to the Maximalist Model. *Contemporary Justice Review*. (3): 357-414
- McCold, P. (2004): Paradigm Muddle: The Threat to Restorative Justice Posed by Its Merger with Community Justice. *Contemporary Justice Review*. (7): 1-12
- McCold, P. (2010): What is the role of community in restorative justice theory and practice? I Zehr, H. og Toews, B. (red.): *Critical Issues in Restorative Justice*. London: Lynne Rienner Publishers
- McCold, P. og Wachtel, B. (2003): Community is not a Place: A New Look at Community Justice Initiatives. I Johnstone, G. (red.): *A Restorative Justice Reader*, 294-302. Cullompton: Willan Publishing.
- Mika, H. (1992): Mediation Interventions and Restorative Justice: Responding to the Astructural Bias. I Otto (red.): *Restorative Justice on Trial. Pitfalls and Potentials of Victim Offender Mediation – International Research Perspectives*, 559-567. Dordrecht: Kluwer Academic Publications.
- Morris, R. (1995): Not Enough! *Mediation Quarterly*. (12): 285-291

NOU (2008:15): *Barn og straff - utviklingsstøtte og kontroll.*

Ofstad, K. og Skar, R. (2015): *Barnevernloven med kommentarer* (6. utg.). Oslo: Gyldendal juridisk.

O'Mahony, D. og Doak, J. (2006): The Enigma of "Community" and the Exigency of Engagement: Restorative Youth Conferencing in Northern Ireland. *British Journal of Community Justice*. (4): 9-24.

Pabsdorff, M.L. (2010): *Rom for dialog: om konflikthåndtering og gjenopprettende rett.* Oslo: Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Patton, M.Q. (1987): *Qualitative Evaluation Method.* London: SAGE

Paus, K. K. (2018): The National Mediation Service—A Top-down Grassroots Movement? *Federal Sentencing Reporter*. 31 (1): 37-47. <https://doi.org/10.1525/fsr.2018.31.1.37>

Pavlich, G. (1996a): *Justice Fragmented: Mediating Community Disputes under Postmodern Conditions.* London: Routledge.

Pavlich, G. (1996b): The Power of Community Mediation; Government and Formation of Self. *Law and Society Review*. 30: 101-127

Pavlich, G. (2005): *Governing Paradoxes of Restorative Justice.* Oregon: Glasshouse Press

Politidirektoratet (2014): *Tendenser i kriminaliteten. Utfordringer i Norge.*

Politi høgskolen (2018): Høringssvar - nye retningslinjer om løslatelse fra fengselsstraff. Hentet fra https://www.phs.no/Documents/1_Om%20PHS/Horingssvar/Nye%20retningslinjer%20om%20loslatelse%20fra%20fengselsstraff.pdf

Prop. 135 L (2010-2011): *Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff).*

Prop. 57 L (2013-2014): *Lov om konfliktrådsbehandling (konfliktrådsloven)*

Richards, K. (2005): Unlikely friends? Oprah Winfrey and Restorative Justice. *The Australian New Zealand journal of criminology*. 38 (3):381-399.

Richards, K. (2006): *Rewriting history": towards a genealogy of restorative justice.* Sydney: University of Western Sydney

Riksadvokaten (2015): Justering av retningslinjene for innhenting av Personundersøkelse for mindreårige (PUM). Brev til Statsadvokatembetene og Politimestrene 14. desember.

Riksadvokaten. (2017): *Ungdomsstraff – oppdaterte retningslinjer.* Hentet fra http://www.riksadvokaten.no/no/dokumenter/retningslinjer/Justerte+retningslinjer+om+ungdomsstraff.b7C_wlbOXL.ips

Rui, J. P. (2014): Forbudet mot dobbel strafforfølgning («ne bis in idem»). I *Forhandlingene ved det 40. nordiske juristmøtet i Oslo 21.-22. august 2014* (bd. 1: 353-370). Oslo: De nordiske juristmøter.

Scherger, V. (2015): Ungdomsstraffen - en fare for barns rettssikkerhet? *Kritisk Juss*. 41 (2): 87-104.

Sekretariatet for konfliktrådene – fagseksjon (2016): *Gjennomgang og evaluering av praksis; Ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.* Internkontroll fag 2016

Sekretariatet for konfliktrådene: Digital veileder for ungdomsoppfølging og ungdomsstraff.

- Sekretariatet for konfliktrådene (2017): Årsrapport. Oslo: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Sekretariatet for konfliktrådene (2018): Årsrapport. Oslo: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Sekretariatet for konfliktrådene (2019): Håndtering av nye straffbare forhold under gjennomføring av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. Oslo: Sekretariatet for konfliktrådene.
- Sennett, R. (1993): *Authority*. London/Boston: faber and faber
- Sharpe, S. (2010): How large should the restorative justice "tent" be? I Zehr, H. og Toews, B. (2010): *Critical Issues in Restorative Justice*. London: Lynne Rienner Publishers
- Skoghøy, J. E. A. (2014): Forvaltningssanksjoner, EMK og Grunnloven. *Jussens Venner*. 49 (5): 297-339.
- Storvik, B. L. (2017): *Straffegjennomføring* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Strang, H. (2001): Justice for Victims of Young Offenders: The Centrality of Emotional Harm and Restoration. I Morris A. og Maxwell G. (red.): *Restorative Justice for Juveniles: Conferencing, Mediation and Circles*. 183-193. Oxford: Hart Publishing
- Sullivan, D. og Tifft, L. (1998): The Transformative and Economic Dimensions of Restorative Justice. *Humanity and Society*. 22: 38-54
- Sullivan, D. og Tifft, L. (2000a): The Requirements of Just Community: An Introduction that Takes into Account the Political Economy of Relationship. *Contemporary Justice Review*. 3: 121-152
- Sullivan, D. og Tifft, L. (2000b): *Restorative Justice as a Transformative Process: The Application of Restorative Justice Principles to our Everyday Lives*. NY: Mutual Aid Press
- Sullivan, D. og Tifft, L. (2001): *Restorative Justice: Healing the Foundations of Our Everyday Lives*. NY: Willowtree Press
- Walgrave, L. (2003a): Imposing Restoration Instead of Inflicting Pain. I Von Hirsch, A., Roberts, J.V., Bottoms A., Roach, K., og Schiff, M. (red.): *Restorative Justice: Competing or Reconciling Paradigms?* 61-78. Oxford: Hart Publishing
- Walgrave, L. (2003b): *Repositioning Restorative Justice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Walgrave, L. (2000): How Pure can a Maximalist Approach to Restorative Justice Remain? Or can a Purist Model of Restorative Justice become Maximalist? *Contemporary Justice Review*. 3: 415-432
- Wright, M. (2004): The Rights and Needs of Victims in the Criminal Justice Process. I Kaptein, H. og Malsch, M. (red.): *Crime, Victims and Justice: Essays on Principles and Practice*. Aldershot: Ashgate
- Yin (2009): *Case-study Research – Design and Methods, Applied Social Research Methods Series*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Zehr H. (1990): *Changing lenses: A New Focus for Crime and Justice*. Scottdale, PA: Harold Press.
- Zehr, H. (2008): *Genopprettende ret: en lille bog om ret, uret og retfærdighed* (J. B. Rosenberg, Trans.). København: Akademisk Forlag.
- Zehr, H. og Toews, B. (2010): *Critical Issues in Restorative Justice*. London: Lynne Rienner Publishers
- Zehr, H. (2015): Reflections on lenses. *Restorative Justice*. 3 (3): 460-467.

Zehr, H., MacRae, A. Pranis, K. og Amstutz, L.S. (2015): *The big book of restorative justice: four classic justice & peacebuilding books in one volume*. New York: Good Books

Zernova, M. (2007): *Restorative Justice. Ideals and Realities*. Aldershot: Ashgate

Zernova, M. (2016): *Restorative Justice: Ideals and Realities*. New York: Routledge

VEDLEGG 1: LOV OM KONFLIKTRÅDSBEHANDLING:

KAPITTEL IV.

§ 22. Reaksjonenes innhold

Reaksjonene ungdomsstraff og ungdomsoppfølging består av gjennomføring av et ungdomsstormøte, utarbeidelse av en individuelt tilpasset ungdomsplan og oppfølging av planen.

§ 23. Gjennomføringstid

Ved ungdomsstraff fastsetter domstolen gjennomføringstiden, jf. straffeloven §§ 52 a til 52 c. Gjennomføringstiden kan være fra seks måneder til to år. Dersom den fengselsstraffen som ville ha blitt idømt uten ungdomsstraff er klart lengre enn to år, kan en gjennomføringstid på inntil tre år fastsettes.

Ved ungdomsoppfølging fastsetter påtalemyndigheten gjennomføringstiden i saker overført i medhold av straffeprosessloven § 71 a annet ledd og § 69 tredje ledd, jf. straffeloven § 37 første ledd bokstav j. Domstolen fastsetter gjennomføringstiden i saker etter straffeloven § 37 første ledd bokstav j. Gjennomføringstiden kan være i inntil ett år.

§ 24. Ungdomsstormøte

Konfliktrådet starter forberedelsene til et ungdomsstormøte straks saken er overført fra domstolen etter straffeloven §§ 52 a til 52 c eller § 37 første ledd bokstav j, eller fra påtalemyndigheten etter straffeprosessloven § 71 a annet ledd eller § 69 tredje ledd, jf. straffeloven § 37 første ledd bokstav j.

Ungdomsstormøtet ledes av en ungdomskordinator som skal sikre at relevante aktører er representert. Dette kan være representanter fra kriminalomsorgen, skole, barnevernstjeneste, helse- og omsorgstjenesten eller andre med tilknytning til domfelte, siktede, fornærmede eller til saken.

Ved gjennomføring av ungdomsstraff skal domfelte, domfeltes verger, samt representanter fra kriminalomsorgen og politiet være til stede i ungdomsstormøtet. Fornærmede og fornærmedes verger har rett til å være til stede. Det samme gjelder forsvarer og bistandsadvokat som er oppnevnt etter straffeprosessloven § 100 annet ledd og § 107 a første ledd bokstav d.

Ved gjennomføring av ungdomsoppfølging skal domfelte eller siktede og dennes verger være til stede i ungdomsstormøtet. Fornærmede og fornærmedes verger har rett til å være til stede. Representanter fra politiet skal delta dersom konfliktrådet finner det hensiktsmessig.

Dersom domfeltes eller siktedes verger ikke kan eller vil være til stede, skal ungdomskordinatoren vurdere om midlertidig verge skal oppnevnes etter vergemålslovens regler.

Ungdomsstormøtet kan deles opp i flere møter dersom dette er hensiktsmessig.

§ 25. Ungdomsplan

Ungdomsstormøtet skal utforme en ungdomsplan. Planen skal godkjennes av ungdomskordinatoren, domfelte eller siktede og domfeltes eller siktedes verger. Planen kan blant annet gå ut på at domfelte eller siktede skal

- i) yte ikke-økonomisk kompensasjon til den som er påført en skade, et tap eller en annen krenkelse
- j) delta i kriminalitetsforebyggende programmer eller andre tilsvarende tiltak
- k) utføre samfunnsnyttige oppgaver
- l) overholde bestemmelser om oppholdssted, arbeid eller opplæring

- m) møte for politiet eller kriminalomsorgen
- n) avstå fra å bruke alkohol og andre berusende eller bedøvende midler og avgi nødvendige rusprøver etter helsepersonelloven § 12 tredje ledd
- o) overholde bestemmelser om innetid
- p) unngå kontakt med bestemte personer

Ved ungdomsstraff kan planen også gå ut på at domfelte skal oppholde seg i institusjon eller gjennomgå annen behandling.

Ungdomskoordinatoren har ansvaret for at ungdomsplanen gjennomføres.

I saker der det er idømt ungdomsstraff etter straffeloven §§ 52 a til 52 c eller ungdomsoppfølging som vilkår for betinget dom etter straffeloven § 37 første ledd bokstav j, sendes saken tilbake til domstolen dersom det ikke oppnås enighet om en ungdomsplan. Domstolen avgjør om hele eller deler av den betingede fengselsstraffen skal fullbyrdes.

I saker hvor ungdomsoppfølging er satt som vilkår for påtaleunntatelse i medhold av straffeprosessloven § 69 tredje ledd, jf. straffeloven § 37 første ledd bokstav j, eller hvor saken er overført etter straffeprosessloven § 71 a annet ledd, sendes saken tilbake til påtalemyndigheten dersom det ikke oppnås enighet om en ungdomsplan. Påtalemyndigheten avgjør om strafforfølgning skal åpnes på nytt.

§ 26. Oppfølgingsteam

Oppfølgingsteamet har ansvaret for å gjennomføre tiltakene fastsatt i ungdomsplanen. Oppfølgingsteamet ledes av ungdomskoordinatoren og består ellers av domfelte eller siktede, domfeltes eller siktedes verger og andre som har oppgaver i forbindelse med gjennomføringen av ungdomsplanen. Ungdomskoordinatoren kan også anmode andre med tilknytning til domfelte, siktede eller saken om å delta.

Ved ungdomsstraff er representanter fra kriminalomsorgen og politiet obligatoriske deltakere i oppfølgingsteamet.

§ 27. Generelle pålegg overfor domfelte eller siktede

Domfelte eller siktede skal under ungdomsstormøtet, i møte med oppfølgingsteamet og i andre møter eller avtaler som fremgår av ungdomsplanen

- a) møte til fastsatt tid og sted
- b) være upåvirket av alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler

Domfelte eller siktede skal ikke

- a) vise en atferd som kan true sikkerheten til personer som deltar under gjennomføringen eller påvirke miljøet på negativ måte
- b) begå nye straffbare handlinger i gjennomføringstiden
- c) oppholde seg i utlandet i gjennomføringstiden med mindre ungdomskoordinatoren gir tillatelse.

§ 28. Forbud mot bruk av alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler

Hvis det fremstår som nødvendig for å motvirke en ny straffbar handling som er rettet mot noens liv, helse eller frihet, kan ungdomskoordinatoren på ethvert tidspunkt i løpet av gjennomføringstiden forby den domfelte eller siktede å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler.

Ungdomskoordinatoren skal oppheve forbudet når det ikke lenger fremstår som nødvendig.

§ 29. Ruskontroll

Hvis det i ungdomsplanen er satt vilkår etter § 25 bokstav f, eller ungdomskoordinatoren har forbudt den domfelte eller siktede å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler etter § 28, skal ungdomskoordinatoren undersøke om vilkåret eller forbudet blir overholdt. Undersøkelsen kan innebære uanmeldte besøk i hjemmet. Når det er satt rusforbud, kan ungdomskoordinatoren pålegge den domfelte eller siktede å avgi urinprøve, utåndingsprøve eller blodprøve eller medvirke til annen undersøkelse som kan skje uten fare eller særlig ubehag. Bestemmelsen i straffeloven § 37 første ledd bokstav d jf. tredje ledd gjelder tilsvarende der rusprøve skal avgis.

Er det grunn til å anta at den domfelte eller siktede møter påvirket av alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler, skal ungdomskoordinatoren snarest undersøke forholdet. Den domfelte eller siktede kan pålegges å avgi urinprøve, utåndingsprøve eller blodprøve eller å medvirke til annen undersøkelse som kan skje uten fare eller særlig ubehag. Bestemmelsen i straffeloven § 37 første ledd bokstav d jf. tredje ledd gjelder tilsvarende der rusprøve skal avgis.

Tiltak som er en del av undersøkelse etter første ledd første punktum annet alternativ eller etter annet ledd, er ikke en del av ungdomsplanen.

§ 30. Utsatt gjennomføring

Ungdomskoordinatoren kan utsette gjennomføringen av ungdomsstraffen eller ungdomsoppfølgingen dersom den domfeltes eller siktedes helsetilstand tilsier det eller det for øvrig foreligger særlig tungtveiende grunner som gjør det særlig vanskelig å gjennomføre reaksjonen. Ved ungdomsstraff skal ungdomskoordinatoren, når det fremstår som nødvendig for at avbruddet skal være sikkerhetsmessig forsvarlig og etter samtykke fra de obligatoriske deltagerne i ungdomsstormøtet og oppfølgingsteamet, fastsette slike vilkår som nevnt i § 31 annet ledd.

§ 31. Brudd under gjennomføring av ungdomsstraffen

Hvis den domfelte forsettlig eller uaktsomt bryter bestemmelser gitt i eller i medhold av § 25 første og annet ledd, § 27 eller § 28 første ledd, kan ungdomskoordinatoren pålegge domfelte å møte til samtale for å motvirke nye brudd. Under samtalen skal den domfelte gjøres kjent med følgene av gjentatte brudd.

Hvis det fremstår som nødvendig for å motvirke nye brudd, skal ungdomskoordinatoren, etter samtykke fra de obligatoriske deltagerne i ungdomsstormøtet og oppfølgingsteamet, fastsette vilkår om at den domfelte skal

- a) overholde bestemmelser om oppholdssted,
- b) unnlate å ha kontakt med bestemte personer,
- c) unnlate å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler, eller
- d) møte for politiet eller kriminalomsorgen.

Hvis domfelte etter at ungdomskoordinatoren har holdt samtale som nevnt i første ledd eller fastsatt vilkår etter annet ledd, på nytt bryter kravene eller vilkår fastsatt etter annet ledd bokstav a til d, kan ungdomskoordinatoren, etter samtykke fra politiet og kriminalomsorgen, innkalle til et nytt ungdomsstormøte, eller overføre saken til kriminalomsorgens regionale nivå med innstilling om at saken bringes inn for retten med begjæring om at den betingede fengselsstraffen skal fullbyrdes helt eller delvis i medhold av straffeloven § 52 c. Når ungdomskoordinatoren har overført saken til kriminalomsorgens regionale nivå med innstilling om å bringe saken inn for retten, avbrytes gjennomføringen av straffen fra det tidspunktet begjæringen er oversendt retten.

Hvis den domfelte unnlater å møte til bruddsamtale etter første ledd, kan ungdomskoordinatoren beslutte å avbryte gjennomføringen av straffen. Det samme gjelder der domfelte, etter at bruddsamtalet er gjennomført, på nytt bryter kravene.

§ 32. Ny straffbar handling under gjennomføring av ungdomsstraffen

Begår den domfelte en ny straffbar handling før gjennomføringstiden utløper, kan påtalemyndigheten bringe saken inn for retten med begjæring om at den betingede fengselsstraffen skal fullbyrdes helt eller delvis etter straffeloven § 52 c første ledd bokstav b. Ungdomskoordinatoren kan, etter samtykke fra politiet og kriminalomsorgen, anmode påtalemyndigheten om å bringe saken inn for retten. Når påtalemyndigheten beslutter å bringe saken inn for retten, avbrytes gjennomføringen av straffen fra det tidspunktet begjæringen er oversendt retten.

Hvis den domfelte blir siktet for en straffbar handling som kan føre til fullbyrding av den betingede fengselsstraffen etter straffeloven § 52 c første ledd bokstav b, kan påtalemyndigheten beslutte at gjennomføringen av ungdomsstraffen avbrytes.

§ 33. Brudd under gjennomføring av ungdomsoppfølging

Hvis den siktede eller domfelte forsettlig eller uaktsomt bryter bestemmelser gitt i eller i medhold av § 25 første ledd, § 27 eller § 28 første ledd, kan ungdomskoordinatoren pålegge den siktede eller domfelte å møte til samtale for å motvirke nye brudd. Under samtalen skal den siktede eller domfelte gjøres kjent med følgene av gjentatte brudd.

Hvis det fremstår som nødvendig for å motvirke nye brudd, skal ungdomskoordinatoren, etter samtykke fra siktede eller domfelte og dennes verger, fastsette vilkår om at den domfelte skal

- a) overholde bestemmelser om oppholdssted
- b) unnlate å ha kontakt med bestemte personer
- c) unnlate å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler, eller
- d) møte for politiet eller kriminalomsorgen

Hvis siktede eller domfelte, etter at ungdomskoordinatoren har holdt samtale som nevnt i første ledd eller fastsatt vilkår etter annet ledd, på nytt bryter kravene eller vilkår fastsatt etter annet ledd bokstav a til d, kan ungdomskoordinatoren innkalle til et nytt ungdomsstormøte. Ungdomskoordinatoren kan i stedet overføre saken til påtalemyndigheten. Påtalemyndigheten vurderer om strafforfølgingen skal gjenopptas eller om saken skal bringes inn for retten for fastsettelse av nye vilkår eller fullbyrding av straffen, jf. straffeloven § 39. Gjennomføringen av reaksjonen avbrytes fra det tidspunktet påtalemyndigheten beslutter at strafforfølgingen gjenopptas eller fra det tidspunktet begjæringen er oversendt retten.

Hvis den siktede eller domfelte unnlater å møte til bruddsamtale etter første ledd, kan ungdomskoordinatoren beslutte å avbryte gjennomføringen av reaksjonen. Det samme gjelder der siktede eller domfelte, etter at bruddsamtalet er gjennomført, på nytt bryter kravene.

§ 34. Ny straffbar handling under gjennomføring av ungdomsoppfølging

Begår den siktede eller domfelte en ny straffbar handling før gjennomføringstiden utløper, avgjør påtalemyndigheten om strafforfølgingen skal gjenopptas eller om saken skal bringes inn for retten for fastsettelse av nye vilkår eller fullbyrding av straffen, jf. straffeloven § 39. Gjennomføringen av reaksjonen avbrytes fra det tidspunktet påtalemyndigheten beslutter at strafforfølgingen gjenopptas eller fra det tidspunktet begjæringen er oversendt retten.

Hvis den siktede eller domfelte blir siktet for en straffbar handling som kan føre til at påtalemyndigheten gjenopptar strafforfølgingen eller bringer saken inn for retten etter første ledd, kan påtalemyndigheten beslutte at gjennomføringen av ungdomsoppfølgingen avbrytes.

§ 35. Forskriftshjemmel

Departementet kan gi forskrift med utfyllende bestemmelser om gjennomføring av ungdomsstormøte og håndtering av brudd.

VEDLEGG 2: MAL TIL UNGDOMSPLAN

Ungdomsplan som gjelder fra _____ til _____ Saks nr: _____ Anm nr: _____ Straffereaksjon: _____ Overføringsgrl: _____ Varighet: _____ <i>Unntatt offentlighet, jf. Offl.§ 13, konfliktrådsloven § 9</i>		 KONFLIKTRÅDET	
Navn			
Født			
Adresse			
GRUNNVILKÅR: IKKE GJØRE NYE LOVBRUDD			
Tiltak i ungdomsplanen		Ansvarlig for oppfølging	
		Navn:	
		Sign	
		Tlf	
		Navn:	
		Sign	
		Tlf	
		Navn:	
		Sign	
		Tlf	
		Navn:	
		Sign	
		Tlf	
		Navn:	
		Sign	
		Tlf	
Deltakere i oppfølgingsteamet:			

I tillegg til de konkrete tiltakene i ungdomsplanen skal du også oppfylle følgende krav i straffegjennomføringsperioden:

I møte med oppfølgingsteamet og i andre møter eller avtaler som er bestemt ungdomsplanen, skal du

- a) møte til fastsatt tid og sted. Du må gi beskjed hvis du ikke kan møte. Hvis du er syk må du levere legeattest innen tre dager.
- b) være upåvirket av alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler.

Du skal ikke

- a) vise en atferd som kan true sikkerheten til personer som deltar under gjennomføringen eller påvirke miljøet på negativ måte. b) gjøre nye straffbare handlinger i gjennomføringstiden.
- c) oppholde seg i utlandet i gjennomføringstiden med mindre ungdomskoordinatoren gir tillatelse. Du må altså søke om tillatelse til å dra til utlandet i straffegjennomføringsperioden.

Rusforbud:

Det er ikke lov å være påvirket av alkohol eller andre berusede eller bedøvende midler i ungdomsstormøte, i møter med oppfølgingsteamet, og i andre møter som er bestemt i ungdomsplanen.

I tillegg kan ungdomskoordinatoren når som helst i løpet av gjennomføringstiden forby deg å bruke alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler, hvis det fremstår som nødvendig for å hindre en ny straffbar handling som er rettet mot noens liv, helse eller frihet. Ungdomskoordinator skal oppheve dette forbudet når det ikke lenger fremstår som nødvendig.

I tillegg kan rusforbud bli konsekvensen hvis du bryter kravene som stilles til deg i straffegjennomføringsperioden.

Ruskontroll:

Rusforbud betyr at det vil bli utført ruskontroller. Ruskontroller kan gjøres ved uanmeldte besøk hjemmet, urinprøve, utåndingsprøve, blodprøve eller at du medvirker til annen undersøkelse som kan skje uten fare eller særlig ubehag

Hvis du bryter disse kravene, særskilte rusforbud eller de konkrete punktene i denne ungdomsplanen, kan dette føre til at straffegjennomføringen i konfliktrådet avsluttes. Da vil påtalemyndigheten enten behandle saken på nytt eller domstolen bestemme om du må sone hele eller deler av fengselsstraffen.

Sted:	Dato:
Signatur ungdom:	Signatur verge:
Signatur ungdomskoordinator	
Kopi til ungdomsstormøtets obligatoriske deltakere og de instanser har ansvar for tiltak i ungdomsplanen	

Rapporten viser funn fra en studie av nye straffereaksjoner for ungdom som ble satt i verk 1. juli 2014. Disse reaksjonene skal kombinere gjenopprettende prosess med tverrfaglig forpliktende samarbeid mellom konfliktråd, justis sektor og offentlig hjelpeapparat, samt privat nettverk. Rapporten løfter fram erfaringer fra ungdommer som har begått lovbrudd, fra profesjonelle aktører som har vært involvert i, eller har tilknytning til, sakene, og fra personer som har vært berørt av lovbruddene. Datamaterialet stammer fra intervjuer, observasjon, dokumenter og statistikk. I diskusjonskapitlet problematiseres både gjenopprettende prosesser og aspekter ved rettssikkerhet knyttet til disse straffereaksjonene. Rapporten avsluttes med forslag til endringer

NORLANDSFORSKNING
NORLAND RESEARCH INSTITUTE

Postboks 1490
N-8049 Bodø
Norge

Tlf: +47 75 41 18 10
nf@nforsk.no
www.nordlandsforskning.no

ISBN:
978-82-7321-758-5 (trykt)
978-82-7321-759-2 (digital)
ISSN-nr: 0805-4460